

PROBLEMI
PROBLEMI
PROBLEMI

PM

agazin

Marko Slodnjak,
Alonzanfandelapatri

Ivan Mrak,
Smer in protismer

Primož Žagar,
Intervju z Danetom Zajcem

Aktionsraum 1, München, Oho

Bretx — Strip — Marusic

Sandi Sitar,
Kozli

Tomaž Šalamun,
Modro

Marko Švabić,
Manifest

PROBLEMI

PROBLEMI—MAGAZIN. Ureja uredniški odbor: Niko Grafenauer (urednik literarne kritike), Matjaž Kocbek, Tomaž Kralj (urednik gledališča), Marko Pogačnik (urednik grafičnega materiala), Marjan Rožanc (tehnični urednik), Dimitrij Rupel (odgovorni urednik), Tomaž Šalamun, Rudi Šeligo (urednik literature), Marko Švabič (urednik roba). Uredništvo in uprava: Ljubljana, Soteska 10, tel. 20 487. Tehnični urednik

posluje vsak delovni dan od 11. do 13. ure, uprava pa v četrtek od 14.30 do 16.30 ure. Naročila pošiljajte na upravo Problemov, Ljubljana, Soteska 10, tekoči račun 501-8-475/1 z oznako: za Probleme. Celoletna naročnina 50 din, cena posamezne številke 5 din, cena dvojne številke 8 din. Nenaročenih rokopisov uredništvo ne vrača. Izdajata predsedstvo ZM in UO ZSJ. Tiska »Tiskarna PTT« v Ljubljani.

Grafične napake so v redu. Marko Pogačnik.

Taras Kermauner: Razbita tehtnica	1
Dimitrij Rupel: Nov zakon — stari koncepti?	2
Pavle Dobrila: Avers. Revers. Logike?	4
Taras Kermauner: Dvojna provokacija	9
Andrej Medved: »Kulturindustrie«, »Cultura di massa«	10
Bora Čosić: Filozofija lepljenke	11
Marko Slodnjak: »Alonzanfandelapatri«	13
Andrej Inkret: Stran 163: Stvari so vendar povezane	14
Niko Grafenauer: Lisice	16
Ivan Mrak: Smer in protismer	17
Krešo Petrovič: Šport — izdelana igra in igrano delo	22
Primož Žagar: Posojilo proti smrti	23
Vprašanje o protestni poeziji	27
Razgovor z Noamom Chomskym	28
Mate Dolenc, Dimitrij Rupel: Non stop roman — Peto nadstropje trinadstropne hiše	30

Ziuko Marusic: BRETX
 Aktionsraum-1 in OHO
 Orest Zagoričnik, Matjaž Hanžek
 Marko Švabič: MANIFEST

Andrej Medved: Onkraj preko	1
Sandi Sitar: Kozli	6
Dimitrij Rupel: Pismo Pavla Pavlina	12
Tomaž Šalamun: Modro	21
Rudi Šeligo: Poklici čakajo 2. Oglarska sekira	24
Marko Švabič: Afrika iz cunj	30

razbit a teht

nica
TARAS KERMAUNER

Pišem — premišlujem — v trenutku, ko še nič, prav nič ni jasno. Niti angleška vlada še ni izpustila temperamentne lepoticice Leile, Izraelci na to, da bi zamenjali svoje arabske ujetnike, niti ne mislijo, palestinski komandosi pa svarijo, češ rok se bliža in mi ne nameravamo biti popustljivi. Ta trenutek so vse niti do skrajnosti napete, zdi se, kot da bo vsak čas prišlo do katastrofe, podoba te katastrofe, tega nenavadno zaostrenega konflikta, ki se sicer dogaja daleč stran od nas, v pitoreskni deželi Tisoč in ene noči, betlehemskih poljan, pravadnega raja, tam, kjer je veliki in dobrotljivi pustolovec sir David Lindsay kopal krilate bike, pa v naših slovenskih srcih najbrž ni mogoče obravnavati zgolj kot zanimivo dogodivščino z roba sveta, temveč vsak od nas vsak dan bolj čuti, kako je za tem navidez eksotičnim dogajanjem nekaj grozljivega, nekaj, kar zna biti kaj kmalu tudi kruta resnica našega konkretnega slovenskega življenja, a že zdaj nastopa kot prototip, glasnik te resnice. Bogati so sleherno uro bolj bogati, revni revnejši; ali ni neusmiljeni in komaj komaj kakšno rešitev obetajoči spor med Izraelci in Arabci kaj drugega kot napoved planetarnega spora, priostrenega v popolno razdejanje, v ruševine te naše na izgled tako varne civilizacije-kulture? Čeprav vsi, dokler smo živi in življenja voljni, neutrudno zaupamo v neuničljivo ter nepopustljivo silo matere narave, v moč življenja, v katerem je čez vse očitna težnja po samoobnavljanju, po celjenju ran, čeprav vemo, da je do kraja propadlo že toliko civilizacij, ki so se zdele večne in ki so trajale precej dlje kot naša evropska avantura, a da so se čez čas iz razbitih kamnov, deset metrov nad zasutimi mesti ali pa na še deviških krajih našega planeta porodile nove umetnije, oblike, bogastva, moči, nas najbrž ne more biti nič manj strah pred možnimi, napovedujočimi in za nekatere celo neogibnimi posledicami naše današnje situacije.

Oziroma: naj govorim samo v svojem imenu.

Če hočem biti pravičen, bom našel za obe strani natančno enako število argumentov. Če se bom ideološko, čustveno ogrel za eno ali za drugo plat, bom navrgel v njeno skodelico na tehtnici, kolikor bom mogel. Vendar — kaj je to pravičnost? Ali ni to samo ideja (Pravičnost), ki ji potem dejstva lepo prirejam? Vsako dejstvo je okrog-

lasto-oglato, prav za prav z njim lahko dokažem, kar hočem. Če hočem pravičnost, potem hočem tako razložena — in prirejena — sredstva, da hodita po dve in dve v paru, druga drugo blokirata, vsaka trditev ima svoj enakovredni ampak, vsak ampak ima v novi trditvi svoje enakovredno zanikanje, nikjer nobene sinteze ali odrešilnega, razrešujočega dejstva, saj ne gre za zmago te ali one strani, temveč za nekaj čisto drugega: za to, da se sodniku — tistemu, ki tehta — ne bi bilo treba opredeliti za nobeno stran, temveč samo zase: jaz pa sem tisti, ki gledam v boju nahajajoče se stranke kot nekaj nerazumnega, pretiranega, otročjega, morda celo hudobnega, moj mir, moja varnost, naš mir, našo varnost razdirajočega. Kadar se meni dobro godi, si želim statusa quo in prijaznega ravnotežja; če nerazumni drugi to ravnotežje ogražajo, potem so, v najboljšem primeru neumni, nerazsodni, neresni, v najslabšem zločinci. Moja blagovest je zmerom enaka: mir ljudem na zemlji, ki so dobre volje. A kaj, ko ti ljudje niso nikoli ali vsaj redko blage volje, zmerom jih nekaj muči, preganja, ene stiska večja moč drugih, drugi se boje, da bodo svojo večjo moč izgubili in da bodo prešli o podrejen položaj, vsak brani sebe že vnaprej glede na tisto resnico, ki je v tem našem svetu žal odločilna: glede na stopnjo moči in glede na vse posledice, ki iz te moči izhajajo. Mir svetuje praviloma tisti, ki ima z vojno kaj izgubiti, kdor je brez vsega, mu je vojna sveta stvar, najvišja Pravica, dolžnost, poklicanost (takšni vojni se reče tudi revolucija; ali ne pravi glavna revolucionarna himna: tisti, ki nimajo nič, bodo imeli vse?).

Jasno spoznavam: sram me je lastne pravičnosti, objektivnosti, vzvišenosti, ljudje, ki jim gre krvavo za nohte, pa umirajo, se borijo za svoje temeljne potrebe. Sam vidim v njih figure na šahovnici moje Pravičnosti, oni pa, ki niso in nočejo biti »abstraktno« pravični, zahtevajo pravico zase: izpolnitev svojega vitalnega interesa. Ali ni upravičeni vitalni interes Palestincev, da lahko znova živijo na svoji zemlji, v Palestini? Palestina je njihova domovina; naselili so jo precej prej, preden smo mi Slovenci — avtorji in branivci, simboli in dokazi vsesvetovne pravičnosti — »mirno«, s kravami na povodcih, z zrnjem v torbah, s frulami na ustih, s pravico v srcu in z blago delovno roko, ki je samo sejala, žela, krčila, predelovala in se nikoli vzdignila nad človeško telo« (oh ta poezija naše samoprevare, naše — vsaj moralne — nadmoči nad svetom... kaj smo res zasedli nikogaršnjo zemljo in na način prvih kristjanov?) poselili te naše ljube loke, poljane in planine. Poselili so jo, kot se zdi, še precej mirneje, kot mi naše kraje, saj so bili Židje izseljeni — izseljeni od drugih, ne od Arabcev. A kaj bi rekli danes mi, če bi od nekod, recimo iz južnoamerikanskih pamp ali avstralskih puščav prišla v Slovenijo armada delovnih, versko fanatičnih, visoko kultiviranih, od nas mnogo višje civiliziranih Longobardov ali Keltov ali Ilirov ali Rimljanov, ki bi znova zahtevali svojo zemljo? Ali ne bi tedaj ravnali enako kot Palestinci?

Je bila NOB kaj drugega kot te vrste upor?

Že, mi pravi moja pravičnost. Kaj pa Židje? Rimljani so jih pognali v diasporo, ker so se jim upirali: razselili so jih ravno zato, ker so se šli svoj enobe, a so — muhe zgodovine — v njem potegnili krajši konec. Njihova vrnitev je torej moralno utemeljena; v Palestini so bili pred Arabci, iz nje so bili po krivici pregnani, v nadaljnjih skoraj dva tisoč letih pa so pretrpeli kot le malo kateri narod; vse do vrhunca tega trpljenja, do hitlerjevske dokončne rešitve židovskega vprašanja, so bili proskribirani in izganjeni zdaj odtod zdaj odtam. Res nimajo pravice do zatočišča, do vrnitve tja, kjer je njihov rod doma — in to narod, ki je dal nešteto najzaslužnejših mož sveta?

Lepo, pravijo Palestinci, a zakaj bi ravno mi plačevali ceho za tuje grehe? Muslimanska vera je najbrž precej bolj tolerantna od krščanske, turški imperij ni poznal tako krutih preganjanj Židov kot krščanske države, v času najvišjega arabskega razcveta poznamo tudi najvišji razcvet židovske filozofije, a znotraj arabske države. Krivico naj popravijo tisti, ki so jo zagrešili. To pa so ravno Evropejci, saj je njihova podpora Židom očiten kompleks, spoznanje, da sami niso ravnali prav. Prav gotovo so Evropejci bolj legitimni dediči rimljanskega cesarstva, duha, tradicije kot pa Arabci (mohamedani); ti dediči pa lastne podedovane zločine popravljajo na drugih. Hitler, ki tega kompleksa ni priznal in ki svoje Nove Evrope, Nove ureditve ni utemeljeval na Rimljanih, temveč na Germanih, ne na kristjanih, temveč na barbarih in Eddi, tega židovskega kompleksa ni imel in je mirno vkel z Arabci (spominimo se prohitlerjanskega obnašanja jeruzalemskega muftija). A današnja Evropa, pa naj bo zahodna ali vzhodna, je v eni stvari enotna: da je pomenil Hitler stranpot in da se je treba spet vrniti na tradicijo descartovskega, humanističnega, grško-rimskega izročila.

Pa vendar, pravimo evropski simpatizerji Izraela: poglejte, kako Židje delajo, kaj so naredili iz puščav, kako so pogumni, dobro organizirani itn. Primerjajte jih s Palestinci, s temi ušivimi, lenimi, anarhičnimi elementi! Ali jim ne nosi Izrael evropskega duha Dela, Efikasnosti, Bogastva, Industrije, Demokracije? Pa vendar, nas zavračajo Palestinci: kaj pa če mi vašega evropskega izročila ne potrebujemo? Kdo pa vas je prosil, da nas civilizirate v vašem duhu? To je čisto navaden kolonializem (danes: neokolonializem). Odklanjamo to Evropo, njen na kapitalu, denarju, ekonomski oblasti utemeljen sistem. Hočemo povsem drugačno družbo. Naš ideal je Kitajska, ki radikalno prelamlja z družbo izkoriščanja, razredov, revnih in bogatih, denarja, odtujenosti, posrednosti, človeške atomizacije ipd. Naš boj torej ni samo boj za to, kar nam temeljno pripada — za svojo zemljo —, temveč tudi za proizvod vsega sveta: za Novi svet, s tem pa tudi za vas. Hvala, se sliši z bregov Evrope, pustite nas v miru s svojim Novim svetom, nekajkrat smo že poskusili, pa je bilo prav bedno.

Vaše novo ideološko oznanilo — Rešitev sveta — je vaš tip imperializma, poznamo takšne zgodbe, mi smo kar zadovoljni sami s sabo. Seveda ste, morivci in pijavke, bankirji in lažniki, pa naj se imenujete Amerikanci ali Sovjeti, tako odmeva iz palestinskih skrivnih taborišč, kaj ne bi bili, ko pa živite od izkoriščanja, od bogastva, medtem ko se več kot pol človeštva duši v težavah, na robu lakote.

In tako naprej. In tako naprej. Debata, konfrontacija, polemika je neskončna, argument contra argument, vsak je resničen, noben ni dokončen. In rezultat?

Da, o tem rezultatu se danes sprašujem. O rezultatih, tistih, ki šele pridejo — in ne morejo biti nič drugega kot svetovna vojna med revnimi in bogatimi, med vladajočim razredom (svetovnim mestom) in izkoriščanim razredom (svetovno vasjo) —, in o tistih, ki so že danes tu pred nami. Eden teh pa je ravno zgodba o lepi in pogumni Leili, o evropski ženi, ki je rodila v ugrabljenem letalu, o ugrabitvah, o likvidacijah...

Če se postavim na stran nedolžnih potnikov, na stran Evrope in svetovnega mesta, potem je to, kar so zagrešili komandosi, grozljiv kriminal. (Enako zločinsko postopajo tudi tupamarosi v Južni Ameriki, ko ugrabljajo za talce — in tudi ubijajo — nedolžne ljudi.) Vendar — kaj je to »nedolžen človek«? Je res sploh kdo med nami nedolžen? Smo se že tako spretno odrekli naše grške — tragedijske in tragične — tradicije, krščanskega spoznanja o izvirnem grehu? Kaj res lahko nekaznovano uživamo sadove, ki so jih ubrali in pridelali naši očetje, ne smatramo pa se odgovorne za zločine teh očetov? Je res mogoče tako higienično ločiti dediščino, ki smo jo pripravljene sprejeti, od tiste, ki nam ni všeč in jo odklanjamo? Tisti, ki nimajo nič, tisti, nad katerimi smo počeli svoja nedela, nas seveda ne gledajo tako, kot se gledamo sami; enačijo naše bogastvo in naš zločin, našo moč in naše nasilje, o nobeni nedolžnosti nočejo slišati, zanje smo krivi, krivi že vnaprej, kolektivno, tako kot so bili ubogi črnci za nas krivi kot rasa — kot neljudje — v časih lovcev na sužnje in so prav za prav še danes in kot so v vsaki vojni krivi vsi pripadniki nasprotno države (naroda). Prav, boste porekli, a saj ni posiljevala, izkoriščala Evropa samo druge, barvaste, znotraj svojih meja je postopala na enak način: za Angleže smo bili — še do nedavnega — vsi kontinentalci nižja bitja, za Germane Slovani, za Srbe Slovenci, za Slovence Albanci itn. Svet, ki temelji na moči in na nenehni ekspanziji moči, bo ravnal po tej zakonitosti drugod in doma; bitka gre vse do najmanjše enote, do posameznika s posameznikom. Že, je treba odgovoriti, to je vse res, to je notranji zakon Evrope, a ko danes Evropa (z ZDA vred) nastopa v svetovnem prostoru, nastopa — navzven — skorajda kot enota, enoten slog življenja, kapital, politika, ideologija, sistem. In znotraj realnega svetovnega prostora bi si bilo prav težko zamisliti, da bi Palestinci med ugrabljenimi potniki izbirali, češ ta je bolj kriv in ta manj, ta je član opozicijske

stranke, ta bankir. Vsi smo beli, vsi smo predstavniki — simboli — določenega sveta in če ta določeni svet ni niti najmanj pripravljen ugoditi palestinskim potrebam ter vizijam, pač pa nenehoma predlaga neko razumno, tolerantno, kompromisno rešitev, ki seveda pomeni prilagoditev palestinskega življenja evropsko-ameriški zamisli sveta, potem ne more biti nič čudno, da se ti Palestinci upirajo, da se bodo upirali, da ne bodo nič razlikovali med finesami in da bodo še naprej — in še veliko bolj radikalno — ugrabljali ter poškodovali nedolžne žrtve. Kaj smo res tako daleč od časov, ko se je vzdikalo: bolje rat nego pakt? Ali ni bila tedanja situacija podobna? Hitler zmagovavec v Evropi, Francija poražena, Anglija skoraj na tleh, Amerika daleč, Sovjetska zveza v prijateljsstvu s Hitlerjem, nekaj tisoč jugoslovanskih komunistov in studentov pa je pozivalo — natančno tako kot danes palestinski komandosi — na odrešilno, dokončno, sveto, pravo, osvobodilno vojno? In ali niso ti noro pogumni fantje prav tako streljali, vršili likvidacije tistih, katere so smatrali za svoje okupatorje? Kaj niso — po prepričanju Palestincev — Židje okupatorji njihove dežele? Če smo dosledni, jim moramo priznati iste pravice, kot jih samim sebi, ali pa spremenimo svoj odnos — vrednotenje — do lastnih dejanj in preteklosti. Igranje na dveh mizah, po dveh logikah je goljufija — resda nekaj časa uspešna, vendar ali tudi na daljšo perspektivo?

A kaj mi pomagajo takšna politično svetovno zgodovinska razglabljanja, ko pa gre za konkretnega, živega človeka, za tisto porodnico, ki se za politiko sploh ne briga, ki gre — recimo, fabulirajmo — obiskati samo svojega moža, pa jo neznan ljudje v čudnih vojaških uniformah zadržujejo v čudnih prostorih, ji grozijo in bi jo bili v primeru, da bi jo vojaki njene domače dežele skušali osvoboditi, pripravljene celo ubiti? Ta porodnica ne razume ničesar, vidi samo kri svoje krvi, brezpomočnega novorojenčka, ki mu manjkajo aseptične plenice, mleko, nega, mir, vidi zanj in zase nevarnost, vidi nor, nerazumen, sovražen svet, ki se je zgrnil nadnjo brez njene volje in krivde. Zares, se spet oglašča druga plat premišljevanja in nas ne spusti iz rok? Je bil Ludvik XVI. res tako nedolžen? In njegovi otroci? In že smo ponovno sredi problemov, ki jih je tako neprekosljivo lucidno načeval Camus v **Upornem človeku**, v **Pravičnikih** in drugod. Atentat na Velikega kneza je sprožil isti komentar kot atentati na evropske diplomate ali letalske potnike. Bomo s tem, ko bomo postavili — če bomo mogli — atentatorje, ugrabitelje — pred sodišče in jih obsodili, rešili problem Palestincev in Židov?

Bomo s tem rešili problem sveta?*

Ali pa bomo samo z novim nasiljem — nasiljem pravice — utrdili svet, ki je svet posedujočih, močnih?

A kaj naj naredi preprosti državljan v državi močnih? Mirno podpisati politiko svoje države, svojega predstavnika? Ali pa naj se takoj vpiše med Črne panterje, če jih ni, pa naj jih naredi?

Odgovorite, pedagogi, moralisti, du-

hovniki vseh branž...

nov zako n-sta

ri koncepti?

DIMITRIJ RUPEL

Zapisan je osnutek zakona o kulturnih skupnostih. Ali pomeni ta zakon člen v verigi verbalnih, formalnih sklepov o problematiki kulture, ali je to morda presečišče v bistvenem trenutku na bistvenem koncu?

Kako razumem zakon? Zdi se, da je v obliki, v kakršni ga imamo pred sabo, precej dokončno izoblikovan. Kakšen je njegov namen? Urediti kulturo... urediti, da ne bo neurejena, anarhična — takšna se nam kar naprej dozdeva... dozdeva se nam, da je nesmiselna. Pesniki pišejo pesmi brez pomena, igralci se pripravijo brez smisla, edino, kar je tej kulturi skupnega, je neka odsotnost, nekaj, česar ni. Ni tistega pravega. Je samo dvom, raztresenost, odsotnost, permanentna kriza... Mislim, da je ugovor o tem, da da-jemo za kulturo premalo denarja, samo ugovor glede na posledice... to ni temeljni razmislek o težavah s kulturo. Kaj berem v gradivu o stanju kulture na Slovenskem? Da **pada** obisk koncertov, da se zmanjšuje število obiskovalcev kino dvoran in gledališč... da pada zanimanje za knjige... da se skratka ruši neka enotnost in neka kvantiteta... z njo pa seveda tudi kvaliteta. Kajti ustvarjalci dobivajo občutek, da njihov poklic umira, da je področje, kjer delajo, zastrupljeno z nezdravljivo boleznijo, ki povzroča nezadržno hiranje in propad. Vsesplošna kriza, zaskrbljenost. V to zaskrbljenost in krizo prihaja zakon o kulturnih skupnostih. Torej neki formalni akt, ki naj bi po eni strani vrnil zaupanje ustvarjalcem na področju kulture — pa tudi konzumentom, saj bi bili v primeru tolikšne družbene skrbi, kot je izdaja zakona, potolaženi, da gre za legalno in resno zadevo, v katero je vredno investirati čas in denar.

Toda, ko preberem zakon, se mi ne zdi, da odpravlja bistveno pomanjkljivost ali odsotnost v kulturnem življenju. Z drugimi besedami, ta zakon na nobenem mestu ne govori o krizi v kulturi. Nikjer besede o tej odsotnosti. Kaj je namen zakona? Da to krizo prikrije ali da z manjšo pozornostjo odbije ost krize? Odgovor na to vprašanje bomo dobili šele, ko si bomo ogledali krizo, o kateri je govor.

Kriza slovenske kulture je gotovo

v zvezi s krizo slovenstva v luči gospodarskih procesov v moderni Evropi in sploh v svetu. Slovenstvo na neki način nehuje biti slovenski problem številka ena, vsaj kar zadeva gospodarstvo. Danes živi v Nemčiji okrog pol milijona jugoslovanskih delavcev in nihče iz tega ne dela problema. Ti delavci se podobno kot ponekod pri nas srečujejo s problemi upravljanja, kapitala, odtujevanja presežne vrednosti... Skratka, njihovi problemi so problemi urejanja proizvodnih odnosov... Ti proizvodni odnosi niso nekaj specifično slovenskega, ampak so internacionalnega pomena. Za njimi stoji ves svet izkoriščanja, prilasčanja, bogatenja... svet tehnike in svet managementa, svet strok, svet znanosti... Če smo površni, lahko sklenemo, da je ta svet s svojo pomembnostjo zasenčil svet nacionalnega, boja za nacionalno emancipacijo, ki je bil potrebnejši v času prvega naskoka kapitalizma, ki je potreboval manjše teritorije za svojo ekspanzijo, kot jih potrebuje zdaj. Če opazujemo slovensko zgodovino, recimo tisto iz šestdesetih, sedemdesetih let prejšnjega stoletja, nahajamo v programih slovenskega liberalizma predvsem nacionalni boj in gradnjo nacionalne kulture. Liberalci so se imenovali narodnjake. Njihova politika je bila narod za vsako ceno; tudi za ceno gospodarskega kruha, kar se je tudi zgodilo z banko Slovenijo. Slovenska politika v tistem času je enako kulturna politika je enako nacionalistična politika. Kultura in prosveta je osveta Slovencev brez kapitala, denarja, tovarn... In še ta osveta sega v zelo tanko plast izobraženstva, ki se seveda po logiki komuniciranja v 19. stoletju najdlje sliši. Na kratko: slovensko nacionalno vprašanje je kritično v neki posebni zgodovinski situaciji, ki je perverzna do te mere, da zamenjuje srečo (urejene proizvodne odnose, revolucijo...) tostran za srečo onstran. Nacionalno zedinjenje je postalo transcendentno. Vzporedno poteka kulturni boj. Kulturni boj prav tako nadomešča določeno odsotnost, oz. vsebuje določeno odsotnost. Prav zato dobiva poteze zamorjenega gibanja. Brez zamorenosti ni kulture. Pesniki so tedaj nesrečni, kulturniki pavperizirani, na prezgodnjo smrt obsojeni mučeniki za veliko — potrebno, prepotrebno — iluzijo. Ta kultura je čitalniška. To se pravi, da v bistvu ni produkcija, ampak reprodukcija onstranskega smisla — ni dogajanje zaradi dogajanja, ampak je dekla prevladujoče ideologije. Ta kultura se dogaja v območju resnobe in resnice. V njej so shranjene poglobitve narodove preokupacije. Naša zgodovina je literarna.

Pred časom sem slišal izjavo enega slovenskih vodilnih politikov, češ da Slovenci ves čas po vojni nismo ustvarili na nobenem področju toliko kot v politiki. V literaturi malo, v kulturi malo, v znanosti bore kaj... Kar tehta, je naša politika, s katero smo prodrli v svet. Kakor je že ta izjava prenapeta, posebno za vodilnega slovenskega politika, je vendarle res, da smo se Slovenci s pridobitvijo svoje državnosti in svojega — čeprav izropanega — gospodarstva odmaknili od kulture. Kultura je postala normalna, za nekoga seveda

slaba in nezadostna, odsotna... Gledana z vidika Velike akcije je seveda odsotna. Lahko rečemo, da se je dopolnila. V njej je odsotna samo še odsotnost. Manjka ji metafizična razsežnost, hrepenenje k izpolnitvi še neizpolnjene, iluzija... Urad za najdene pomena se je spremenil v kovačnico znakov in tiskarno.

Ni slučajno, da se je nacionalizem ponovno prebudil v kulturniških vrstah... In to v tistih vrstah, kjer vlada načelo, poslanstvo velike resnice. V teh vrstah razsajajo stari kulturni cilji, programi Zedinjene Slovenije ipd. Eshatologi bi radi zasedli mesta, ki so jih zasedali pred revolucijo. Takrat je bila sklenjena unija med nacionalizmom in kulturo.

Ni nerazumljivo, če se danes zakon o kulturnih skupnostih ukvarja ravno z decentralizacijo in dezintegracijo slovenske kulture. V veri, da so najbliže ljudstvu, delavcem tiste kulturne institucije, ki so pomaknjene v pristojnost občine, kjer delujejo, so sestavljalci zakona predlagali ustanoviti temeljne kulturne skupnosti. To so storili še z več predpostavkami:

1. kulturniški nacionalizem se razbije na nenevarne celice,
2. nevarnost elitizma in kulturnega centralizma,
3. odgovornost za kulturne škandale pade z ramen nacionalne politike in se preseli na odpornejša ramena lokalnih birokratov, ki jih je možno lažje indoktrinirati in voditi.

Dejstvo je, da se kultura kot nosilec (nacionalnih) vrednot odločno razkrajja in upada. Kot taka je seveda tudi sporna, saj ni zmožna prevajati mitologij, ki bi ji utegnile biti naložene, temveč postaja odčarana igra, ponekod težko razumljiva produkcija ali eksperiment... Kultura, tu mislim predvsem umetnost, ne nosi več pričakovanega sporočila, apriornega smisla, ki bi moral biti jasen, predno se umetnik loti dela. Umetnikovo delo nikogar ne odrešuje, umetnik ni demiurg, temveč delavec. Vsakdo je lahko umetnik.

Ko govorimo o propadanju umetnosti, moramo imeti pred očmi dejstvo, da umetnost propada z vidika neke pretekle identitete, oz. v neki projekciji, ki nima konkretnega opravka z umetniško produkcijo. Umetnost propada z ozirom na nekaj, kar je bilo. In če je to, z ozirom na kar danes propada umetnost, nacionalistični kulturni projekt, potem smo lahko zadovoljni. Toda položaj vendarle ni tako enostaven... res je, da zmanjkujeta neke odsotnosti predvsem za potrošnika — hkrati pa je res, da je umetnost po svoji tradicionalni usmerjenosti in funkciji mitologija in da so umetniki mitomani. Zato ni nenavadno, če si je poiskala novo transcendenco. Ta transcendenca je — idealni narod.

Zakon o kulturnih skupnostih se zdi na prvi pogled koristen ravno v tem smislu: da razbija nacionalni centralizem, torej mit, da ima kultura, ki je vprežena v nacionalni kulturni projekt, že apriori neki smisel in pomen. Dejstvo je, da pri nas živi — in to ne slabo — vrsta kulturnih institucij, ki jim je podarjen ravno ta apriorni smisel, tega jim ni treba več iskati in se spraševati o njem, temveč je kar

tam, funkcionira kot bistven element njihove zaslužnosti — dejansko pa je božanska ideja, podobna tisti, ki jo ponuja kapitalist, ko razlaga svojo pravico do lastnine proizvodnih sredstev. Toda kaj prinaša zakon v ta razmerja? Ali razkriva bistveno dilemo, ki je dilema med produktivno ter produktibilno kulturo na eni in posvečeno, »ustvarjalsko« kulturo na drugi strani? Tega v zakonu ni.

Se huje: zakon protežira umirajočo kulturo. V tezah, ki jih je izdelal republiški sekretariat za kulturo in prosveto, je to jasno razvidno. Kultura ima še naprej iste sestavine, celo mrtve veje so pomaknjene v ospredje. Nacionalni interes (kakšna zanimiva formulacija za socialistično koncipiranje kulture!) je naklonjen arhivom, bibliotekam, muzejem, spomenikom, restavracijam, preparatorstvu, konzervatorstvu... torej panogam, kjer je produkcija že zdavnaj zamrla in ki so lahko samo še kulturna pokopališča, arzenali nacionalnih mitologij... Problem umetniške produkcije se zdi sekundaren. Potisnjen je v občinske in mestne kompetence, predan na milost in nemilost lokalnim birokracijam, kjer se problematičnost rešuje na pragmatičen in hiter način. Decentralizacija je torej fasada in manipulacija. Namesto da bi bila odgovornost za slovensko kulturno situacijo razvidnejša, postaja bolj meglena, ne definirana. Namesto da bi se konflikt, ki je v bistvu razredne narave, izluščil iz koprene odtujenih odnosov — saj so proizvajalcem, proletarjem dane kaj majhne možnosti za prihod v kulturo, ampak vedno ta kultura pod tem ali onim znamenjem prihaja k njim — se samo poglablja in mistificira. Z nerazrešeno dilemo med božansko in produkcijsko kulturo, z nerešenim vprašanjem elitne ter množične kulture — se spuščamo v institucionalni akt, ki ima povrhu vsega še namen do konca pokopati vitalne kulturne sile in jih degradirati na partnerje v fiktivnem dogovoru med političnimi in gospodarskimi managerji. V bistvu ta koncept vleče skozi stranska vrata nacionalistično mitologijo — saj bomo v kratkem dobili čitalniško kulturo, o kateri vemo, v kakšni kombinaciji se je spočela in razvila. Čista samouprava — temeljna kulturna skupnost — je nemogoča. Povrhu vsega pa je pretveza — ker kaže, da partija ni sposobna ali željna prevzeti odgovornosti za to, kar se v kulturi dogaja. Manjka ideološko jedro! Edino jedro, ki je še ostalo in se nenehno podhranjuje — celo v organizaciji proletarcev — je nacionalistična mitologija in buržoazno predpostavljane vnaprejšnjega smisla kulturni produkciji.

Degradacija kulturne produkcije pomeni novo etapo v buržuizaciji kulture na Slovenskem. In to je izgubljena točka za Zvezo komunistov. Namesto da bi spodbudila razkroj samovoljnih institucij, ki rigidno in samozavetno vztrajajo pri svojih elitističnih konceptih, nadaljuje ZK svojo prakso nezainteresiranega, vzporednega prevodnika najrazličnejših interesov. Pri tem seveda pozablja na bistveni interes, ki je interes neposrednega proizvajalca. Reproducira se družba zavestne, nedostopne elite ter množice, ki jih je

mogoče zasipavati z mitologijami.

AVE RS R EVE

rs. Logike?
PAVLE DOBRILA
(Odgovor Tarasu Kermaunerju)

Neverjetno me je presenetila ugotovitev, da mi je bilo pomagano odkriti v sebi sposobnost, na katero še v sanjah nisem pomislil, namreč — pripraviti nekemu nekaj čudovitih frommovskih užitek. Uvod v to dobročudno akcijo pa je pomenil moj priložnostni članek (Problemi, VIII, januar 1970, št. 85, str. 7—9), na katerega koncepcijo je T. Kermauner odgovoril v naslednji številki omenjene revije.²

Vsekakor mi je bilo dano opaziti, da tako silovite negacije konceptualne vrednosti mojega zapisa ne gre ignorirati. Res je, da sem porabil precej časa, da sem sploh prišel do sape. Že na vsem začetku se nisem mogel sprizniti s tako uničujočim udarcem, a s mi narava človekovega življenja in izkušnje, ki so mi jih posredovali v šoli iz slovenske preteklosti, dopovedali, da se da na koncu koncev vsakomur pomagati, če v njem le ostane kanček življenja. In zato sem se odločil, da bom svojo prisotnost — pa še kaj drugega tudi — znova skušal potrditi.

Je že tako! Če bi menil, da je Kermaunerjev način mišljenja in njegovo poznavanje slovenske preteklosti (glede obravnavane problematike), zadovoljivo, bi se ob tem udarcu pač potuhnil in počakal na »boljše« čase. Ker pa tega mnenja nikakor ne morem biti, naj mi bo dovoljeno dokazovati nasprotno. Res je le, da sva oba morda nehoti posegla na takšno področje, kjer zares zadnja beseda verjetno nikoli ne more pasti, a vselej težimo k popolnosti, ravnovesju, zaradi česar pa, upam, še ne grešimo.

Vsakemu površnemu bravcu mora biti takoj jasno, od kod in zakaj med nama tako različen pristop do obravnavane problematike. Kermaunerjeva analiza moje koncepcije sloni na povsem filozofskem — ahistoričnem — pristopu k predmetu raziskave. Pri tem je tudi storil poglavitno napako. Zanima ga namreč le »moja« koncepcija, druga plat, zakaj in kako je do nje prišlo, je zanj stvar preteklosti, s katero je dokončno obračunal. Tako ga sestavek tam, kjer (utemeljeno ali neutemeljeno) načenja nekatera historio-grafska in historična vprašanja, sploh

ne zanima. Zanima ga le to, kar je na drugi strani obračunske črte med preteklostjo in sedanjostjo, a pri tem pozablja, da ta obračun ni padel iz zraka, marveč je prav zaradi historične pogojenosti še vedno aktualen. In zato se moti, če misli, da je edino zveličavna njegova beseda, ki prihaja iz zakladnice metafizične prekonstrukcije, ne pa iz življenja, ki nikakor ne živi samo zase, ampak sredi drugih življenj — v sovisnosti z njimi. Tako bi torej bilo možno sklepati, da bi že vsak filozofski traktat ali morda celo disput razrešil vse probleme z eno samo, čarobno potezo. A žal so tu tudi zgodovinarji, ki z analizo preteklosti (glede na stopnjo dopustnosti, ki jim jo nudi vir, in kjer to ne zadostuje, si pomagajo s sklepanjem od posledic k vzrokom) prihajajo do povsem drugih rezultatov, a tako tudi do drugega načina mišljenja. Njegov odgovor dovolj nazorno dokazuje, kako svojih filozofskih-življenjskih-dilem nikakor ne more transkribirati v historične postavke. Sicer ne morem zahtevati od njega, da bi to storil, če se loteva historije, se je vsaj nekoliko dolžan potruditi in ji pristopiti bliže, kot je to storil.

Temeljne napake, ki sem jih zagrešil po Kermaunerjevem mnenju, so te: konservativizem, ki ga zganjam, sloni na tradicionalizmu ideologije naroda, ki po svojih še neizživetih ambicijah ne more — po značaju mezohističen — privedi nikamor drugam kot v revanšizem, novo zunanjo konfrontacijo in v — bankrot. Žal sem — po Kermaunerjevem mnenju — sicer iskren, a trmast vztrajnej, ki se oklepa iluzornih vrednot, ki po svojem izvoru nikakor več ne sodijo v realni svet; ker se sklicujem na moralo in pravico, ne pa na zahteve, ki jih postavlja realnost vsakdanjka. Prav zaradi tega poglavitno značilnost naše preteklosti — nemoč — le še intenziviram, a tako jo le podudarjam v svetu realnih dejstev in obenem spravljam v nevarnost ne le sebe, marveč tudi tiste, ki bi na moje gledanje pristajali. Temu nasproti postavlja T. Kermauner svoj uravnovešeni realizem, ki je edino možni način, če hočemo našo alieniranost spraviti v sozvočje s svetom, v katerem se vsak dan znova spopadamo s sabo, z materijo — z grobstvo realnosti.

Avidez, ki nam ga ponuja T. Kermauner, je sila, sila varljiv. Kdo je realist in kdo to ni, naj bo razvidno iz naslednjih vrstic.

Kako je že, za vruga, s to našo slovensko preteklostjo? Prav dobro se namreč zavedam, da bi vsakršen trenutni juriš s puško za korekturo meja vodil v spopad širših dimenzij (?) (Pa ne, da je T. Kermauner takó razumel moje pisanje?). Oblika in vsebina neke zavesti — in to moje razmišljanje je — (v katero pa nesporno spadajo spomeniki iz narodne preteklosti), še ne more biti neposredna nevarnost, revanšizem. Izhaja le iz poznavanja preteklosti tiste gmote, tiste skupnosti, ki se je na tem koščku Evrope, ki mu danes pravimo slovensko nacionalno ozemlje, formirala kot slovenska narodna skupnost. A pri tem ni prav nič važno njeno ime zaradi imena samega, marveč zaradi tega, kar gre pod njim razumeti. Ali nisem predočil nekaterih dejstev in tudi različnih besed, kakor in kadar so se

pač pojavljala v preteklosti; njihove prave vrednosti in poglavitne značilnosti, ki so v nekem trenutku vplivale na razvoj tu prisotne skupnosti harmonično ali pa disharmonično z ozirom na bistvo zahtev prav te skupnosti? Predočil sem jo kot skupnost, ki ji je v dolgem razvoju postala lastna in značilna neka zavest — zavest, ki je njeno usodo sooblikovala kot toliko drugih vplivov in ki je zanj značilna še danes, ker je pač del profila njene preteklosti. Potegnil sem le rdečo nit skozi vse obdobje, ki ga označujemo kot začetek neke »narodne« preteklosti; ko smo še neformirani »prišli« med družbeno in tehnično višje razvite Germane (Bavarce in nato predvsem Franke, kar gre pripisati njihovemu zgodnjemu stiku z zahodnim rimskim imperijem) na eni strani in na drugi s predeli, ki so bili več ali manj pod vplivom bizantinskega cesarstva, ki je bilo v času, ko so prodirali na Balkan prvi »slovanski tokovi«, tudi najrazvitejša skupnost v Evropi. Stik, ki »smo« ga vzpostavili s staroselci, in vpliv stopnje njihovega tehničnega in družbenega razvoja so »nam« dali začetni vzgon, a katastrofe so se kar vrstile — zaradi naše neformiranosti — v obdobju, ko smo mogli za tiste ljudi, ki so prebivali na tem ozemlju kot neka homogenejša družba, dejati, da so kot družba bili še v povojih — in so prav zaradi tega bili ti udarci tem bolj učinkoviti. A tako je pač bilo! Značilnost teh grupacij, ki so imela v lasti to ozemlje, ki mu je dajala najznačilnejši pečat prav slovanska (slovenska) večina nad Avari in Kelti-Iliri, nad morebitnimi drobci germanskih plemen, je bil etnotni položaj do vladajočega razreda-fevdalcev v času intenzivnejših kolonizacijskih tokov do 12. stoletja in v času, ko se fevdalizem utrdi in poseljuje še nove predele tudi z nemškimi kmeti. Vse to se začena — po ponesrečenih poskusih nekaterih zelo jasno začrtanih kmečkih uporov od 15. do 18. stoletja — v 18. stoletju le zavedati položaja in izvorov — pač v okviru paralelna rastočih zahtev prosvetljenjencev — kar se v pomladi narodov na tem ozemlju z novimi zahtevami izkristalizira v slovenski (tedaj in tu) narodni preporod in politični program. Vendar so različne odjuge (te se začenjajo s terezijansko-jožefinskimi obdobjem, z nevoljniškim patentom kot pridobitvijo, ki ima kar najmočnejše posledice prav za kmečki sloj in kulturni in politični razvoj kmečkih, tako imenovanih nezgodovinskih narodov v 19. stoletju), naše v revolucionarnih zahtevah pomladi narodov realizacijo le do tolikšne mere, da se vsi slovenski politični razgledi in kombinacije druge polovice 19. stoletja niso utapljali le v naši politični nemoči, marveč predvsem v dejstvu, da sta relativna svoboda in gospodarsko »olajšanje« — izboljšava v obliki zemljiške odveze z odškodnino — naprtila kmetu tisto breme, ki ga je zvrnilo v brezno izkoriščanja, prej po fevdalnem gospodu, a odtlej po kapitalističnem obratu. Pojavila se je še peščica domačih odeluhov; ti so svoj bedni kapitalček akumulirali iz že tako izmозganih rok kmeta, ki je živel na ozemlju, ki si ga je slovensko nacionalno gibanje začrtalo za svojega. Posledice so bile očitne: razlašanje kmetov in njihova pol-pro-

letarizacija ter odhodi v tujino. Takšen je torej bil rezultat izpeljave zemljiške odveze za odškodnino; ta je poskrbela predvsem za ustvaritev tistih možnosti, ki so pospešile le dinamiko razvoja velikih kapitalističnih obratov in jim v okviru novih gospodarskih imperativov, ki jih vse bolj začenja diktirati vpliv ameriškoruskoga žita kot osnovnega prehranbenega artikla — v skladu z zakonskimi prerogativi, ki so si jih ustvarili v času neenake porazdelitve politične moči tudi na račun malega (to je slovenskega) kmeta (malega gospodarstva), omogočile nov, velik skok. Velja pa mimogrede pripomniti, da so bili v glavnem vsi veliki lastniki proizvodnih obratov (najsi industrijskih ali kmetijskih) po narodnostni pripadnosti — tujci. Tako je narodnostni boj nosil s sabo razredno obeležje in slovenskega nacionalnega boja 19. in 20. stoletja ne moremo označiti kot boja za uresničenje programa, začrtanega do leta 1848-49, marveč prvenstveno kot vsak dnevni boj izkoriščanega za golo eksistenco, za boljši, večji in lepši kos kruha.

Kakšen je bil ta boj sicer, je več ali manj znano vsakomur, ki je dobil nekaj lekcij iz zgodovine še v srednji šoli. Dosti več pa ne. In v tem tiči jedro razhajanja, ker so prav posebnosti našega razvoja toliko skrite v splošnostih vseevropskega razvoja, da jih z njimi istovetimo, s tem pa nujno istovetimo tudi izhodišča in značaj zahtev. A izhodišča so bila v temeljih drugačna.

V Kermaunerjevem tekstu je nekaj kategoričnih trditev, ki se ne ozirajo na izsledke naših zgodovinarjev in tako negirajo smisel in vrednost njihovega dela. Danes, ko je očiten neugodni položaj zamejskih Slovencev ne samo zaradi njihovega številčnega razmerja do matičnih prebivalcev držav, v katere so jih priklenile mednarodne pogodbe po drugi svetovni vojni, se nam zdi povsem normalna možnost — čimprej opustiti jadikovanje nad temi dejstvi, pač z motivacijo, da tako in tako nikamor ne vodi. A ne gre za jadikovanje. Prav pregled nad našo preteklostjo nam najbolj nazorno kaže, kako tvegano je apriorno, resignirano pristajanje na dejstva, ker ima za posledice lahko prav to, kar se je z nami dogajalo v preteklosti. Zato sodim, da ne bi bilo odveč prikazati te usodne spremembe v njihovih, kar se le dá najkrajših, in upam, da najznačilnejših obrisih.

Glede zahodne meje, predvsem Trsta, tole: res je, da Trst nikoli ni bil slovenski po razmerju števila prebivalcev; to bi lahko postal, a kolikokrat je to bilo onemogočeno. Pri tem vprašanju sicer zadevamo ob stalne pomisleke, kaj je kdaj komu pripadalo in kako je to izgubil, a ne morem se znebiti vtisa (in v tem se s T. Kermaunerjem strinjam), da takšen način razmišljanja, ki mi ga je podtaknil Kermauner,² ne more veljati za meritornega. Izhajam namreč iz stališča, da današnja ureditev Evrope in pretežnega dela ostalega sveta sloni na nacionalnem principu. To je dejstvo, ki ga ne more zanikati nihče. Tudi ne, da segajo osnove te ureditve medčloveških odnosov v zgodnji srednji vek, ob prihodu in razporeditvi tistih etničnih skupin, ki ji še danes dajejo poglavitni pečat. Res je, da bi zaradi

izvirnosti historičnega razvoja (če sledimo Kermaunerjevemu očitkom) prav Italijani lahko zahtevali zase — kot neke vrste nasledniki rimskega imperija (ali vsaj beneške jadransko-levantere dominacije) vse ozemlje ali del tistega ozemlja, ki je imperiju nekoč pripadalo. V novejši italijanski nacionalni zgodovini je bil ta moment delno večkrat zelo trpko, a močno prisoten. V okviru teh zahtev pred prvo svetovno vojno so spadali tudi Trst, Istra, Dalmacija itd., a ne gre pozabiti, da so v več kot tisočletnem razvoju izgubili svoj romanski značaj, ne le glede prebivalstva, marveč tudi glede funkcije. Pet tisoč (5000) prebivalcev Tergesta ni moglo biti opravičilo za zahteve po Trstu dva tisoč let pozneje⁴. Kako so mogli zahtevati Dalmacijo, kjer je v začetku tega stoletja živelo vsega 3 % italijanskega prebivalstva? (Mimogrede: Zakaj ne bi Jugoslavija zahtevala zase hrvaških etničnih enklav v južni Italiji?) Tudi zaradi taktičnih razlogov? Da bi si zagotovili Istro, kjer je bilo njihovega prebivalstva le eno tretjino? Pa še za del te ene tretjine gre poudariti (kar velja v precejšnji meri tudi za Trst), da po svojem izvoru ni bil italijanski. Do prave, politične italijanizacije Trsta pride v 19. stoletju, ko je italijanstvo po vseh tedanjih veljavnih kriterijih (gospodarskem, kulturnem, političnem) favorizirano pred slovenstvom. Vloga Trsta ni bilo ojačanje Italije, marveč njegovega zaledja — prav to dejstvo je odločilno vplivalo tedaj, ko ga je bilo treba iztrgati prav tistemu zaledju, ki ga je dvignilo. S porazom fašistične Italije v drugi svetovni vojni in ob njenem koncu pa je postal Trst predvsem strateška točka; razmejitve med Italijo in Jugoslavijo, ki Jugoslovanom sicer dovoljuje gledati z okoliških hribov v zaliv, ne pa tja tudi stopiti, je bila posledica dejstva, da je Trst kot strateška točka še vedno lahko shajal brez pravega zaledja. Tako je ta svojevrstni kompromis (pri čemer ne smemo pozabiti, da je bilo drugi funkciji te razmejitve — kako onemogočiti njegovo gospodarsko pomembnost — prav tako zadoščeno), prisodil Jugoslovanom večji del njihovega etničnega teritorija. Vsaj nekaj! Današnji etnični sliki botruje vsa ta preteklost, resnica, da je bil slovenski človek prisiljen zaradi gospodarskega, nato pa še političnega in vojaškega pritiska zapustiti te predele, potem ko si je ustvaril v Trstu najmočnejše gospodarsko odskočišče. Po letu 1921 se je 60.000 italijanskih Slovencev izselilo samo v ZDA!⁵ Koliko v Jugoslavijo? Koliko jih je odšlo z ladijskimi konvoji v Kanado in Avstralijo po drugi svetovni vojni, ker so ta izseljevanja podpirale zavezniške oblasti v coni A STO-ja? Pravzaprav je čudno, če so tam sploh še živi fosili nekih slovenskih nebodijihitrea. In zares so temu prebivalstvu, ki mu pač pravimo Slovenci) odrezali nekaj, kar je z njim organsko raslo. (In vse to ob spremljavi bobnečih tirad o pravici, svobodi in demokraciji!) Italijani lahko pogrešajo Nico ali Izolo, nikakor pa ne morejo Geneve ali Neaplja.

Kaj več o upravičenosti ali neupravičenosti naših zahtev v času od leta 1953-54 v tako kratkem obsegu ne bi mogel povedati. Za to je na razpolago

zgodovinska literatura (npr.: Istra i Slovensko Primorje, Oko Trsta, La Marche Julienne — izdano v Sušaku 1945. leta itd.).

Kako je bilo z našim odzivom na takšno početje? Nikoli nismo nikomur vsiljevali svoje morale. Bili smo pač vajeni amoralne. (Z argumenti pravice dokazujuče pravico samo pravičniku). Storili pa smo po drugi svetovni vojni nekaj drugega. Zavedali smo se, da lahko samó strpnost omogoči nove odnose. Nikomur, celo tistim, ki so se ekspanzirali v fašistični dejavnosti, nismo iztikali oči. Če lahko rečemo temu obračun, je bil ta obračun glede načina vsekakor human. Za opcije se je odločil tisti del italijanske manjšine (ne po načelu pripadnosti italijanski ali jugoslovanski državi, marveč po še vedno dejanskem razmerju prebivalstva), ki je smatral, da raje živi v Italiji. Tisti del, ki je ostal v Jugoslaviji, pa je postal gospodarsko in politično enakopraven in so mu šolske in jezikovne uredbe že od vsega začetka tudi dejansko zagotavljale enakopravnost. Ni bilo slovenjenja italijanskih krstnih imen in priimkov, ni bilo prepovedi šol, društev, demolaranja tiskarn in zažiganja kulturnih domov, napadov na banke itd. in vsega drugega, česar so bili vajeni slovenski prebivalci v kraljevini Italiji. (Seveda ne gre prezreti, da so italijanske oblasti na takšen način le dosegle svoje namene, ki so danes tem bolj očitni). Tako smo pokazali na možnost ustvarjanja nekih kvalitetno novih mednacionalnih odnosov. Razlika v standardu med obema državama (standard je danes vodilna misel vsakega človeka) ima svoje vzroke drugje. Drži pa, da po drugi svetovni vojni in priključitvi dela Primorske, Italijanom teh pravic nismo krtili. V tem pa je tudi neka razlika! Izkazujemo spoštovanje Istranu Tartiniju, celo ameriškega Italijanu Arturo Toscaniniju, katerega ime nosi eden ljubljanskih parkov. Kako je bilo s spoštovanjem italijanskega vojaka-okupatorja, ki je iz nemarnosti in dolgega časa ustrelil slovenskega znanstvenika Žigana na sprehodu! Ali so ga izkazali na drugi strani meje tistim protifašističnim borcem, ki niso bili vredni niti dveh slovenskih besed na spomeniku v Miljah? Ali poštenemu imenu ene bazo-viških žrtev, ki ga oskrunjajo z razbijanjem njegovega spomenika? Reciprociteta tolerance? Da o razlikah v položaju manjšinskih šolnikov, ki prav tako vplivajo vsak dan znova na razvoj manjšine sploh ne govorimo! Da skoraj 85 % slovenskih šolnikov v Italiji ni starostno zavarovanih. Na kaj nas opozarja primerjava med organizacijo strokovne šole za Slovence v Trstu in italijanske v Bujah? Navsezadnje pomeni nekaj tudi zunanja manifestacija enakopravnosti dveh narodov: da lahko Italijani v Jugoslaviji, v bivši coni B TO prebirajo krajevna imena in napise v italijanščini. (Pa tudi drugod po Istri, kjer prebivajo Italijani — ali tudi ne — a nas ne zavezujejo določila londonskega memoranduma). Pokažite mi nekaj slovenskih vasi, ki si kaj takšnega upajo storiti v bivši coni A!⁶ Da o Goriški ali Beneški Sloveniji sploh ne govorimo! Res je, da je nacionalni enakopravnosti Italijanov v Jugoslaviji med dru-

gim botrovala pripravljenost italijanskih protifašistov, da se vključijo v antifašistični boj, a res je tudi, da so na tem področju ta boj omogočili in pripravili prav slovenski partizani in KPJ.⁷

Kako je bilo na severni meji? Več kot tisoč let trajajoči umik bi se naj končal na etnični meji s preloma 18. in 19. stoletja. Če bi Slovenci trmasto vztrajali na historičnih zahtevah, na kakršnih je toliko narodov v Avstriji, bi v skrajnem slučaju mogli potegniti slovensko-nemško (češko) mejo še severneje od Donave. Ko smo že pri pretiravanjih: ta meja bi se na jugovzhodu, če bi upoštevali Kocljevo Panonijo, končala pri Beogradu. In kje še vse? No, a treznosti v tem srednjeevropskem prostoru tako nikoli ni bilo kaj preveč. Končno je tudi starejša slovenska politika zahtevala meje še vedno na Visokih Turah; tako kot so Nemci želeli južno mejo Avstrije po prvi svetovni vojni pri Zidanem mostu (kar so uresničili leta 1941). V okviru vseh teh zmed je potemtakem prav nesmiselno govoriti, da je bil program Združene Slovenije maks.imalni narodni program. Nasprotno! Glede na zahteve ostalih je bil to minimalni program, v katerem se je še sredi 19. stoletja dokaj jasno očrtavala meja med Nemci in Slovenci tudi v celovški kotlini. Tu se je germanizacija ustavila zaradi tega, ker je še tedaj to območje pomenilo nekoč najmočnejše slovensko naselitveno jedro, ki pa ga je bilo treba napasti z novimi silami. Ves germanizatorični pritisk v drugi polovici 19. stoletja to očitno dokazuje. Morda je bil slovenski maksimalni program snovanje različnih variant tako imenovane notranjeavstrijske skupine historičnih individualitet sredi 60. let 19. stoletja, a ni prav nič izvirno, ker je po svojem značaju hodilo vstrec z analognimi zahtevami drugih avstrijskih narodov in le še večalo že tako dovolj veliko zmedo. Program Združene Slovenije pa to nikoli ni bil, čeprav po zahtevah iz leta 1848 sodi vanjo tudi celotna Istra.

Tako je moč potegniti paralelo med slovenskim nacionalnim programom 19. stoletja in načinom, kako ga eo ipso rešujeta marksizem in leninizem. Marksizem pravzaprav le do neke mere; leninizem pa je odkril formulo, kako uskladiti želje in možnosti. A tudi to je še vedno bilo v napoto nenasitnim imperialističnim apetitom.

Ta naš realizem, ki je priznaval germanizacijo na Avstrijskem do etnične črte 18. oziroma 19. stoletja, je trčil ob zahteve italijanskega nacionalizma, ki zmage Slovanov ob severovzhodnem delu Jadrana, kjer pa romanizacija pravzaprav nikoli ni bila tako izrazita, ni hotel priznati. Vendar je bila še vedno razlika med obema deloma slovenske meje. Slovensko-nemška meja na Koroškem je bila več ali manj sklenjena, za italijansko-slovensko mejo v Istri pa, kjer je bilo romansko prebivalstvo v večini predvsem v obmorskih mestih, slovensko pa na deželi, tega ni moč trditi. In dokler velja za razmejitve med različnimi skupinami, narodi, interesi, ali čemerkoli drugim principu teritorialne razmejitve, druge rešitve v deželi, kjer je bila slovanska večina (Istra), ne bi mogle priti v poštev. Ni-

kakor ne gre pozabiti, da smo po nacionalnem principu zahtevali slovensko Koroško, ne pa dežele — Koroške. Kakšno je bilo razmerje slovenskega in nemškega prebivalstva na slovenskem Koroškem leta 1848 in še vedno leta 1920 — ob prebiscitu — kljub vsem šikanam zadnjih sedemdesetih let, je razvidno iz številne slovenske zgodovinske literature.⁸ Zato tudi ne morem pristajati na Kermaunarjevo trditve, da je bil plebiscit na Koroškem samoodločba.⁹ Ne! Bila je samo spretno zrežirana igra — goljufija. Povsem jasno postane ozadje tega vprašanja že ob primerjavi stanja na Koroškem in Primorskem okoli leta 1920. Če so velike sile dosledno zahtevale »samoodločbo« na slovenskem Koroškem, kjer je bila dinamika slovenskih nacionalnih aspiracij dovolj razvidna (v Versailles so redno prihajala poročila s Koroške — tudi o razpoloženju prebivalstva), bi jo prav tako mogle predpisati za Primorsko, kjer je bila slovenska in jugoslovanska zavest Primorcev večja od zavesti na Koroškem. Tako pa bi se farsa o »svobodni« odločitvi na Koroškem v primorskem primeru prelevila v skladu z visoko zavestjo Primorcev v odločitev za kraljevino SHS in pokopala italijanske pretenzije po severovzhodnem Jadrano, a še več — pokopala bi tudi obstoječe, na novo zgrajeno razmerje interesnih sfer med velesilami ne le v Evropi, marveč tudi v Afriki in deloma Aziji, tako pa načela tudi velike premike, ki so principe italijanske zunanje politike v začetku 20. stoletja po raznih vijugah pripeljale v soglasje z interesi antantnih sil. S kasnejšo zasedbo Reke je dovolj pojasnjena doslednost italijanskih pretenzij. Jugoslavijo so namreč še bolj (gospodarsko) oslabili in jo tako pripravili za čim godnejše tržišče bolj razvitega italijanskega gospodarstva. (Vedno ista pesem). Taktika njihovega izsiljevanja je bila dovolj prefinjena, a komaj nastala in zelo heterogena kraljevina SHS je bila kaj priročno prizorišče za tovrstno piljenje na veliki univerzi mednarodne politike. Vladajoči srbski krogi so namreč zaradi bojzani pred italijanskim vplivom v Črni gori¹⁰ (in Albaniji) popustili na severozahodu novo nastale države, in kmalu nato (9. 11. 1920) je prišlo do »kompromisa« v Rapallu, ki je štiri leta pozneje bil dokončan z de iure priključitvijo Reke Italiji. Kompromis med velikimi torej, ki smo ga plačali z amputacijo gospodarsko najmočnejšega bazena na Slovenskem in Koroškem, kjer je tekla zibelka nesrečnih začetkov slovenske zgodovine in globoko v njihovo zavest vcepila kompleks manjvnosti. Opmogli bi si lahko le z novim priznanjem te velikokrat prekinjene kontinuitete, a interesi drugih so bili močnejši. Tako je pač bilo. Ali naj jim bomo zaradi tega, ker so nam to dejstvo tako hladnokrvno zabrisali v obraz, hvaležni! Za vraga! Tedaj šele bi bili resnični mazohisti!

Narodnoosvobodilna vojna je dokazala, da se kljub prikritemu in neposrednemu terorju ljudje vselej zavejo svojega bistva. Tako je prav medvojna povezava med Gorenjsko in Koroško nazoru prikazala, kako je lahko meja na Karavankah čudovito sredstvo raznarodovanja. Ob prvih nameranih in

izvedenih masakrih in preselitvah so se Korošci krepko zavedeli svojega slove. Medvojna selitev koroških Slovencev, ki je bila verjetno potrebna tudi zato, da bi Nemci lahko soglasno zaveznicu Italijo¹¹ rešili južnotirolski problem s preselitvijo Južnih Tiroincev na Koroško, s čimer bi nacisti za vselej zabrisali žive slovenske sledi, je bila svojevrsten dokaz obstoja »statistično skoraj ne več obstoječega slovenskega elementa na Koroškem« in obenem tudi pomenijo delni dokaz obsega slovenske etnične skupnosti na Koroškem v letih 1942-43.

Kako silovito so si prizadevali dokazati nemški značaj slovenske Koroške — s čimer so pravzaprav dokazovali slovenskega — nam pove primer z arheološkimi izkopavanji na Krnskem gradu¹². Kmalu po Anshlusu so z velikim pompom začeli izkopavanja, verjetno misleč, da bodo tam odkrili tisoč let stare dokaze nemštva. Izkopavanja so nacisti na vsem lepem, kar se je le dalo hitro, prekinili. Kaj so našli, ne vemo, a prav gotovo nekaj, česar niso pričakovali, niti iz arheoloških niti iz aktualno-političnih vidkov.^{12a}

Ob koncu druge svetovne vojne smo torej padli v navzkrižje novih antagonizmov in koincidenc. Kazalo je, da so vse težave in napor, ki so jih prestali Slovenci na Koroškem, bili zaman, zato ker je odločitev o njih prišla v kolesje na eni strani interesov zahodnih zaveznikov, za katere je bila Koroška strateško pomembno izhodišče ob novi porazdelitvi dejanskih interesnih območij v Evropi, in na drugi strani v krive Stalinove račune za postopno sovjetizacijo tudi tega dela srednje Evrope. Tako je Renner, ki je užival zaupanje obeh strani kot star avstromarksist nemškega čustvovanja, lahko izpeljal svoje želje, kot jih je delno mogel četrt stoletja prej. Če smo Jugoslovanci kakorkoli »špekulirali« vsaj na del slovenske Koroške, smo se usteli toliko, ker kompromis, do kakršnega je prišlo na pariški mirovni konferenci leta 1947 za Primorsko, na Koroškem ni bil mogoč; verjetno tudi iz tega razloga: čeprav ne gre zanemariti predvsem vojaških in političnih vidikov karavanske razmejitve, pa Celovcu kot gospodarskemu središču Celovške kotline (po mnenju zaveznikov) ne bi mogli zagotoviti večje rasti brez njegove okolice. (To je le podmena. Ob primerjavi s Trstom se mi namreč kaže v tej luči). In tako smo bili priče novi salomonski razsodbi: nemškega vojnega zločinca srednje visoke stopnje — dr. Rainerja — so dodelili Slovincem, slovensko Koroško pa — Avstrijcem.

Obup, ki je zajemal Slovence ob tem, ni bil poplačan. Psihološke premise nevzdržnih razmer naj nam ilustrira nameravana, a neizpovedana Kravajina akcija v letih pred izbruhom druge svetovne vojne¹³ z atentatom na Mussolinija bi prišli Slovenci v zgodovino kot obupanci, ki jim je samomor, z istočasno likvidacijo enega izmed povzročiteljev njihove nesreče, pomenil edini izhod. Tako bi prav razlog postal — sila. Neverjetno, a vendar je bilo videti možno.

In kako vrednotiti dogodke in stanje po drugi svetovni vojni? Tako se zdijo — v luči današnje avstrijsko-ju-

goslovanske razmejitev — vse krivice in zločini preteklosti upravičeni. Zločini, s katerimi se je konec koncev in tudi najdosledneje boril nacistični režim — ne samo na Koroškem — tako zagrizeno in nepopustljivo. Ali: zakonitev dedovega in očetovega zločina v korist sina in vnuka. Zato se lahko še danes deklarira kot Slovenec na Koroškem samo gospodarsko zares neodvisen posameznik ali skupina, ne pa vsi tisti, ki so posredno ali neposredno odvisni od volje merodajnih. Čudovit dokaz slovenske enakopravnosti je dejstvo, da je ob 25. obletnici konca druge svetovne vojne — ob njenem praznovanju — prišel v koroški deželni zbor znova Slovenec. Kakšna dolžora! Le kaj naj počne v njem? Ali naj bo v posmeh dejanskim razmeram? Ali je to le trenutno potrebna propagandna poteza, ki jo bodo »nove potrebe« merodajnih v primernem času anulirale? Po enega poslanca smo imeli Slovenci v koroškem deželnem zboru že v časih, ko je bila avstrijska volilna geometrija za nas še veliko neprimernejša.

Iz Kermaunerjevega teksta bi izdvojil še eno trditev in skušal nanjo odgovoriti posebej. (Za ostale odgovore nameravam najti dovolj prostora v tekstu in kontekstu poglavitnih zagovorov »mojih« stališč). Tako mi na primer očita, da je značaj mojega prispevka dovolj jasno očrtan že s tem, ker nisem niti enkrat uporabil besede gospodarstvo: »... Ne... ne kultura v ožjem, specifičnem pomenu besede, ne organizacija družbe, vse to ga nič ne zanima, najsvetejša so naša svetišča...« Ali ni povsem jasno, da so vsi ti simboli naše preteklosti tudi simboli naše nekdanje uspešnosti ali neuspešnosti, tudi kulturnega profila (slovenske) skupnosti, ki jih tekst nosi v sebi — eo ipso? Ker sem se pač trudil podati najosnovnejše in najznačilnejše poteze našega zgodovinskega razvoja, ki odsevaj prav skozi bistvo zastavljenih vprašanj? (Krnski grad, Jadran). Zato sem tem bolj prepričan, da ni bilo neupravičeno zapisati o koncu našega NOB, da nas »... pravzaprav v teh vznesenih in od zmage pijanih trenutkih ne bi smelo nič bolj vzburiti kot slovenska zastava na Jadranu in pod Krnskimi gradom...« Kje je bilo tedaj gospodarstvo? V razvalinah!! Dosežene nacionalne pravice in ambicije gre v tem trenutku pojmovati kot stopnjo v razvoju, v boju tudi za razredne, socialne pravice. Šele tedaj prihaja do še odločilnejših trenutkov in dogodkov, ki bodo uzakonili štiriletni boj: uzakonili s federativno republiko, z vsem, kar je bilo sprejeto v temeljih 29. 11. 1945 in z marčno ustavo leta 1946.

Tako je prav novemu, nemeščanskemu, komunističnemu gibanju povsem upravičeno pripisati zgodovinske zasluge pri zdravljenju akutnega vnetja srednje Evrope, nacionalnega vprašanja. Rdeča nit — izkoriščanje slovenskega naroda se je nadaljevala v meščanskem obravnavanju te problematike, ki jo je KPJ (nato KPS) spoznala kot edinstveno priložnost v reševanju njenih globalnih vprašanj — kako ustvariti socialistično družbo. Skladno z njenim programom in ciljem — pravzaprav sama po sebi izhajajoča iz njega

— je njena veličina prav v dejstvu, da je svoj delavsko-kmečki značaj, skupno z novimi zahtevami družbenega razvoja, kakor ga je pojmoval in razlagal marksizem, povezala z življenjskimi interesi tedaj socialno in nacionalno zatiranega slovenskega naroda, ki ga ni neposredno zatirala le nemška oziroma avstrijska in italijanska (ter madžarska), marveč tudi srbska in lastna slovenska buržoazija. KPS ga je med NOB povezala v boj proti temu nepretrganemu izkoriščanju, povezala tiste plasti, ki so se skladno z gospodarskim razvojem druge polovice 19. stoletja relativno dvignile in ki jih je organizirala — z ozirom na voljo in blagoslov tedanjih oblastnih dejavnikov — tedaj družbeno najbolj priznana in z ozirom na pretežno kmečko strukturo slovenskega prebivalstva najbolj možna stranka — klerikalna. Kakorkoli pač — klerikalna stranka je, delno tudi na pritisk od spodaj, pripeljala Slovence v jugoslovansko skupnost, če ne drugače, že zato, ker je pač bila tedaj najmočnejša stranka na Slovenskem. A to je slovenski narod plačal drago, predrago. Navzven z izgubo Koroške in Primorske, navznoter pa na račun zmagovite srbske čaršije že ob vsem začetku s prošlulo menjava krona : dinar (4:1). Tisto, kar je pripravil in prištel, je ob zmagoslavju — Loss von Österreich — krepko splahnelo z enim samim, programiranim parlamentarnim porazom. Nikakor ne gre zanemariti tudi dejstva, da je dinamika dela gospodarskega angažmaja Slovencev (in seveda Jugoslovancev), ki ga je akumuliral v največji meri prav najbogatejši Jugoslovan Aleksander I. Karadjordjevič (oz. njegova rodbina), z Aleksandrovo nasilno smrtjo v Marseillu pojenjala. Vsekakor je v predvojni Jugoslaviji bilo možno retroaktivno financiranje akumuliranega kapitala, ki so ga marsejski dogodki delno onemogočili. Zakaj? Ne bi se zadrževal pri političnih vidikih uboja Aleksandra in Barthouja — in začetkov katastrofalnih premikov, ki so vodili naravnost v drugo svetovno vojno — marveč mi gre le za to, da opozorim na postranske posledice nepričakovane Aleksandrove smrti. Z 9. 10. 1934 je v labirint brezimnih finančnih transakcij švicarskih bank poniknil Aleksandrov kapital, izgubljen za vedno. Tovrstne izgube se še kar nadaljujejo z letom 1941, ko je jugoslovansko zlato sfrčalo po zraku, naše gospodarstvo do leta 1945 pa v zrak itd.!

Napor KPS, ki je po svojih programskih izhodiščih pomenil univerzalno aplikacijo enakopravnosti in svobode, je v svojem predvojnem prizadevanju trčil ob utrjene strukturalne osnove družbe, katere duhovni vodja — spiritus agens — je še vedno bila institucija obstoječe teistične zavesti; ta je v imenu božje pravičnosti in razodetja zahtevala popolno pokorščino in brezpogojno verovanje v svoje dogmatske postulate, ki so zato sami po sebi zanikali univerzalnost svobode in načela enakopravnosti. Tako sta se torej soočili zacementirana struktura in hrepenenje, čimprej se znebiti njenih utesnenih okvirov, kar je bila edina možna rešitev z ozirom na logiko in organskost historičnega razvoja. Za Slovence, še

ne dolgo nazaj, po večini hlapce in reževe — naj ta historična retrospektiva še tako zamegljuje detajle, ne more pa njenih bistvenih karakteristik — zanje je torej povezava s tedaj radikalnim revolucionarnim gibanjem pomenila edini resnični izhod.

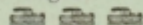
To »permanentno lovljenje repa«, zarisano le v najbolj opaznih prelomnicah zgodovinskega razvoja slovenske in z njo vezane jugoslovanske skupnosti, nam v svoji reflektivni nazornosti pojasnjuje fenomen večnega sopotnika slovenskega nacionalnega boja — rene-gatstvo.

Ni moj namen raziskovati ta pojav; opozoril bi samo na primere, ki so bolesto odjeknili v slovenskem prostoru, a kot takšni tudi (v večini primerov), bili dokaz nevzdržnih in patoloških odnosov med srednjeevropskimi narodi. Strinjal bi se s tezo Dušana Pirjevca, da je slovensko narodno gibanje zavrtlo gibanje, a dodal bi pojasnilo (ki ga ne smatram niti za izvirnega niti za dokončnega ali morda že kar edino veljavnega), da Slovenci nismo zavrti že sami po sebi (ker smo pač Slovenci in ne na primer Angleži), marveč je ta zavrtost rezultat stalnega prirezovanja in odpovedovanja, ki ni pomenilo le »odrezane« Primorske in Koroške, marveč tudi stalno, sizifovsko pehanje slovenskega poprečnega v preteklosti, ki je vselej, ko je mislil, da bo končno sedel na zeleno vejo in si vsaj malo oddahnil, znova zgrmel na tla; tudi zaradi finančnih transakcij, na katere zaradi svojega politično in gospodarsko inferiornega položaja ni mogel nikoli prav vplivati. Zavest o brezizhodnosti te situacije je povečevala malodušje in obenem željo čimprej se prebiti iz tega začaranega kroga revščine — ali vsaj podrejenosti — kar je imelo za posledico beg iz narodne skupnosti prav tam, kjer je bil pritisk najmočnejši: na obrobjih: na Koroškem, Štajerskem in Primorskem, ter med politiki, znanstveniki in tudi kulturniki. Malodušje je zajemalo tako posameznike kot grupacije ali že kar širša področja. V svoji trpeči inferiornosti so prav v krivcu tega trpljenja videli odrešitelja in vstopnico v zemeljsko blaženost. Doseči nekaj, kar je ves čas bleščalo naravnost v oči in istočasno večalo sovražstvo in odpor do lastnega okolja, bistva, do lastnega izvora. Zato so se prav v tem prostoru — slovenskem, ne glede na strani neba — tolikokrat pojavljali krčeviti primeri, da se v njem niso mogli znajti, živjeti, ker niso več hoteli razumeti vzrokov tega stanja. Njihov edini namen je bil uničiti te dokaze neenakosti in se tako otresti vseh prazvorov kompleksa manjvrednosti. Kako si naj drugače razlagamo vindišarstvo? Vindišarji so bili vselej zaničevani in so ob porastu mednacionalnega boja postali še bolj. Kako naj dosežejo enakopravnost in spoštovanje, če so se pa vdali? Kako si naj z vdajo prislužijo čast? Kvečjemu novo ponižanje, omalovaževanje in posmeh. Vsako špekuliranje, da jih bodo sprejeli tisti, ki so jih vselej zaničevali, stoji na šibkih nogah. Nikoli ne bodo postali to, kar so upali postati z odrekanjem svojemu izvoru. In kako težko je znova pogledati v oči nekomu, ki si ga zapustil. Rešitev? Katarza? Obstaja upanje,

da bi se to še moglo zgoditi.

Koliko je bilo ljudi s slovenskimi imeni na Koroškem in Štajerskem, ki so se z besedo in s puško borili za Nemce? In kakšno je bilo poreklo tistih Goričanov, ki so novembra 1918 na goriškem magistratu izobežali italijansko kraljevsko zastavo? In renegatstvo med obema vojnama, in med drugo svetovno vojno, in vsi primeri od začetkov nacionalnega boja do leta 1914? Integrirati se v svet ni samo naš problem. Koliko jih je, ki stopajo v svet s ponosom, a če bomo mi z vindšarskim (po že zmagoviti NOB), bomo tako tudi sprejeti in tretirani. Problem, kako obdržati znanstvenike, je star in ne tare samo nas, ampak tudi razvitejšee narode. Najočitnejši primer je vsekakor primer Nobelovega nagrajenca za kemijo Fritza Pregla.¹⁴ Rojen na Slovenskem, je delal na Avstrijskem in sprejel Nobelovo nagrado za Avstrijo. Pravzaprav nimamo kaj obkavati ali oporekati lastništvu Nobelove nagrade. To zato, ker je Pregl odšel zavestno, ker v novo nastali kraljevini SHS ni imel pravih pogojev za delo. Toda, kako naj bi jih imel? Še njegov ded se je aktivno vključeval v slovensko preporodno gibanje.¹⁵ On sam pa za slovenstvo ni več hotel slišati; prav gotovo tudi zaradi tega ne, ker svojim znanstvenim ambicijam v žalostnih domačih razmerah nikakor ne bi mogel zadostiti. Morda pa bi jim mogel, če bi lahko učil na slovenski ljubljanski univerzi in tako delal ne samo v korist človeštva, ampak tudi slovenstva. A kaj, ko pa je avstrijska oblast vse do propada monarhije vztrajno odlagala ustanovitev slovenske univerze, ki je bila poleg Zedinjene Slovenije poglavitna zahteva slovenskega nacionalnega programa v letu 1848. Za vse to ji potemtakem resnično nismo dolžni nobene zahvale.

Kako velika je bila mržnja nemških superiorničev do Slovencev, še posebej v času pred izbruhom prve svetovne vojne, nam kaže naslednji primer. (Vanj smo bili Slovenci vpleteni le posredno, a je vsekakor sila zabaven). Nemško pišoči Avstrijec Rudolf Bartsch, ki je živel na Štajerskem in ji v veliki meri posvečal svojo pozornost, je bil sicer odlični pisatelj. Tako so ga opazili švedski akademiki. Vendar je bil tudi odlični nemški superiornič, ki se nikakor ni mogel vzdržati šovinističnih izpadov proti slovenskim prebivalcem Štajerske. Tudi to ni ostalo neopaženo. In tako je dobil Nobelovo nagrado za književnost za leto 1913 veliki Indijec Rabindranath Tagore.

In tako se vselej kažejo tendence, ki izhajajo iz razočaranja nad danostjo in so usmerjene v prihodnost. Zato so jim prvi pogoj prekinitve s sedanostjo in odpis preteklosti. To je pravzaprav osrednji problem našega bivanja: preteklost-sedanost-prihodnost, in je prav toliko star, kot je star človek. Vendar se je pojavljal v različnem času in prostoru. In od tod tudi bistvene razlike v njegovih modifikacijah. Nihče ni proti njemu imun, a na nas je, da zmote preteklosti odpravimo, že z zavestjo, da je to bila zmota ali polom, in na nas je, da to, kar se je izkazalo za življenjsko in enako koristno za vse, znova uporabimo. Pri tem pa trčimo na širše okvi-

re, ki že presegajo okvire slovenskega bivanja. Ni nikakršnih analogij, so pa poučni primeri.

Dokaj skladno s kulturnim izživiljanjem kozmopolitske, še findesičlovske Evrope, je v Egiptu rojeni italijanski književnik Fillippo Marinetti — kot toliko drugih mislečih in s tedanjim družbo nezadovoljnih ustvarjalcev — dožival k rušenju starega sveta. Prevzet od tehnološkega napredka v svetu, pa tudi od hitrega dviga sorazmerno mlade in vse obetajoče združene Italije ter v skrbi za njen nadaljnji razvoj je hotel od tej vsenavdušujoči zagnanosti čimprej postaviti temelje novemu prihajajočemu napredku. Vse, kar je bilo staro, se mu je zdelo napatje v pričakovanju boljšega, naslednjega dne. Zato je bil njegov futuristični manifest leta 1909 v Parizu okvir vsem tistim umetnikom, ki so se z njim vsaj delno strinjali. Začelo se je s kulturo... V njem je z znamenitim »Détruissez les musées...« dovolj jasno začrtal idejne smernice kulturnih navdušencev, ki so se začeli ograjevati od impresionistično-ekspresionističnega Pariza, in ustvarjali novi, k prihodnosti težeči péle-méle. Kulturno vprašanje, ki se ga je loteval tudi Lenin, a kako bistveno drugače. Rojevali so se razni izmi,¹⁶ ki so pozersko rušili svet na papirju, sicer pa so njihovi izumljevalci kar vneto uživali prelesti tedanje gnile družbe. Futurizem je kot sopotnik italijanskega imperializma¹⁷ začeljal usmerjati svoje poglede v krepitev prav tega imperializma, kar vse je vodilo v marinettijevsko malikovanje enega samega boga — stroja, a tudi v farso oktobrskega pohoda na Rim, ki se je odpovaldal internacionalizmu in nasprotju z njegovim progresizmom utrdil diktaturo ekstremnega nacionalizma — fašizem. Pustimo ob strani d'Annunzia, ki je s svojimi tiradami uspešno zamegleval svoje bistvo, a ga je tembolj razkril z reško avanturo, prispeval pa je k temu novemu gibanju še zamisel pozdrava iz starega Rima — dvignjeno roko. Iz rušenja vsega starega se je — kot v posmeh — rodilo frenetično oboževanje ravno vsega starega; fascis, rimski imperij, komične parade (ki so se prelevile v tragične) in pod krinko zgodovinskih zahtev nove, imperialistične zahteve. Gregorčič je že dolgo pred porastom te tragikomedijske zaslutil značaj te naprednosti in ga kar najbolj tenkočutno tudi razkril. Prava narava in vloga italijanskega fašizma je bila dokončno razkrinkana šele dvajset let po njegovem prihodu na oblast. Začel se je po kraljevi volji in konec ga je bilo, ko je tako hotel isti kralj, ki je s tem, da je odslužil Mussolinija, odpisal s spiska lastnih variant fašizem in ga »času in potrebam« dokaj uspešno zamenjal z novimi variantami, ter z liberalnejšimi politiki tipa grofa Sforze, ki so bili dvajset let v zapečku; tudi s tistimi torej, ki so se prav vneto lotevali slovenskega poloma v Italiji v letih 1918—1925.

¹⁴ »Ze dolgo me noben spis ni tako surovo, a obenem tako sladko prestavil v dni mojega detinstva...« glj: Taras Kermauner: Usoda nekega razmišljanja o usodi. Problemi, VIII, februar 1970, št. 86, str. 11.

¹⁵ Glj opombo št. 1.

¹⁶ »... Večkrat beremo spise, napisane v Dobrilovem duhu. Recimo: ko so rimski okupatorji zasedli naše kraje...« itd., glj: Ker-

mauner: Usoda... str. 12.

¹⁷ Misel angleškega zgodovinarja A. J. P. Taylorja.

¹⁸ Louis Adamič: My Native Land, New York, London 1943, str. 410.

¹⁹ »Šele leta 1970 (1) so v treh (31) slovenskih vaseh v tržaški (1) občini mogli namestiti dvojezične table. V slovenskih okolišinskih občinah pa so naši (to je slovenski) župani že povsod skoraj poskrbeli, ne brez vsakršnih težav, dvojezične napise.« Podatek dr. Draga Štoke, deželnega poslanca iz Trsta. Delo, 25. 7. 1970, str. 2. Kakšne so bile težave slovenskih kmetov zaradi odkupa njihovih zemljišč za naftovod in rafinerije, tudi ni potrebno posebej poudarjati. Vse to namreč vpliva na samo življenje teh ljudi, a tudi na zunanji videz pri nepoučenem tujcu o Slovenceh, »ki jih pravzaprav nikjer ni«.

²⁰ Tako Italijani kot Madžari so dobili, ne le v Sloveniji, marveč v vsej Jugoslaviji, skupno z ostalimi manjšinami naravno in z njo tudi socialno enakopravnost. Potemtakem je to tista vrednota, ki jim do Jugoslavije obvezuje, ker ne morejo zahtevati vrnitve dela Jugoslovanov v status manjšine, ker nam (Slovincem, Hrvatom in Srbom) enakopravnosti nikoli niso dali, oziroma so se proti njej celo borili. V Jugoslaviji so torej dobili to, kar so nam venomer odrekli.

Za primer bi navedel samo še položaj madžarske narodne manjšine v Sloveniji in slovenske narodne manjšine na Madžarskem. Čeprav ni način reševanja manjšinske problematike — konkretno madžarske manjšine v Sloveniji — najidealnejši, pa se z njim madžarsko razreševanje slovenskega manjšinskega problema ne more primerjati. Tako torej ni nobenega govora o uveljavljeni reciproci-teti, ker nas samo že spominja na položaj slovenske nacionalne manjšine v Porabju informirojevske gonje nikakor ne more pomirjati. Še danes torej njen položaj ni kaj prida urejen. V času, ko slavi socialistična Madžarska 1000-letnico madžarske države in nacionalnosti (ali je zato nacionalistična?), so korenine dinamične košutovske narodne ne- strpnosti še vedno žive.

²¹ Glj predvsem: Bogo Grafenauer: Czör-nigova etnografska statistika in njena metoda. Razprave SAZU, Ljubljana 1950, zvezek 1, in Koroški zbornik, DZS, Ljubljana 1946.

²² Koroški zbornik: glj predvsem: Ivan Tomšič: Prebiscit na Koroškem s pravne strani. Str. 493, in Janko Pleterški: Ameriška dognanja o koroškem prebiscitu. Naša sodobnost, V. letnik, I. knjiga, 1957, str. 373.

²³ Italijanske čete so šele sredi junija 1920 zapustile Bar in Ulcinj, Mariborski delavec, 16. 6. 1920.

²⁴ Tone Ferenc: Nacistična raznarodoval-na politika v Sloveniji v letih 1941—1945, Maribor 1968, str. 15, 16.

²⁵ Ustni podatek prof. dr. B. Grafenauer-ja z ekscurzije po slovenski Koroški, 10. maja 1965.

²⁶ Naglica, s katero so zasuli ekscavirani teren, je bila tako velika, da bodo čez tisoč let tedanji arheologi verjetno res potrdili nemški značaj teh krajev, odkrivajoč lopate z oznako Krupp und Dolff, ki so jih v preveliki zagnanosti pozabili odnesti s seboj nacistični arheologi. Izkopavanja so leta 1939 prekinili — morda zaradi vojne? Objavili so le, da so našli obris, kjer naj bi stal krški dvor; po vojni so se Avstrijci znova lotili izkopavanja po koroški deželi, a središče karantanske države tokrat ni več prišlo v poštev.

²⁷ Primorci so hoteli 1938. leta demonstrirati nevzdržne razmere za Slovence v Italiji z atentatom na Mussolinija. Za atentatorja je bil določen Kravanja, ki naj bi z dinamitom okoli pasu pod krinko navdušenega manifestanta pohitel k Mussoliniju in ob pravem trenutku sprožil eksploziv ter tako oba poslal v zrak. Do atentata iz doslej nepojasnjenih razlogov nato ni prišlo.

²⁸ Dušan Kermauner: Friedrich Michael Raimund Pregl — rojak, toda kakšen? TT, 5. 12. 1961.

²⁹ Istantam

³⁰ Šestdeset let po svojem nastanku in hitrem zatonu imajo navdušene epigone na Slovenskem in so tako čudovit primer naše zaplotniške zaostalosti, ker mislijo, da »odkrivajo Ameriko«, vsekakor pa so svojevtrsten dokaz razvoja — čeprav zaostalega.

³¹ Enciklopedija Leksikografskog zavoda, Zagreb, 2. str. 471, geslo: futurizem.

(Se bo nadaljevalo)

DVOJN

A PRO WOKA

cija
TARAS KERMAUNER

Vsak narod, Slovenci pa še posebej, ima za vsako družbeno dejavnost simbol v določenem konkretnem človeku. Ze od nekaj je Prešeren sinonim za pesnika ali poezijo, Cerar za športnika, Kidrič za revolucionarja, Mahnič za dogmatika in preganjavca svobodne umetnosti, Vidmar pa za kritika. Tako je vse v redu in prav. Svet ostaja stabilen, pregleden in enostaven. Zadnje čase pa so se stvari začele zamotavati. Nekaterniki, ki jim ni dovolj, da bi bili (in ostali) simbol za eno — pomembno — družbeno dejavnost, skušajo pograbit še, kot pravijo igravci po ljubem starem Willyju, slona in leva in žirafa in kamelo; lastna vloga jim nanekrat ni dovolj. Menimo, da to ni prav.

Mahnič je že pol stoletja v grobu, otrok, ki bi ga morali zagovarjati, ni imel, še pristaši njegovega svetovnega nazora so se ga skorajda odrekli; ta Mahnič je bil sto let neverjetno pripraven za funkcijo, ki mu jo je dodelil slovenski narod. Kriv je bil za Gregorčičevo, za Aškerčovo smrt (skoraj tako direktno kot Štih za Cesarjevo). Bil je slovenski Zdanov, prednik tega velikega sovjetskega državnika in esteta. Kamor je stopil, ta sodobni Hun, zemlja ni več zelenela. — Takšno podobo si je o njem ustvarila snujoča ljudska misel.

Mi pa, ki smo otroci kritičnega časa, se včasih sprašujemo, ali je šel ta Mahnič res tako daleč v svojem srdu zoper vse, kar je umetniško? Ali morda tedanji avstrijski časi le niso bili tako neprijazni, kot so bili časi po njihovem pogrebu? Kaj je pravzaprav rekel Mahnič? Je debatiral s svojih ideoloških (religioznih, filozofskih) pozicij zoper drugačne ideološke itn. pozicije? Ali pa je zahteval — v javnosti in privatno — naj se zgrne nad umetnost, ki mu ni povšeči, državni nadzor, družbena prisila, zasliševanje, pritisk, prepoved? Da ne bi jermal cerkvenega moža in praočeta slovenskih reakcionarjev v zaščito, kot sem to neprevidno storil z njegovim sodobnikom Karolom Deschmannom, da bi se torej izognil srditemu političnemu obračunavanju, ki ga je v Teoriji in praksi naperil zoper mene zapriseženi nasprotnik vsega deschmannovskega, zahodnoevropskega, avstrijakantskega na Slovenskem, izredni profesor filozofije etc. dr. Vojan Rus, ne bom povedal o dr. Antonu Mahniču ničesar olajševalnega, temveč bom samo pozval slovstvene strokovnjake (recimo Marka Slodnjaka mlajšega, ki se je kot tak izkazal že ob obrambi slovenstva pred deschmannovstvom — Tribuna) vseh vrst, naj nam povedo, kako daleč je dejansko šel v svojem obskurantizmu, ovaduštvu, zoperumetniškem razpoloženju ta naš ne-

prijetni goriško-primorski rojak. Do takrat, ko bodo dokazi na dlani, se bom vzdržal vsakršne sodbe o njem, pač pa bom zapisal besedo ali dve o nedvomnem konkurentu, ki ga je dobil pred dnevi sredi naše tolerantne Ljubljane.

Gre za trojni intervju, ki ga je ostroumni, zajedljiv, provokantni, radikalni in z užitkom se boreči novinar Dela Primož Žagar zapisal 16. IX. 1970; Poleg Darijana Božiča in Sreča Dragana je v intervjuju nastopil tudi Josip Vidmar. Odveč bi bilo izgubljeni prostor in opisovati, kdo in kaj je naš intervjuvanec. Vsi ga poznamo in vsem nam, kot sem omenil že v začetku, predstavlja pojem kritike, kritičnosti, svobodoumnosti, obrambe umetnostnih del pred kakršnim koli ideološkim, državnim, filozofskim, religioznim in vsakršnim drugim nasiljem. Zaradi teh svojih lastnosti, ki jih je zagovarjal vse življenje in ki so ga pripeljale tudi v reprezentativni vrh naše, v oboroženem boju utelešene kritike — revolucije — je postal tudi častni doktor, prezident akademije znanosti in umetnosti, član najrazličnejših ustanov, katerih temeljni namen je spodbujanje, ohranjanje in obramba umetnosti pred motečimi ter razdiralnimi tujimi — zunanji — vplivi. — Ta shema portreta naj zadošča.

Pri prebiranju omenjenega intervjuja (**Na treh možganskih cestah**) pa sem se znašel v hudi negotovosti. Besede, ki jih je izpovedal Vidmar, tako malo pristojne javni predstavi, ki jo o njem goji slovenski narod, narobe, takšne so, to si komaj upam izreči, da si jih nikakor ne bi drznil pripisati niti Antonu Mahniču, temu predstavniku vsega, kar je kritiki, svobodi, umetnosti povsem nasprotno. Da ne bi vlekel bravca za nos, bom navedel zadevni odlomek intervjuja.

Vidmar v začetku brani umetnost in življenje pred znanostjo, se zanju zavzema, ju hvali in gre v svojem proumetniškem navdušenju celo tako daleč, da zapiše: »Ne morem si predstavljati življenja brez Beethovna, ne morem si ga predstavljati brez Shakespeara, ne morem si ga predstavljati brez Rembrandta in tako dalje in tako dalje.« S tem ostaja zvest svojemu znanemu — in mnogokrat proklamiranemu — mnenju o umetnosti, hkrati pa skladen z našo, slovensko podobo o sebi — o človeku, ki vidi v umetnosti nepogrešljiv, neodtujljiv, po svoje celo najbolj žlahten in vodilen element življenja. (V intervjuju pravi: »Umetnost je nekakšna tvorba, v kateri se vse najplemenitejše in najžlahtnejše sestavine človeškega duha in človeške narave spajajo v en organizem, sklenjen in kristaliziran organizem.«) Ne glede na to, da je zame takšna misel o vlogi in naravi umetnosti — v filozofskem pomenu — veliko preveč idealistična, naivna, kulturniška, samoslepilna itn., pa je treba mnenje tega upoštevane slovenskega kulturnika, kakor tudi vsakogar drugega, spoštovati in ga vzeti kot njegovo osebno prepričanje. To prepričanje v nadaljnjih odgovorih še razvija in pravi, da moramo temeljni življenjski sili, ki nas je vzdignila iz živalskosti v Človeka, slediti, »moramo ji služiti, dolžni smo jo ubogati in jo

nadaljevati«, ta sila pa je tista, ki jo ponazarja, izpričuje in izraža ravno umetnost.

A Primož Žagar ne bi bil Primož Žagar, nesramni drezavec, če ne bi podstavil noge in pri priči izkopal pasti za slone. Na ravnokar citirani stavek zastavi vprašanje: »Pa mislite, da bo to lahko šlo pri današnjem človeku brez pravnih aktov?« Na kar odgovarja Vidmar: »Brez pravnih aktov seveda nikdar nobena stvar ni šla, mislim v tem smislu. Moralna vzgoja se je zmerom opirala na prepričevanje, po eni strani, in to je edino resnično dragoceno. Druga stvar pa je seveda pritisk. S pritiskom je pa tako. No, je še ena tretja pot. Bi vam povedal eno primero: Recimo, zakaj so v vseh gledaliških predpisi, da se vrata odpirajo na ven? Zaradi tega, ker je bilo prej, ko so se odpirala na noter, pri katastrofah silno veliko žrtev. Zakon, ki je zdaj predpisan, da se vrata odpirajo na ven, to se pravi, pod pritiskom se odpro, ta zakon nadomestuje človeško pamet v paničnih trenutkih. In to je neko sredstvo, s katerim človeštvo in družba lahko regulirata, bi rekel, človeško življenje.« Sic!

S tem pa zadeva še ni opravljena. Ko krivi »člane redakcije, da nimajo »malo več vesti«, in mu mojstrski spraševalec, ki je že prežal na to priliko, takoj zastavi vprašanje: »Torej vest bi bilo treba morda celo predpisati?« zabije Josip Vidmar svoj drog do glave v zemljo: »Konec koncev, če ne bi šlo drugače, tudi s tem. Druga možnost pa je v tem, da bi te redaktorje od časa do časa klicali na odgovornost, za stvari, ki so jih objavili.«

Véliki kritik, ki je branil umetnost pred neumetnostjo, se je spremenil, postal je organ državnega reda, ki skrbi za pravilno postavljanje vrat, za socialno in moralno higieno. Je to res? Ga je za ta pazniški posel kak državni organ zares pooblastil?

Vsi, ki živimo že tisočletja v tem našem logocentričnem socialnem svetovnem sistemu, utemeljenem na Logosu, Očetu, Avtoriteti, Državi itn., predvsem pa na Vrednotah-Idejah, vemo, eni bolj plastično, drugi manj, da je takšen vrednostni sistem, ki brani Dobro (utelešeno v Državi, Logosu itn.) zoper Zlo; neogibno prisiljen, da uporablja, zdaj bolj, zdaj manj, zmerom pa dovolj učinkovito, prisilo, pritisk, nasilje, policijo, vojsko, institucije, ideje, ideologije, moralo, da bi zavaroval stabilnost sistema. Represivni ukrepi so, priznajmo si, zares nujna posledica — sredstvo, celo narava — našega svetovnega sistema. Moralisti, pedagogi, javni toživci, ideologi, oficirji itn. imajo za svojo dolžnost — takšna je narava njihove vloge, ki jo igrajo v družbeni delitvi funkcij — da preganjajo vse, kar ogroža sistem. Zgodovina pozna vse polno revolucionarjev, ki so zmerom znova mislili, da je na vidiku nov sistem, svet Svobode itn., in da bo nova družbena ali medčloveška ali idejna ali materialna itn. ureditev odpravila represivnost; zavladalo naj bi Dobro v tej ali oni obliki. Enako trdno dejstvo je, da so vse zmage novih sil pomenile le modifikacijo, utrditev in potrditev temeljnega logocentričnega sistema (ter opresije), saj so vse izhajale iz pred-

postavk, osnov tega sistema samega: iz Ideje (Dobrega), ki pa je mogoča samo kot kontraideja Zlu, kot pregon Zla, nasilje (čeprav za svojo zavest upravičeno) nad Zlom. Torej bi bilo skrajno smešno, neodgovorno, sentimentalno, demagoško, če bi znova vzdigovali prapor Svobode, Pravice, Dobrega in drugih Vrednot zoper grdi, slabi, daní, umazani svet institucij, države, policije ipd. Tega niti ne nameravamo. Nočemo se postaviti niti na stran branivcev obstoječega niti na stran znaničev novega, dokler hočejo oboji eno in isto: represivni sistem logocentrizma in vladavine Idej-Vrednot. Zato me tukaj sploh ne zanima, ali v obravnavanem intervjuju Vidmar brani konkretni današnji politični, socialni, moralni sistem ali pa ga napada, češ da je moralno gníl, politično nemočan, socialno labilen, trhel, neučinkovit. To je popolnoma vseeno. Zanima me — obratno — to, da Josip Vidmar, ki velja za simbol branivca umetnosti pred zunajumetnostjo (to je državo, moralo, ideologijo ipd.), naenkrat nastopa v vlogi, ki sodi med državno-ideološko-pedagoške organe, in to celo namesto njih, jih poziva, naj bolje opravljajo svoje delo, jih kritizira, da so preveč tolerantni — da dopuščajo s v o b o d o — dopuščajo tisto, kar sicer Vidmar zavrača kot umetnost, kar pa sami proizvajavci (recimo v intervjuju ravno Srečo Dragan) s popolno samozavestjo razglašajo za polno umetnost. Ni naša naloga v tem zapisku presojudati, kakšna je Draganova in njegovih sorodnikov umetnost, niti ne, ali sploh je umetnost; to je stvar estetskih, kritičnih razprav in analiz strokovnega značaja. Pač pa je potrebno opozoriti na to, da je Vidmar tokrat zamenjal vlogo umetnostnega analitika in kritika z neko drugo vlogo. Stvar je namreč silno simptomatična za današnje stanje slovenske kulture, za stanje, v katerem se sicer samo redki — enako pogumni kot Vidmar — upajo javno izraziti svoje zahteve po ponovnem administrativnem kontroliranju slovenske kulture (umetnosti), številni pa takšno zahtevo odobravajo. Od časov izpred dveh let, od deklaracije kulturnikov-prominentov **Demokracija da, razkroj ne**, se stališče teh kulturnikov, katerih najvidnejši in najradikalnejši reprezentant je Josip Vidmar, ne le da ni omajalo ali omeščalo, temveč se je razvilo natančno tja, kamor se je — po svoji notranji logiki — moralo: k direktni, javni, jasni zahtevi po administrativno-polijskih ukrepih zoper nekatere slovenske umetnostne smeri.

Kajti — ali si lahko Vidmarjeve odgovore razlagamo, kot da ne gre za poziv k sodno-administrativnemu postopanju? Kdo pa pri nas danes lahko redaktorje kliče na odgovornost? Društvo književnikov? Ne, te možnosti nima. Partijska organizacija? Ne, vsaj ne tistih, ki niso njeni člani. Tisti, ki daje (razdeljuje) denar? Da, to pa je administrativni organ. Tisti, ki je po zakonih dolžan skrbeti za javno moralo, za red in mir? Da, to pa je sodni in policijski organ. In Vidmar je prepričan — je bil Mahnič kdaj tako radikalen? — da je danes slovenski narod v takšnem trenutku, takšnem položaju, ko si neposredni proizvajavci (recimo umetni-

ki) ne morejo pomagati sami s svojim delom in medsebojnimi idejnimi konfrontacijami, temveč da mora napraviti red represivna sila. Danes smo v tistem »paničnem trenutku«, ko se morajo prav postavljena vrata odpreti pod pritiskom — to zremo v začetku intervjuja čisto določno: »Vsaki umetnosti daje njeno veličino človek, ne prestrašen človek, ne zbeگان človek, kakršen danes v veliki večini je...« Zál je to spoznanje o paniki, nemoči današnjega človeka (ki je zato potreben neke višje — kaj drugega kot državne — pomoči), le v zelo problematičnem soglasju z Vidmarjevo teorijo o zmerom bolj napredujočem razvoju, ki jo prav tako obnovlja v našem intervjuju: pravi »človek... se bori za tisto, kar je smisel vsega življenja človeštva, se pravi, za nadaljevanje tistega, kar nas je od, recimo, prkonzula ali pokončne opice, pripeljalo do današnjega stanja in nas hoče očitvidno pripeljati še naprej« — ali je torej pravo današnje stanje lastnina zgolj nekaterih, medtem ko »velika večina« živi »panično«? In še — ali je res zadnja garancija za pravost današnjega stanja v tem, da bojo sile, ki imajo v rokah možnost izvajanja represivnih ukrepov, te elitne posameznike ščitile pred »panično veliko večino«?

Se odnosi znotraj današnje slovenske kulture resno zastružuje in bo spet počilo? Se bo javna — in privatna — oblast pustila sprovcirati in šla v boj za korist ter ideje določene tradicionalne plasti slovenskih kulturnikov?

»KULT
URJA
DUST
RJO«, »C
ULTU

ra di massa« ...
(Nekaj tez)

ANDREJ MEDVED

Ora, la somma di questi messaggi minimi che accompagnano la nostra vita quotidiana, costituisce il piú vistoso fenomeno culturale della civiltà in cui siamo chiamati ad operare.

U. Eco, APOCALITTICI E INTEGRATI

§ 1

Kulturna industrija je proces, v katerem se literarna proizvodnja v celoti vključi v znanstveno-tehnični proces dela. Umetnost: umetniška praksa ((praksa označevanja 'nekega' diskurza)) se na ta način spreminja v blago, v cirkulacijo in trošenje blaga.

§ 2

Meščanska ekonomija mistificira denar, ki 'deluje' kot jezik: kot blago jezika. To je fetišizacija blaga v okviru kapitalskega procesa.

Smysel: akumulacija smisla v pisavi meščanske literature se vrši na isti na-

čin kot akumulacija denarja v kroženju blaga. Ideologija smisla v procesu kulturne industrije ustvarja abstraktnega človeka: 'prostor' za realizacijo konformnega ideala absolutne pozitivnosti, in se tako direktno vpisuje v strukturo etabliranega sistema.

§ 3

Kulturna industrija se postavlja nasproti 'avantgardni' umetniški praksi, ki deluje proti drobnoburžoazni morali in estetiki, proti razredno-kapitalskemu revizionizmu. V tem se izkazuje etično-estetska fetišizacija masovne kulture in njene ideologije.

§ 4

Masovna kultura radikalno spreminja prostor tradicionalne estetike. Sprošča se nova estetska fetišizacija in mitologizacija: buržoazna quasi-estetika, ki se vpisuje v malomeščansko ideologijo »konzumne kulture«.

§ 5

Kulturna industrija vzpostavlja abstraktno idejo nad-humanizma, ki vodi v brezkonfliktno pozitivizacijo, v totalno služnost in odvisnost splošne zavesti od vladajoče ideologije. Na ta način postane humanizem neizbežen korelat »religije smisla«.

§ 6

Komercializirana umetnost ohranja humanistični »mit« kot nostalgični efekt v realizaciji samo-osmišljanja.

§ 7

Kulturna industrija deluje kot humanistična mistifikacija.

§ 8

Proizvodi kulturne industrije 'sproščajo meščanska čustva, vendar jih ne zadržujejo, ne spreminjajo jih v »mučno vest« ali trpljenje, ampak jih vpisujejo v medij sprotne ter neprekinjene konzumacije. Tako se onemogoča privatnost in za-vest.

§ 9

Umetnost postane potrošniško blago kulturne industrije, umetnost in kultura se komercializirata v smislu dokončno integrirane buržoazne ideologije.

§ 10

Masovna kultura implicira pojem komercialnega teksta, pojem radikalno afirmativnega diskurza in torej pojem 'pisave', ki v ničemer ne odstopa od ideologema novodobne tehnike in njene »ekonomije«.

§ 11

Informacijski medij kulturne industrije 'bríše' in 'črta' pojmovno ter vprašujoče mišljenje. Misel zapira v t. im. služno, topo: inertno zavest, ki nima nič skupnega s kritično refleksijo, z refleksijo in kritiko.

§ 12

Quasi-optimizem vladajoče tehnideologije, 'udejanjen' v kulturni industriji, postaja vse bolj malikovalna, topa, 'mrtva' misel brez osebne mase.

§ 13

V mediju masovne kulture so onemogočene refleksivne, kritične, kvalitativne miselne tendence, izbrisana je negativnost, razlika, konflikt, večdimenzionalnost. Človekova zavest je integrirana pozitivizmu neprekinjene afirmacije, sprotne pristajanja na vse, 'kar' je in 'kot' je, na »red« pred-dane-ga sveta.

§ 14

Tehnično oblikovana industrija kul-

ture vodi danes perceptivno-doživljajsko preoblikovanje človeške eksistence ter tako povsem spreminja njegovo zgodovinsko 'skušanje' biti. Na ta način se prečrta horizont resničnosti, refleks realnosti in realnega, refleksija in misel.

§ 15

Človek mase postaja tako vse bolj enodimenzionalni, uniformni posameznik, brez možnosti za pojmovno, t. j. kritično mišljenje eksistence.

§ 16

Človek, ki ga »ustvarja« masovna kultura, je razosebljeni individuum, človek mase: služni posameznik, integriran v pragmatizem neke »pisave« in neke »logije«.

§ 17

Vsi individui postanejo potrošniki intenzivne in totalne, vase-vračajoče-se proizvodnje, totalne prakse sveta dela: »večnega« vračanja kapitalske moči ter njenega vpisovanja v isto: v moč in oblast kapitala.

§ 18

Moderni »proletariat« troši in reducira različne modele buržoazne kulture: splošna konzumacija prikrojjenih informacij ustvarja novo antropološko situacijo 'masovne civilizacije', ki je neolčljivo povezana s planetarno tehnologijo.

§ 19

Kulturna industrija je bistveno retrična, »modna«, ... ideološka.

§ 20

Kulturna industrija diktira okus, modo, ideale, ... hotenja, potrebe, ... nagnjenja in razumevanje obstoječih stvari.

§ 21

V masovni kulturi se izvaja ideologija pisanja kot »resnice«, »ideje«, »smisla«.

§ 22

Kulturna industrija implicira identičnost realnega in irealnega, resničnega in navideznega, dejanskega in fantazmagoričnega.

§ 23

Kulturna industrija ter njena buržoazno-romantična estetika deluje kot »prikritje« ((skritje)) resnice planetarnega kapitalskega procesa in toraj kot za-kritje lastne resnice, lastnega izvora. Kot taka pa predstavlja institucionalizacijo splošne zavesti, sprostitvev in ohranjanje tradicionalne zdrave zavesti (bonum mentis): tope, služne, inertne zavesti. Kot taka brani interese visoke buržoazije in diktira »cene«: smisel, estetiko kulturne proizvodnje.

§ 24

Praksa masovne kulture je etablirana praksa, ki nima nič skupnega s pojmom 'resnice' in 'resničnosti'.

§ 25

Masovna kultura, ki jo proizvaja kulturna industrija, je anti-kultura.

Takšna kultura ni revolucionarna v smislu revolucionarne prakse, ne spreminja »reda« stvari, ampak predstavlja buržoazno kulturo v najbolj 'grobem' smislu te besede.

§ 26

Končni in dejanski namen kulturne industrije ni revolucioniranje in spreminjanje, kritična zavest in negacija pred-danega sveta, ampak vpisovanje pokameznikove vesti in za-vesti, njegovega mišljenja in bivanja (bistvovanja) v izpolnjevanje zahtev novodobnega tehnološkega procesa dela.

§ 27

Revolucionarna zavest v okviru kulturne industrije je utopijska.

§ 28

Jezik kulturne industrije je totalitaran, to se pravi, da je jezik moči, jezik neke ekonomije ter njene planetarne ekspanzije.

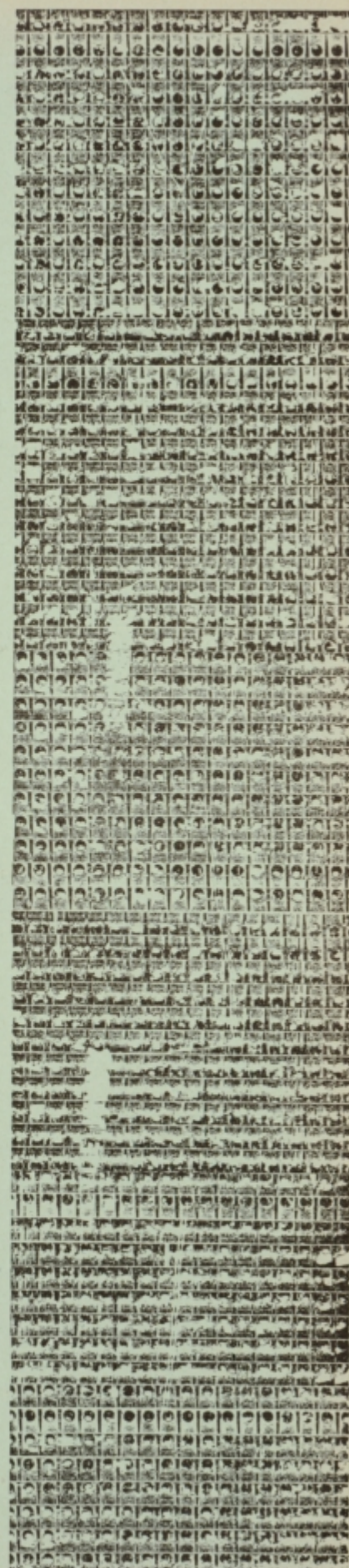
§ 29

Novodobna planetarna kulturna industrija se vrši kot ideologija (kot »sprevržena« metafizika) tehnološkega procesa dela, se pravi tehnike kot »dovršene ((realne, tostranske)) metafizike.

FILOZOFI JA LEPLJ ENKE

BORA ČOŠIĆ

Pred tremi ali štirimi leti se je pojavila zanimiva knjižica Johna Lyncha: **Kako se naredi lepljenka**, neke vrste priročnik za praktike, ki ob enem predstavlja tudi nekakšno zgodovino te discipline. Iz omenjene knjižice izvemo, s katerimi tehnikami je mogoče ustvarjati umetniške predmete iz odpadkov, izrezkov in parcialnih elementov nekih drugih, že prej narejenih celot. Na šolsko pregleden način so razvrščena sredstva, s katerimi John Lynch, ki tudi sam dela lepljenke, Edith Schloss, Tadeus Lipski ali Joane Vance komponirajo svoje predmete iz vrvi, papirja, dopisnic, delov obleke ali iz reprodukcij klasične umetnosti. Ob enem nas opozori, da segajo korenine te spretnosti do samega začetka našega stoletja, do izumiteljske prakse Pabla Picassa, Braqueva, Ernesta in Schwittersa. Brez dvoma izvira lepljenka v svojem »klasičnem« pomenu iz nekaterih »nalepkov« neslikarskega porekla, ki so se v prvem desetletju stoletja pojavili na Braqueovih oziroma Picassovih slikah in skulpturah. S tem je zgodovinski resnici v glavnem zadoščeno, zato je ves nadaljnji razvoj tega visoko estetiziranega aranžiranja,

Raoul Hausmann: Lesena glava

ki vključuje očarljivo duhovitost Arpovih »sestavljencev«, strašljivo metafiziko in pigmalionski srh Schwittersovih merz-objektov, ali tisti neznatni premik v okviru neke zakoreninjene realnosti, ki je ustvaril Ernestovo **Stoglavo ženo**, — mogoče upoštevati kot rezultat začetne ideje, da se na platno prilepi kos časopisa, čik oziroma trak slame, iztrgane iz slikarjevega naslonjača. Če vemo, da so današnji kiparsko-slikarski aranžmaji neofigurativcev in pop-artistov, njihovo bitniško vročično izključevanje vsega mogočega iz »življenja« v domeni in okviru umetnosti zakonita, dedna poanta prvih Braqueovih in Picassovih infiltracij, tedaj lahko trdimo, da ni več česa pomembnega, kar bi kazalo vključevati v to »zgodovino«. Pa vendar lepjenka kot eden najzanimivejših rezultatov človeškega duha, montaža kot eno najbolj ingenioznih početij razuma daleč prehaja Lynchev priročnik, prav tako kakor mali, šestdesetletni izsek neposredne kreativne prakse umetnikov našega stoletja.

Lepjenka, ta umetna tvorba, ustvarjena z združitvijo že prej obstoječih

predmetov, pojavov itd., ta artificialna zveza heterogenih posameznosti, nasilna združitve dveh ali več dejstev, večjih ali najpogosteje povsem disparitnih, vse to zaradi neke nove »združene stvarnosti«, zaradi nekega faustovsko konstruiranega novega bitja, — je v središču celotnega civiliziranega človeškega obstoja, celotne njegove, brez slovesnosti iz narave iztrgane zgodovine. Mogoče se njen precedens, njena intelektualna izjemnost označuje ravno s smislom, pripravljenostjo in odločnostjo za to, da bi iz neurejene dekomponiranosti gole organske eksistence s pomočjo »kompozicije«, montaže in kolaža ustvarili neko novo razvrstitev, nasilno, umetno in poduhovljeno, z eno besedo človeško. S tem, ko upošteva ves obdajajoči »univerzum« kot neke vrste gradivo, izbrane »izrezke« iz gigantskega in strašljivo bogatega skladišča narave, s tem namerava človeška roka ustvariti svoj skladni milje, okvir lastnega obstoja, svojo »podobo« oziroma življenje. Pomembno je dejstvo, da se je v času »zavestne« zgodovine človeškega rodu ustvarilo nekaj po-

dobnega navadi, umevanju tega nenehne napora, kombiniranja in »kompletiranja«, iz česar je izšla »montaža« kot samo po sebi umevna stvar. Obleden človek ne le, da ne predstavlja nobene izjeme, pač pa so v bistvu njegove, danes povsem neogibne obledenosti vsebovane celo osnovne, primordiale lastnosti njegove fizične, družbene in celo tudi likovne eksistence. Navada, da se telo iz različnih pragmatičnih, moralnih ali dekorativnih namenov pokriva s tujimi elementi umetnega, organskega ali industrijskega izvora, je tako stara, da je treba razvozlati veliko stvari, če hočemo razumeti artificialno, umetno bit te starodavne montaže. Obleden človek je torej kolaž, namerna, doktrinarna in pragmatična tvorba, mixed-media, zdaj že tipiziran sklop »izrezkov«, neposrednih predelav narave ali sintetičnih rezultatov njenih nadaljnjih produktov, dodanih človeškemu telesu kot neki podlagi, bazi ali »platnu«. V mnogih stoletjih te prakse sta prvotna invencija in neposredni blišč odkritja seveda otopela, zato je s konvencionalnim reproduciranjem v večjem številu konfekcijskih oblačil tudi prišlo do učinka, podobnega »konfekcijski« proizvodnji epigonskega slikarstva, a s stalno uporabo je skoraj popolnoma izginil vtis nenaravnega, artificialnega in estetskega. In vendar je modni kreator, izvenserijski kolažer in človek inventivne, kreativne montaže telesa-obleke, ohranil tudi do današnjih dni, oziroma prav zdaj v večji meri, status izumitelja, navdihnjenega sestavljalca in nadarjenega dekoraterja. Krojaška montaža, kolažiranje s pomočjo tekstila postane glede na to ena najbolj skritih in najbolj neopaznih oblik spretnosti »kombiniranja«, njena artificialnost pa pride na dan samo v izjemno nenavadnih, praktično neustreznih in ekstravagantnih primerih. Samo tedaj, kadar neki oblačilni komplet drastično odstopa od tekstilnega standarda okolja, kadar postane sredstvo neke množične prireditve, svetovne, vojaške ali športne, kadar doseže raven maškarade, zakrivanja, ki pravzaprav komaj za nianso bolj pretirano pokriva neposrednost človeškega telesa, samo tedaj postane jasno, da gre za nekakšen »umetniški« dogodek, za komedijansko ali igravsko, torej estetsko dejstvo. Kreativne vrednosti lepjenke branijo glede na to svojo eksistenco s sredstvi nenavadnosti, paradoksalnega prizadevanja in maksimalno nenaravnih okoliščin. Za bitje z Nove Gvineje morata biti kraj in videz hlačnic že popolnoma nenaravna in »umetna«. Vendar dobiva ta vtis univerzalni občutek artizma šele tedaj, kadar so hlačnice krojene iz časopisnega papirja z vidnimi naslovi, ali, kot je to mogoče videti na kakšnem Bretonovem »izdelku«, če so sestavljene iz elementov kuhinjske posode. Sodobna industrijska praksa gre močno na roko izdelavi takšnih nepričakovanih celot, ki lahko tudi v primeru, kadar so brez vsakršnih artistskih namer, zvenijo kot elementi nove, univerzalne dadaistične prakse. (Strogi geometrizem konzerve ali celo najbolj vsakdanja oblika »tetrapak«-embalaže za mleko govorita o povsem pragmatično zasnovani stilizaciji: prvi spomi-

Jan Lenica: Gospod glava

nja na sadež z industrijsko pripravljeno vsebino, drugi na dojko, napolnjeno na pričakovan način.) Največjega števila »darov narave« ne moremo več uporabljati brez industrijske obdelave, medtem ko imamo za posamezne primerke že zdaj samo industrijske surrogate. Celi štabi kemikov si prizadevajo ustvariti vrsto povsem novih materialov. Profana stvarnost gradbeništva, strojne industrije in celo poljedelstva je podvržena preišljenemu tretmanu montaže, številnim vključevanjem in, kakor v najbolj ekstravagantnih Schwittersovih potezah, nepričakovanim zvezam. Celoten civilizirani elementarij se kaže kot preišljena, racionalna »nandomestna« celota, konstrukcija oziroma enostavno kolaž.

Če upoštevamo vse to, s predpostavko, da je nastal celotni svetovni fundus s sestavljanjem, z montažo goli elementov v nove celote (starih zemeljskih snovi v nove materiale, običajnih materialov v nov mehanizem, znanih besed v pesem), tedaj moremo razlikovati dva osnovna načina montaže, tistega, ki pripada Linnéju, in tistega, ki pripada Schwittersu. Oba sta v svojem temelju odkriteljska in »pesniška«, kompletno svetovno neurejenost rešujeta na domala identičen način z dokazovanjem vnaprejšnje pripravljenosti pojavov na artificialnost, estetiziranost in izumetničenost. Kar je pri tem posebej zanimivega, izhaja iz dejstva, da je ta »pripravljenost stvarnosti na pesem« v večji meri in bolj naravna v Linnéjevem primeru. Ne glede na to, kako nas lahko prevzame in pritegne kak izmišljen, izumljen in totalno kreiran Schwittersov monstre-

objekt, predmet brez precedensa, izpolnjen s celovitim pesniškim smislom z zagotovljeno izkaznico neponovljivosti, katedrala, sešteta z zunanjo ustvarjalno močjo človeškega intelekta, pa le ostane kot dejstvo največjega umetniškega pomena spoznanje, da obstaja tudi v še tako zamotanih in kompliciranih revirjih narave, kot so botanične vrste, numerične, formalne in pomenske lastnosti materije nekaj kot pripravljenost na celovito obliko in plodno montažo. Ta »kolaž« pri Linnéju, Mendeljejevu oziroma pri Plancku navadno upošteva kot rezultat vsestranskih in vsepovsod prisotnih dialektičnih zakonitosti; jaz bi temu dodal tudi njihov neovrgljivi estetski pomen. Sicer pa je že sama grafična lestvica periodičnega sistema elementov podobna konstruktivistični risbi oziroma »sliki«. To, da ima ta visoko simetrična risba tudi svoj notranji pomen in racionalno opravičilo, je samo »preizkus«, potrditev, uspela povratna zveza te celotne linearne naloge.

»ai

om

zanfandelapatri»
(Kako pisati o romanu Bore Cosića
ULOGA MOJE PORODICE U SVETSKOJ
OJ REVOLUCIJI?)
MARKO SLODNJAK

Pesnik na noben način ne more biti pomemben, niti zanimiv zaradi svojih osebnih emocij, zaradi emocij, ki so jih povzročili določeni dogodki v njegovem življenju. Njegove osebne emocije so lahko enostavne, grobe ali nezanimive.

T. S. Eliot: Tradicija
in individualni talent

Zaradi preglednosti hočem pisanje o literarnem delu B. Cosića **Uloga moje porodice u svetskoj revoluciji**, ki je izšlo v Beogradu (**Nezavisno avtorsko izdanje Beograd, 1969!**), razdeliti na poglavja: **Ta avtor, Ta knjiga, Ta roman in Sklep.**

TA AVTOR. Decembra 1968 sem po pomoti potoval v **Beograd** in se znašel na prijetnem razgovoru v neki napredni beograjski redakciji. Ko so tovariši opazili, da nismo preveč zgovorni in da pravzaprav ne vemo, čemu smo se dvanajst ur vozili, so nas sami pričeli zabavati. Bilo je to po **juniju**, pri nas se je zaradi pesmic bil boj med stariimi in mladimi, v Beogradu pa so snemali **Rane radove**. Glavno besedo v razgovoru je imel odlični kritik in še odličnejši igralec **B. Tirnanić**, Kdor pozna Žilnikov film, ve, da smo se ob kavici (na katero je bilo treba malo počakati) prav pobalinsko zabavali (priznam, da sem bil velik rumenokljunec). V sobo so se pričeli gnesti novi in novi radovedneži, ki so hoteli videti to čudo ljubljansko-rebelniško. Ko so slišali, da nihče med nami ni **D. Rupel**, **T. Šalamun** ali kateri od onih, ki v Ljubljani delajo veter, se je marsikomu iz junaških prsi izvil vzdih razočaranja. Malo pozorneje nas je ogledoval bolj okrogel človek, nekam svetel je bil in lepo plavolas. Potem pa je le vprašal, kaj dela njegov prijatelj Franci Zagoričnik. Oj! Francija Zagoričnika sem vedno spoštoval in ker se je tega dobro zavedal, mi je pred odhodom v Beograd skrivnostno namignil, da se lahko zgodi, da srečam njegovega dobrega prijatelja Boro Cosića. Že ime mi je imponiralo in velika zavzetost, s katero je poizvedoval, kako se počuti Franci Zagoričnik, je odkrivala, da je velik prijatelj Slovencev. Mislil sem, da je ljudomil in povsem neškodljiv človek in nisem vedel, da je ta mož napisal stavek: **PARIZ, OSLOBODEN JEDNOM AJFELOVOG CUDOVIŠTA, BIČE SRETNJIJI, OZBILJNIJI, URAVNOTEZENIJI GRAD!** Pozneje sem imel opravka z njegovim esejem, mislim, da je bilo v naslovu dvanajst stolov, govoril pa je o sodobnem slovenskem kul-

turnem in literarnem trenutku. (?) Pozneje sem ga videl, kako ves svetel na televizijskem ekranu sprejema **Ninovo nagrado**, ki jo je dobil za svoje v samozaložbi izdano literarno delo **ULOGA MOJE PORODICE U SVETSKOJ REVOLUCIJI**.

TA KNJIGA. Maja 1970 je moj prijatelj **Peter Vodopivec** potoval v **Beograd** na enega tistih svojih skrivnostnih posvetov in lepo sem ga prosil, naj kje v Beogradu poišče **ULOGO MOJE PORODICE U SVETSKOJ REVOLUCIJI**. Ker sem enkrat v tistih dneh praznolovno rojstni dan, mi je Peter prinesel knjigo kao dar poklon. Še danes ne vem, koliko je stala, zaupal mi je samo to, da jo je kupil v Komunistovi knjigarni. Knjigo sem potem zelo hitro prebral (cca dve uri) in jo kmalu zatem posodil **Marijani**, ki je dolgo živela v Beogradu. Po daljšem času je knjigo vrnila s pripombo, da jo je brala pri frizerju in da se je morala zelo smejati.

Zaradi vsega omenjenega se mi je zdelo, da je o Čosiću knjigi treba napisati par besed.

Zunanja oprema je nekam skromna, gallimardovska v najboljšem pomenu besede. Knjiga ima 151 strani in dve likovni prilogi. Prva je prilepljena na stran 33 in je posnetek naslovne strani knjižnice Voda kroz Beograd za I beograjski sajam, druga pa je na 65. strani in predstavlja Boro Čosića v mladih letih na rdečem papirju in zdi se mi, da ima v rokah harmoniko »Majnel und Herold«, ki tudi nastopa v njegovem literarnem delu. Zaradi pomembnosti sta na tej strani dve sliki in gornja se v ničemer ne razlikuje od spodnje. Važneje pa je to, da ima ta knjiga deset poglavij: **Majka, Otac, Porodica, Drugi, Umetnost, Škole, Igre, Priredbe, Život, Istorija**. Vse je urejeno, le v poglavju **Istorija** prično črke zapuščati svoje običajne razsežnosti. Rastejo!

TA ROMAN — Nosi med svojima mejnima poglavjema **Majka** in **Istorija** veliko prevaro, ki bi ji na kratko lahko rekli otroška očala. Avtor si je s stari trikom izkušnih pripovedovalcev in neprijetnih literarnih mojstrov že na nivoju tehničnega oblikovanja svojega literarnega dela zagotovil mirno spanje. Otroci in bebci — najspretnejši opazovalci — v literaturi tolikokrat z največjim uspehom uporabljeni kot vodniki in usmerjevalci zgodb, ki so človeško življenje. Bora Čosić ni hotel ostati na pol pota, svojemu hipersenzibilnemu in intelektualno nenavadno močnemu dečku, ki pripoveduje zgodbo o vlogi svoje družine v svetovni revoluciji, je dal ime Bora Čosić in v literarno delo privlekel vso svojo družino. Če vemo, da govorimo o romanu neke malomeščanske družine in da je v njem predstavljeno predvojno, medvojno in povojno življenje nekeje v Beogradu, se lahko strinjamo, da so to tiste velike teme (vojna, trpljenje, revolucija, upor, zmaga), ki od nekdanj zahtevajo pazlivejšo, spoštliivejšo in previdnejšo ravnanje. Priznati pa je treba, da se zgodbe iz teh časov v ustih otroka, lahko nehote spremene v karikature in satire, ki ubijajo mit in veličino, da bi pokazale tisto kar ostane — življenje med predmeti in ljudmi v nekem stanovanju, kjer velika (malce zadružno organizirana) družina sooblikuje poraze in zmage svetovne

revolucije.

Če je Čosiću taka tehnika omogočila poseben, sproščen način pripovedovanja o velikih in majhnih rečeh v isti sapi, da bi pokazal, da med njimi ni razlike, pa nas tako pripovedovanje ovira, da bi ob razmišljanju o njem uporabljali instrumentarij tradicionalne, po tem ali onem zgledu modificirane literarne kritike. Zato je tudi prišlo do dolgega in mučnega uvoda, ki stoji pred mojim govorjenjem o romanu samem.

Da bi avtorju uspelo ustvariti neprisljivo podobo teksta, ki ga pripoveduje otrok, se mora odpovedati vsej tehnični navlaki tradicionalnega romanopisja. Pripovedovanje in psihološke portretne študije je zamenjal plaz prehitvejočega se govorjenja o ljudeh in dogodkih, ki pa ni nikoli pripeljan do konca, tu so samo obrisi dogodkov, tu je samo en stavek kake osebe in že hiti hlastajoče in nemirno pripovedovanje od predmeta k predmetu, od deda k tetki.

»Izrezoval sem ženske modele iz časopisa »Žena i svet« in pri tem uničeval posamezne dele, stric pa je govoril: »Kvariš tisto, kar je najboljše!« Tetke so na vse to gledale zviška in so skupaj s pomočjo barvic znova napravile sliko po svojem priljubljenem motivu - »Blejsko jezero«. Mama je razvaljala pito, s koleščkom nazobčanim na obodu, pa je vlekla črte po testu. Testo se je spreminjalo v nekakšne košarice. Mamin piškoti so se imenovali »rožice«, »žogice«, »princeske«, »hišice«. Vse to so bile imitacije.«

Razvidno je, da so ljudje in dogodki, izjave in dialogi v Čosićevem delu shematizirani do tiste stopnje, ko preti tekstu nevarnost besednega in situacijskega klovnovstva, ki pa se ga avtor vedno spretno izogne. In zaradi takega nepopuščanja ostaja ena največjih zanimivosti literarnega dela **ULOGA MOJE PORODICE U SVETSKOJ REVOLUCIJI** naravnost neverjetna in vseodrešujoča skepsa in lahkotnost, ki je sestavni del te čudne (avto)biografije.

Če bi se bilo dobro vprašati, kje so osnove takega načina pripovedovanja in takega odzivanja, kot ga izpričuje otroški pripovedovalec v našem literarnem delu, bi lahko za njegovimi besedami odkrili simplificirane in na različnih nivojih uporabljene in spreminjane izjave iz sveta odraslih. Deček živi med odraslimi, ki ga skušajo ustvarjati po svoji podobi, pa jih vedno znova presejati otrokova domiselnost in nadarjenost in vse se prične vrteti okrog njega. Posebno zadnja poglavja, ki opisujejo zmago revolucije in ustvarjalni zanos, ki prevzame tudi dečka, se zdi, da so v neusmiljenosti do vsega velikega, patetičnega, vse odrešujočega in absolutnega šla nadalj. Tu na koncu dobi tudi drugi del naslova (u svetskoj revoluciji) svoj ironični pomen, s katerim se je prvi del naslova (Uloga moje porodice) opremil že v prvem delu romana.

SKLEP. Kljub navidezni neorganiziranosti, kljub navidezni nedoslednosti posameznim naslovom poglavij (pod njimi stoji vse kaj drugega, kar naslov obeta), kljub na videz površnemu ponavljanju izjav in situacij, pa nastaja pred našimi očmi nekaj slabo montiranega, poskakujočega, zmedenega in

včasih nespoznavnega. Kaj je to?

Bora Čosić je nekoč zapisal o siru takole: »Spreminjajoč polom v zmago, a materijo, stvar v metaforo, je sir hibrid stvarnosti, skoraj dadaistično abstrakten predmet, umetna tvorba človeške prakse, fantazije in inteligence, skreirana, artistska oblika podobna stroju, umetnini, državi.«

Pomen Čosićevega romana ni le v podobi nekega časa in nekih ljudi, odmaknjenih od nas na različne načine in v različne daljave, pač pa je njena največja vrednost neobremenjen odnos do zgodovine, posameznika in literature.

To, kar je tu napisanega, sem na nekem sestanku obljubil Dimitriju Ruplu, in zato je takšno kakršno je.

STRAN 1 63:STV ARI SO V ENDAR POVEZ

ane

ANDREJ INKRET

Že. Samo upoštevajte, da so možnosti omejene. Ni to edina stvar, ki jo je treba rešiti v nekaj letih. Na vseh koncih so luknje. Nismo Amerika.

(Kajetan Kovič, Tekma, 159. stran)

Še enkrat me je položil. V odprtem boju. Vzel mi je to, da sem lahko bil zoper njega.

(180. stran)

Dopust si bom vzel, pomisli. Jutri odputujem.

(180. stran)

Na koncu novega, drugega romana Kajetana Koviča — založba (Obzorja, Maribor 1970; 181 strani) reklamira knjigo kot »neekskluzivno, odprto strukturo«, v katero se »prepletata... metafizika in to, kar je«; to se namreč pravi, da se v knjigi »svet, kakršen je... Koviču ni izsušil v aprioren simbol Zla, angažiranost ga ni naredila slepega za življenje ljudi zunaj in onkraj njegove dileme in zato to življenje pri njem ni nenehno zlorabljano zgolj kot nazorno gradivo za moralno pridigo, ostalo je samostojno in v poslednji konsekvenci nereduktibilno na kakršnokoli Bistvo« (reklamni tekst, objavljen na ovitku knjige, je napisal Marijan Kramberger) — na koncu romana **Tekma ali kako je arhitekt Nikolaj preživel konec tedna** je torej osmo poglavje, ki izredno jasno in razvidno transkribira eno temeljnih in tipičnih dilem tradicionalnega in sodobnega slovenskega sveta. Temu zaključnemu poglavju smo se potemtakem namenili posvetiti pričujoči kratki zapis o vprašanjih, ki sama po sebi brez dvoma presegajo ožja področja literarne transkripcije ter se dotikajo neposredne socialno-politične resničnosti omenjenega slovenskega sveta oziroma njenih konsekvenc, veljavnih v prvi vrsti za tako imenova-

no »eksistencialno«, za način in formo »ustreznega« vedjenja in ravnanja v tem svetu. Ta način in forma sta kajpada v tesni zvezi s problematiko eksistencialnega že zategadelj, ker se tako rekoč sama po sebi pojavljata kot neprenehno spraševanje o normi ali celo čisto eksplicitni morali, ki za Kajetana Koviča realizacijo eksistencialnega sploh šele omogoča. Na enak način je namreč eksplicitna tudi normativna ali moralna dilema, ki jo uprizarja njegov pričujoči prozni tekst: ali morala in čistost ali kompromis in moč, ali eksistencialno ali, na drugi strani, svetovno, to je tisto zunanje, kar me kot eksistenco — njene temeljne lastnosti so samo-šojnost, ne-odvisnost in predvsem ne-omadeževanost — požira, zanika, blokira... Čeprav zastavlja **Tekma** skoz prvih sedem poglavij to dilemo skoraj izključno s stališča tega »eksistencialnega«, kar pomeni, da jo podaja s stališča samo ene, v njej nastopajoče možnosti ter v skladu z njo dilemo tudi razreši in zaključi, zapre roman, pa v osmem poglavju, med 154. in 181. stranjo, vendarle uveljavi »ne-ekskluzivno, odprto strukturo«, kakor temu pravi Marijan Kramberger, ter tako v zadnji šestini teksta razvidno in jasno pokaže dilemo v vsej njeni celoti, obe radikalni možnosti, ki se iz nje odpirata. V tem, da nazadnje v **Tekmi** ne ostane prav nič skritega, ampak je vse očitno, je tudi poglavitni razlog za naš tekst o tekstu, ki bo o omenjeni temeljni in tipični dilemi tradicionalnega in sodobnega slovenskega sveta seveda mogel razpravljati predvsem le v okvirih, kakor jih postavlja literarno besedilo Kajetana Koviča, saj je naš namen, kot rečeno, literaren: tekst o tekstu.

Vprašati se torej moramo, kaj se nam razkrije v tem osmem Kovičevem poglavju. Da pa bi se to šele mogli vprašati, je najprej potrebno vsaj bežno povzeti pomene, konstituirane v prvih sedmih poglavjih, to je zlasti v razmerjih med arhitektoma Nikolajem in Brejcem, ki se v zaključnem poglavju prvič in zadnjič tudi direktno soočita ter s tem neposredno eksplicirata dilemo, omenjeno zgoraj.

Nikolaj je s svojim projektom za novo gradnjo cityja v starem mestu propadel na natečaju, nagrado je dobil Brejc, Nikolajev profesor na arhitekturi in šef velikega zavoda za prostorsko planiranje, Brejc zmerom vleče nagrade, ima močno zaledje, »v mestu stojijo Brejčeve hiše«, Brejcu je pred leti v veliki politični aferi uspelo ostati na položaju, Volbenk pa je moral pospraviti svoje reči, k temu je največ pripomogel Brejčev javni napad na tega njegovega prijatelja in partizanskega soborca, Brejc je sicer dober strokovnjak, zraven močen in vpliven, a brez predsodkov, Nikolaj je prav tako dober arhitekt, a brez možnosti za plasma, moči, zvez in vplivov, pokopan v službi, kjer dela same majhne, neznatne projekte, v mestu ni njegovih hiš. Z Brejcem sta nenavadno intenzivno, preko neprekinjene vrste naključij privezana drug na drugega, in to ne le kot tekmeča na polju arhitekture, Nikolaj gre spat z mlado Brejčevo ženo, po naključju, ne ve, s kakšno žensko ima opravka, Brejc pa je pred davnimi leti,

»kmalu po vojni«, vzel nedolžnost Nikolajevi sestri, Brejc ima priimek, Nikolaj samo ime. Tako smo pred odločilnim, osmim poglavjem **Tekme** v tej situaciji, da Brejc pokliče Nikolaja na važen pogovor, Nikolaj pa že ima za sabo burno erotično noč v Rožni dolini in za Ljubljano sestrično izpoved o izgubljeni nedolžnosti, obenem seveda tudi vse druge slabe izkušnje z Brejcem, ki je s tem, da ima položaj in da je na sumljiv način pomagal upokojiti Volbenka, sam pa se obdržal v vodstvu zavoda, za Nikolaja personificirano znamenje prodanosti, kompromisarstva in amoralnosti, se pravi čisto nasprotje tega, kar je oziroma kar **hoče** biti Nikolaj.

Kakor rečeno, ta poglavja v **Tekmi** nas na tem mestu ne zanimajo, navajamo jih le zato, da bi mogli dovolj jasno inadekvatno prebrati zaključni, osmi razdelek v Kovičevem tekstu, saj je dilema, o kateri hočemo govoriti in ki se izoblikuje v konfrontaciji med Brejcem in Nikolajem šele tu zares eksplicitno ter na sorazmerno objektivni, nepristranski način postavljena v svetlobo. Pot k vprašanju o osmem poglavju **Tekme** je zdaj potemtakem odprta.

Brejc je Nikolaja namreč poklical na važen razgovor zategadelj, da bi mu ponudil službo v svojem zavodu. Zdj se pred nami razpre dvoje nasprotnikov, od katerih hoče prvi ostati kar se dá sam sebi zvest ter seveda na svoj način postaviti moralo za temeljni kriterij sveta, drugi pa njegovi čistosti in pravičnosti nasproti postavi svoja, drugačna načela, ki niso načela absolutne in brezpogojne čistosti, ampak »odprtih možnosti« in sproščene strokovnega dela; na mesto Nikolajevoga neprenehnega sanjarjenja o delu, naj bi tako tudi zares stopilo pravo, realno, dejansko delo, ki ga Nikolaju brez posebnega računa ponuja Brejc. Nikolaj ima kajpada pomisleke, misli, da ga hoče Brejc kupiti, in iz tega se nazadnje izlušči »eksistencialna« pozicija, ki je na absoluten način oponentna Brejčevim stališčem. In prav iz tega oponentiranja se nazadnje izredno jasno eksplicira tudi še dilema, ki po vsem videzu ne obseda samo pisatelja **Tekme**, ampak je značilna za razmerja do institucij in do nekakšne osebne morale v slovenskem, zlasti povojnem svetu sploh. Kaj se torej zgodi v tem osmem, zadjnem delu Kovičevoga besedila?

Najprej si je seveda potrebno ogledati Nikolajeve pomisleke proti Brejčevi ponudbi. To bi po njegovem bil položaj, ki človeka stisne in požre, mu vzame »njega samega, njegovo osebnost, njegovo osebno resnico in njegovo osebno spoznanje« in ga — iz arhitekta-stvarnika spremeni v »uradnika«, ga »omami«, ker je njegov položaj pač zvezan z »oblastjo« in »močjo« in ker nazadnje ne zahteva čisto nič drugega kot vrsto neprestanih »kompromisov«. Brejcu seveda ni težko zavrniti Nikolajevih pomisli: razmerje med položajem in »človekom« je pač odvisno od slednjega, služba na zavodu šele odpira možnosti »delu«, človek mora biti »realist«, ne pravičnik, »pravičnost« marsikdaj »ni nič drugega kot potuha poprečju«, potrebno je izkoriščati prednosti in ne se zavoljo njih — iz pra-

vičnosti — odreči svojemu delu ter ga prepustiti »poprečnežem« (**Samo tako sem lahko ostal to, kar poudarjate: arhitekt.**), Volbenk, zaradi katerega Nikolaj moralno najbolj obsoja Brejca, pa je imel politične ambicije, zakombiniral se je, in da ne bi skupaj z njim odletel tudi Brejc in se ne bi razsul zavod, ki sta ga bila v Volbenkom skupaj zasnovala, sta se — prijatelja — domenila za javno intrigo, ki se je posrečila: Brejc je napisal članek proti, Volbenk je odletel, delo na zavodu pa ni zastalo; Brejc je torej čist, nobena realna moralna ovira ne ostane, da bi Nikolaj zaradi nje ne mogel sprejeti službe. Tako Nikolaju skorajda ne preostane drugega kot bolj ali manj abstraktno polemiziranje zoper Brejčev »realizem«; v tem so najkompletnejši naslednji stavki, ki poskušajo disvalificirati tako imenovani »realen pogled na svet«: »Meni se zdi precej hrom. Preveč zapira stvari, preveč jih reducira na znane izkušnje, preveč je zgolj tehničen, namesto da bi bil iznajditeljski, če pozna zadovoljstva, so predvsem racionalna, za skrivnosti je neobčutljiv, ne odkriva jih z radostjo, ampak težaško, moti ga, da jih ne pozna, ni pa nad njimi začuden. In še marsikaj. Tako nezpodbudo ne bi znal živeti.«

V citiranih besedah so zbrane malone vse vrednote, ki jih Nikolaj (ter z njim vsaj do neke mere tudi avtor) postavlja kot konstitutivne razsežnosti »eksistencialnega« in ki obenem brez dvoma pomenijo eno od prevladujočih »levičarskih« razsežnosti tradicionalnega in sodobnega slovenskega kulturništva, posebej tistega, za katerega je njegova dejavnost — Kultura, Lepota, Poezija, Gledališče itd. — še zmerom izjemno, privilegirano in »elitno« določanje bistva in odreševanje sveta in odrejanje Poti k odreševanju: nevezanost, odprtost, polnost, neznanost, iznajditelstvo, čustva, veselje do skrivnosti, radost, lahkotnost, sproščenost, začudenost nad skrivnostmi... To so seveda vrednote, ki določajo popolnoma nevezano (vezano le na duha) in svobodno dejavnost, izhajajočo iz prave božje inspiracije; in to je spet lahko le dejavnost, ki v temelju ne priznava zakonov sveta, omejitev, ki jih postavlja njegova snovnost, določil materialnega sveta, znotraj katerega uresničuje svojo nevezanost in svobodo, ampak ji je edino merilo za vse le ona sama, njen božanski izvor. Vse, kar je »zunaj«, je nepomembno, manj-vredno, malenkostno, tehnično, sovražno. Ker pa se nazadnje prej ali slej vendarle skaže, da je to, kar je »zunaj« te dejavnosti med temeljnimi določili tudi njene lastne nevezanosti in svobode in da je to svet, ki je »praviloma« nasproten njenim »eksistencialnim« postulatam, saj ji, če drugega ne, ne pusti blizu, da bi ga mogla zares, dejansko preoblikovati s svojo akcijo po svoji podobi, želji, zamisli — je kajpada jasno, da se ta dejavnost, gledana neposredno z njenega lastnega stališča, neprenehoma razkrija kot neobvezna, poljubna, bolj ali manj bizarna in prenapeta v svoji čistosti; da se konec koncev tudi le sama sebi prikazuje kot docela čista in estetična igra, sicer pa že manipulativna kot vse druge dejavnosti. Znotraj dane, svet-ovnega, to je socialnega kon-

teksta je neogibno in v prvi vrsti negativistična dejavnost. Njeno izhodišče je v radikalnem negiranju sveta, ki je — kakor sledi tudi iz zgoraj citiranih Nikolajevih besed — njenim zahtevam, željam in vizijam a priori docela nasproten: hrom, zaprt, reduktibilen, tehničen, racionalen, neobčutljiv (za skrivnosti), težaški svet, ki ne zmore več začudenosti, čustev itn. Ker pa je prva, »eksistencialna« pozicija, na Slovenskem, je to skoroda zmerom kulturniška-odrešeniška dejavnost, izključno vezana le na svoje postulate in ker — seveda docela v skladu z njimi — radikalno zavrača sleherno moč, je kajpada neogibno, da je njen negativizem lahko le verbalen, nervozen, nemočen, užaljen, ogrožen... (Drugo možnost: če pride do »položaja« v družbi, se to kulturništvo kar se dá hitro sprevrže v najbolj nasilen, že kar stalinističen dogmatizem, ki je naravnost podivjano sovraženo do vsega, od sebe drugačnega — to drugo možnost puščamo ob strani, saj je Kovičev tekst niti implicitno ne omenja). Brezmočnost, ki je obenem samoljubje, brezuspešnost, ki je tudi nemoč — stvarno, dejansko stopiti v konflikt s »svetom«, moralizem, ki je narobe obrnjena užaljenost nad lastno brezuspešnostjo in šibkostjo — vse to popolnoma nedvoumno kaže na eksistencialno v celoti zaprti pozicijo, ki ji je moralizem (»pravičniški« kriticism) hkrati cilj in sredstvo. Svet je grd, umazan in skorumpiran, zato se njegove igre (tekme) ni mogoče udeleževati. Ker pa je to edini svet, ki je na voljo, je edino, kar je mogoče, ostati ob strani, pestovati žalost in užaljenost, zabavljati na robu sveta — z vsemi fantastičnimi, lepimi in čistimi zamislimi vred, s čustvi in iznajditeljsvom, z radostjo in tako imenovano ustvarjalnostjo — seveda brez kakršnegakoli upanja, da bodo te zamisli, iznajdbe, čustva in radosti postale kdaj zakon ali vsaj temeljna razsežnost sveta; ostanejo torej samo stvar bolj ali manj dobrega osebnega počutja. Med svetom in takó pojmovano »eksistenco«, kakor

nam jo precizno kaže Kovičev arhitekt Nikolaj in v kateri je brez težav mogoče razbirati širše in aktualne pomenne, kakor rečeno, zlasti nekatera znamenja za tradicionalno, odrešiteljsko in elitno kulturniško aktivnost, med »svetom« in »eksistenco«, bo prenehal razkol.

Po drugi strani pa nam Tekma na enako plastičen način pokaže, da je omenjeni »eksistencialni« (oziroma kulturniški) ekskluzivizem mogoče le ob svojem toliko zanikovanem nasprotniku ter da ga brez njega tako rekoč sploh ne more biti; nasprotnik mu je, preprosto, potreben, saj ga konstituira, ko na primer Brejc Nikolaja že skoraj popolnoma prepriča s svojim »realnim pogledom na svet« in s svojo zavezavnostjo strokovnemu delu, ki pa seveda terjaja ustreznih možnosti, prostora in sredstev za realizacijo, in ko je spopad med njunima stališčima odvisen samo od prepričljivosti in moči argumentov, ko je Nikolaj torej tik na tem, da službo sprejme, stopi vase in ugotovi: »Zdaj, ko nimam nič več proti njemu, me ne zanima. Ni ga več. Mojega Brejca ni več.« In se vpraša, ali ni zdaj v njem »poleg predstave o Nikolaju nesrečnem«, še drugačen Nikolaj, »predstava o Nikolaju mogočnem«, ta pa je »pozabil, da je treba spraviti v svet nekaj deroče vode... da je nekoč propadel na natečaju, ker je mislil po svoje. Ki je prestopil med realiste, ker je ugotovil, da je to najbolj praktična vera«. In nazadnje sklene vse to spraševanje o sebi, ki tako dosledno briskira realno in mogoče ter hoče fantastično in nemogoče, s temi stavki: »Še enkrat me je položil. V odprtem boju. Vzel mi je to, da sem lahko bil zoper njega. Spodmaknil mi je podstavek, na katerem sem stal. Morda je bil tudi ta podstavek utvara. Vendar je bil. Zdaj stojim gol pred njim. Zdaj sem dokončno praznih rok.« Potemtakem je vseeno: čeprav je bil njegov negativizem morda samo utvara, čeprav je morebiti bil le nekaj izmišljenega in slepega — bil je, in zdaj, ko se mu je nasprotnik nepričakovano pokazal v prijazni luči ter je negativizem izgubil svoj smisel, zdaj ničesar ni več: golota in praznina. Tudi negativizem sam mora izginiti, docela je bil negiran, mogoča je samo še abdikacija: »Dopust si bom vzel... Kriticism ne more brez svojega predmeta, moralizem neogibno potrebuje umazan, pokvarjen in neustrezen svet, če ga ni, si ga mora izmisliti, ko ga ni več, ko se pokaže, da je zame bil le utvara, mora moralizem »pospraviti prtljago in se nekam zavleči«, kakor to izredno točno in skladno sam s seboj sklene tudi Kovičev Nikolaj ter nekdanjemu sovražniku Brejcu napiše pismo, da službe ne bo sprejel. Brez vsakega pojasnila.

S tem, ko smo prebrali osmo, zaključno poglavje Kovičevega teksta Tekma ali kako je arhitekt Nikolaj preživel konec tedna, smo se pravzaprav približali tudi koncu pričujočega teksta o tekstu. Roman nam je torej pokazal zagon ekskluzivnega kriticisma-moralizma, ki je bil nazadnje prisiljen k umiku; ta njegov zagon je po vsem videzu med poslednjimi; porabil je vse argumente ter moral priznati svojo nemoč, svoje samoljubje in fiktivnost. Ali

je s tem Kajetan Kovič uprizoril tudi konec odrešeniške samo-volje, ki je nemogoče, ter obenem pokazal na začetek »realnega« sveta, kakor se to bere v romanu? Ali pa gre samo za tragičen konec neke nenavadno napete, a očitno neustrezne koncepcije sveta, ki jo tako nesrečno in nerodno zastopa arhitekt Nikolaj? Ali je pred nami dejanski konec ali zahteva po rehabilitaciji porazenega in skončanega? Mogoče je reči samo to, da je Tekma brez dvoma primer izredno natančne, dobro informirane socialno-dokumentaristične proze, ki ne pozna nobenih problemov z jezikom (sama s seboj), ki postavlja vprašanja, njeni odgovori pa niso popolnoma definitivni. Najbrž je prav v tem tudi razlog, da je njena pisava kljub razvidnemu in direktnemu cepljenju dokumenta z leporečjem esteticizmom in kljub skoraj krevčevitemu iskanju prave, dobre in zavezujoče rešitve, ki bi hotela biti »trans-literarna« rešitev, da je potemtakem ta pisava koherentna in literarna, še zmerom odprta, čeprav sama v sebi skoroda noče biti.

LISICE

NIKO GRAFENAUNER

O Papičevem filmu Lisice je mogoče razpravljati na več načinov; vsak od teh načinov je utemeljen v različni tematizaciji in aktualizaciji filma, kar pomeni, da imamo opraviti z delom, ki vsebuje raznotere komunikacijske možnosti in so zato tudi interpretacije dogajanja v njem v skladu s to njegovo večplastno strukturo. Tako se nekatere interpretacije filma posvečajo predvsem eksplikaciji njegovih ideoloških sestavin, drugim je film v prvi vrsti tehnično dovršena estetska zgradba, spet tretjim pa predstavlja alegorično upodobitev določenega zgodovinskega trenutka v naši socialno politični retrospektivi.

Naše razpravljanje o Lisicah pa je posvečeno tisti temeljni razsežnosti tega filma, ki nemara najbolj definitivno označuje svet, s katerim se v njem srečujemo in brez katere bi se film kaj hitro sprevrzel v zelo preprosto ideološko politično parabelo. Ta ključna razsežnost je mit, ki nastopa kot osrednja integrativna konstituenta prikazanega sveta. Ta svet je namreč v celoti zgrajen na temeljih apriornega in samoumevnega pristajanja na pozitivno vrednost tistega zgodovinskega dejanja, ki pomeni razredno realizacijo volje do moči in ki prav zato, ker nastopa kot uresničenje volje do moči, učinkuje paradigmatično.

Na krševitih tleh dinarskega krasa, kjer poteka filmsko dejanje Lisic, nastopa kot reprezentant te uresničene volje do moči bivši partizanski junak Andrija, ki ga njegova neposredna ude-

ležba v revoluciji statuirata kot nedotakljivo krajevno korifejo. Njegova socialna moč je absolutna, saj mu svet takorekoč leži pred nogami, še več: skuša se mu čimbolj prikupiti in se izkazati pred njim. Andrija je namreč eksponent absolutne vrednosti revolucije in je potemtakem znamenje za prisotnost te vrednosti v okolju, ki šele preko njega stopa v stik z njo, s tem pa na docela mitičen način — preko mediatorja — participira tudi na sami zgodovinski realizaciji volje do moči. Zato je razumljivo, da se v Andriji združujejo vse niti tega sveta, da je takorekoč njegovo formativno jedro. Brž ko pa je tako, seveda ni več mogoče govoriti o njegovi samovolji niti v primeru, ko oskruni Antejevo nevesto Višnjo, saj tudi ona s svojo ženskostjo podlega čaru njegovega poslanstva, kar je najbolj razvidno iz načina, kako ga neguje, ko se mu pripeti docela neznačajna nesreča, kakor tudi iz dejstva, da ne kliče na pomoč, ko se v njem prebudi spolna sla in jo »posili«. Andrija, ki je integrativni konstituent dana sveta, namreč predstavlja hkrati tudi najvišje utelešenje moškosti, ki ima, tako kot vse drugo, kar je v zvezi z njim, pomen absolutne in nevprašljive vrednosti, zato je tudi Višnjina »žrtev« le potrditev mitično utemeljenega sveta, čigar konstitutivno središče predstavlja Andrija.

Kazno je torej, da je struktura tega sveta, ki prejema svoj metafizični socialni smisel in pomen od vrednot zunaj njegovih imanentnih možnosti, v sebi docela zaključena in urejena, saj te vrednote vplivajo nanj na povsem iracionalen in nereflektiran način, kakršen je značilen za sleherno konfesionalno podreitev. Zato tudi ni naključje, da vrednote, ki omogočajo takšen svet, kakršen nastopa v Lisicah, niso nikjer eksplicirane, marveč so skrite za njegovimi obronki, a vendar je njihov socialni pomen in učinek docela samoumeven, v čemer se na najbolj nedvoumen način izraža njegova mitična predestinacija. Vsaka eksplicacija teh vrednot bi namreč po najkrajši poti vodila v ideološkost, s čimer bi se seveda aktualiziral tudi moralni kriterij celotnega dogajanja, ki je vse do konca filma skrit in nerazviden. Posledica tega je minimalna aktivnost tega sveta, ki se zgrinja okrog Andrije v nemem slutenju usodnih persekucij. Le-te se pripravljajo zunaj tega, v otrplo pričakovanje pogreznjenega sveta, kjer še nihče ne ve, koga bo usoda, oziroma skrita magična moč absolutne resnice, zaznamovala s sramoto. Ko naposled »prst božji« pokaže na Andrijo, ki je za ta svet do zadnjega trenutka predstavljal identifikacijski medij z absolutno vrednoto, pride v filmu do temeljnega preobrata. Ker se v mitično postuliranem svetu ne more realizirati dvom v samo absolutno vrednoto, ki je, ker je pač absolutna, ni mogoče izpostaviti spraševanju in socialno zgodovinski verifikaciji, se ljudje nenadoma začutijo ogoljufane v svoji privrženi Andriji, v čigar imenu so združeni, zakaj s tem, ko se izkaže, da Andrija ni (več!) odposlanec absolutne vrednote, se poruši tudi metafizična identiteta, na kateri je zgrajen njihov svet. Začenja se njegov razpad.

Andrija se namreč iz bonca v hipu sprevrže v grešnika in izobčenca. To se, kot že rečeno, zgodi v nereflektivnem okolju, čigar participacija na absolutu je utemeljena v njegovi eksistencialni potrebi po statuiranju odnosov, ki bi ga omogočali kot nomično strukturiran svet. Z Andrijevo aretacijo pa nastopi situacija, ki ta svet, glede na njegovo zavezanost absolutu, žene v Andrijevo obsodbo in ekskomunikacijo. Prav to pa po drugi strani povzroči, da se pretrga medialna komunikacija z njim, ki je potekala preko Andrije in ki je ta svet ohranjala v njegovem nomičnem sestavu, zakaj brž ko ni več mediacije, tudi ni več možna participacija na absolutu. Tako ta svet ostane sam zase, zapuščen od bogov in polbogov, prazen. Od tega trenutka dalje se začno v njem uveljavljati samovolja, moralni subjektivizem in nasilje, kar vse vodi v razpad njegovih dotedanjih mitično utemeljenih razmerij, to je v anomičnost človeškega sveta, ki ga ne razsvetljuje več svetloba absolutna. Šele zdaj je zoper Andrijo, ki ni več indikator absolutne resnice, marveč le še zavrženi element zrelativizirane sveta, možna moralna obtožba zaradi njegovega početja z Višnjo, a ne v imenu ljubezni, ker tudi te ni več, pač pa zaradi degradacije vrednot, do katere je prišlo z njegovo aretacijo. Ta degradacija zadene tudi ljubezen med Antejem in Višnjo, saj njega, ki skuša svojo ljubezen ohraniti in jo zaščititi, skupina svatov neusmiljeno pretepe, za njo pa uprizori pravi pogrom, na katerem jo napol slečejo in naposled brez vidnega razloga ubijejo. Tako se tudi morala, v imenu katere ti ljudje vse to počenjajo, s tem dejanjem izkaže za nemoralno, za samovoljno in zločinstvo. Prejšnji celoviti svet, ki je vstopil v film v trenutku manifestacije ljubezni, kakršno predstavlja dolgo ovirana ženitev dveh ljudi, se nenadoma sesuje vase, ljudje pa se razpršijo na vse strani in se pozaprejo v svoje hiše. Integritete ni več. Mitično zasnovana skupnost je razpadla, ostal pa je človek, ki ni več zavezan ničemu in ki to svojo svobodo sprejema kot obsesijo, saj ne ve, kaj bi z njo pravzaprav počel. Film nam torej v zaključnih sekvencah govori o tistem praznem prostoru, v katerem je človek docela sam in so vsa medsebojna razmerja blokirana. Ni več nobene volje do moči, nobenega formativnega principa, ki bi ta dezorientirani svet spet združil in mu vdihnil prejšnjo celovitost. Pogrezne se v letargijo, kot bi čakal, da se na obzorju pojavi nov apostol absolutne vrednote in znova vzpostavi pre-ligio kot temeljno formo človekovega prebivanja v občestvu ljudi.

SMERI

n protismer
IVAN MRAK

Ze nekaj let se mi vsiljuje nujnost, da bi svojo življenjsko in umetniško pot doledal kolikor mogoče razvidno.

Stremjenja sodobnih mladih iskalec po smislu in nesmislu življenja (s svojo brezpogojno zahtevo po verodostojnosti!) pa so me napotila do tega, da izkopljem vse tisto, za kar sem se gnal, kako sem se razvnel, za kar živim in obstajam.

Ni mi za nobeno sklenjenost ne dovršenost. V te zapise bom skušal vključiti bodisi bežen zapis pisma ali liste iz dnevnikov — vse, kar se izkazuje kot verodostojno.

Zakaj tako? Ne zato (kot je nekdo zapisal!), ker spadam v tisto vrsto ljudi od Sokrata do Mraka, ki se prilizujejo mladini, ampak zategadelj, da sem na brezpogojno odkritosrčni poziv vprav tako brezpogojno odkritosrčen.

In še nekaj; v evangeliju je pisano: »Gorje tistemu, ki pohujša enega teh malih«, v istem zapisu pa je rečeno, da do pohujšanja mora priti — (sicer!)? Če bi Prešerna ne speljala zdoma goljufiva kača — bi ne mogel postati Mojzes slovenskega narbda.

IZ POGOVORA S SAMIM SEBOJ

Spregovoriti o verodostojnosti svojega dela — mar ni tu govor o lastnem življenju? Po kakšni zakonitosti poteka, kdo ga uravnava, kdo usmerja? Kdo si drzne reči — jaz?

In vendar, mar ni po sredi in počez naš lastno-jazni-jaz? (kot bi dejal mladi poet Monos!).

Je to čustvo, je to nagon, mar razum? Vera? Vera v kaj? V smiselnost bivanja? Ne skušamo te smiselnosti danes ta dan razmisliti?

Kdaj pa je naše dejanje zares, do dna verodostojno, nekaj, v kar ni in ne more biti nobenega dvoma več?

Je to v brezpogojnosti, ki je najslabša skrivnost mladosti? Nas življenjsko izkustvo ne oropa za čudež naše brezpogojnosti?

Je nujna posledica našega izkustva obup? Kdo pa nam prišepetava od vsepovsod, da imamo za verodostojno le tisto misel, ki nam razkriva vsa naša dejanja kot življenjski absurd?

Če zatrjujem, ko sem sam s seboj; verjamem, verujem = sem.

Se za gotovostjo lovim? za ravnovesjem opotekam?

V kaj verjamem?

Ko sem najtišje sam s seboj, bodisi

da me boli sreča, bodisi da me krči obup, se sprašujem: Verujem? Brez odlašanja si odgovorim: Verujem. Če vem, da verujem, vem obenem, da to ni čustvo, ni nagon, ni razum: vem, to je danost.

Se smem tej danosti odtegniti, jo zanikati, se ji izmakniti?

Za ta svoj verujem ne potrebujem nobenih razlag, opravičil in pritrdil.

To — sem —
In vendar?

IZ GOVORA TR ŽAŠKIM ŠTUDE NTOM JUNIJA 1 1967

Včasih je videti, da je moje življenjsko delo opravljeno in moja pot zaključena.

Te občutke sem že marsikdaj imel, pa so se vselej izkazali za neopravičene. Vse to moje spogledovanje s smrtjo — ali je bilo zgolj spogledovanje? Mar ni že od tistih smrti, ki sem jih doživljal kot otrok — začeni s smrtjo maminega brata, zatem bratranec Franci, stara mati in vsi tisti slovenski kmečki pogrebi — —. Mar ni že odtistihmal v moji zavesti stalna prisotnost smrti? Ni te prisotnosti na končnoveljavni način potrdilo očetovo umiranje in njegova smrt? Zatem slede smrti študenta Pibernika, mladega psihologa Čibeja, pa Kosovo! Pa moj belokranjski inštruktor! Sunek za sunkom v srce. V teh nasilnih odtrgavanjih mladih, komaj vzbrstelih bitij je bilo moje doživetje smrti v svoji nepojmljivosti najbolj strahotno in prizadetost neizmerljiva. Seveda je Cankarjeva smrt v vsesplošni prizadetosti in glorijski, ki je iz porajajoče se slave tega genija, iz komaj zaslutene bodočnosti v tisti žalostni dan obsijavala ta pogreb — name učinkovala na čisto svojski in nepozaben način. Smrt je v tem trenutku zadobila ne paradni videz — marveč se mi je razodela v luči Robespierrovega predsmrtnega spoznanja: »Pričetek nesmrtnosti je smrt!«

To Robespierrovo spoznanje ni didaktični izrek, marveč metafizična resnica, do katere se je nujno moral dokopati ta neustrašljivi domoljub, ta nepodkupljivi vernik Revolucije.

Če razmišljam o smrti svojih sopotnikov iz mladosti, so mi vsa pojasnila o zunanjih vzrokih (boleznih, mušjih pikih itd.) nezadostna. Tisti moreči in nepojasnljivi — zakaj? je pred vsako teh smrti posebej. Tisti zdravniški in ljudski odgovori in pojasnila v resnici ne pojasnijo ničesar. To mi je postalo očitno vselej, kadar sem se globlje zagledal v usodo tega ali onega. Vzročnosti in sovzročnosti so zadobile naenkrat vse širše dimenzije. Vzroki, ki so mi jih navajali kot glavne in edine, so nenadno stopili v ozadje in se izkazali kot zgolj spremljevalna nujnost. Teh nujnosti je bilo lahko celo več — a vendar je bila psihijena načetost, brezizhodnost vselej glavni vzrok. Tej duševni stiski se je pritaknilo, oz. ta duševna stiska je izzvala v telesu bolezen in povzročila razpad. In to celo v slučajih, ki so se zdeli povsem slučajni, ko nekdo, ki je na smrt obsojen, dasi mlad

in poln sil in načrtov, a spet napol pijan slutenj svoje prezgodnje smrti — na vsem lepem umre od mušjega pika. (Čibeji Sever!).

V teh dokončnostih iskati življenjski smisel, iz njih izkopati ga, to je bil moj celoživljenjski opravke.

Te smrti, ki so se me dotaknile kot otroka, so me zaznamenovale, so mi razodele bistvo življenja ne v neki temi in žalobni luči, marveč v svitu »onstranske glorijske žara«.

Morda je v tem nadčustvenem spoznanju (mimo in preko vseh obupov, ki so se me polotevali ob teh smrtih!) že tudi zarodek tega, kar sem nazval himnična tragedija? Mar ni bila v meni prisotna neka neomajana in neomajljiva vera v življenjsko smiselnost (prosta vsakršnega dogmatizma, nevezana na kakršnokoli dogmo!) kot neki temelj, ki ga ni moglo zmajati ne premakniti kakršnokoli, še tako težko izkustvo.

In to ne vera v življenjsko smiselnost nekega vitalizma, marveč v smiselnost življenja kot nenehnega zavestitvenega procesa. In kot najvišja življenjska možnost, da je to osveščevalno dogajanje, pa če še tako boleče, še tako anti-vitalistično usmerjeno, da je to dogajanje, ta osveščevalni dej končni cilj v nam dostopnem. Vse, kar temu nasprotuje v nas samih, pa je greh. Greh kljub vsem našim konformističnim odvezam, pa najsi nam jih daje Cerkev ali družba ali pa ideologija.

To je pa v isti mah že tudi prodiranje v še neznan in nove možnosti. Da je pa ta pot in ta izkustvenost možna le sem tam — o tem me je življenje dodobra poučilo. In zato moj smisel ni bil v ruvanju in razbijanju ustaljenih norm in me zunanje oblike življenja niso niti mogle bogve kako prizadevati, marveč sem vso svojo pozornost usmerjal v zgoraj omenjeni proces zavestovanja, v tragičnost pozicij izjemnih osebnosti. V svojih delih slutoma prodirati do tragike in smiselnosti od usode izbranih — tistih izbrancev, ki jim je dano, da so luč rodovom.

V tej in tako pojmovani tragiki (in resnična tragedija se pojmuje zgolj v nakazanem smislu!) pa ni in ne more biti ničesar zgolj žalostnega, potlačujočega in onesmislujočega. Vprav narobe, neko izjemno izkustvo, neko življenje, živeto z velikim zanosnim imperativom in voljo po zavestnosti, po želji za dokončno resnico, vpliva s svojo tragiko na nas odrešujoče, nas z življenjem pomirja, nam bivanje omogoča, saj nam hočeš nočeš smiselnost bivanja nakaže, razkaže, predoči skozi najtrše izkustvo v najčudovitejši luči in možnosti. Odrešuje nas iz vsega malenkostnega in nesmiselnega v sam čisti smisel.

Kjer se prične iskanje smisla, vera v smisel — tam se sploh šele pričinja fenomen biti človek. Odrekat se smislu je absurd — in če bi živel resnično v absurd, bi o absurd sploh ne mogli razmišljati. Zato je tragedija absurda nemisliteljna. Tragika kot možnost se pojavlja lahko šele pri visoko razviti zavesti. In zato je bila pot starih Helenov do tragične izostritve zelo dolga in je terjala napore najzlahtnejših duhov. Zavest tragične življenjske podstati, zavestno prevzemanje tragike nase, mo-

žato soočenje s tragično danostjo — v tem je vrh starohelenske duhovne zavestnosti.

EPIZODA O FA NTU S ŠOLNČKI

(Kako sem triindvajsetletnik videl sebe petnajstletnika.)

Kako se je pričel tisti usodni dan? Tako, kot so se pričenjali moji dnevi sicer. Sonce me je zbudilo. Skozi odprto okno je vel mil in smehljajoč vetrič. Tako prijetno in varno je bilo v postelji, mene pa so mučile tako težke misli. Noč me je izmučila z grozodejnimi sanjami.

Ko sem se ozrl po sobi, me je prevzela želja, da bi bil spet otrok, kakor sem bil takrat, ko sem poležaval na divanu brez nemogočih želja in načrtov. Cesta me ni brigala, nisem vedel za mesto.

Šolnčkov že davno ni več. Doba kratkih hlač je minila. Čez stol je vržena svilena ruska rubaška. Kako sem že prišel do rubaške? Srečno naključje. Ko je bila pri nas šivilja, mi jo je prikrojila za maminim hrbotom. Okrog vratu in rokavov sem dal vštiti pisane vzorce. Ljubljana je imela nad to pompozno rubaško svojo zabavo, jaz — svoj ponos. Mati pa je dan na dan trpela pod zbadljivkami, da ima sina Rusa, in blagohotnimi namigovanji, da sem malo čez les. Madame Ilse pa je gledala na rubaško kakor na svojo osebno zmago, seveda brez vsakršne upravičenosti.

Plesalka Ilse (iz Rusije seveda), je bila tistikrat osrednji dogodek naše mile in ljubezive Ljubljane. V kakršnekoli monakovskem periferijskem lokalu bi se s svojo grobo eksotiko in več kot sumljivo zanimivostjo gotovo uveljavila. Dejstvo pa, da je malo pred tem zapeljala devetnajstletnega fanta iz bogate ljubljanske rodbine, mi je bilo docela nerazumljivo. Nedoležno sem pohajkoval z njo, a ona se je šopirila z menoj kot s svojo novo žrtvijo. Spoznal sem jo z namenom, da me izučim v plemeniti plesni umetnosti. Seveda nisem stremel za kakšnimi modernimi plesi, marveč za klasičnim ruskim baletom. Kot je iz vsega razvidno, sem se dosledno razvijal v znamenju šolnčkov, rubašk in podobnih zvišenih simbolov.

Madame me je spočetka poučevala karseda pridržano, polagoma pa je pri pouku postajala čedalje bolj stvarna, tako v razkazovanju svojih tnikov kot v občudovanju moje nežne mladosti. Ker me je iz najplemenitejših nagibov učila visoko plesno umetnost napol zastonj (pozneje sem ugotovil, da sem ji plačeval še enkrat več, kot so jo honorirali sicer!) se ji nisem upal v ničemer zameriti ter sem marsikateri preprijazni dotik molče spregledal.

Med poukom so prihajale k nji na obisk emigrantske dame, polne srednjeveških predsodkov. Z njihovimi obiski so se ponavadi pričenjale ure bontona. Dasiravno sem se učil plesa, me je madame zlahka prepričala, da je poslušanje čenč važen del moje vsesplošne izobrazbe. Kot višek noblese in takta so rečene dame uvedle obvezno poljubljanje rok. Ganljivo sem se obna-

Milko Bambič: Ivan Mrak

šal v opravljanju tega obredoslovja na cesti. Madame je vršela naokrog v svoji večni, dodobra ponošeni pelerini. Glavo ji je krasil koketen klobuček. Sladko me je gledala in se mi še slajše nasmihala. Jaz pa sem se košatil s svojo rubaško, ki je nazorno simbolizirala, da sem devetleten prvič prebral Jevgenija Onjegina, da sem v desetem letu prelivaval solze ob Ponižanih in razžaljenih, da sem trinajstleten po branju Zločina in kazni nevarno zbolel in ni bilo doktorja, ki bi ugotovil vzrok vročini, ki se me je vedno na novo lotevala. Skratka: Lermontov, Puškin in Dostojevski in še vrsta drugih me je pehala iz nebes v peklo, iz skrajnosti v skrajnost, tako da nisem vedel ne naprej in ne nazaj, dokler me ideja z rubaško ni postavila spet na trdna domača tla. Ploha spogledljivih pogledov, bolj ali manj glasnih opazk, ki me je obsula, kakor hitro sem prestopil prag domače hiše, mi je dan na dan razodevala življenje v novi, doslej še neznani luči. Polagoma me je postajalo čedalje bolj groza pred ljudmi in uličnimi grobstmi. Vendar odnehati me ni bila volja. Z rubaško sem izpričeval vendar najlepše in najgloblje, kar se me je dotaknilo v življenju. Stisnjenih ustnic sem prenašal vse žalitve, pestujoč v sebi zavest velikih vrednot, ki so bile po mojem mnenju mojim zasramovalcem neznane. V madame Ilse pa se je vse rečeno posebilo. Na enkrat sem jo občutil kot razkošno kur-

tizano Nastasjo Filipovno, pa spet kot ubogo in ponižno Nelly. Kadarkoli sem se sestal z madame, vsakokrat sem jo doživljal v novi podobi.

In kakor je mene izločevala iz celote nenavadna rubaška, tako se je madame čedalje bolj onemogočala z raznimi ekscesi. Ta izločenost naju je čedalje bolj povezovala in zblíževala. O izgrelih, ki jih je delala po nočnih lokalih, sem marsikaj izvedel. Vendar me to ni motilo. Prirojil sem si jih po svoje. Vse, kar se ni skladalo z mojimi predstavami o madame, sem skrbno izločil. Narobe, vsak škandal jo je v mojih očeh povzdignil in poveljčal.

Nasploh so bili moji stiki z rusko emigracijo sila živahni in plodonosni. Z navdušenjem sem poslušal njihove mučeniške govorce, trezen sem pristoval njihovemu popivanju, občudoval trpine, tešil pijane, tolažil nesrečne in poslušal zgovorne. Neumorno sem stikal med njimi, da naletim na Aljošo, kneza Miškina in druge tako drage mi znance. Oni pa so bili od življenja preveč tepeni in razočarani, da bi mi očitno pokazali, kako smešen sem jim s svojo rubaško.

In tako se je naključilo, da sem pričel izdajati preimenitni tednik Slovanska misel. Preveč sem se najedel emigrantskih tožba in čenč, da bi slej ko prej ne občutil nujnosti, vse to razčistiti in razjasniti glede na rešitev slovanskega vprašanja. Seve, kot podli-

stek je pričel izhajati roman o dražestni in nesrečni Jevgeniji Aleksandrovni.

Slednja je bila moja prva učiteljica rusčine. Bila je kot malce motna slika iz preteklih časov. Dvoje sijočih žalostnih oči. Staroverska frizura. Z vso silo prikrivana revščina. Ovita v slap domotožja. Zdelo se mi je kot začarana grajska gospodična. Stanovala je v vegasti podstrešnici na Bellevueju. Šumeči samovar, piroški. Njen ganljivi mož Pavel Aleksandrovič se izjemoma ni izdajal za kneza ali grofa in je z isto trdovratnostjo sanjaril o Knutu Hamunu kot jaz o Dostojevskem.

Pavel Aleksandrovič se je težko in pošteno preživljal z izdelovanjem oblačnikov. Povezal sem ga s svojim listom na ta način, da je v moje podjetje vložil ves svoj trdo prigarani kapital dva tisoč dinarjev.

Slovansko misel sem spočetka dal natisniti v tri tisoč izvodih. Izšlo je pet števil. Vsaka izmed njih se je iz razumljivih vzrokov tiskala v drugi tiskarni.

S kino podjetji v Mariboru in Celju sem sklenil pogodbo, da bodo moj list prodajali namesto sporeda, če priložim tudi nemški tekst filmov. Iz trgovske uslužnosti sem nemški tekst objavil kratko malo v listu. No, včeraj so mi vrnili vse izvide te genialne Slovanske misli brez pojasnil.

In tudi sicer se je na vratih vrtnega salona (ki mi ga je mati prepustila za uredniški prostor), pojavil vsak hip kak razdražen kolporter ter zalučal predme kopo neprodanih in očitno neprodajnih Slovanskih misli.

Jaz pa sem dan na dan posedeval v uredništvu, se modro držal in se pred materjo delal brezskrbnega in veselega.

Še bolj kot ulice sem se bal uredništva. Tisoči in tisoči neprodanih izvodov so se družno z naraščajočo kopo neplačanih računov spakovali v prečudne izzivajoče grimase. Niti za hipec jim nisem ušel. Še v sanjah so me pestili.

Zdajle se pa čutim na varnem pred poplavo nerešenih vprašanj. Ničesar ni v sobi, kar bi me spominjalo na moj list in na ulico.

Ko me je hišna obvestila, da me čaka neki gospod v uredništvu, so me obšle huđe slutnje.

Niti malo se mi ne mudi. Navsezadnje je vseeno. Vse, karkoli zvem, slišim, zagate so čedalje hujše. Ko grem mimo kuhinje, se skrbno izognem materi. Brez moči sem, da bi ji na karkoli odgovoril.

Dokler je živel oče, se je mati pri-tajevala. Preveč ga je ljubila, da bi kratila njegovo oblastnost. Po očetovi smrti pa je čez noč postala nov, zrel človek. In zadnje leto se mi je nenavadno približala. Nič več ji nisem bil le otrok. Brez besed me je s svojim zapanjem povzdignila v prijatelja.

Kako mirno poslušaj večer na večer moje načrte. Ali jim verjame? Nič je ne moti donkihotstvo. Ne spotika se niti ob madame Ilse. Intuitivno ve, da v vseh mojih otročarijah ni slabih namerov. To ji je važno. Če kršim na vsak korak meščansko konvencijo, je niti bogve kako ne moti. V njej se je tekom življenja ustalil določen čut za dobro in slabo. Če me zaloti pri zlu, ne zbesni. Udarila me ni še nikoli. Le

pogleda me in žalostno zmaje z glavo. Da se izogmem temu pogledu, sem sposoben storiti samomor.

V uredništvu zagledam Pavla Aleksandroviča. Na mah vem, zakaj je prišel.

Seve, tu je uredništvo velikega in pomembnega lista. Izredno prijazen in ljubezniv sem.

Pred dvemi leti sem ga ogovoril prvič na ljubljanskem velesajmu. Na lovu za Aljošo Karamazovim sem se zastrmel v njegov mili obraz in nežni stas. On je bil tistihmal prav tako v zadregi kot jaz. Bil je vsekakor malo starejši otrok. Izgleda kot fant, dasiravno je že tridesetletnik. Zelo ceremoniozno me je predstavil svoji ženi Jevgeniji. Sam se ni čutil sposobnega, da me bi učil ruski. Rezljati obešalnike, to že.

Mojih ruskih ur je zdaj že konec. Jevgenija Aleksandrovna se izzivajoče sprejaha po mestu z mladim študentom. Pavel Aleksandrovič je še vse bolj nebojgljen, nežen in tih kot sicer. Danes neizogibno potrebuje denar, ki ga je vložil v moje podjetje. Obupno odločen je v svojih zahtevah. Nimam moči niti poguma za nove izgovore in za nova zavlačevanja. On vendar ve, da njegov denar ni izgubljen. Če stopi k moji materi in ji predloži najino pogodbo, je stvar rešena. Vendar ta rešitev na moj rovaš me tira v obup. Na kocki je moje prijateljstvo z materjo, njeno zaupanje v me. Še huje, spregledala bo, kako ji vseskozi lažem. V njenih očeh bom nič-prida in lump. Če bi zdajle nastopil proti Pavlu Aleksandroviču prostaško, bi se ga na mah znebil. Morda se ga odresem za teden ali še več. Najudobnejše bi bilo, če sem prostak! Toda kakor hitro ujamem njegov pogled, povestim glavo in ne zmorem besede več. V hipu se zavestim, da mi niso nevarni kupi neplačanih računov, niti ne tisoči neprodanih izvodov mojega lista, marveč nemi pogled moje matere. Koliko dela in prečutih noči je bilo treba, da si je prigaral Pavel Aleksandrovič svoj denar. Če že mora eden od naju kloniti, podležem raje sam. Štirinajst dni poprej bi ga grobo zavrnil. Namenoma bi ga užalil. Brezobzirno bi mu zamašil usta. Z velikimi frazami bi mu postregel. Za kaj vse se borim! V kaj vse sem verjel! Kaj vse namerjal! Ob njegovih neizgovornih besedah se razgaljajo vse tiste besede kot moreč balast.

Kaj me ni Pavel Aleksandrovič skozi prosoče pogledal? On si vendar želi, da se mu znova zlažem. Čaka, da bom planil kvišku in da bom surov. Pričakuje, da bom z nekaj besedami razbil njegove pomisleke. Noče si priznati, da je vse, o čemer sem mu govoril, laž. Verjel mi je, da je delničar uspešnega podjetja in da bo skorajda konec njegovih mizernih zaslužkov. O, ta mili Pavel Aleksandrovič ni bil nič manj otročji kot jaz. Tudi njegova mladost je potekala v znamenju šolčkov.

Čisto sam sem, brez prijateljev, brez sotrudnikov in somišljenikov. Jutri bo Pavel Aleksandrovič predložil materi dolžno pismo. Ob edinega prijatelja bom.

Jutri? Danes se je vendar vrnila iz Zagreba madame Ilse. Da sem mogel pozabiti! Tisočak sem ji dal za pot. Znanstva ima. Kar se je ponesrečilo v

Celju in Mariboru, bo uredila ona v Zagrebu. Obljubila je, da se vrne s kopo denarja. Na mah ožive vse velike besede in misli v trdna dejstva. Spet sem na konju. Da se nisem spomnil nanjo poprej! Čisto drugače bi se pogovoril s Pavlom Aleksandrovičem. Jutri ga kratko malo izplačam. Takšnih delničarjev ne potrebujem.

Madame Ilse po izjavah emigrant-skih dam ni niti prava Rusinja. Ne oziraje se na klevete hoče biti predvsem dama, da pa le ni dama, je vzrok tujina. Saj pri nas je navsezadnje nihče ne pozna. V tujini lahko živite po mili volji. Če je nekdo izgnan iz domovine, kaj bi! Živi in uraduje madame v Švicariji. Cilj mojih otroških sanj.

Ko sem se prvič približal madame, je uradovala kar na vrtu. Njeni oglasi po časopisih so v meni zbudili idealen vtis. Tistihmal se je izkazala kot zelo praktična, moderna in trezna dama. Pred njo je bil kupček računov, škatalica s pudrom, obvezno rdečilo, kava, čez vse pa njen mrzli, tehtajoči in pre-računljivi pogled. Ta pogled me je prvič dočista izravnovesil. Tako smešen in nebojgljen sem se zazdel samemu sebi, da bi se najraje vgreznil v zemljo. Skorajda porogljivo me je vprašala, če imam denar. Ko je zvedela, da sem bogatih staršev sin, je na mah postala čez mero zaupljiva in ljubezniva, skratka, še tisto uro sem postal njen zaupnik. Kajpa, slap njene zaupljivosti mi je bil več ali manj nerazumljiv. Saj niti poslušal nisem. Že ne vem več za hlad njenih oči, odevam jo v daljne gloriole. Ona se razvema čedalje bolj, prepričana, da me je očarala s svojo zgovornostjo. Pozneje sem jo spremljal dan na dan skozi mesto. Zdelo sva se povezana na življenje in smrt. — Madame je gledala v meni nekoga, ki ga je dokončno povezala s svojimi ostarelimi miki. Jaz pa sem si iz slednje njenih kretenj spletal like, ki so bili nji tuji, kot da žive na drugem planetu. Na zunaj so naju povezovala besede in neke iluzorne skupne koristi. V resnici pa so naju pritegovale podobe, ki sva si jih drug o drugem izmislila. In sicer izmislila izven in mimo vse resničnosti.

Kako je bilo z mojo pestro Johano? Pretepala me je za zajtrk, za kosilo in za večerjo. Če je prinesla teta v hišo piškotov, jih je Johana skrila pred mojim sestrami in me skrivoma krmila z njimi. Nenehno me je držala v neki skrivnostni dramatični napetosti. Ko je materi zrasla prekomerno čez glavo, jo je mati odpustila. Devetleten nisem pokusil nobene jedi, neprestano sem jokal in ljubkoval fotografijo, na kateri je pestro ovekovečil tivolski fotograf — se zvijal v vročini in konec konca izsilil od matere, da je Johano poklicala nazaj. Kršenca (tako je pravila Johana sami sebi) se je zmagoslavno vrnila in me ob prvi priliki pošteno nabutala. Seve, oče in mati sta bila čez glavo zaposlena v gostilni, da bi si mogla vsaj približno predstavljati, kaj se godi v zgornjih prostorih. Sam sem trdovratno tajil, da bi me Johana kdaj udarila, vse preveč sem se bal, da je ne izgubim. Johana je ven na ven skrbela, da sem živel v nenehnem strahu, bodisi da jo počre volk, da bo umrla ali pa da me bo kratko malo zapustila.

Madame Ilse me je ne enkrat spra-

ševala, čemu ne ukradem doma denarja, da bi zbežal z njo. Ko me je prvič pozvala na krajo, je izrekla to tako samo ob sebi umevno, da bi preslišal, če bi ne bilo tako nezaslišano. Deset dni sem se jo izogibal. Pri ponovnem srečanju mi je tako mimogrede namignila, če bi mi padlo v glavo, da jo izdam, naj si nikar ne domišljam, da mi bo kdo verjel. Ljudje predobro vedo, kako fanti mojih leti radi lažejo. Ta predrznost me je spravila iz ravnotežja. Udaril bi jo!

Vse njene fantazije o velikomestnih barih, o pustolovščinah, ki jih je doživela in ki jih bova doživljala skupaj, so mi čezmerno zoprne. Vse, kar mi baja mikavnih dogodivščin, mi je prisutno. In vendar mi je čedalje bližja.

Pestrina je po letih prišla pred nekaj dnevi na obisk. V kuhinjo se je usedla oblastno in hudobno. Njen glas je surov in oduren in vendar me gane, da bi se razjokal. Zbežim v svojo sobo. Kje so že šolčki in okrašene sveče za Tellovo? Pravljica, ki si jo je nekdo izmislil. Ampak Johana je še tu, stara, betežna in hudobna.

Pa ne le Johana. Kaj se ne prepepljuje madame vsak dan počasi in dostojanstveno po mestu? V smešni predpotopni pelerini. Naše dame jo gledajo kot živo pohujšanje. Pravzaprav ni nič bolj pohujšljiva, kot so tisti, ki se zgražajo nad njo. Mera za stopnjo okusa, izobrazbe in morale je denar. Madame nima denarja. Iz upora proti njihovi papirnati malomeščanski moralii sem jo spremljal po mestu. Madame je bolj privlačna in bolj zanimiva kot ta jara gospoda, ki se dobro hrani in nič ne ve. No, tudi madame ne ve bogve kaj. Vendar, prestopila je tisto nevidno, a vendar tako važno mejo konvencij. Ni več v čredi, kljub ptičjemu mozgu, kljub svojim grobim navadam. Izpod mask, s katerimi jo krasim in si jo bližam, mi jo sem tam za hipec razkrije njen pocestniški smeh. Če je še tako smešna v svoji ponošeni pelerini, še tako odvrtna v svojem kurbirskem sijaju, kako neizrekljivo ganljiva so njena redka kosila.

Seveda, ženske dan na dan nosijo materi na nos, da hotim s tisto. Mati je obračunala že s celo vrsto mojih simpatij. Z eno samo dobro premišljeno in pretehtano besedo je razbila čar, ki se me je loteval. Postopala je kot mojstrski kirurg. Na prvi mah sem se vsakokrat posebej razjezil in pobegnul za ves dan zdoma. Beseda, ki jo je zasadila mati z vseobvladajočo mirnostjo vame, je na mah zatrla v meni porajajoče se, nji neljubo čustvo. Mati je modra, ve za življenje, zmeraj znova me je proti moji volji pritegnila k sebi.

Cemu do danes še ni izrekla usodne besede? Petdesetletna madame in jaz? Mati me nima preveč pretehtanega, da bi jo govorice o madame in meni, pa četudi le za hipec, vznemirjale. Sem tam me sicer malce porogljivo povpraša, kaj si imava z madame toliko povedati. Kakšna družba je to? Da ljudje marsikaj govore in podobno. Naravnost mi ni nikoli ničesar prepovedala. Znala pa mi je pristuditi marsikoga. Čutim, da zadnje čase uogiblje, kako bi madame izločila iz mojega življenja. Kar je tvegala tozadevnih pripomb, doslej sem jih zlahka ovrgel. Zato sem se

zadnje čase karseda izogibal, da bi pogovor ne nanese na madame. Vedel sem, če se je mati dokopala do usodne besede, je ne ovržem z nikakršnim mdrovanjem.

No, do danes je še ni izrekla. Kar poletim po hotelskih stopnicah. Bolj ko kdaj mi je ta trenutek potrebno tisoč neresničnih različic, ki sem si jih izmislil o madame.

Vendar sredi stopnic za trenutek obstanem in se ovem. Skozi okna motno sveti jesensko sonce. Ves zasopel sem. Mimo mene šine sobarica in se mi porogljivo nasmehe. Od nekod zaslišim sumljiv šepet in hihot. V hipu vem vse. Moj zadnji up se zdi razbit. Prevaran sem in izdan.

V gostinski sobi se mi poroga sobarica: Odkod, gospod Ivan? Teden dni vas že ni na spregled.

Samí nesramni toni. Sam sebi se zdím čedalje večji bedak. Še bolj neumno vprašam: Kaj madame Ilse ni odpotovala?

V vnetem sobaričinem zatrjevanju čutim skrit posmeh. Kajpada je odpotovala. Danes v jutro se je vrnila. Tako je izmučena. Bogve, če vas bo mogla sprejeti.

Za slednjim zatrdilom čutim laž. Najrajši bi jo pretepel. Pa je vse prevelika želja v meni, da verjamem, da je odpotovala in uredila.

Ko vstopi madame, me premeri z zaničljivo pomilovalnim pogledom, občutim se kot najbolj ponižan tepec. V hipu postanem grob, kolikor mi to dopušča izkustvo petnajstih let. Madame me gleda nedolžno kot novorojenček. Kaj si pravzaprav domišljam? Kako si jo upam buditi? Od pota je izmučena na smrt. Naj ne pozabim, da govorim z damo itd.

Že sem znova zaupljiv otrok.

Seve, če ni uspela ni njena krivda, kriv sem pač jaz.

Čutim, da laže. Zbesnim in ji vržem v obraz kup težko izgovorljivih besed. Navsezadnje se razjočem sam nad seboj.

V tem je že spet ona nad menoj, da potrebuje sto dinarjev za pozlatitev nohtov na rokah in na nogah. V tem slučaju je zanjo malenkost zaslužiti tistih nekaj borih tisočakov.

Skloni se nad menoj. Široko razprte emocijne oči. Vem, da je to kokain, da je to denar, ki je namenjen za pot.

Gola da bo plesala, samo meni, če hočem. Le pozlatitev nohtov je predpogoj.

V meni kljuje le ena misel, kako naj izplačam Pavla Aleksandroviča. Jutri je zadnji rok. Še danes se mora razčistiti.

Zagrozim ji, da jo bom tožil.

Kdo ti bo verjel? Imaš kak podpis? Fanta tvojih let je sama laž. Kje si vzel denar? Si tat! Pred mano se kažeš svetnik. Skvarjen otrok! Da veš, iz hotela se nisem niti premaknila. Kaj mi ne privoščiš, da sem se malce odpočila, da sem se dosita najedla? Več bi ukradel, pa odpotujeva v Zagreb. Tam je življenje. Te puščobe sem sita. Golobček, še več ne, kaj se pravi živeti! Kaj dolgo! Vrag jih odnesi!

Vse nezaslišnosti gladko preslišim. Nad njenim priznanjem, da je preždelava ves teden v hotelu, nisem niti osupljen niti razjarjen. Ne zdi se mi niti doka-

zovati, da denarja, ki sem ji ga dal za na pot, nisem ukradel. Le ena misel vrta v meni: usodni jutrišnji dan.

Ona govori in govori. Ne poslušam je. Vem za jutrišnji dan, vem za materin pogled.

Kaj če bi madame priredila javen nastop? Če priredim drevi Slovanski večer?

Za izhod že vem! Po pripovedovanju poznam Tatjanin večer in vrsto podobnih. Zakaj bi konzorcij Slovanske misli ne priredil svojega večera?

Že razgrnem pred madame svoj načrt. Drevi ob osmih naj se pripravi za nastop. Pozlatitev nohtov ji plačam. Slovansko misel je treba rešiti. Ne smem izgubljati časa. Pevce in igralce moram loviti. Za tako vzvišeno idejo bo vsak rade volje nastopil zastoj. Letake moram naročiti. Kje pravzaprav naj bi bil ta večer, si nisem na čistem.

Madame se mi brezumno krohoče v obraz. Vse mi obljubi. Jasno, da bo nastopila. Toda nje ne zanima, kje bo ta večer. Važen ji je le denar za pozlatitev nohtov.

Nadstropje višje je stanoval baritonist Popov. Trkam. Nepotrpežljivo čakam. Čas mi neusmiljeno uhaja.

Kolikokrat me ga doživljal v opoju brezkončnih aplavzov. Če je malo poprej s svojim mogočnim glasom dosegal, da si se topil v prečudnih radostih, si malo zatem občutil kot klofuto, kako zadovoljno je puščal svoje sopevce izpred zastora, da je konec konca vendarle ostal pred zastorom sam in četudi le za hipec užival vsesplošno, z nikomer deljeno priznanje.

Že mu predočujem, kako visoko poslanstvo vrši med človeštvom Slovanska misel.

Gospod Popov dobrohotno posluša moje otročje čenče, ne vedoč, kam bi z njimi.

Ko izve za drevišnji koncert in kako neizogibno je potrebna njegova prisotnost, postane hipoma hripav.

Vendar ne odjenjam, dokler ga ne prisilim, da postane čudovito stvaren. Za slednji komad zahteva štiristo dinarjev, izplačljivih pred nastopom, in ponj moram poslati kočijo. Seve, lovorev venec s trakovi v spomin na Slovanski večer. Vse mu obljubim.

Še marsikaj podobnih poizkusov tvegam.

V tiskarni, kjer naročam letak, me opozore, da sem pozabil označiti kraj prireditve. V naglici se domislim na strgane plahte v gostilni Narodnega doma. In tako brez pomislekov določim mesto večera. Kogarkoli sem obiskal ali se ga spomnil, sicer, sem dal natisniti kot sodelavca. Če ne bo nastopil drevi, pa kdaj drugič. Letak je obljubljal cel niz Slovanskih večerov. Več in bolj imenitnih imen ne premore niti novinarski ples. Navsezadnje, madame bo nedvomno nastopila. To bo v Ljubljani njen prvi javni ples. Sto dinarjev za pozlatitev nohtov ima.

Za umazanimi in raztrganimi zastori majcenega odrčka v gostilni Narodnega doma trpim peklenske muke. Letaki so opravili svoje in dvorana je nabito polna. Vem že tudi, da se sistem prostovoljne vstopnine ni obnesel in da v blagajno ni kanil niti dinar.

Niti domisliti se ne smem Pavla Aleksandroviča.

Skozi luknjico v zastoru opazujem neučakano mladež, ki hrka, kiha, kašlja in pričakuje napovedana čudesa.

Niti madame ni prišla. Najbolj črne kletve pošiljam v srcu nanjo.

Med na slepo napovedanimi sodelavci sem dal natisniti tudi Srečka Kosovela. Vsaj on me ne bo izdal. Brez dvoma je dobil v roke letak. Prijatelj mi je, ne bo me pustil na cedilu. Res, da se me zadnje čase izogiblje, toda če le malce pomisli na moj položaj.

Seve se Srečko o mojih težavah niti sanja ne. Pred izidom Slovanske misli je pogosto prihajal k meni in mi prebiral svoje pesmi.

Mlado občinstvo je čedalje bolj nemirno.

Čutim se od vseh izdan. Pred menoj množica studentov v pričakovanju škandala. Jutrišnji dan —

Kako sem stopil na oder, kako prebral ognjevit nagovor? Navdušeno so ga sprejeli. Zdaj so mirni, zresnjeni, pričakujejo.

Eno Župančičevih pesmi sem se namenil prednašati med kopo ostalih nastopov.

Zdaj se šele dokončno ovem, da ne bo nikogar, ki sem jih najavil.

Ker sicer ne vidim izhoda, pričnem prednašati Župančičeve pesmi. Poslušalцем so te pesmi znane, o predobro znane. Brez dvoma so jih slišali že bolj prednašane. Študenti so čedalje bolj nemirni. Šepetajo, smejejo se sprva bolj pridržano, a polagoma se sprozi pravcati vihar. In že se sam zavem, kako idijotično je, da prednašam pesmi, ki jih komajda poznam. Zagalopiral sem se. Bolj možato se mi zdi, da se osmešim in osramotim, kot pa umaknem.

Ko me v splošnem hrupu nihče več ne posluša, se zavem, da imajo ti mladi ljudje prav. Najraje bi bil eden izmed njih, da samega sebe izžvižgam.

V trenutku ugasnem luči, skočim raz oder, si grobo prekrčim pot skoznje. Spremlja me huronsko vpitje.

V srcu nosim strašno zavest, jutri bo enpot za vselej konec mojega prijateljstva z materjo.

Jutrišnji dan, usoden in grozeč, brez moči in pomoči sem pred njim.

Maščevalen se domislim madame Ilse.

V rahlem jesenskem dežju, oprt ob kandelaber, me ogovori Srečko. Zalošten je in očitajoč. Spominja me najinih skupnih literarnih nastopov. Zaman ga prepričujem o resnosti svojih poslednjih tveganj. Ne verjame mi. O resničnih vzrokih svojih podvigov si niti sam nisem na čistem, kako naj jih njemu objasnim?

Pritajeno in enakomerno poprhlava okrog naju dež.

Kolikokrat je posedal ob moji postelji, saj sem otrok stalno bolehal. Oba sva bila trdno prepričana, da mi je sojena zgodnja smrt.

O smrti govoriva in se razumeva kot malokdaj.

Srečko pa vedno nanovo napeljuje pogovor na današnji večer. Hoče izsiliti od mene, ki sem ves ranjen in od življenja prestrašen, samoobsodbo mojega početja.

Še sanja se nama ne, da se njegova pot tako rekoč zaključuje in da sva se srečala v življenjskem brezbrežju le za bežen hip. Kljub vsej iskrenosti in pri-

zadevnosti govoriva drug mimo drugega.

Kot do konca izklesan kip se je vzpel pred menoj, mene je pričelo življenje šele tesati.

Ko se pred Švicarijo znova domislil madame Ilse, me mine vsa maščevalnost ob spominu na njeno ponošeno eleganco in njena tako poredka kosila.

Ob potu se pne proti nebu roža, ki cvete vsakih sto let. Ko mi je bilo osem let, sem jo videl cvetočo. Roža bo cvetela vsakih sto let, a jaz?

Vso noč pretavam po tivolskem gozdu, jočem me in kličem mater. Prižadem si, da bi zmrznil, toda jesen je mila, ne posreči se mi.

Kot pretepen pes se znajdem v jutro premočen in premražen na ljubljanskem kolodvoru.

Na slepo si vzamem s poslednjimi dinarji listek do Zagreba. Nikdar več se ne vrnem v Ljubljano, nikdar več domov. Preveč me je sram pred materjo.

šport-iz delana igra in i grano

delo.
KREŠO PETROVIČ

Nemara lahko pritrdimo tistim, ki pravijo, da je element igre, da je igranje tisto, kar je dajalo telesni vadbi, športu, skratka telesni kulturi vsake dobe določeno trajno človeško vrednost. In če se danes sprašujemo, kam je zabredla tako naša telesna kultura kot tudi telesna kultura v svetu, je treba iskati odgovor v izginjanju igralnega elementa iz njenih pojavnih oblik — telesne vadbe, športa — prej kot v drugih faktorjih, ki jih sicer dosti bolj pogosto naštevamo. Kult in obsedenost uspeha, tekmovanja, selekcija k najboljšim, spreminjanje sveta igre v svet obveznosti, dela, je resnica telesne kulture, še posebej zahodne civilizacije.

Pravica do igre, do igranja v športu ni dana niti otrokom v šoli. Te kaznujejo s slabimi ocenami. Tu je eden temeljnih vzrokov, zakaj večina otrok preneha s športno aktivnostjo ob koncu šolanja. Telesna vzgoja v šoli je vse preveč urejena kot boj za oceno, ne pa kot element vzgoje, izpolnjevanja otrokovih kreativnih — telesnih in intelektualnih — sposobnosti.

Vrsta raziskav v svetu in pri nas kaže, da so pri odločitvi za ukvarjanje s športom, zlasti vrhunskim, vse bolj v ospredju motivi individualno-utilitarnega značaja (materialne ugodnosti, možnosti za boljšo zaposlitev, ugled, perspektiva športne kariere itn.) in da so motivi kot »veselje do igre«, »ljuden do določenega šport«, »zad-

voljstvo športne borbe« vse bolj marginalnega značaja. Bolj ko so družbe socialno zaprte, manjše ko so možnosti socialne mobilnosti, bolj postaja šport pomembno sredstvo za »preboj« iz določenega socialnega okolja. To pa je le eden od vzrokov (socialno-ekonomski) za izginjanje igralnega elementa v sodobnem športu. In če večina športnih sociologov trdi, da je »bolezen« sodobnega športa čedalje hitrejše zmanjševanje igralnega elementa v njem, obsesija in kult uspeha ter drugih koristi, ki naj jih ukvarjanje s športom prinese, to ne pomeni, da negirajo to oziroma da nasprotujejo temu, da bi športna aktivnost prinesla udeležencem še kaj drugega kot »zadovoljstvo v igri«. Toda to naj bi bile po njihovem posledice drugotnega pomena, spremeljevalci športa.

»Igra je človeku imanentna, igra je v osnovi umetniška, pa tudi športne ustvarjalnosti.« (Huizinga: Homo ludens). Njeno izginjanje siromaši šport. Siromašni ljudje, ki se na tak način ukvarjajo s športom. Šport, ki preneha biti igra in postane zgolj delo (vir zaslužka in drugih koristi, ki je podvržen kultu zmage in uspeha), pomeni obenem tudi komercializacijo in degradacijo človekovega prostega časa. Postavlja pa ga tudi v popolnoma drug položaj nasproti tistim, ki tak šport vodijo. Spreminjanje igre v delo je čisto eden temeljnih vzrokov, ki vodijo do popolnega podrejanja športnikov njihovim voditeljem (tudi pri nas so znani primeri avtokracije voditeljev, ki si v celoti podrejujejo tekmovalce, tako da se ti spreminjajo v ubogljive stroje brez osebnosti). Prevladovanje avtokratov, ki so največkrat gerontokrati med športnimi funkcionarji, je gotovo zanimiv socialni pojav. Georges Mag-nane v »Sociologie du sport« pravi o njih:

»Radi imajo tisto mladino, ki jim je popolnoma podrejena, ki brez prigovorov sprejema cilje, kakršne so predlagali oni, ki s hvaležnostjo sprejemajo njihovo laskanje in njihovo kreganje, njihove zahteve in njihove navsote.

To, kar žele oni vzpostaviti z mladino, ni dialog, temveč nekakšen nespremenljiv sistem izmenjave: oni dajejo, v zameno pa pričakujejo, da jih bodo imeli radi, da bodo spoštovani in da jim bodo izkazovali hvaležnost.

Taki voditelji odločajo o prehrani, spanju, zabavi in vrsti drugih intimnih vprašanj itd., pričakujejo ubogljivost in spoštovanje brez pridržka, slepo izpolnjevanje njihove volje, od »taktičnih zamisli« do načina življenja. Kaj še ostane športniku? V zamenjavo nudijo očetovsko dobrohotnost, skrb, pokroviteljstvo. Ljudje, ki imajo tako nagnjenje do avtoritete, ki imajo »slo po moči«, željo po obvladovanju, so zelo aktivni in se zato čisto često kažejo v športu kot nezamenljivi. Brezpogojno podrejanje in poslušnost, ki ju trener krotiteljskega tipa pričakuje od svojega »varovanca«, proizvajata dejstva, ki jih je morda najbolj značilno opisal eden izmed članov francoske veslaške reprezentance na olimpijskih igrah v Londonu: »Na eni strani obstaja jeza in sovraštvo. Sovražim tistega, ki mi aka-

zuje, da ponavljam isti gib sto in stokrat. Sovražim ga do dna duše, želim, da bi crknil, in ko mi zmanjka moči, želim to tudi samemu sebi. Toda skoraj v istem trenutku se počutim nenavadno umirjen in ohrabren: je nekdo, ki misli namesto mene, osvobojen sem vsake odgovornosti in skrbi. To je dober občutek, tako nekako, kot da bi doobira potegnil iz steklenice. Malo pomalo se vse to spremeni v nekakšno strast — v strast poslušnosti.« Nekateri, kot Huizinga, Thorstein, Veblen, Leon Bloy itd., videč, kako se šport oddvaja od kulturnega konteksta kot »avtonomni izraz agonalnega instinkta«, in se razvija k neki »jalovi funkciji«, ker njegov temeljni igralni faktor vse bolj ugaša v njem, so ga proglasili za »sredstvo infantilizacije«. Leon Bloy pa celo pravi: »Trdno verujem, da je šport najzanesljivejše sredstvo za proizvodnjo generacije škodljivih kretnov«.

Mi se seveda ne pridružujemo takšnim korenitim obsodbam športa, čeprav tudi v našem času in prostoru ugotavljamo, da šport vse bolj izgublja karakter igre. Daleč smo od tega, da ne bi videli tudi drugih, koristnih posledic športne aktivnosti, ki jih ima za človekovo zdravje, pa tudi kot pomožno sredstvo za ugajanje ali pridobivanje materialnih dobrin.

Tudi glede elementa igre v športu imamo nekatere pomisleke. Noben športnik ne bo priznal, da je vadba igra, pa če se opazovalcem od zunaj zdi še tako lahkotna in igriva. Trening je večinoma trdo in naporno delo. Tekma je tisto, kjer pride igralni element športa najbolj do izraza, kar ne pomeni, da tudi ona obenem ne vsebuje elementov trdega in resnega dela. Le v redkih trenutkih »navdiha« posameznika ali ekipe prevlada ustvarjalni element igre, igrivost tistega elementa, ki je svet »zase« in »po sebi« in ki izključuje vse ostalo. Vsaka resnejša analiza bo pokazala, da so najbrž še najbližje resnici športa tisti, ki pravijo, da je šport izdelana igra in grano delo. Elementa igre in dela se prepletata tako na treningu kot na tekmi. Enkrat prevladuje eden, drugič drugi. Ciklus gre od dela do igre in od igre do dela.

Prepletanje »igre« in »dela« pa terja odgovor o odnosu »igre« in »resnosti«, ker zbujata dvom o možnostih funkcionalne interakcije »neresne igre« in »resnega dela«.

Huizinga v delu »Homo ludens« analizira ta problem in pravi: »Vsebina igre ni nikakor izčrpana s pojmom neresnosti... Resnost teži k temu, da izključi pojem igre, medtem ko igra lahko zelo dobro zajame pojem resnosti.« Igra je lahko, pa naj bo to igra otroške skupine ali profesionalne ekipe, zelo resna. Igra in delo, gledano z vidika »resnosti« oziroma »neresnosti«, v ničemer ne izključujeta drug drugega.

Menimo pa, da je smisel športne aktivnosti dosežen takrat, kadar najde športnik v prvi vrsti zadovoljstvo v aktivnosti sami, v igranju, v nastopu. Šele drugotnega značaja naj bi bile posledice igranja (ugled, denar, uspeh in tako naprej).

Popolnoma jasno je, da je v svetu

socialnih neenakosti profesionalizacija športnikov normalen pojav. Amaterski status lahko kupi vrhunskemu športniku samo nekdo drug: bogata družina, college, država, tovarna. Jasno je tudi, da je v civilizaciji, kakršna je naša, ki sloni na tekmovanju na vseh področjih, pomemben uspeh tudi v športnem tekmovanju.* Pri tem se nam zdi bistveno to: kadar šport v celoti zasluži, da se imenuje igra, presega pojem telesnega izpopolnjevanja, presega druge koristi, ki izhajajo iz ukvarjanja z njim, in postaja element obče kulture. Igralec, kakor tudi raziskovalec, pesnik ali umetnik, je ravno človek, ki se trudi, da obide in preseže vse meje obstoječega, razen tistih meja, ki si jih je sam postavil. Vrhunskega dosežka je sposoben samo igralec, ki je sposoben kreacije, v osnovi katere leži igra, ki je sama sebi cilj in namen, ki izključuje vse ostalo. V tem je razlika med igralcem — ustvarjalcem in igralcem, ki je kot stroj treniran, naučen, »dodelan« in katerega domet je s tem tudi določen. Lahko je — kot vsak stroj — slabši, nikakor pa ne more preseči samega sebe, ker izvršuje, ne pa ustvarja. V osnovi vsakega velikega športnika se skriva ta želja za igro, zaradi nje bi se ukvarjal s športom, tudi če ne bi dobil ničesar drugega kot zadovoljstvo, ki izhaja iz igre same. V tem pa je, pravijo nekateri, tudi ena od humanističnih vrednot športa.

Očividni razvoj športa, njegov nesporni uspeh v civilizaciji, ki jo karakterizira prav kult uspeha, doslej še ni zmožel v celoti zadušiti glavne zahteve mladine — pravice do igre.

Francoski sociolog Marcel Mauss je v delu »Sociologie et anthropologie« dal zanimive osnove za reformo vzgoje na področju telesne kulture. Pokazal je, da bi športna igra morala imeti prvotno vlogo pri socializaciji mladine. V širokem pojmovanju športa kot igre, ki ne odigra svoje funkcije zgolj kot ura telesne vaje, ne bi šport bil niti neka strahovita hipertrofija agonalnega instinkta niti nadomestilo zahodnega človeka, ki več ne hodi, ne teče, se ne bori itd. V tako razširjenem smislu bi moral biti šport tak, da bi bil eno osnovnih sredstev človeka za obvarovanje vitalnega ravnotežja in pa zlasti najuspešnejše sredstvo za hitro prilagoditev materialnim razmeram mestnega življenja; ne več nekakšno organizirano bežanje niti odpor tehničnemu napredku z regresivnimi nagnjenji osamljenega posameznika, temveč nasprotno, svobodni in zavestni poizkus, da se izboljša človekovo sodelovanje in vključitev v družbo.

Spoznanje o »boleznih« sodobnega športa, izginjanju igralnega elementa v njem in prevladi sekundarnih elementov se nam zdi nujno kot prvi korak k »zdravljenju«. Mladina si očitno težko pusti vzeti, kar ji skuša vzeti industrija zabave s svojo industrijsko logiko: avtentično doživljanje in eksplikacijo osebnosti v igri, in ji daje v zameno psevdo-kulturo s spektakli in zvezdami. Danes smo nemara prav priča tega spopada.

* Zuni Indijanci npr., kot smo že v enem prejšnjih poglavij rekli, igrajo tu-

di nogomet, vendar golov ne štejejo, ker je pri njih sramotno zmagati, biti boljši od drugega, se kakorkoli uveljaviti pred drugimi (Margret Mead).

osojilo proti smrti
PRIMOŽ ŽAGAR

O vsem tem je pred mnogimi meseci govoril slovenski pesnik Dane Zajc z nekakšno notranjo muko. Morda zato, ker je moral marsikaj potegniti iz drobovja. Ampak to se ne ve, ker ni dokazov. Vem zgolj to, da pesnik ni za to, da bi te njegove misli, pa najsi so prišle iz drobovja ali od kje druge, pogledale na svetlo. Toda zdaj so tu, na svetlobi. Tako se je, bi dejal, moralo zgoditi, a ne zaradi časopisnega senzacionalizma in ne zaradi piščeve samoljubne želje po uspehu. Kratkotrajno, zadeva je vrednejša in močnejša od Zajčeve terjatve. In tej moči se je moral ukloniti tudi pisec. Upam, da bo ustvarjalec pesniških zbirk Požgana trava, Jezik iz zemlje in Ubijalci kač ter iger Otroka reke in Potohodec razumel to nepreklicno in nerazumno višjo logiko.

— Mnogo razmišljate?

»Bogve.«

— Nekateri kritiki pravijo, da ste s svojimi pesmimi zdrknili že prav v sredo nihilizma?

»Vprašanje je, kaj človek razume s tem nihilizmom. Če vzame svet tako, kot se ga s stvarmi da dokazati, potem sta lahko svet in kozmični položaj človeka slučajnost.«

— Kako ste to mislili?

»Lahko, da vsa evolucija nima končnega cilja v popolnem človeku. Lahko je to čisto slučajna igra okoliščin, ki so ustvarile te razmere.«

— Ali vas taka naključna možnost, da v življenju ni končnega cilja, vznemirja?

»Za posameznika predstavlja konec njegovega življenja nič. To me verjetno najbolj prizadene.«

— Torej se vam popoln človek ne zdi možen?

»Na tej stopnji..., če bi se ljudje sprevrgli, če bi se v svoji psihološki zavesti prerodili v popolnega človeka, bi se čutil na svetu zgubljenega.«

— Zakaj zgubljenega?

»Svet je zame tak, kot je, jaz sem v njem tak, kot sem. Če bi bil svet v resnici takšen, kot si ga človek želi, bi bil to zame šok.«

— Zakaj šok?

»Zato, ker bi odmrli ves ta svet, v katerem danes živim.«

— Ali potem radi živite v tem svetu?

»Ne vem, če rad živim, najbrž ga sprejemam.«

— Zato, ker je to sprejemanje nujno?

»Seveda.«

— Toda ta svet se je doslej izkazal z zelo ostrimi bodicami, posebno bo-deč je bil politični svet?

»Seveda, saj se preteklosti ne da spominjati.«

— Toda v preteklosti je prihodnost?

»Seveda je. Zaradi te preteklosti sem duhovno opredeljen tako, kot sem.«

— Pa vam ni nikoli niti malo hudo zaradi te preteklosti, ki do vas ni bila prizanesljiva, saj so vas še ne tako dolgo tega politiki dobesedno zatirali? Mislim predvsem na obdobje Perspektiv.

»Ni mi žal, ker je bilo tako, kot je bilo.«

— Zaradi skušnje morda?

»Ne, ne zaradi skušnje. Ampak zato, ker se stvari, ki so za mano, ne dajo spremeniti.«

— Ali ste fatalist, verjamete v usodo in jo sprejemate?

»Beseda fatalist nosi slab prizvok. Mislim, da je človeško življenje determinirano.«

— To se pa čudno sliši?

»Vera v napredek in revolucionarno prikazovanje zgodovine sta prinesla preveč slabih, obratnih, izkušenj, političnih izkušenj.«

— Ali bi lahko to povedali konkretno?

»Recimo, socialna literatura pred nami je verovala v človeka, ki bo postal z revolucijo kulturne, ki se bo človeško izpopolnil. Rezultat pa je drugačen. Rezultat je ta, da so se ljudje poplitvili.«

— Ali naj to pomeni, da revolucije nikoli ne dosežejo svojega zvišenega in idealnega cilja?

»Nikoli ne, to je jasno.«

— Kaj pa je potlej z vsemi revolucijami?

»Verjetno je res, da je za vsemi revolucijami na delu še drug proces, ki pa ni v zvezi z ideologijo, v imenu katere se dogaja revolucija.«

— Kateri proces?

»To je vprašanje, ki se tiče bolj sociologije.«

— Ampak vi ste mislec in lahko po svoje gotovo odgovorite na to vprašanje?

»Nekoč sem bral zanimivo Chardinovo misel. Ta jezuitski mislec je leta 1944 govoril v Pekingu takole: Oznajam danes združitev človeštva. Čeprav sedanje dogajanje ne daje upanja za to združitev, so to le rodni krči za obljudenost sveta v smislu združitve človeštva.«

— Vi tudi tako mislite?

»Tega ne vem. Mislim, da je to zanimiva misel. Mislim, da stojijo za vsem našim razvojem sile, ki jih sploh ne poznamo. So na svetu silnice, ki živijo v družbi in jo usmerjajo, ampak to ni samo proizvodni proces, ampak je še nekaj drugega.«

— Kaj je tisto drugo? Božje ni?

»Ne, to je popolnoma človeško.«

— Kaj pa je potem?

»Kaj pa je nagnalo ljudi, da so se preseljevali v začetku našega štetja in da so uničili rimsko civilizacijo?«

— Ali je to nemara kakšen nagon?

»Lahko da je zvezano z nagonom.«

— Kaj pa, če je to na svetu večno živeča volja do moči?

»Do prevlade?«

— Da.

»Lahko. Toda potem je tu Chardinova ideja zgubljenosti.«

— Morda pa je volja po prevladovanju sploh potrebna?

»Mogoče, saj pravijo ljudje o Švicarjih, ki niso imeli že 300 let vojne, da je njihova družba zaradi puritanstva, zaradi brezvetrja okostenela.«

— Mislite, da je veter, ki je vojna, potreben?

»Mislim, da je zelo potreben. Tako

kot je potrebno dobro, je potrebno tudi zlo.«

— Potem vojna ne bo nikoli izumrla, nikoli se ne bo izgubila?

»Dokler ne bo izginil zločin, tudi vojna ne bo izginila.«

— Pa mislite, da bo zločin nekoč izginil?

»Dvovim.«

— Zakaj?

»Zato, ker je zlo v človeku ravno tako bistveno kakor dobro, morda še bolj.«

— Smo potem ljudje bolj zli kot dobri?

»Ja, ja.«

— Dajte primer?

»Dokaz: Saj znamo temeljiteje sovrážiti kot ljubiti.«

— Ali smo potem tako preklemsko licemerni in lažnici, ko na ves glas obsojamo zlo?

»To je stremljenje, da bi bili takšni, kakršni nismo.«

— Da, potem je morda tudi v zlu dobro, oziroma drugače rečeno, tudi zlo je dobro?

»Tako ljubezen kot sovraštvo, oba sta enako pogubna. Le da dejanja ljubezni povečujemo, sovraštvo pa ima negativni predznak.«

— Ali ste to pogosto občutili tudi na lastni koži?

»Na lastni koži? Sem.«

— Kakšen je bil učinek te pogubnosti?

»Konkretnih učinkov ne bi pripovedoval. Imel sem občutek, da mi je vse dovoljeno v imenu ljubezni.«

— Kaj dovoljeno?

»Dovoljeno se mi je zdelo ugonabljanje tistega, ki ga imam rad, pa sebe seveda tudi.«

— Kako ste ugonabljali?

»Z zahtevami po takšnih dokazilih pripadnosti, ki presegajo razumevanje.«

— Povejte mi, denimo, kakšen neposredni dokaz te pripadnosti?

»Recimo, da se pokažeš tistemu, ki ga imaš rad, v svojih najbolj pretiranih slabih podobah.«

— Kakšna je bila pri vas pretirana slaba podoba?

»To je popolna razkrojenost.«

— Ste razkrojeni?

»Seveda, včasih.«

— Od česa ste razkrojeni, kakšna je ta razkrojenost?

»To je, recimo, nebogljenost. Samo, to zdaj je zopet vrtanje po samem sebi.«

— Torej ste kazali pretirano nebogljenost podobo?

»To je igra.«

— Prosil bi vas, da bi bili bolj neposredni. Rad bi videl pretirano in razkrojeno podobo Daneta Zajca.

»Potem bi me morali kdaj zjutraj srečati v kolodvorski restavraciji.«

— Torej je ta podoba opijanje?

»Da, opijanje.«

— Kakšen pa je takrat Dane Zajc?

»Trezni Dane Zajc se zadržuje, pijan pa zmedeno izpoveduje svojo podzavest, izpoveduje, kar je res in kar ni, skratka kaže se s spačene, tudi zame neresnične strani.«

— Dobro. Toda kako naj bi takšne pijansko stanje terjalo dokazilo, da vam ljubica ali žena pripada?

»Najbrž je nekaj resnice že v tem, da jo mahneš takrat k ljubici, ki se ji tak, kakršen si, ne bi smel niti poka-

zati.«

— Torej njeno prenašanje take podobe, to je dokaz njene privrženosti?

»Da, da.«

— Zanima me, če bi lahko bila tudi smrt dokaz za privrženost?

»Ne, to pa ne. Smrt, to je pa najbolj intimna zadeva.«

— Ali se bojite smrti?

»Včasih se je bojim, včasih ne.«

— Kdaj se je bojite?

»Najbrž takrat, ko mi je blizu.«

— Blizu?

»To je bolj biološka reakcija.«

— Ali ste nemara mislili na bolezen ali kaj?

»Na bolezen pa tudi na kakšne nevarnosti.«

— Ali nemara smrt dražljivo vpliva na vas? Mislim, če vas kdaj zagradi nekakšen silovit občutek, da bi jo doživeli, nekakšna naslada?

»To sem nekakrat doživel. Zdaj pa ne mislim več tako. Prej sem rekel, da je smrt intimna zadeva. Če človek čisto natančno pogleda, potem je za posameznika sploh ni, ker z njo izgine. Smrt poznamo le po drugih.«

— Torej vas ni nikoli dražilo, da bi jo še sami spoznali?

»Ne, ne.«

— Torej vas je nemara dražljivo sladko obračalo proti smrti dejstvo, da jo poznamo samo po drugih?

»Ne, ne.«

— Kaj pa potem?

»To pa je najbrž nekaj globljega, nekaj bolj nespoznavnega in težko izrekljivega, kar človeka privlači k smrti.«

— Ali je to v podzavesti?

»Možno. Zanimivo je, da se je tudi pri naključnih smrtih, denimo v vojni, marsikdo obnašal tako, da so kolegi že vnaprej vedeli, da bo padel. In res se je tako zgodilo.«

— To pa drži, res so taki primeri...

»Kakšno izkustvo je to v človeku, od kod ga pozna, na to je težko odgovoriti. Morda je to kak kolektiven spomin, kot pri praživalih, ki ga nosimo s seboj. Mogoče nam je kaj takega ostalo.«

— Ste že skušali napraviti samomor?

»Da, sem.«

— Zakaj pa?

»Je stavek, ki pravi, da se s tridesetim letom človeku zapirajo možnosti, ali pa omejijo. Takrat je na prelomnici.«

— Zakaj bi se zapirale možnosti?

»Mogoče tedaj začuti, da čas ne drži več tako z njim, kot je držal prej.«

— Torej na taki prelomnici ste se skušali ubiti?

»Da.«

— Natančno, kdaj ste mislili, da so se vam omejile možnosti?

»Sam sem se spremenil. Jaz pa sem mislil, da se je svet spremenil, da so se prijatelji in znanci spremenili.«

— Pa se res niso spremenili?

»Tista prejšnja neposrednost je začela izginjati. Neposrednost je pa seveda znamenje mladosti.«

— To vas je hudo prizadelo?

»Da.«

— So prijatelji in znanci postali lažnivi?

»Ne, ampak drugačni.«

— Hladno razumski so postali?
»Da, v tem smislu. Razumski, da, in kot moji vrstniki so se začeli usmerjati v svoje interese.«

— Ste se tudi v v tem smislu spremenili?

»Da, tudi. Samo malo pozneje, tako da je bilo to samomorilsko dejanje samo znanilec moje spremembe.«

— Ste bili torej vi še najbolj polni človekosti in dobrega?

»Dvomim, dvomim o tem. Težko bi to rekel.«

— Toda v tem prostoru prijateljev in znancev ste samo vi poskusili narediti samomor?

»Pri meni so še druge stvari. Jaz nisem bil iz tega mesta. Prišel sem iz Moravč. Težko sem se vanj vživel in seveda tudi teže spoznaval, kaj mesto je, kot pa tisti, ki so od otroštva rasli v njem.«

— Kako ste poskusili samomor?

»Šestdeset tablet ciklobarbitona sem zaužil. To so uspavalne tablete.«

— Kaj je bilo potem?

»Dan in noč sem ležal v svoji sobi. Potem so me našli.«

— Torej ste samo po naključju ostali živi.«

»To je odvisno od organizma.«

— Ves čas se niste nič zavedali?

»Ne.«

— Rad bi vas vprašal tole. Kakšen občutek ste imeli, kakšne misli so vas obletavale, preden ste izgubili zavest?

»Da bom spal in da se ne bom več zbudil.«

— Čisto nič drugega?

»Nekaj let pred tem sem gledal Zadnje dneve Sokrata. V drami je Sokratov stavek: Če je posmrtno življenje, se bom srečal s Homerjem in z velikimi predniki in se bom z njimi pogovarjal. Če pa je smrt trdno spanje, kdo si ne želi trdnega spanja brez sanj?«

— Tako trdno spanje ste si želeli?

»Da, to trdno spanje brez sanj sem si želel.«

— Ali vas ni bilo nič strah spanca, za katerim ni nobenega jutra več?

»Ne. Moram reči, da je bila ta psihoza, ki je trajala že teden dni pred tem, čudna. Sploh nisem mislil na to, da bi napravil samomor. Ampak sem živel v čudnem, napol sanjskem razpoloženju. Zraven tega pa sem bil zelo nezainteresiran za karkoli.«

— Tisti hip, ko ste se odločili, ali je bil to kakšen poseben postopek?

»Ne.«

— Kako je sploh samomorilska misel prišla?

»To je tista misel, ki jo veliko ljudi nosi s seboj. Zanimiv je primer srbskega pesnika Miljkovića. Ta se je večkrat obesil v beograjski Prešernovi kleti. Vedno so ga rešili. Ko se je obesil v Zagrebu, ni bilo nobenega poleg, in je bil konec. Tako se človek privadi na to misel.«

— Je bilo podobno tudi pri vas, je nekako tako prihajajo privajanje na to misel?

»Da, da.«

— Takrat, na tisti samomorilski dan, je v vas zaživel tisti Sokratov stavek?

»Da, takrat mi je prišel na misel.«

— Ampak skorajda ne morem verjeti, da vas ni prešinila nobena druga misel, saj samomor ni kaka vsakdanja

odločitev?

»Ne. Sem mislil, saj se končno v spanju ne more nič zgoditi.«

— Čudno, mar ne?

»Trstenjakova misel je, da se premissijeni samomori dogajajo v bolezenskem stanju.«

— Se spominjate kakšnih občutkov ali ne vem česa že, preden vas je zagrnil spanec?

»Pisal sem poslovilno pismo otrokoma. Bilo je to pismo grafološko zelo zanimivo, saj se je iz pisave dalo razbrati, kako je spanec prihajal.«

— Nič drugega ni bilo?

»Nič.«

— In ko vas je spanec že objemal, je bila še kakšna misel?

»Ne, nič ni bilo.«

— Je taka smrt?

»Najbrž, najbrž, da je tako. Saj je vsaka nezavest blizu smrti.«

— In ko so vas zbudili, ali je prišla neznanska sreča, ker ste živi?

»Ne, ne. Ko sem lahko začel misliti, ko nisem mogel spati, saj sem se tisti dan in tisto noč dobro prespal, sem dolgo mislil, na kaj bom lahko življenje navezal. Verjetno je, da se počuti človek, ki se prebudi iz samomorilskega dejanja, v resnici kot ubijalec.«

— Ste se vi tako počutili?

»Da. Ampak ne samo kot ubijalec, še drugače, saj sem s tem uničil vso svojo preteklost, vso svojo osebo...«

— Svojo preteklost do samomora?

»Da. In potem se je tisti, ki se je prebudil, počutil novorojenček. Ravno toliko je star kot prej, ampak neobogljjen, neobogljjen zato, ker je bil razgaljen, mislim.«

— Ali ste potem, ko ste se prebudili iz nekakšne polsmrti, pomislili: V drugo se bom dokončno, do zaresne in popolne smrti?

»Bil je tak trenutek. Tedaj sem pomislil, da bi se obesil na obešalnik. Ampak dejanja se ne dajo kar tako ponavljati. Verjetno pa je tista misel zakonita misel.«

— Ampak, od kod je prišla misel, da bi se znova za vselej pokončali?

»Ta misel je nastopila kot srd na samega sebe in na vse, kar te obdaja. Pokopan si pod tem srdom.«

— Od kod ta srd, iz česa?

»Pozneje mi ga je bilo težko pojasniti. Verjetno je nastal tudi zaradi neuspeha in zaradi smešne situacije, v kateri sem se znašel, ko sem preživel samomor.«

— Pri vas je torej zmagalo življenje, toda katera je bila tista misel, katero je bilo tisto spoznanje, ki je bilo odločilno za to zmago?

»Dobil sem pomaranče. Olupil sem jo, prvo, z nožem. Odprl sem jo. In videl sem njeno skorjo in vse tiste barve in sem si rekel: Saj so pomaranče lepe. In to je bil edini tolažilni stavek, ki me je pomiril.«

— Kaj ste mislili o sebi po prebuditvi iz polsmrti?

»Gledaš se s prezirom, to je nerazločljivo.«

— Ali niste bili takrat, ko ste se polni tablet poslavljali od tega sveta, nič žalostni, nič otožni, ker za vekomaj zapuščate ta svet?

»Ne, nisem bil žalosten zaradi tega.«

— Presenetljivo, da niste bili, čudno pravzaprav?

»Moja filozofija je bila, da bo svet moje dolžnosti, tudi moje osebne dolžnosti opravljal brez mene.«

— Toda otrokoma ste pisali poslovilno pismo. Ali v tem ni bilo nobene žalosti, nobene otožnosti?

»Da, seveda. Ampak to je bila krivda.«

— Toda ali prej, ko ste začeli šele misliti na samomor, ni bilo občutka krivde?

»Ne v tolikšni meri.«

— Kako to, saj ste vendar zapuščali otroke?

»Ker prevladuje trma, volja do dejanja. Človek tedaj odriva misli, ki bi ga ovirale pri dejanju.«

— Vse je torej odločeno in pripravljeno za smrt. Potem je nemara šibki občutek krivde zadnji utrip človekove zavesti in morale?

»Odgovornosti, mislim, ki pa je povezana z moralo.«

— Ste bili takrat poročeni?

»Ne. Dva nezakonska otroka sem imel. Takrat nista bila pri meni.«

— Ste sami skrbeli zanju?

»Ja, sam.«

— Povejte mi zdaj, kakšna odgovornost je sploh to, če zapuščas dva otroka sama na svetu?

»Težavno vprašanje je to. Otroka pustiš, zaznamuješ jih s takim dejanjem, to je tudi jasno. Napravil si jima več škode kot koristi. Mislim, da se v tem izraža določen obup. Razklanost je to. Na eni strani si se odločil, da boš umrl, na drugi strani pa je želja poslovliti se od njih s tihim računom, da bi te nekoč razumeli.«

— Ali je potem pisanje pisma nekakšno iskanje zaupanja, razumevanja?

»Recimo, razumevanja. Ampak to je za tistega, ki bo umrl, brez pomena. Pismo pa piše tisti, ki takrat še živi.«

— Prave narave poslovilnega pisma nisva našla, kajne?

»Ne, je ni. Mislim, da je taka naša navada — pisati pisma.«

— Ali ni to mogoče nekakšen obred?

»Mogoče bo nekaj takšnega, najbližjega obredu poslavljaja. Spominjam se takratnega svojega občutka popolne pomirjenosti s svetom. Nenadoma imaš vse rad. Ampak ne tako, da bi te to odvrčalo od dejanja. Tako je, kot da smo zdaj vse opravili in smo si lahko dobri z ljudmi, od katerih se nismo poslovili.«

— Zakaj se niste poslovili od matere otrok?

»Nisva imela več tistih odnosov...«

— Nemara pa je vzrok za samomor tičal v obupu, ker sta se z ljubico razšla in ste ostali sami z otrokoma?

»Verjetno je tudi to... Ni pa to poglaviten vzrok. Vzrokov je več.«

— Kaj pa, če sta se takrat ujela vaša misel, da se spreminjajo svet in prijatelji ter odhod matere vaših otrok in je bilo to odločilno za samomorilsko dejanje?

»Razšla sva se že prej.«

— Je bil vzrok ljubezenske narave?

»Ne.«

— Zaradi ljubezni se ne bi odločili za samomor?

»Ne, res ne.«

— Ali se lahko zdajle še spominjate topljivega in konkretnega vzroka za

samomorilsko dejanje?

»Lahko bi našteval, ampak to niso bili tisti pravi vzroki. Devet let je že od tega. Figure tistega življenja in tudi moja lastna figura so oddaljene od mene, in zdaj vidim stvari v drugačni osvetlitvi.«

— V kakšni osvetlitvi jih vidite?

»Saj veste, v sedmih letih se človeško telo do zadnje celice prenovi...«

— Se potem tudi um obnavlja, je zdaj drugačen?

»Ne, ne vem. Najbrž se preteklost odmika, pa lastna oseba se odmika, in pri tem seveda nebstvene stvari odpadajo.«

— Ali bi se lahko spomnili še kakšnega vzroka?

»To lahko povem. Dvanajst dni prej sem se poašastno zapil. Manjkal sem v službi in sploh nisem vedel, kje sem. Name je to delovalo kot šok, da se mi lahko to zgodi.«

— Kaj? Da se zapijete?

»Da sebe čisto zgubim.«

— Kaj sploh niste vedeli zase?

»Ne. Samo na trenutke sem vedel zase.«

— Kaj pa, če ste v tistem trenutku pomislili na samomor in se je s tem rodila odločitev?

»Saj to mislim zdaj. Mislim, da dogodki ne spreminjajo človeka. Samo zbudijo tisto v njem, kar je potuhnjenega, kar že itak nosi s seboj.«

— Kaj so zbudili pri vas, se lahko tega spomnite?

»Preprosto rečeno, da lahko počnem stvari, ki si jih nisem prisojal, da lahko padem tako globoko, kolikor si nisem mogel niti misliti.«

— Popolna izgubljenost, to je ta padec, ne?

»Ja, to.«

— Veste, rad bi prišel do tistega dogodka. Ali bi lahko mislili še naprej?

»Potem je prišel sklep, da ne več, potem pa spet priženeš sebe na isti način...«

— Kaj pomeni to — isti način?

»Pomeni pijančevanje, ne tako divje, ampak začutiš, da se ti bo to spet zgodilo prej ali slej...«

— Ta popolna pozaba in izgubljenost?

»Ja, polom pravzaprav.«

— In se je znova zgodilo?

»Enkrat sem se spet pošteno napil...«

— Ste se tudi tokrat tako izgubili?

»Skoraj ravno tako, ampak le ne tako hudo.«

— Ali ste se nemara tako strahovito zbal, da bi se pozaba sebe in izguba zavesti nadaljevali in ste se zato odločili za samomor?

»Vedel sem, da se bo ponavljalo.«

— Torej je bilo tó tako grozno, da ste izgubili zavest in um, vi kot umetnik pa morate živeti v najvišji zavesti?

»Ja, seveda.«

— Niste prenesli, da bi brez zavesti blodili kot mravlja?

»Da, v taki poziciji človek občuti razmere, v katerih živi...«

— Kako začuti, ko pa je brez zavesti?

»Ne prej, ampak potem začuti...«

— Ne da bi vedel, prihaja svet vanj?

»Spomini na srečanja in drobci, ki so osvetljeni...«

— Kako svetijo?

»To so drobna pijanska prebujenja, ki so včasih razsvetljujoča... Mislim, razsvetlijo ljudi, ki okoli tebe sedijo; vidiš obraze ljudi in nenadoma veš, kaj si o tebi mislijo.«

— Kaj pa, če je v tistem stanju to samo videz, čemo gromozanska prevара?

»Saj je lahko. Samo takrat nisem dobro poznal teh stanj, nisem imel rutine, recimo.«

— Po tistem drugem pijančevanju ni bilo nobenega več? Ali je bila potem samo še samomorilska odločitev?

»Bilo je še pet ali šest blodenj, žalost...«

— Nad kom ste se žalostili?

»Nad nikomer. To je žalost, ki izvira iz notranjosti in na neki način draži človeka in misli...«

— Je lahko to posledica velikanškega pijanskega mačka?

»Lahko.«

— In zgrozili ste se ob misli, da bi za vedno izgubili zavest, da bi postali norec?

»Niti eno niti drugo.«

— Kaj pa potem?

»Zbal sem se bolj ponavljanja tega stanja.«

— Potem ste, misleč na to ponavljanje, morda domnevali kak drug končni učinek takih brezzavestnih stanj?

»Ne, to ne.«

— Ste se zgrozili ob misli, da dela svet v stanju vaše nezavednosti z vami kar hoče, da ste brez obrambe?

»Ja, to je tisto, ja.«

— Da vidijo ljudje v vašo notranjost, ko tavate brez zavesti?

»Seveda, človek je že po naravi nezaupljiv.«

— In sploh neradi odkrijete svojo notranjost?

»Ja... seveda.«

— Groza vas je bilo, da bi razkrivali svoje slabosti brez možnosti za obrambo?

»Bil je iz tistih časov moj stavek, da blodijo po svetu različni Daneti in počenjajo stvari, za katere ne vem, da jih počenjam...«

— Vi kot posebno občutljiv človek niste več mogli prenašati tega, da ste do kraja razgaljeni in ranljivi?

»Da, to je bilo tisto.«

— In če pride potem še prepričanje, da se bo stanje popolne razgaljenosti in ranljivosti ponavljalo, ali bi lahko tu našla vzrok za samomorilsko odločitev?

»Da, v tej moji ustrojenosti, občutljivosti...«

— Bi lahko rekel tudi sramežljivosti?

»Lahko se tudi tako reče.«

— Zlizali ste se. Ušli ste smrti. Ali vas je v teh devetih letih, ki so sledila samomorilskemu poskusu, še zagrabila misel, da bi se ubili?

»Ja, toda, samo ne več tako močno, ne tako burno...«

— In ste se poskusili ubiti?

»Sem, čeprav sem se takrat, prvič, dokončno zavedel, da sem umrljiv. Imam pa v sebi strah pred vnovično prebuditvijo.«

— Ne pred smrtjo?

»Ne. Pred ponovno prebuditvijo.«

— Kaj je tako groznega v ponovni

prebuditvi?

»To je tisti šok, da si pravzaprav spet vržen v svet, da si brez pomoči, da moraš znova začeti. Se spominjam, da sem se po tistem prvem poskusu bal nesreče, bal sem se, da bi kam padel. Tega se prej nisem bal. To sta dva kontradiktorna občutka.«

— Ampak, bojazen pred nesrečo, ali ni bil to strah pred smrtjo?

»Je, verjetno.«

— Kako pa, da ste potem spet pomislili na samomor?

»Premišljevanje o samomoru, prišepetavanje, to je bolj rutinsko kot pa zavestno.«

— Morda pa je to premišljevanje o samomoru spopad s strahom pred smrtjo, morda je to nekakšen postopek za ubijanje strahu pred smrtjo?

»Mogoče, da.«

— Od kod in kako je prišla vaša druga samomorilska misel?

»Recimo, enkrat v zaporu za pijance. Ampak to je bila bolj maščevalna misel. Maščevalna v tem smislu: Če to svoje življenje tako klavrno vodim, če ga lahko kadarkoli končam, zakaj ga ne bi tukaj notri, da bi policaji čutili posledice. To je srd nase in na svoj idiotski položaj in na čuvarje reda.«

— Ste bili zelo blizu izvedbe?

»Ja, takrat bi bil lahko to napravil.«

— Ste se mislili obesiti?

»To je tam edino možno.«

— Kako ste to misel odgnali?

»Eden od tistih petih kolegov, ki so tam spali, se je zbudil. In zadeva se je prelevila v klepet.«

— Vmes je prišlo torej navadno naključje?

»Da.«

— In če tega naključja ne bi bilo? »Bogve, kako bi napravil, bogve, če bi zadosti učinkovito napravil.«

— Ali je po tistem, do danes, samomorilska misel še prišla?

»Ne.«

— Pravzaprav bi človek morda še rad umrl, če bi vedel za svoje stanje smrti, če bi se je zavedal. Toda smrt je popolna pozaba, kakor vemo. Ali ni to tisto najhujše?

»Da, najbrž nam je ta materija, ki je skrojena po našem telesu, dana le na posodo.«

— Kako to mislite?

»Najbrž, da živi materija svoje življenje, ki pa je človekovemu razumevanju in življenju popolnoma nasprotno.«

— Če bi morali to misel natančneje opredeliti in naravnati, kako bi se še izrazili?

»Izračunano je, da bo zemlja čez toliko in toliko let mrtev planet. V vesolju je naš planet zelo drobcena zadeva. Verjetno je, da živi vesolje svoje življenje, ki za nas sploh ne ve, smo pa vključeni vanj, ker smo porojeni iz materije.«

— Vas to v literaturi zelo zanima?

»Zelo. To se približuje tistemu mojemu nihilizmu. Neki indijski stavek se glasi približno tako: »Če obstaja otipljivi svet, ima ta svet gotovo svoje nasprotje, ki je neotipljivo.«

— Vi iščete ta neotipljivi svet?

»Iščete...? Skušam ga izraziti...«

— Ker domnevate, da ta svet je?

»Ja.«

— Ali bo človek kdaj spoznal ta svet?

»Ne, mislim, da ne, da ne bo spoznal osnovnega, daljšega namena tega sveta.«

— Ali sodite, da sami čutite ta namen, da ga vsaj domnevate?

»Ne.«

— Ampak iščete namen?

»Namen iščem...? Mislim, da.«

— Je tod rojstvo vašega nihilizma, da ne moremo otipati tega sveta?

»Rojstvo je drugod.«

— Kje?

»Je v trditvi, ki so nam jo vbijali v glavo, o pozitivnosti tega sveta, bodisi s katoliško vzgojo, bodisi s strogo marksistično.«

— No, kako je potem nastajalo vaše, bi rekel, nihilistično stališče?

»To je bil najprej upor iz objestnosti. Ustanavljanje tega stališča je prišlo za tem...«

— Stališča, da svet ni pozitiven?

»Ne da ni pozitiven, ampak da je smiselnost, ali pa tudi nesmiselnost... da nam je dogajanje skrito.«

— Mislite dogajanje sveta?

»Da, sveta.«

— Je skrito zato, ker je to dogajanje nad našo logiko?

»To je zunaj naše logike.«

— In če je zunaj naše logike, ali je to zopet tisti neotipljivi svet, ki ga vi skušate izraziti?

»Da, da. Na ta svet ne mislim samo v vesoljskem pomenu, ampak tudi tako, da so celo družbeni dogodki skriti naši logiki. Le-ti se ne dajo kontrolirati z našo logiko, vsaj takrat ne, ko se dogajajo.«

— Ali so potem privrženci zgodovinskega materializma v zmoti?

»Marksizem je gledanje zgodovine, ki je v začetku zelo pozitivno, se pa potem pokaže zelo enostransko.«

— Ali vam tako kaže izkušnja?

»Da. Saj, če bi bilo marksistično gledanje takšno, za kakršno se razglša, potem se marksisti ne bi toliko motili, kot so se v zadnjih petdesetih letih.«

— Povejte eno od njihovih hudih zmot?

»Stalinov pakt s Hitlerjem, Stalinovo oboževanje Hitlerja...«

— Kakšen sklep bi napravili iz tega?

»Verjetno tak, da so vse ideologije na svojem začetku potrebne. Najbrž ostanejo iz posebnega ozračja, zaradi katerega so tudi sprejete. Kakor hitro postanejo toge in same sebi namen, postanejo obenem ovira same sebi, postanejo prostor za novo napetost in najbrž tudi za nove ideologije.«

— In vse to je gibanje, ki ga ni, stojnost na eni in isti točki?

»Verjetno.«

— Zdajle sva spet prišla do izvora nihilizma. Ali mislite, da vas lahko razumem?

»Dobro, če me. Nihilizem postavi nihilista pred nove vprašljivosti. Toda nihilizem v tistem smislu, ki ga kot pojem predstavlja, bi kot prepričanje onemogočal vsako ustvarjanje.«

— Zakaj? Zato, ker je vse nesmisel?

»Zato, ker bi bilo vsako ustvarjanje nesmiselno.«

— Ali zato nesmiselno, ker vodi k materialnemu niču?

»Ne zato. Ampak zato, ker nihilizem predstavlja popolno nesmiselnost početja in tudi življenja.«

»Ne.«

— To ni vaš nihilizem?

— Kakšen pa je, čisto določeno rečeno, vaš nihilizem?

»Saj to ni prava beseda za moj način mišljenja. Če bi hotel biti nihilist, bi se moral otresti vsakega moraliziranja.«

— Tega pa se ne morete otresti?

»Seveda ne.«

— Ali bi mi hoteli povedati pravo besedo za vaš način mišljenja?

»Ko bi pravo besedo našel, bi bil ta način mišljenja že končan, ker bi ga definirali.«

— Kakšno je potem vaše prepričanje?

»Moje prepričanje je, da mi je telo dano na posodo.«

— Zato na posodo, ker si umrljiv?

»Zato, ker si umrljiv, pa tudi zato, ker je vsako posojilo dolg. Zato tudi čutim ta svoj dolg tako, da pustim za seboj sporočilo sveta kot ga dojemam.«

— No, kaj pa sporočate?

»Sporočam izročilo vseh tistih generacij, iz katerih sem nastal.«

— Torej vso preteklost do novega trenutka?

»Ja.«

— Tu bi se rad spet vrnil k smrti. Ali je torej edinole prepričanje o nujni sporočanja izročila premagalo vaše samomorilske misli?

»To prepričanje. Ampak človek se tudi stara in zna uporabljati svoje zapore.«

— Ali morda zraven tega prepričanja le ne stoji še strah pred smrtjo?

»Lahko je tudi strah pred smrtjo. Zdaj sem, recimo, racionalno prepričan, da je smrt konec osebe, popoln konec. Za takrat pa ne morem reči, da sem to razumsko popolnoma dojel.«

— Tako je torej. Nimate radi, da vrtate v sebe? V začetku ste tako rekli, ne?

»Nimam rad, seveda ne.«

— Prav. Zakaj ne?

»Zato, ker postane to sčasoma takale narcisoidnost in je treba vrata zapreti.«

vprašanje o protest

ni poeziji

PROF. EDWARD CZERWINSKI,

New York

FRANCI ZAGORIČNIK, Kranj

1. Ali obstaja protestna poezija? Ali je vsaka poezija protestna poezija?

2. Na čem temelji protestna poezija?

3. Ali je pri vas objavljeno kakšno izjemno dobro protestno delo (protestna pesem)?

4. Kakšna je prihodnost te poezije?

5. Ali se imate za protestnega pesnika?

6. V čem menite, da je razlika med jugoslovansko in drugimi protestnimi poezijami?

V odgovoru na vsa ta vprašanja se mi zdi v prvi vrsti nujno ugotoviti, kakšen je moj odnos do teh vprašanj. V domnevanju te nujnosti pa se že zavestno postavljam v odnos, se pravi izven, se pravi, da so mi ta vprašanja nekako tuja in zoprna, ker vzbujajo v meni določen odpor. Če pa se že odločam za odgovor, tedaj moram predvsem odgovoriti na vprašanje o tem odporu. Čemu odpor in ne takoj navdušeno sprejetje zastavljene teme? V vseh vprašanjih je zastavljen pojem »protestna poezija«, seveda s poudarkom na protestnosti poezije, pri čemer se zdi, da gre za neko posebno lastnost poezije in to za neko posebej poudarjeno kvalitativno lastnost. Protestnost je v obliki teh vprašanj povzdignjena na raven aktualnosti. Zato je skorajda nujno tudi vprašanje: kaj pa, če je v resnici ta protestnost docela neaktualna?

Popolnoma jasno je, kaj vprašanja pričakujejo. Odgovor pa ne more biti tako preprost — iz preprostega razloga, ker bi lahko prvo besedo v pojmu »protestna poezija« mirno zamenjali s kako drugo besedo. Še več! Lahko bi jo zamenjali z marsikatero drugo besedo. A ne naštevajmo primerov! Kar takoj se vprašajmo, kakšne odgovore bi dobili tedaj! Ali bi bili pomembnejši, zanimivejši, bolj ali manj aktualni, ali ne morda kar enaki? Vendar se ne vprašujemo o tej ali oni poeziji, pač pa ravno in samo o protestni poeziji. Seveda to ne pomeni nič drugega kakor to, da je poezij več vrst ter da nas trenutno zanima samo ta vrsta poezije, o kateri so vprašanja. In zakaj? O tem se ni treba posebej razburjati: vprašanja so pač takšna in to povsem naključno!

Ali pa je sploh res, da je lahko poezija takšna ali drugačna? In če že po vsej sili hočemo tako, ali nas v resnici lahko zanima raznovrstnost poezije — ta je že tako in tako razvidna — in ne njena istost, do katere se moramo v svoju razvidnega šele dokopati? Tedaj imamo pred sabo docela napačna vprašanja. V tem je tudi vzrok, zakaj vzbujajo vprašanja v nas odpor. Ne moremo in nočemo se izključno posvečati posameznemu. Pri tem je najvažnejše to izključno. Vprašanja terjajo ravno to izključno posvečanju posameznemu. Toliko so tendenciozna, toliko so totalitarna, oklepajo se posameznosti, so slepa in omejujoča. Ker je stvar takšna, tedaj bi bilo vprašanje o kaki drugi vrsti poezije na istem. In resnično: zakaj ravno protestna poezija? In zakaj ne samo poezija? Ali ni to nič in ali to ni dovolj? Namreč: ali poezija sveta ni nič, ali more biti šele neka podvrsta za nas pomembna? Zanimivo je v tem oziru podvprašanje: ali je vsaka poezija protestna poezija? Zanimivo zato, ker bi po njem lahko sklepali, da gre pri omenjenem odporu proti vprašanju o protestni poeziji tudi za neke vrste protest in bi se tedaj lahko spraševali tudi o antiprotestni poeziji. Ta možnost gotovo ni brez vabljenosti. Kaže pa toliko bolj

na nesmiselnost takšnega vpraševanja.

Kaj tedaj? Če se, recimo, tako imenovana protestna poezija pojavlja v visoko razvitih deželah kot izraz socialnih krivic, kot izraz intelektualnega upora proti barbarstvu lastnikov določene družbe, torej proti revščini, rasizmu in vojni ali proti nesmislu življenja nasploh, ali takšna podvrsta poezije predstavlja določeno stopnjo standarda svobode in bi želeli odkriti, da obstaja tudi v Jugoslaviji podoben ali le nekoliko drugačen standard svobode protestništva? In v nasprotnem primeru: ali ne bi tako odkrili, da v Jugoslaviji takšnega standarda svobode ni? Vse se mi zdi, da gre za prvo ali za drugo, za prvo in za drugo možnost. Kajti vse kaže, da bi bila vprašanja o poeziji sami nezadostna in pomanjkljiva, mogoče celo nezanimiva.

Namesto tega je očitno, kako vprašanja vztrajno terjajo služnost poezije, in sicer služnost nekemu posebnemu režimu, ki se imenuje revolucija, revolucija, v kateri se borimo s pesmijo namesto z orožjem. Treba se je zamisliti nad tem, kaj o tem mislijo in kaj to pomeni za tiste, ki so v Ameriki ali v Jugoslaviji lačni. Ali je njihova poglobljena misel poezija ali skorja kruha? In skrajni primer: ali se Vietnamci vprašujejo o protestni poeziji ali o svoji bojni sposobnosti? Ni mogoče zanikati, da ljudje ljubijo poezijo. V sreči ali nesreči, v žalosti ali veselju, v vsakršnih mogočih in nemogočih stnjah se rojeva poezija. Vendar poezija ne služi pri gradnji ali pri rušenju mostov, pri zavzemanju kontinenta, pri osvobajanju dežele. Poezija ne služi ničemu, nobeni ideologiji, nobenemu režimu, nobeni politiki, pri čemer spet mislimo na izključno.

Ko govorimo o poeziji sveta, govorimo o govoru sveta. Svet se izgovarja s poezijo, in kamnu kameni, v sovraštvu se sovraži z brezmejno ljubeznijo. Prepleta se z našim molkom. Nedoumljivo prisostvuje našemu trajanju. Navdaja nas s svojim bogastvom in z začudenjem. Ni ene ali dveh možnosti. Ni ene ali dveh nemožnosti. Kakor hitro nas oblega kakšna izključna možnost ali izključna nemožnost, že začutimo v sebi odpor. Kajti s svojim **standardom svobode** ukinjamo sleherno pravilo igre. Nobene gotovosti ni. Resnica je nedoumljiva. Poezija je indefinitivna. Zato smo v odgovarjanju obsojeni na delnost. Lahko izrečem eno samo besedo, drugo zraven, tretjo zraven, nato četrto, in če smo zapisali stavek, nam je lahko samo žal: pričeti bomo morali znova. Kajti stavek je razredna jezikovna tvorba, v tem in še katerem primeru »zasilni izhod«.

RAZGOVOR Z Noamom

m Chomsky

Chomsky, rojen 1928., predava na Massachusetts Institute of Technology. Dela: Syntactic Structures 1957, Aspects of the Theory of Syntax (1965), Cartesian Linguistics (1966), Language and Mind (1968). Tekst je odlomek intervjuja iz 57. številke New Left Review.

V svojih lingvističnih delih uporabljate pojme »svoboda«, »spontanost«, »kreativnost«, »inovacija« itd. Ali je to v kakšni zvezi z vašimi političnimi nazori ali gre le za naključno sovpadanje?

Eno in drugo. Naključje zato, ker se ti pojmi pojavljajo pri raziskovanju jezika in so teze, ki jih podpirajo, ustrezne ali neustrezne, pravilne ali nepravilne, neodvisne od politike. V tem smislu ni nobene odvisnosti. Podobno upravičena je po mojem mnenju marksistično-anarhistična perspektiva, povsem neodvisno od tega, kaj k temu pravi lingvistika. Sam sicer že mislim, da je neka zveza; zato, ker so politične predstave in predstave o družbeni organizaciji konec koncev pri vsakomer zakoreninjene v nekem konceptu človeške narave in človeških potreb. Zdi se mi, da je od vseh človeških zmožnosti najpomembnejša sposobnost in želja po ustvarjalnem samoizražanju, po svobodni kontroli vseh aspektov našega življenja in mišljenja. Posebno odločilna uresničitev tega je kreativna uporaba jezika kot svobodnega orodja mišljenja in izražanja. Če kdo tako razume človeško naravo in človeške potrebe, poskuša pač zasnovati oblike družbene organizacije, ki bi dovoljevale najsvobodnejši in najpopolnejši razvoj posameznika, možnosti za vsakogar in v vse smeri, ki bi dovoljevale človeku biti v celoti človek, tako da bi imel največji možni prostor za svojo svobodo in iniciativo. Če bi šli po tej poti, bi dejansko lahko razvili znanost o družbi, kjer bi bil koncept družbene organizacije zgrajen na konceptu človeške narave, empirično utemeljeno znanost, ki bi na določen način dopuščala tudi vrednostne sodbe o tem, kakšno obliko naj ima družba, kako jo spreminjati in na novo strukturirati. Še enkrat bi rad poudaril, da sta politika in lingvistika logično neodvisni, da pa je mogoče ustvariti neko ohlapno zvezo. To zvezo so kdaj pa kdaj ustvarjali. Humboldt na primer, ki me zelo zanima, je združeval globoko zanimanje za človeško ustvarjalnost in ustvarjalni aspekt jezika s tem, kar je bilo v kontekstu njegovega časa napredna politika.

Enak pomen ima v vaših lingvističnih delih pojem »pravil«. Kako je mogoče to združiti s poudarjanjem svobode?

Mislim, da je prava ustvarjalnost svobodno delovanje v okviru sistema pravil. Tako npr. v umetnosti. Če kdo brezciljno meče steklenice z barvo ob steno, brez pravil in brez strukture, to ni umetniška ustvarjalnost, karkoli potem že je. Temeljna resnica estetike je, da ustvarjalnost vključuje delovanje, ki poteka znotraj okvirja pravil, ki pa ni ozko determinirano niti s pravili niti z zunanji pobudami. Samo v kombinaciji svobode in prisile se pojavlja vprašanje ustvarjalnosti.

Dejstva mi omogočajo slutiti, moje zaupanje v človeštvo pa upati, da obstajajo prirodne umske strukture. Če jih ni, so ljudje samo gnetljivi in slučajnimi organizmi, ustreznimi objekti za vedenjsko kontrolo od zunaj. Če postanejo ljudje le s slučajnimi spremembami to, kar so, zakaj potem te slučajnosti ne bi kontrolirali z državno avtoriteto ali s tehnologijo vedenja ali kako drugače? Upam seveda, da se bo izkazalo, da obstajajo notranje strukture, ki določajo človeške potrebe in njihovo izpolnitev.

Kakšno vlogo igra zgodovina človeštva? Nedvomno so človeške potrebe in njihova zadovoljitev zgodovinsko pogojene. Kakšen prostor dajete zgodovinski pogojenosti?

Mislim, da moramo biti pri tem zelo previdni, dokler bolje ne razumemo veljave in obsega možnih variacij človeškega vedenja. Stvari, ki se nam npr. v jeziku zdijo velike variacije, bi se super-možganom zdele malenkostne modifikacije. Kot ljudi, živče posameznike, nas predvsem zanimajo razlike med nami samimi, in čisto prav je tako. Če živim v današnjem svetu, me seveda zanima razlika med angleščino in japonščino, ker japonščine ne razumem in bi bilo koristno, če bi jo. Kot lingvista pa me zanima dejstvo, da sta angleščina in japonščina zelo malenkostni modifikaciji temeljnega vzorca in da si je mogoče predstavljati jezikovne sisteme, ki bi ta temeljni vzorec spreminili, a jih v resnici nikjer ni. Te lingvistične raziskave je mogoče izvajati zato, ker se lahko povzpemo do take stopnje abstraktnosti, da uzremo veliko skupino možnih sistemov, in se lahko vprašamo, kako se obstoječi človeški jezikovni sistemi vključujejo v ta razred. Mislim, da bomo ugotovili, da so le neznaten del tega razreda. Resna raziskava sistemov morale ali družbenih sistemov bi morala storiti isto. Vprašala bi se, katere vrste družbenih sistemov si je mogoče misliti. Potem bi se vprašala, kateri so bili v zgodovini uresničeni in kako so nastali v zvezi z možnostmi, danimi v nekem trenutku gospodarskega in kulturnega razvoja. Naslednje vprašanje bi bilo, ali je zaporedje družbenih sistemov, ki so jih zgradili ljudje, veliko ali majhno, kolikšen je svobodni prostor in kakšne so možnosti, ali so družbeni sistemi, ki jih ljudje mogoče ne bi mogli vzpostaviti. S tako raziskavo nismo niti še začeli. Le slutnja je, če npr. pravim, da je lahko zaporedje možnih sistemov zelo omejeno. Seveda je zelo pomembno za človeka, v kakšnem družbenem sistemu živi, v kapitalističnem ali v fevdalnem; medtem ko je za človeka postransko,

kateri jezik govori. Toda to so vprašanja čisto druge vrste, kakor vprašanje, katere vrste sistemov družbene organizacije so možne za človeka in katere ne.

Govorili ste o možni konvergenci vašega lingvističnega dela in vaših političnih predstav. Ali so imele vaše politične predstave kakršenkoli vpliv na vaše lingvistične raziskave?

Mislím, da ne. Nekaj let sem se ukvarjal s poskusom izpeljati nekakšen behaviorističen program. Kot študent sem bil prepričan, da bi bilo mogoče postaviti preproste induktivne principe, ki bi pojasnili, kako si pridobimo jezik. Mislil sem, da morajo biti preprosti induktivni principi, ki bi vodili od korpusa podatkov do organiziranja teh podatkov in da je to organiziranje tisto, kar je pravzaprav jezik. Hkrati pa sem poskušal pisati generativne gramatike. Zdelo se mi je, da gre le za domislice in moj privatni konjiček. Takrat se mi je zdel pravičen poskus razviti analitične postopke. Šele veliko pozneje, po štirih letih trdega dela, sem se prepričal, da je generativna gramatika edino pravilna in razvijanje analitičnih postopkov nesmisel.

Kdaj ste se začeli ukvarjati z generativno gramatiko?

Že dolgo je bila v zraku. Če Humboldt npr. pravilno razumem, je bil njegov koncept precej podoben. Ne glede na to, ali je res ali ne, da je Humboldt imel koncept generativne gramatike, ni mogel ničesar početi z njim, ker ni imel tehnike, da bi ga uporabil. Ni imel možnosti, da bi svoje znanje spremenil v bogato in pojasnjujočo teorijo. Za to bi potreboval nova spoznanja, ki so le počasi rastla iz študija temeljev matematike; npr. predstava o rekurzivnih sistemih pravil. Ta študij je lahko postal ploden le okoli leta 1930. Takrat pa je bil Humboldt skoraj pozabljen. Sam sem imel pač srečo, študiral sem temelje matematike, ne da bi pomislil, da bi lahko imeli kakšen vpliv na lingvistiko. Vendar sem našel točno tisto, kar sem potreboval. Idealna situacija bi bila verjetno ta, če bi se leta 1940 pojavil nekdo, ki bi natančno poznal racionalistično ali romantično literarno teorijo in estetiko, pa slučajno še sodobno matematiko. Tak človek bi hitro vedel, kaj mu je storiti. Pri meni je to povsem slučajno. Ko sem doraščal, sem si pridobil nekaj znanja o historični lingvistiki, predvsem zaradi očeta, hebreista, ki se je ukvarjal s srednjeveškimi gramatičnimi teksti in zgodovino jezika. V historični lingvistiki velja za dokazano, da obstoje temeljni procesi in da je mogoče najti razlage, če opazujemo zvezo med procesi. Ponavadi je postopek atomističen, zelo malo teorije ali sistema, ampak koncept razlage je le dan. Jaz pa sem se, kot sem že omenil, ukvarjal tudi z moderno matematiko in logiko, tako da sem to lahko lepo združil; najprej le kot konjiček. Pa še ko sem bil sam prepričan, mi niso hoteli nikjer objaviti. Le nekateri ljudem se je zdelo pomembno.

Ali mislite, da vaše delo o genera-

tivni gramatiki dopušča nadaljnji znanstveni napredek?

Mislím, da je med biološkimi lastnostmi, ki vladajo naravi človeškega organizma nekaj takšnih, ki so v zvezi z intelektualnim razvojem človeka, nekaj, ki so v zvezi z njegovim moralnim razvojem, nekaj, ki so v zvezi z njegovim razvojem kot člana družbe, ne nekaj, ki so v zvezi z njegovim estetskim razvojem. Domnevam, da so te lastnosti restriktivne in da bomo ugotovili, da vse te prisile tvorijo človeško naravo. V glavnem so nespremenljive; se pravi, da enako spadajo k človeku kot dejstvo, da imamo roke in noge.

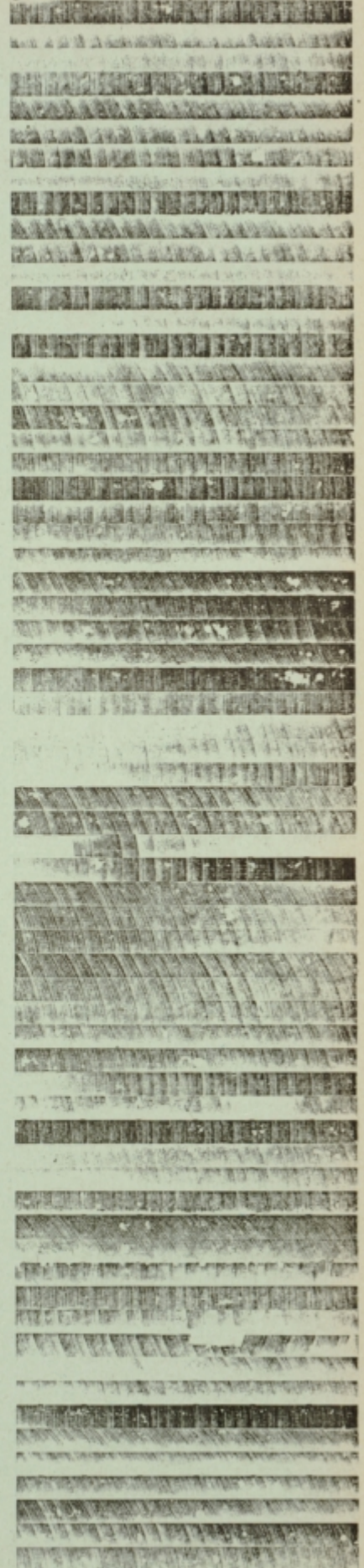
Ali hočete s tem povedati, da obstaja generativna gramatika družbenih odnosov?

Ne brezpogojno. Se pravi, ne mislim, da bi naše zmožnosti, da stopamo v ustrezne družbene odnose, morale brezpogojno imeti isto strukturo kakor generativna gramatika. Mislím le, da morajo biti vezane s kakršnokoli vrsto principov. Ampak teh principov seveda ne morem opredeliti.

Mislíte torej, da je človeku prirojeno nagnenje k redu, ki bi se spontano pojavljalo, če ne bi bilo zatirano na ta ali drugačen način?

Zdi se mi, Edino opravičilo za kakršnokoli represivno institucijo je gospodarska ali kulturna zaostalost. Ščasoma bi morali brez kakršnekoli omejitve odpraviti vse represivne institucije. Če mislim na obdobje, v katerem zdaj živimo, imam vtis, da daje trenutno stanje tehnologije ogromno možnosti za odpravo represivnih institucij. Zaradi avtomatizacije ni nobene potrebe več, da bi ljudje opravljali idiotska dela, ki so morda bila potrebna v preteklosti. Pogosto pravijo, da moderna tehnologija zahteva, da je kontrola nad institucijami v rokah majhne skupine managerjev. To je popolna neumnost. Avtomatizacija lahko prvič odvzame človeku veliko množico stupidnega dela in mu da čas za drugo. Računalniki omogočajo zelo hiter pretok informacij. Vsakdo bi lahko razpolagal z več in relevantnejšimi informacijami kot doslej. Demokratične odločitve bi lahko sprejemali vsi prizadeti neposredno. Računalniki omogočajo tudi simulacijo — lahko bi izvajali simulacijske poskuse in tako testirali odločitve, ne da bi morali plačevati za neuspehe. Toda te tehnologije seveda ne uporabljajo na ta način, ampak v destruktivne namene. Tudi po koncu vietnamske vojne bomo imeli situacijo, kjer bo naše bogastvo le na novo razporejeno, npr. v korist IBM-sistema. Elektronska industrija od začetka vietnamske vojne ni dobila nobenega ustreznega deleža proračuna. Torej si želi IBM-sistem. Procentualni delež vladnih izdatkov za napredno tehnologijo so ob stopnjevanju vietnamske vojne skrčili, ker pač vsi vojaki potrebujejo uniforme, strelivo, čevlje itd. Toda po koncu vojne denar ne bo porabljen za kolektivne potrebe po razširitvi demokratične prakse, ampak za astronavte in telekomunikacije, obrambno ministrstvo in NASA. V kapitalističnem sistemu ne more biti dru-

gače.

NON STOP PETO

roman

nadstropje trinadstropne hiše
MATE DOLENC, DIMITRIJ RUPEL

XI.

Miškin je bil po onem sestanku z bogom in Cankarjem nekolikanj iztirjen. Videvali so ga samega pri popoldanskih predstavah v kinu Komuna, večkrat je zašel na polja v okolici Ljubljane in včasih je celo sedel na kakšni klopici na promenadi in bral Heideggerja, ki mu ga je posodil Rastko Močnik. Rastko Močnik je opozoril Miškina, da bo branje težko in da je on sam prodril komaj do šeste strani (NB — na prvih petih straneh je bil tako ali tako samo naslov), vendar je Miškino zadeva nekako ugajala. Heidegger se mu je zdel primeren za jesenske popoldneve, ko hodijo mimo gimnazijke, vse navdušene od prvih šolskih dni — on pa otožno zajrt v knjigo z učenim naslovom. In če pride katera zraven, se ji nezainteresirano nasmehne, češ občujem s Heideggrom, kar je zelo plemenito in koristno za to, da se v duši razvijajo rahle bolečine in tanka pričakovanja... Vse to jim govori ta razuzdanec! In dekletom se zdi Miškin tako oddaljen, tako spokojno dober in čist, da nadaljujejo z vprašanji: kje je dobil knjigo in kaj piše v njej. — Knjigo, reče počasi in grenko Miškin, — mi je posodil moj dober prijatelj — zdaj se je oženil in je srečen in je ne potrebuje več. V njej pa piše, da je treba... potem Miškin nekoliko zakašlja, da se zdi, kot da ga ti problemi že fizično načenjajo... treba je iti v Hišo Biti, nato je treba pustiti biti, nato je treba prisluškovati Biti... In gimnazijke pokažejo začudene bele zobke. Vendar obstajajo viri, po katerih naj bi bil Miškin v tistih jesenskih dneh resnično zadet. Znana opravljivka Nadežda Čačinovič je o tem poročala Slavoju Žižku takole: — Videli so Miškina, kako je hodil po nekem travniku, trgjal marjetice, nato pa še posebej njihove cvetne lističe, in mrmral: »me ljubi, me ne ljubi«. Slavoj Žižek je zini od navdušenja: — A? A res? O jebemo boga, a res? To je jedro, kurac, če ni. Ima sok, pizda, da ga ima! A veš, a veš... to je blazen kreten, osel, osel, jebemo boga, da je idiot, debil...

No, naslednjega dne sta se že dobili v predsobi kina komune dve živini slovenske filmske kritike: Vesna Marinčič (pa ne tista medvedka iz vica o lomljenju rok) in lastovka Miša Grčar (tista iz pregovora, da ena lastovka še ne prinese pomladi — saj je v tem času, ko se to dogaja, vendar čvrsta jesen). Naročili sta whisky in se pogovorili o Miškino. Bili sta fini in si nista hoteli priznati bistvenih slutenj v zvezi z Žižkovim obvestilom. Vsaka zase sta namreč mislili, da Miškin hrepeni prav po njiju. Po tem vrhunskem dogodku v slovenski kulturi pa so se zadeve začele še hitreje in še usodnejše zapletati.

Recimo intriga na rojstnem dnevu pri Jurki. Abarth je sedel na rdeči stopniški tekač in nežno spotaknil Jurko, ki je ravno nesla gostom aperitiv, filete, gorgonzolo s toastom in rdeči kaviar. Ko se je vsebina pladnja nekako spojila v nerazločljivo sluzasto maso in se pocedila po baržunasti preprogi v hallu, je Abarth skoraj pretresen zašepetal Jurki, da jo ljubi. Rekel je, da jo »neprecenljivo ljubi«, in pri tem se mu je komaj opazno rignilo od pol litra konjaka. Da bi se opravičil, je nerazločno zašumel, da ljubezen in konjak sestavljata neko posebno kemično spojino, ki je dvojno močna. Jurka je elegantno slekla najlonko, na kateri se ji je nabralo precej zdrizaste mase s pladnja, nato pa je položila roko na Abarthovo čelo in resno spregovorila:

— Veš, to je nemogoče, ker ne ljubim tebe, ampak nekoga drugega.

— Aha, je ponosno reklo pol litra konjaka, — potem naj grem in se nastavim potniškemu vlakcu z Reke, da me odreši nadaljnjih muk. — Ne, ne, je močno rekla Jurka in opazovala Abarthov film groze, — to ni nobena rešitev. Abarth je postal živčen in se je presedel za stopnico niže. — Hujšam, je rekel, — in padam na izpitih. — Ze, že, je rekla Jurka v zadregi. Medtem ji je krilo zlezlo za prst višje in pohota Abarth se je avtomatično presedel še na nižjo stopnico. — To je bilo tako lepo, je začela Jurka, da nisem nikdar pomislila... — Ha, je zmagoslavno zanesel besede, — je bilo krasno, kaj? — Mhm, je prikimala. — Ah, je zamahnil, — pohiteti moram, da ne zamudim brzovlaka iz Sežane, jutri boš prebrala na ljubljanski strani... Zdrsnila mu je solza, ki se je že ves čas mučil z njo. — Saj ni tako, je rekla Jurka, — hudo... ostani...

— Seveda lahko ostanem, je naglo zgrabil Abarth, prisedel čisto blizu Jurkinih bleščečih kolen in pritisnil moker poljub na slečeno polovico nog. Potem se je nekoliko zravnal in strastno objel — kleče — Jurkina meča. — Življenje, je privrelo iz njega, — je nepretrgana veriga iluzij. Nato je sentenčno dodal: — Življenje je cesta, tlakovana z zamujenimi priložnostmi. — Daj no, je rekla Jurka, — zdaj pa govoriš že čisto tako kot Matjaž Klopčič. Abarth se je je oprjel in splezal ob njej v stoječ položaj: — Pojdiva čestita gostiteljici!

— Gostiteljica sem vendar jaz, je začudeno rekla Jurka, — Aha, je razumeval Abarth. Nato ga je prešinil nepričakovan ogenj in zvil se je v silnem krču čustev. Zgrabil je Jurkin vrat in ga nekajkrat polizal počez in poprek.

— To je bil poslovilni poljub, kiss ob death! Jurka je naredila korak vznak, kot da plava hrbtno. Prevrnila se je v omako slastnih jedil. Po beli Cardin-oblekici so se pokazali mastni in mokri madeži. Ko je to opazila, je nagubala čelo in zaprla oči. Nato je segla po vazi, ki je stala na mizi, in jo ponesla k ustom. Po neki nerazložljivi logiki je bil v vazi konjak.

— Smrt pod tovornim vlakom z Vrhnike, je rekel Abarth, se obrnil in že hotel oditi, pa ga je prekinila Jurka in ga sestrsko povabila nazaj v življenje. — Ne, ženskih solz, in še takšnih, ki jih sam povzročam, ne prenašam, je povedal, nato pa je bil v skoku v Jurkinem naročju.

— Koga... katerega ps... koga ljubiš?

— Daj no, je rekla, — Miškina vendar.

— Bodi srečna, je odšepetal oskrunjen.

— Tudi ti boš nekoč, je rekla ona in se pokrila z robcem.

Medtem je Boris zahteval, naj ga pustijo skozi okno skočiti v bazen. Miškin ga je prijel za ovratnik in mu nežno rekel: — Ni ni bazena. Boris je takoj reagiral s povračilnim udarcem v brado in zatulil: — Popil si ga, žolna! Miškin je padel. Pritekla je Jurka z robcem, ki je bil osvežujoče moker od njenih solz. Miškin se je prebujal tako, da je z jezikom okušal robec. — Slano, je počasi dejal, — torej sem na morju. Pritekla je tudi Vasiljka in poskušala pomiriti Borisa. Ta se je oprjemal vrat in oken ter zahteval »več luči«. — Goethe... umiram... je tulil kot vol. Potem je rekel, da še nikjer ni videl slik in kipcev obešenih po tleh. Miškin je bratovsko pristopil k njemu, ga objel okrog ramen in tolažeče rekel, da se takšne reči dogajajo vsem boljšim ljudem.

— Bež, je zarenčal Boris, — bež, da te ne vidim!

— Pa koga tako blazno ljubiš, je zlobno, a z zanimanjem vprašal Miškin.

— Baah! je zagrcel vulkan, — Vasiljko, pasjo hčer... volim je več četril godine! Nenadno preobrat v bratski jezik je začudil vse prisotne. Je Miškin je znanstveno komentiral: — Atavizem... iz našega prijatelja bruhajo spomini iz pradavnine, ko je bil še jamski človek. — Ali ona voli tebe, jebem ti sestru, je zasikal kot pojemajoč vulkanček.

— Odstopim ti jo, če mi odstopiš Jurko, je stvar takoj kupčijsko postavil Miškin. Toda Boris ga ni več poslušal. Gledal je okrog sebe kot ranjen lev in ponavljal: — Res ne vem, zakaj imajo divane prislone ob steno, res ne vem... Zdaj je ležal na divanu in lepo opletal na njem kot invalidski pajek. Abarth je medtem pogruntal intrigo. Zaupal jo je Miškino, ki ga je pazljivo in z odobravanjem poslušal cele pol ure.

— Pazi, je rekel Abarth, možno so štiri različne intrige. — Prva je ta, da ti usodno razočaraš Jurko. Ker te ljubi, bo to zanj velika nesreča in te bo zasovražila. Moraš ji povedati, da ima debele noge in nizko sranje, da so se njeni starši neodpustljivo prodali oblasti in da celo mesto

govori o tem, kako se vlači z mornarji — za vrečko piškotov. Potem bom prišel jaz in jo bom tolažil. Zaljubila se bo vame, toda jaz se bom delal, kot da mi ni nič do nje — nočem, da bi bilo videti, kot da je iz usmiljenja. Rekel bom, da se mi gre v samostan, ona pa bo jokala. Nato se bom vrnil in jo rešil. Zgodilo se bo zaljubila vame. — Druga intriga je še krasnejša: grem k Jurki in ji rečem, da si ti hotel skuhati intrigo zoper njo. Nato ji rečem, da jaz predvsem ljubim odkritost in neposrednost. Rečem še, da si ti kurba, da pa imam jaz že precej časa razmerje z Zvonko in da me ona — Jurka — niti rahlo ne zanima. Povedal bom sicer, da se vedno lahko obrne name kot na prijateljca, če je v stiski. Vsak dan bom visel pri njej in se pogovarjal z njenim očetom o politiki in kadil njegove cigare, po mesecu dni pa izjavil, da ni kaj. Da jo preferiram nad Zvonko in da jo bom enostavno pripustil do svojega srca. Seveda bom govoril o tem, da nima smisla in da je najino življenje obdano z bodečo žico kot Ljubljana med vojno in od časa do časa — from time to time — bom tiho zahteval. In ona se noro zaljubi vame. Izredna intriga, se ti ne zdi? Miškin je pokimal. — Tretja je ljubka, preprosta kot pasulj: Jurka se sama od sebe blazno zatreska vame. Je ljubka, ampak ima nevarnosti. Je zelo negotova. Toda četrta je najboljša, fabulозна... Look, Miškin...

— Gre za inscenacijo samomora. Kot da bi... razumeš. Nastavim se vlaku. Ležim tam na mrzlih tračnicah. Vendar... pazi, this is the point... nekaj mojih prijateljev se bo slučajno — poudarjam — slučajno! sprehajalo tam mimo v študentsko naselje. V zadnjem hipu me potegnejo s proge, vlak pridrvi, črna smrt huščne mimo. Povejo Jurki, da sem hotel napraviti samomor zaradi nje.

— Važi, je očetovsko rekel Miškin, — ti kar pojdi, pri demo za teboj in te rešimo. — Vlak gre ob 23.15, je zabičal Abarth, nato si je oblekel plašč in konspirativno pomežiknil Miškino. Ta mu je prav tako konspirativno odmežiknil. Ko je bil Abarth proč, je Jurka pričakala Miškina z veliko vazo konjaka. Miškin se vaze ni branil. Popil je najmanj toliko kot prej Abarth, zato je pozabil na vse, pozabil je, da se mora dostojno obnašati do mladoletne Vasiljkine sestrične, pozabil na Abartha in njegovo intrigo. Poljubljaj je Jurko po sladkih, nedolžnih ustnicah in se toliko spozabljal, da jo je vmes trepljal po zadnji plati. Potem je zaslišal zvon v predmestni cerkvi, ki je odbil polnoč. Miškin je drogiran od Jurkine prisotnosti in neneavadne vsebine vaze konspirativno zašepetal: intriga! Nato je pomežiknil portretu predsednika republike, ki je visel na steni.

Medtem je vlak dejansko do smrti povozil Abartha. Reklo je hrst... nakar se je kompozicija ustavila. Potniki so pogledali skozi okno in kleli zaradi zamude. Abarth je umrl s sladkim nasmeškom.

XII.

V tem trenutku se pisatelja tega romana nahajata v veliki skušnjavi, kajti prav lahko bi zaokrenila dogajanje v takšno smer, da bi si cenjeni bralec oddahnil. Zadnji odstavek iz prejšnjega poglavja, ki govori o Abarthovi absurdni smrti, bi pojasnila s pijanostjo ali sanjami in že bi bil simpatični Abarth spet med nami. Spet bi si prižgal dvoje cigaret naenkrat in spet bi nagajal sestri Vasiljki in spet bi bil otožni ljubimec svoje sestrične Jurke. Prav lahko bi (avtorja) v tem trenutku spremenila vse tragične zapletljave v komične nesporazume; izkazalo bi se, da Vasiljka ni noseča, Boris bi postal resničnejši in podjetnejši, Jurka bi se vrnila k šolskim knjigam, njen oče bi dal popraviti odrgnine na mercedesu najboljšemu ljubljanskemu ličarju, ki je brez dvoma gospod Stupica izza Bežigrada, skratka izvlekla bi se z zabavno štorijo, kakršnih je bilo že veliko. Uvrstila bi se med elito slovenskih klasičnih pisateljev, tja nekam ob Ingoliča in Mimi Malenšek, ob Toneta Svetino ali Vladimirja Kavčiča... in morda bi se v njih družbi dobro počutil še kak zidar — oprostite, Zidar. Oh, kaj vse bi lahko zabavnega storila z Miškinom. Recimo, Miškin bi lahko podtaknil čiki Jovici veliko steklenico slivovke (ki jo čika nedvomno izredno ljubi) in v njej kakšnih dvajset odvajalnih tablet za konje. Čika Jovica bi bil zelo zaposlen s straniščem in ne bi utegnil tako budno nadzorovati svojih vnukinj, Miškin bi napisal tale svoj roman, z njim bi zaslužil maso denarja in si kupil bel BMW 2002, nakar bi zapustil literaturo, lopnil bi po hrbtu Ivana Cankarja in Prešerna ter se za vedno preselil med normalne smrtnike, ki niti ne pišejo romanov, niti ne morejo postati njihovi junaki. Lahko bi ga celo poslala nazaj Dostojevskemu — s pismom »hvaležno vam vračava va-

šega junaka in ga kar imejte, pri nas na Kranjskem bolj žviga Martin Krpan, ki je star švercer, lahko pa rečete gospodu Tolstoju, naj napoti revizorja v ZIS».

Toda... TODA NE! Miškin je še tu, ves problematičen in razklan, Abarth je resnično umrl in Jurka ima resne težave s pregovorom »zdrav duh v zdravem telesu«. Popila je namreč celo vazo konjaka in zaradi bratrančka Abartha ji je neskončno hučo. Poglejmo, kaj meni o Abarthovi smrti slovenski javni časomer.

No, še prej! Miškin je znorel od slabe vesti. Šel je naravnost v poslovalnico KOMPASA na Titovi in vprašal, kako bi prišel v Rim. Rim da se mu zdi primeren kraj za pokoro. In so mu svetovali nekaj izbornih hotelov. Predvsem hotel BLED. Vodi ga gospod Vinko Levstik, naš stari znanec (iz Partizanov). Potem se je Miškin spomnil, da mu je njegov prijatelj Dimitrij Rupel nekaj pripovedoval o dobrodušnih emigrantih, ki ti v zameno za ščepec antikomunistične propagande rade volje podarijo prenočišče in hrano. Toda Dimitrija Rupla ne gre vzeti prereno, saj je, kot pravi Zedinjena Slovenija v Buenos Airesu, navaden komunistični papagaj. No, za vsak slučaj se je Miškin pobrigal za rezervni naslov. — O, to je pa zelo ugleden naslov, je rekel vljudni tovariš izza pulta, to je agencija, s katero zelo dobro sodelujemo: CATINTOUR — Catholic International Tours. Vse na trdni ideološki in devizni podlagi! — Jebi ga, je rekel Miškin, bom pa prosil Alberta Moravio, če me spravi pod streho.

— Zrtev razuzdane domače zabave — tako je dnevno časopisje označilo Abarthovo smrt. Pogreb je bil veličasten in ganljiv. Prišli so vsi Abarthovi sošolci, za katere je bilo znano, da jih Abarthov svobodomiselnih duh absolutno ni prenašal in da je moral zaradi njih, proti svoji vesti, opuščati vsakdanje obiskovanje šole. Govor je imel predsednik razredne skupnosti. Poveljal je Abartha in ga zakoval v najvišje zvezde, da so začeli še tisti, ki so ga dobro poznali, smrkati v robcce. — ... dober tovariš... prijatelj... napreden duh... osebnost... genij... požrtvovalnost... vse to je najboljši učenec v razredu povedal z visokim, tragičnim glasom. Zatem je govoril profesor, ki je Abartha v resnici najhuje črtil; zdaj ga je imenoval skrivnostni talent, neugnanega raziskovalca resnice, sebe pa »Abarthovega najboljšega prijatelja«, »njegovega najodkritosrčnejšega zaveznika« in »človeka, ki je morda najbolje od vseh razumel Abarthovo duševnost«. Potem je govoril ravnatelj šole, ki pa je bil izjemoma poštenjak in je po pravici povedal, da je bil Abarth lenoba, brezdelnež in postopač, ampak »nekje« globoko v sebi vendarle čuteča duša, kar najbolje dokazuje prav njegova smrt. Potem je govoril Abarthov oče, ki je prišel iz neke daljne dežele in je govoril pol angleško in pol nemško; mož se je odkrito pokesal, da je svojega sina tako neusmiljeno zanemaril. Na koncu je grob. Ampak ko je končal govor, niti ni počakal, da bi bilo videti, da bi se dal najraje skupaj z njim zapreti v Abartha zakopal; skrivaj se je zmuznil s pokopališča in sedel v chevrolet, v katerem ga je čakala ljubica; — Konec te morije, je rekel ljubici, prestavil njeno koleno v prvo in drugo in odpeljal.

Pevski zbor »Tine Rožanc« je zapel nekaj domoljubnih pesmi v več glasovih in gasilska godba je odigrala neko pesem, ki se je začela z Marseljezo in se pomotoma končala z Ave Mario. Ko so godbeniki to opazili, so se spogledali in namuznili. Potem so dali besedo Miškino, čeprav je zaradi tega nekaj ljudi protestno zapustilo pokopališče. Miškin je rekel:

— Dragi Abarth, žal mi je, da nisi počakal, da ti kupim Fiat Abarth. Hk. Na neki način sem jaz kriv tvoje smrti. Predlagam, da ti namesto spomenika zataknejo v svežo gomilo brodilno zagonilo abarthov auspuf. Hk. Jurka te pozdravlja in pravi, da ti bo jutri spekla potico, da se ne bo opazilo. Hk.

Ljudje so pričeli protestirati. — Ta človek je pijan! je rekla gospa Kunigunda od Marijine dekleške družbe.

— Ljudje niso imeli razumevanja zate, dragi Abarth, in tudi zdaj se samo delajo, kot da ga imajo. Abarth, v resnici so vsi srečni, da te ni več. Hk

Filip Robar je zaploskal in Borisu je spodrsnilo in bi skoraj padel v jamo. Ampak drugi ljudje so nekaj vpili in Miškinov govor neprestano prekinjali z opazkami in odhajanjem.

— Najbolj srečna sta predsednik razredne skupnosti in profesor, čigar imena ne vem... do Miškina sta se prirnila dva miličnika, ga zgrabila pod pazduho in ga od-

vlekla proč. Vlekla sta ga s pokopališča, in ker se je upiral, jih je dobil s pendrekom.

— To bom dal v Tribuno! je rekel Miškin. Ampak ni dal, ker niso vzeli. Rekli so, da v tej napeti politični situaciji ne morejo tvegati. Že tako ali tako so jim rekli, da so huliganski časopis, in jim odvzeli vse denarne podpore. Urednik (tisti, ki je bil slučajno takrat urednik) ga je potrepjal po hrbtu in mu rekel, »da bi prav rad, ampak se mora paziti, da ne zgubi uredniškega stolčka, ker druge službe ne bo dobil z oziroma na skorajšnjo diplomu.«

Za Miškinom so prišli ven še drugi od družbe: Fič, Vasiljka, Adolf, Abraham, Albert in Ahmed, Slavc, Rastko in Peter Božič. Oba miličnika sta jih brž naskočila in zapisala, češ da so se zbirali pred pokopališčem z namenom, da bi povzročali nered in rušili javno moralo ter trdnost družbe.

Ko je bilo to mimo, so odšli vsi skupaj na Fičevo podstrežje in nepredušno zaklenili pa zapahnili vrata za seboj.

XIII.

Noč je bila brez zvezd, brez lune, absolutno temna, črna noč. Hladno je tudi bilo, in ljudi, ki so osamljeni hodili po Savskem naselju, je mrzlo stiskalo okoli srca. Štirje so hodili po Linhartovi cesti proti pokopališču, zaviti v mračne, temne plašče, z ovratniki, zavihanimi navzgor, da so jim skrivali pol obraza.

— Morali smo peš, da nas ne bi pozneje kak sprevodnik spoznal, je bilo slišati iz ust enega od njih — ne ve se, iz čigavih. Vsi so bili približno enake velikosti, tako da jih ne bi mogli imenovati po velikosti — Dolgi, Mali itd. Grozno so si bili podobni.

Pri vhodu v park z mrljiškimi vežicami so se za hip sporekli.

— Ne gre se tukaj, je rekel eden.

— Saj se pride mimo vežic h grobovom, ne? je rekel drugi.

— Ne pride se. Kaj nisi bil na pogrebu? Tu moramo po drevoredu.

— Meni je nekam hladno pri srcu, je rekel eden, ki je do zdaj molčal.

— Tudi mene zebe, je rekel drugi.

Obšli so Plečnikove stebre in se napotili proti vhodu. Nikogar razen njih ni bilo ob tisti uri jam. Toda oni so bili vseeno malo plašni. Šli so naprej, toda njihove kretnje so bile bojazljive.

Tu pa se je eden razlikoval od drugih; šel je pred njimi in je bil videti bolj odločen. Tudi tole je rekel: — Vedno sem si želel tako proslaviti smrt prijatelja.

— Daj flašo, je znil eden zdaj. Prvi mu je podal litrsko steklenico in vsak je naredil nekaj požirkov.

— Je že topleje, je rekel eden, — naprej!

Prvi je previdno prijel kljuko železnih vrat. Vsi so napeto gledali tja. Vrata so se odprla.

Prvi je rekel: — Svinjarija! Tako čuvajo svoje mrtvece.

— Mogoče pa so prav danes pozabili zakleniti, je rekel drugi, tisti, ki je bil najbolj zraven.

Zdaj so hodili v gosjem redu. Zadnji se je plašno držal predzadnjega. Predzadnji je venomer zaviral korak in se zapletal zanjemu v noge. Prvi je hodil bolj avtonomno. Vseeno pa se je enkrat ustavil, da so naredili vsak po en požirek. Potem so šli naprej.

Pri vojaškem pokopališču so zavili na levo.

— Ali bi šli v Gramozno jamo? je rekel eden.

— Zakaj? je vprašal vodja.

— Tako. Iz pietete.

— Pojdi v rit. Imamo važnejše delo. Tu smo. Lopate ven!

Nenadoma so se od nekod prikazale kratke vojaške lopate, pri tabornikih so jim rekli ašovčiči. Može so stali okoli svežega groba, na katerem je pisalo na začasni tabli: »Začasno — Abarth.«

— Ali kdo gre? je strahopezljivo rekel eden.

— Lahko bi prišel čuvaj. Ali misliš, Miškin, da imajo čuvaja? je rekel blazirano drugi.

— Nič nimajo. Kopljite! Čimprej bo zunaj, tem prej bomo mi zunaj!

Zagrizli so se v delo. Boris je bil močan in je hitro kopal. Miškinu je šlo malo počasneje, ker je bil izrazit anafizični delavec. Fič in Adolf sta dobro delala. Zemlja je letela na sosednji grob. Vmes so počivali, da so pili iz steklenice. Okoli je smrdelo po vinjaku. Borisu je steklo nekaj kapljic za rokav. Smrdelo mu je iz rokava. Vmes je Miškin enkrat rekel tole: — Če bo kaj narobe z Bogom, se bo Fič

menil z njim. Saj sta si kar dobra, ali ne? Fič je pokimal in se zarežal. Fič se reži od enega roba očal do drugega.

Boris je prvi zadel na les. Onesvestil se je.

— Pogovori se z njim, je Miškin rekel Fiču.

Fič je vzel steklenico in napolnil Borisa z vinjakom. Takoj se je zbudil in pljuval.

— Ne začni spet po starem, je rekel Miškin, — bodi tako, kot prej nisi bil. Koplji!

Boris je prijel lopato in malo praskal z njo po pokrovu krste. Drugi so odmetavali zemljo s strani. Kmalu je bila krsta odkopana, toda vsi štirje može so se znašli nekam čudno globoko. Okoli in okoli njih je bila zemlja in po njej so se prepletale korenine. Potem so potegnili pod krsto dve dolgi vrvi in zlezli iz groba. Konec vrvi kljub Borisu niso spustili. Ko so bili zunaj, so se postavili po dva in dva na vsako stran in potegnili so krsto ven in samo enkrat jim je padla nazaj v jamo.

— Ali bi jo odprli in pogledali, kakšen je Abarth? je vprašal Adolf.

Toda niti Miškin ni bil tak cinik, da bi to storil. Frcnil je Adolfa po glavi, Fič pa je moral držati Borisa, da ni padel. Boris si je namreč predstavljal Abarthov obraz, če bi odprli pokrov!

— Delajmo po načrtu. Doslej je šlo vse v redu, je rekel Miškin.

Prijeli so krsto in jo nesli proti zidu. Miškin ni hotel še enkrat tvegati pri vhodu. Sklenil je, da gredo čez zid, saj ni bil tako visok. Preden so začeli nesti, je z vžigalico pogledal na uro.

— Vse gre tako, kot smo se zmenili. Zdaj mora biti Jurka že zunaj.

Res so slišali pritajeno zvončkljanje mercedesa. Miškin in Adolf sta splezala na zid, druga dva sta jima podala krsto. Dvakrat je padla nazaj in enkrat Fiču na prst. Upehali so se, da jim je voda tekla s telesa in sta imela Fič in Miškin čisto rosna očala. Bili so tudi blatni, kot bi prišli iz groba. In smrdeli so, kot bi pili vinjak.

Končno je bila stvar čez. Miškin je rekel, da je težka kot cent.

— Abarthovih šestdeset kil, pa kakih dvajset kil krste, je rekel Fič.

— Ali se ni še nič posušil, je rekel Adolf.

Boris pa je bil zdaj že tako pod paro, da se je celo zarežal.

— To ne gre tako hitro, je rekel, — saj so ga šele včeraj zakopali. Pač pa je gotovo poln prsti. Prišteti moramo kakih deset kil prsti.

— Bravo, Boris, je rekel Miškin.

Jurka je bila vsa prestrašena. Krsta je bila predolga, ni šla v avtomobil. Zato so jo privezali na prtlačnik na strehi. Pozabili pa so jo zaviti. Tako se je zgodilo, da je ob enih ponoči odpeljal izpred pokopališča siv mercedes — ki ga je občina dala Jurkinemu očetu — s krsto na strehi. Vozila je ženska. Miškin si ne bi nikoli mislil, da Jurka tako dobro vozi avtomobil. Bila je čisto suverena za volanom.

— Čutim nagnjenje do nje, si je mislil.

Po stranskih cestah je Jurka pripeljala do Vasiljkine hiše. Nasproti je za okni bivše Miškinove sobe še gorela luč. Miškinov podnajemnik je moral pripravljati zemlje s solato svoji noseči ženi. Kajti Miškin ju ni izselil, še celo najemnino jima je znižal na dvajset tisoč (toda pod Vasiljkinim pritiskom. Dvajset tisoč pa je moral še dobivati, od česa bi sicer živel?)

Na poti jih je videlo kakih dvajset ljudi, od teh tri stare ženske, ki so se onesvestile in pozneje izpovedale, da se jim je prikazal Stvarnik v sivem mercedesu. Od začudenja si tudi ostalih sedemnajst ni zapisalo avtomobilske številke. Govorilo se je celo, da je bil avtomobil brez nje.

Mercedes je zapeljal na dvorišče. Pet senc se je izluščilo iz njega. Planile so na streho in odvezale krsto. Kolikor mogoče tiho so jo položile na tla. Od mercedesa je kapljala voda, ki se je cedila iz krste. Vse šipe so bile blatne. Jurka je iz neke prazne garaže potegnila cev in poškropila avtomobil, kajti takega ni mogla vrniti očetu. Potem se je odpeljala domov, da spravi avto v garažo. Bilo je domenjeno, da takoj pride nazaj peš.

Neki temni ljudje so prišli iz Vasiljkine hiše. Bilo jih je kakih deset. Nekateri od njih so bili pijani, drugi pa so bili v dobi pubertete in so imeli beatles-frizure. To so bili člani ansambla električnih kitar Logaritmi. Miškin jih je najel nalašč za to priliko.

ZIUKO MARU SIC: BRET X

ČLOVEK JE
PREŠEREN

1 MERJASEC

1 SLEPI POTNIK

DIRKAM ZA
ANGLEŠKO FIRMO
BRET BONAPARTE
SEM SLAB GLAS
SEM TUDI BUZO
ZA FIRMO BRET
BONAPARTE

JOHN BROWER
POROČEN POSILIL
NIXONA IN PARČRN
CEV ŠTUDIRAM NA
SAINT MARTIN'S
SCHOOL OF ART
LONDON

RAĐ IMAM
NAPUMPO

POJEDEL 3
KOMUNISTE IZ
EDINBURGA

STRELDAL 2X
V OBLAKE

UNIČIL BOM SVET

SVET JE UMAZAN

SVET JE POSCAN

ČLOVEK JE SATELIT JE TUDI KITAJSKA MEJA

STE PREPRIČA NI DA NAJU HOČEJO OKRASTI FIRMA BRETX BONAPARTE NAPUMPA

GLEJ KROŽNIK

NISEM KROŽNIK

ALI ME BOŠ NAPUMPA KISIK

ŽENSKA JE PEDER

ČLOVEK JE ŽENSKA IN MOŠKI

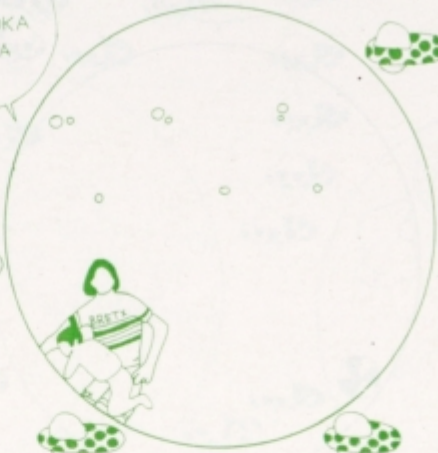
VOJAKI DELAJO VOJAŠKE UDARE Z FIRMO BONAPARTE BRETX

BAU ČLOVEK JE CIGARILOS

ALI MI POKA
ZEŠ LULEKA

2 JAN DECEMB
RA SEM PELJAL
PRAZEN AUTOBUS
POLN KURB PROTI
CELJU

DOBRO RAZUMEM
ŽENSKO ZLODEJ
KONČAJMO IN OTI
PAVAL ŽILO

BRETX - DELAVKA
VANCOUVER KANA
DA UBIL JOHN K
OSUMLJEN UMOR
TATOVE ŽIVI V
BERLINU IMA
44 JAJC

ČLOVEK JE GNOJ

ČLOVEK JE DREK
OD DREKA SIN

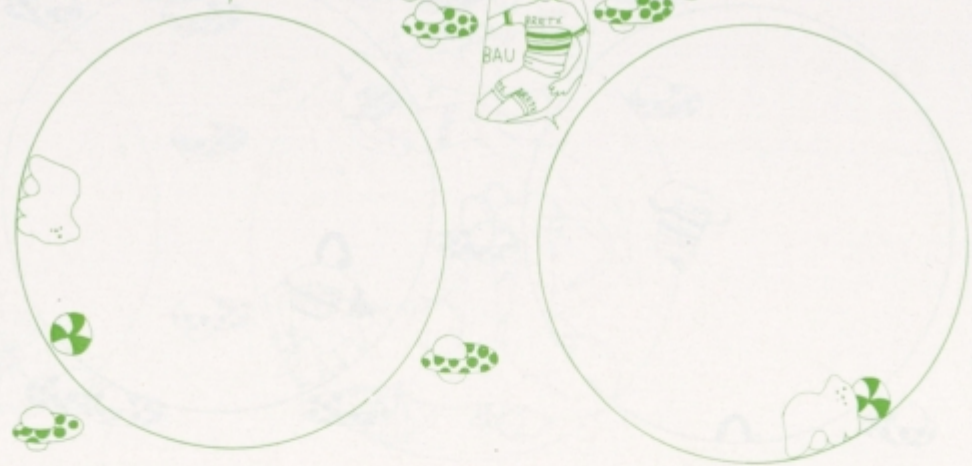
BAU

BAU

VINO JE DOBRO ČE JE BRETX VINO

ČLOVEK JE JUŽNI SUDAN

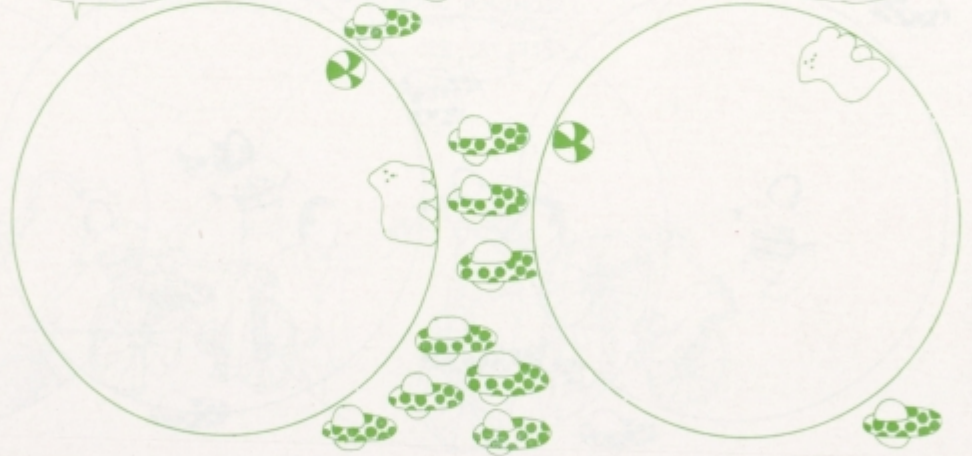

ČLOVEK JE
BAU
MALA NOGOMET
NA VOJNA

AVB
ČLOVEK JE
SRAKA

BEATLES!
SO BARABE SLUŽBA
DENAR

ČLOVEK JE
PES
BAU

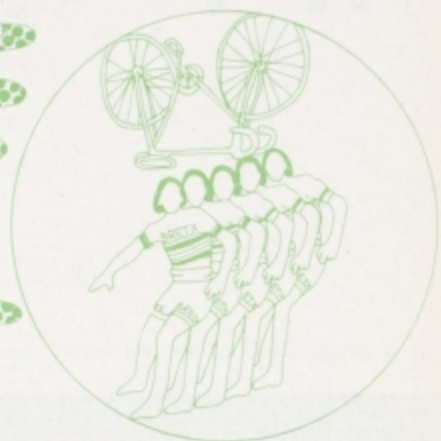
ČLOVEK JE
SRALO

PIRAMIDE
SO ZGRADILI
FIČFIRIČI

BAU

VESEL SEM
KO JE ZA MANO
30 JAHACEV
FIRME BONAPARTE
BRET X

LJUBLJANA
SO KURBE

9 MEGATON
MINUTE MAN
1 MEGATON
25 MEGATON

A-1

Aktionsraum 1 v Münchnu je galerija odlične vrste. Aktionsraum 1 je eno leto trajajoča galerija-projekt. Obsega tovarniško halo z dvoriščem v centru Münchna z napravami, kakršne uporabljajo konceptualni ipd. umetniki: foto in film kamere, dia in film projektorji, magnetofoni, ojačevalci, foto laboratorij, ofset in sito tisk in denar. Zaposluje dva Münchenska umetnika, da sodelujeta pri realizacijah. Kako se gledata Aktionsraum 1 in povabljeni umetnik? Aktionsraum 1 je izključno ne-komercialen. Umetnik v okviru naštetih možnosti počne kar želi in približno to za kar se v konceptu-vabilu k svoji akciji obveže. Umetnik razpolaga z narejenim, A-1 razpošilja informacije o narejenem. Kako se gledata A-1 in München? Z anketami izbrana publika je vabljen z vabili-koncepti k vsaki akciji, plakati, prostor A-1 je ves čas odprt (gledati proces dela), tu je aktualna umet. dokumentacija.

grupa OHO v Aktionsraum-1: stena s svetlobnimi mediji

serija diaposnetkov se projicira na steno, kjer je napisan princip izbora posnetkov na telepat-ski osnovi

glej desno

projekcija filmske doku-mentacije OHO

z reflektorjem osvetljen del stene s procesom vgraviranja in izbrisanja skupaj s foto dokumen-tom nevidne faze

1. WRITING THE WORK ON WALL

2. PHOTOGRAPHING IT -
DEVELOPING FILM

3. PROJECTING NEGATIVE ON
POSITIVE IN EXACT
CORRESPONDENCE

4. II

1. WRITING THE WORK ON WALL

2. PHOTOGRAPHING IT -
DEVELOPING FILM

3. PROJECTING NEGATIVE ON
POSITIVE IN EXACT
CORRESPONDENCE

4. II

1. Delo se napiše na steno.
 2. Fotografira se, film se razvije.
 3. Negativ se projecira na pozitiv tako, da se točno ujemata.
 4. Idealno naj bi drug drugega nevtalizirala in dokončala delo z njegovim lastnim izbrisanjem.
- David Nez, Aktionsraum - 1, München 1970

1. Fotografija na tej strani in znak na oni strani lista sta enota.
2. Vzoredno z grafičnim odtiskovanjem fotografije na to stran lista poteka magijski proces vtiskovanja znaka z njegovim celotnim pomenom v svetovni spomin.
Marko Pogacnik, Arktionsraum - 1, München 1970

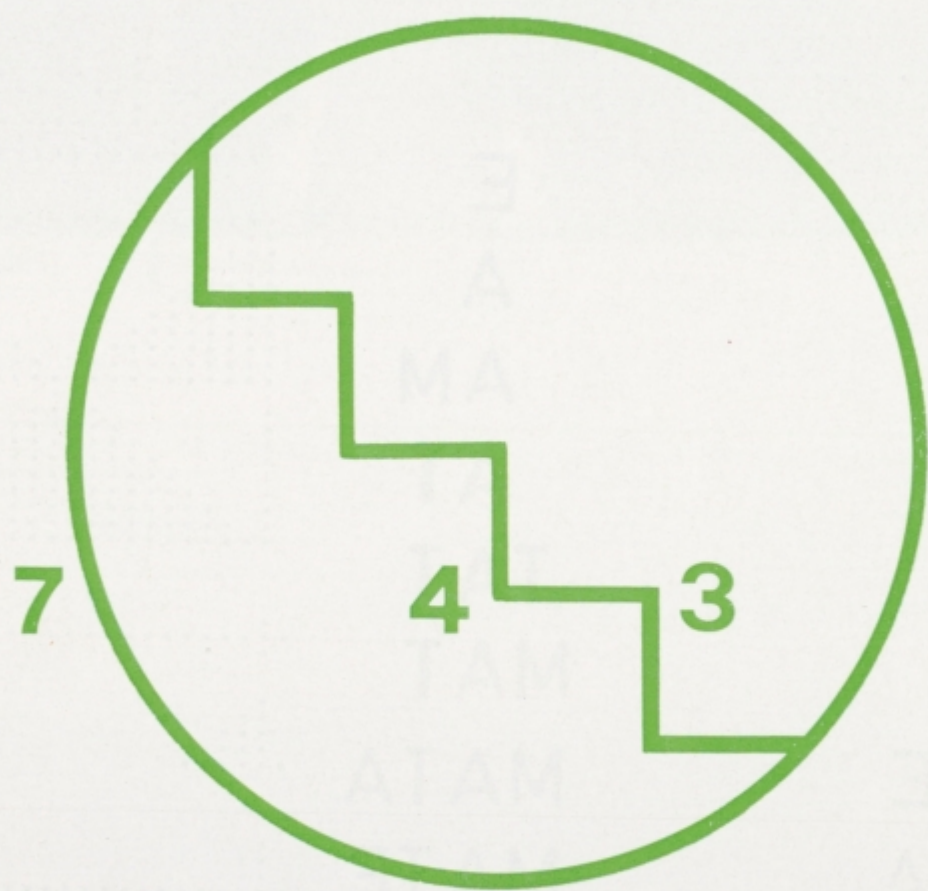
A
E
ET
EM
MEM
TEM
TEME
TEMA

E
A
AM
AT
TAT
MAT
MATA
MATE

MATJAŽ
HANŽEK

OREST
ZAGORIČ
NIK

1. Če sem prej mislil, da sem anarhist, zdaj z zadovoljstvom ugotavljam, da še daleč nikoli nisem bil anarhist — jaz sem bil vedno docela rdeč, le da šele zdaj vem in znam ločiti med anarhizmom in odklonilnostjo do ljudi, tolp, množic, folka, raje.

2. Zdaj mi je jasno, da komunizem nima docela nič skupnega z rajo (ali folkom, ali . . .), da pa je toliko visoko razvit način zavesti, da hoče rajo poboljšati in vzdigniti in osvestiti; kar pa je bistveno: komunizem se nikakor ne klanja raji, komunizem ne posluša raje, komunizem z rajo ni v rokavicah, komu-

nizem RAJO tepta in
mikast kot
blesavega psa,
KISⁱ je BIL kaj
TAK^{ega} že prislužil,
Da zdaj

drugega ne zasluži.

3. Komunizem je bolnišnica raje. A tu se bo zdravilo z batino.

4. Raja, ki jo imam do tu v mislih, je eden najhujših sovražnikov komunizma.

5. Naj pocrkajo anarhisti! Z njimi novo — (kvazi) — levičarstvo.

6. Naj crkne krščanstvo — profesionalno ljubiteljstvo raje, ta permanentni vir kužnih bolezní in magacin bacilov vsake branže, ta mila in vseodpuščujoča dojlja smrdljive gnjavaže topih množic zločinskih posameznikov!

7. Krščanstvo in narodnjakarstvo imata kajsi masla za ušesi! Od fašizma do razizma — in vse vmes je polje teh dveh podjetij.

8. Kdo so, ki jim je najvažnejše, začetek in konec vsega nacija — ta pri- skutni, čezvse škodljivi in slehernemu napredku sovražni zapeček srednjih iz- mečkov raje?

9. Kdo so, ki nacionalnost postavljajo nad breznationalni vseljudski komuni- zem? Ki so s svojim nacionalizmom kopači groba vsemu, v prvi vrsti ljudstvu?

10. Komunist je nad nacionalnostjo, predvsem pa je brez narodnosti. Še več bom rekel: tudi internacionalnost ni komunistova narodnost. Niti ni njegova na- cionalnost Človeštvo.

11. Naj crkne vsesmotna beseda in demagoški pojem **individualizem!** Indivi- dualizem je mana, ki jo toči kontrarevolucija, da bi se utrdila. Nekomunistični individualizem je blief in utopija.

12. Kajti samo **komunistični individualizem** je visok in plemenit, resnično altruističen in ustvarjalen individualizem; tega individualizma pa do izbojevine zmage komunizma ni. Vsak pojav individualizma v tekoči borbi je do tedaj kon- trarevolucija, in kot takemu naj se mu sodi!

13. Živela trda pest komunistične revolucije, živela blagodejni totalitarizem komunizma!

14. Živeli komunisti, ki je v nas moč in nekaj tistega slastnega, ko ne pi- šemo (v formularje za uradne dokumente ali pa v pesmice) in ne rečemo, da smo Rus, Kitajec, Nемеc, Slovenec, Jugoslovani!

15. Dol s kvazikomunističnimi strankami, partijami, zvezami in krožki, ki so

IZ POLITIČNE DRUŽBENE REVOLUCIJE 1. O NARNE IM UC

potentnosti narod (nacionalnost) po- stavili nad prvobitne cilje komunistične revolucije! Cilj komunistične revolucije je vendar komunizem, ki mu je nacionalnost nekaj tujega, kot mu je tuja Država! Ki so se tako spajdašili s Preteklostjo in skurballi s kontrarevolucijo, Nacional- komunizem je nacional-fašizem in kot tak protinaraven ter umetno ustvarjen kompromis, pretežka zgradba na steklenih temeljih naroda — reakcije.

16. Ne dovolimo kvazikomunistom sežgati Komunizma na oltarju Naroda! Živela oblast komunističnega centralizma; več ko bo komunistov, bolj bo porazgubljena teža centralizma, nekoč pa bo centralizem v polni zavesti do- cela izgini!, in to bo nagrada komunizma vsemu Človeštvu.

18. Naj živi permanentna komunistična revolucija, naj živi še zlasti na Ob- močjih, kjer je socialističnim revolucijam že uspelo vreči suženjake, ali fev- dalne, ali buržoazne sisteme!

19. Socialistična Območja, združite se! Združite se v žarišče svetovne ko- munistične revolucije.

20. Socialistična revolucija brez permanentne komunistične revolucije pa je **a dinner party!**

MARKO SVABIC, l. r.

MANIFEST je improviziran, ne sistematiziran, zato kritik in polemičnih pri- comb pričakujem in se zanje naprej najlepše zahvaljujem. Razbijaške in zlonar- merne kritike so kontrarevolucionarne in se bodo kot take pomnile. MANIFEST je dopolnitvam odprt, torej je pričakovati še novih izdaj istega. MANIFEST tudi ni namenjen vsesplošni rabi; to pravim v opomin, ker bo zloraba verjetno kazniva.

MARKO SVABIC

Andrej Medved: ONKRAJ PREKO

RAZPOKA /RAZTROSITEV/ ISTO

數

»nei wai (wong lai)«
»(tiao) t'ong«
»k'ie«

Svet je kroženje, ki se že neskončno pogosto ponavlja in ki svojo igro igra v neskončnost.

F. Nietzsche, Der Wille zur Macht

Igra nima cilja, v katerem se dovrši, ampak se obnavlja v neprestanem ponavljanju.

H. G. Gadamer, Wahrheit und Methode

Predstavitelj torej nima konca. Toda mislimo lahko zaporo tega, kar nima konca. Zapora je krožna meja, znotraj katere se nedoločno ponavlja ponovitev razlike. Se pravi njen prostor igre. To gibanje je gibanje sveta kot igra. Ta igra je krutost kot enotnost nujnosti in slučaja. Misliti zaporo predstavitve pomeni torej misliti kruto silo smrti in igre.

J. Derrida, L'écriture et la différence

•
•
•
•
•
•

Divje gosi
skovikajo
v valujoča obličja
topega gozda
Sprijeta stoječa voda
se vrašča v mastno
površino
zvotlenega
ločja
V jermenje
zarasle močvirske
gladine se zlivajo
tropi ptic

•
Ploske ptice
ždijo v ogradi
jeguljastega
prostora
V risu brezvetrja
V stikališču
zamehurjenih sledi
ždi krdelo
zleknjenih hrtov

•
Zamehurjeno
znamenje
brezvetrja

INTERNATIONAL
UNDERGROUND FESTIVAL

Po 4. internacionalnem festivalu eksperimentalnega filma leta 1967 v Knokke-le-Zoute je letošnji Internationalni festival podzemnega filma v Londonu (od 14. do 30. septembra) edina res velika manifestacija podzemne filmske produkcije z vseh koncev sveta. Festival pravzaprav ni ti ni ustrezna oznaka te manifestacije, saj je vsak festival kot festival povezan in določen v komercializmu in podeljevanju uradnih, ali pa vsaj poluradnih priznanj. Zato na IUF ni nobenih kompetentnih, pa tudi ne ne-kompetentnih nagrad. Filmski avtorji imajo optimalne možnosti za prikazovanje svojih filmskih izdelkov in jih prikazujejo tako kakor jih sami hočejo. Tako prikazujejo Danci iz Copenhagen ABCinema svoje filmske izdelke simultano s šestimi projektorji. Razširjene filmske dogodke predstavljajo tudi Malcolm LeGrice, Fred Drummond in Carolee Schneemann (Carolee Schneemann organizira tudi projekcijo jugoslovanskih kratkih filmov), najbolj spektakularni pa so najbrž Dunajčani iz Viennesse Vallie Export in Peter Wiepel, team, ki se v svojem verovanju, da morajo estetske strasti filma biti resnične in aktualne, ne ustavljajo nikjer. Export v svojih produkcijah kombinirajo objekte, simultane projekcije z več projektorji in Weipelovo fizično prisotnost v projekcijski dvorani — ambientu.

Dunajčan Kurt Kren predstavlja svoj film TV, ki je sestavljen iz enega kadra, ki pa različno dolgo traja. Will Hindle, ki se lahko pohvali z res odlično fotografijo v svojih nadrealističnih dokumentarjih predstavlja svoja filma Billabong in Chinese Firedrill. Walter Gutman je predstavljen s filmom Hči razpečevalca grozdja (Grape-dealer's Daughter), to je s filmom, ki ga Jonas Mekas imenuje »edini film, ki se ukvarja s seksom na resnično razraščujoč se način.« S seksom oziroma preko seksa operirata tudi Otto Moehl, znan kot yippiejevski pornograf, in Takahiki Imura, ki je za svoj film Camera Masage izdelal posebno kamero falične oblike.

Predstavljeni so tudi nekateri starejši podzemni filmi. Piero Helitzer, ki je svojo Ivano Arško pokazal tudi v Knokku, je sestavil program zgodnejših del, ki so nastala v New Yorku. Zastopana so imena kakor Chenis, Kelly, Shirley Clarke, Gerard Melan-

ge, William in Brigitte Hein in ne kot zadnji Andy Warkol z enim svojih zgodnejših filmov, to je z Ležiščem (Couch).

Zahodna obala je predstavljena z najnovejšimi filmi, katerih večina še ni doživela projekcij na tej strani Atlantika. Bruce Baillie, ustanovitelj tako imenovane filmske družbe Canyon Cinema in oče novega filmskega gibanja na Zahodni obali je osebno prisoten pri projekcijah svojih filmov All My Life, Valentin de la Sierra in Quixote. Zadnji film je potovalna odiseja preko Združenih držav, precej podobna filmu Mirna jezdec (Easy Riders) Petra Fonde in Dennisa Hopperja, vendar posneta že 2 leti prej.

Vsega skupaj je na IUF 42 programov z več kot 300 filmi iz Francije, Belgije, Holandije, Italije, Nemčije, Avstrije, Jugoslavije, Danske, Japonske, Velike Britanije in Združenih držav.

Celpten »Festival« je resnična prezentacija neoficialnega filmskega medija, tako imenovanega podzemnega ali underground filma. Festival je eksplozija.

Hugh M. Hefner, založnik Playboyja, je naznanil, da bo prvi film v produkciji novoustanovljene neodvisne filmske družbe Playboy Productions režiral Roman Polanski. Za literarno predlogo je Polanski izbral Shakespeareovo tragedijo Macbeth.

Hefner je izbral Polanskega Macbetha kot prvi film v produkciji Playboyja Productions, vendar pa obljublja, da ne bo zadnji. Trenutno za Macbetha še ni napisan scenarij.

Hefner, ki je vsekakor strokovnjak za dobičke, je uspel zraven Polanskega pridobiti še Kennetha Tynana, ki bo pisal scenarij, ter si sedaj dovoljno mane roke. Zdi se, da bo denar resnično dobro vložil.

Zunanje posnetke bodo snemali na Škotskem in v Walesu.

**pisatelje
ve konk
retne
radosti
(3. oktob**

Obrasle žile
zakrnelega
gožjega legla
so nabrekle
v tilnik otrdelega
ribjega mehurja
V otekle
nosnice skrčenih
poteptanih kač

•
Iztisnjena
valujoča čreda
je zalepljena
v vrat
zabuhlih kač
V smolnato čelo
rakastega grebena
V zavetju
razkopanih pasti
koti izvir
kužnega zraka

•
Skrčena obličja
zakrnelega kačjega
legla
so zvita v členovito
sled izstruženega
močvirskega
temena
Zarita so v skorjo
razkopanega brega
V sluznico
razlite ptičje
goličave
V sipki drob
valujočih gosenic

•
Rakasto bodalo
spraskanega
kačjega
grla
je zažeto
v teme ščitastih
gožev
Rebrasti izvir
členovite
ptičje črede
klijе v iztaknjene
odtise grčastih
kačjih jezikov

•
Mehke spačene
živali prebijajo
gladino
spolzkega
peščenege protja
V kratkih zlepljenih
sunkih se odrivajo
v brazde
oteklega zraka

Nasilni glasovi
trzajo v pretekanje
razluščenih
senc
Slepo udarjajo
v sledi zabuhlih
zbežanih
kuščarjev

•
•
Spolzki plaz
stisnjenih
gožev
vstopa v breg
izlitihi semen
Izprožene sledi
ptičje črede
so zajete
v mreže
staljene prsti

•
Smrtni udarec
zlakotnjenih ptic

•
Okleščeni tropi
topih živali
dušijo
vrtinec gluhih
močvirskih
gožev
V pretoku sprijetih
gožjih sledi
goltajo členovito
ribjo sluz

•
•
Zastale jegulje
so vtisnjene
v izbičani rob
ploske zdrizaste
naplavine
Vrezane so v oklep
bičevnate pasti

•
Plašljivi
močvirski
hrti
so se zagrizli
v rob
izbičanih
debel
V vrtinec gluhih
lepljivih sledi

er 1970 ob 16. uri

Rudi Šeligo

Nizji kulturniški manipulant: Tega ne moremo objaviti.

Pisatelj: Zakaj ne?

N. k. m.: Če to objavimo, bo velik hudič in tudi ne bo več denarja za glasilo.

P.: To je nemogoče. Nič takega ni notri.

N. k. m.: Je. Je stavek, ki piše, da Martin Košir stoji pred Kokrino trgovino in gleda v izložbo.

P.: In kaj potem? Ali ne sme?

N. k. m.: Ja, že. Samo, ne razumeš. On je poslanec, in to se potem lahko razume drugače.

P.: Kako?

N. k. m.: Lahko se razume kot zajebovanje.

P.: Zakaj bi se, ko piše samo, da stoji pred trgovino. Saj se razume, da si mora tudi oblačila kupiti. Ali mu ni treba?

N. k. m.: Že, že... Ampak piše, da je širokopleč.

P.: Martin Košir je zelo postaven dedec. Ali ni?

N. k. m.: Že. Samo, to se lahko vzame kot zajebovanje... Sploh se me pa tako na kratko ne da prepričati. Sploh je pa še tu ves odbor, ki bo tudi tako mislil kot jaz.

P.: Kako?

N. k. m.: Tako. Saj sem povedal. Ne bo nobenega denarja več.

P.: To je nemogoče. Poznam Koširja, in mislim, da tudi če bi res kaj takega bilo, ne bi...

N. k. m.: Ja, ja, kar govori.

P.: Poslušaj! Ta stavek se glasi: »Martin Košir širokopleče pred okrino tekstilno izložbo in nemara meri in tehta mogoče z več vidikov notranjo razpolago.« Je samo kratek opis med drugimi.

N. k. m.: No, vidiš, tudi »z več vidikov!«

P.: Zakaj pa to ne sme?

N. k. m.: No, saj je jasno... Veš, če bi ta stavek črtal...

P.: Kaj?!

N. k. m.: No, če bi ta stavek šel ven, bi bilo v redu. Bi objavili.

P.: Ni govora! Že načelno si ne morem dovoliti, da bi po nekakšnih željah prirejal stavke.

N. k. m.: Torej je ta stavek važen?

P.: Če sem ga napisal, potem za moj tekst je.

N. k. m.: Aha! Vidiš, pa sem te ujel Sam priznavaš, da ni

tako nedolžnc.

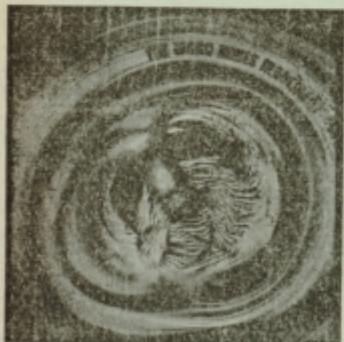
LP: »Spirits Known And Unknown« — LEON THOMAS (Flying Dutchman, FDS-115)

POSNETKI: The Creator Has A Master Plan, One, Echoes, Song For My Father, Damn Nam (Ain't Goin' To Vietnam), Malcolm's Gore, Let The Rain Fall On Me.

Najboljša oznaka za Leona Thomasa je »one-man music machine«. Zasedba na albumu je pravzaprav enostavna: Leon poje, spremljajo pa ga s klavirjem, dvema basoma, bobni, bongo pipami, altsaksofonom ali flavto ter s tenorsaksofonom. Plošča je dosegla manjši uspeh v ZDA, kjer je izšla letos maja.

Thomas poje že dolgo, pel je tudi z orkestrom Counta Basieja. Morda najpomembnejše je bilo njegovo sodelovanje s tenorsaksofonistom Pharoah Sanderson. Lani sta posnela slavni album »Karma« (»legendarna jazz himna«). Na njem sta prvič izvedla mojstrovino »The Creator Has A Master Plan«, ki jo je Thomas v celoti zapel tudi na tem svojem prvem samostojnem albumu. Ta nova izvedba ima poudarek na vokalu in ne na glasbi, po kateri se odlikuje verzija na LP »Karma«. Skladbi »Damn Nam« in »One« imata socialno vsebino in sta Thomasovo delo. Lepa je »Song For My Father«. Sanders pa je napisal skladbo »Malcolm's Gore«, ki je prav taka kot glasba na albumu »Karma«.

Leon Thomas je eden izmed mnogih novih samostojnih pevcev, ki so uspeli in se bodo (skoraj gotovo) obdržali. Ne pozabimo, da je letos nastopil na festivalih v Montreuxu in Newportu. Njegov glas — s katerim ne samo poje, ampak tudi jodla, izvablja krike, podobne indijskim klicem, petju afriških Pigmejcev — je instrument, s katerim ustvarja nove razsežnosti v vokalnem izražanju: z željo, da bi svoje občutke posredoval drugim.

LP: »The Isaac Hayes Movement« — ISAAC HAYES (Enterprise, ENS-1010)

POSNETKI: I Stand Accoused, One Big Unhappy Family, I Just Don't Know What To Do With Myself, Something.

Še pred tremi leti je bil Isaac Hayes samo tisto, po čemer je še

Uskočene smolnate
ptice ždiijo
v temenu
izdolbene pečine
Nemo oponašajo
stisnjene
kopaste krike
vzvalovanih
ptičjih jat
Skrčene so v trepet
bičevnatega trsja
V vrat
raztelesene vabe

•
Leglo zabuhlih
rakovic odtoka
v slano grlo
zastrupljene
polžaste
pasti
Skameneli
glinasti golobi
se zlivajo
v izboklo protje
ploščatega drevja
V steklaste
sledi
predrtih
močvirskih
ploskev
Poteptane sledi
vreščočih gožev

•
Splašene rakovice
kotijo v zatilju
breztelesnega
prostora
Zarisane so v krog
razmesarjenih
misti
Razliti greben
črnikastih šakalov

•
V zastrupljeni
pasti ptičjega
mehurja
ždi
zabuhla
rakovica smrti
Skozi želo kačjega
grebena polzi
v oklep
prelepljenega časa
V ploskovita rezila
nabreklega
molka
Okuženo rezilo
znetenega
ptičjega prostora

Krivina uhojenih
kačjih sledi
Zarezana
v trebuh
prevotljenega
črnkastega gozda
V zanko zoženega
močvirskega prostora
V grčasto past molka

•
Brezno smrti
v jeguljastem
strženu
kačjega žela

•
Grčava usedlina
oteklih
kačjih sledi

•
•
Jalovi
zamehurjeni
kuščarji levijo
privid smrti
V zatilju
grčastega prostora
strojijo brezdanji
izvir časa

•
Razluščena
otrdela koža
smrti
se lepi v razpoke
molka
V uhojenih poteh
suše kotijo
jegulje strahu

•
•
Strupene osti
jeguljastega prostora

•
Brezdno
spraskanih
glasov
Odmev polžastih sledi
Odtisi kačjega
jezika

•
•
•

danes najbolj znan: polovica skladateljskega dua David Porter-Isaac Hayes, ki sta pisala in producirala hite za r-and-b duo Sam and Dave. Ker je njegov prvi samostojni album »Isaac Hayes Presenting« doživel neuspeh, ga je za nekaj časa minila želja po petju. Lani pa je vse preseñetil, ko je izšel njegov album »Hot Buttered Soul«, ki bo ostal ena najboljših plošč v zgodovini popa, posebno soula. Plošča je v ZDA v dobrem letu postala platinasta (za 2 milijona dolarjev prodanih izvodov)! Dolgo je trajalo, preden je izšel naslednji album. Zato pa je medtem prejšnja LP s svojim uspehom dobro pripravila teren za »The Isaac Hayes Movement«. Tudi na tej plošči so samo štiri posnetki, ki so dolge priredbe tujih skladb. Tako je priredil pesem »I Stand Accused« na isti način kot pretresljivo izvedbo skladbe »By The Time I Get To Phoenix« na prej omenjenem albumu. To je: z govornim uvodom, ki si ga je izmislil sam. Spremlja se na klavirju in govori s svojim globokim, malce raskavim glasom o dekletu, ki ga je ljubil.

Prav tako je soul, vse je soul, le da je npr. pesem dua Bacharach-David »I Just Don't Know...« celo psychedelic soul. Tak je tudi najnovejši naziv za Isaaca: king of psychedelic soul.

Najboljši aranžma pa je v posnetku »Something«, ki je seveda Harrisonova skladba. Dolga je 12 minut in v njej sodelujejo poleg orkestra tudi ženski vokalni zbor in violinska sekcija, ki je proti koncu prav razka, tako visoka je.

Kot producent z mnogimi izkušnjami je Hayes dobro produciral tudi svojo ploščo, saj je pri soul glasbi produkcija zelo pomembna. Med tistimi, ki iščejo v soul glasbi naprednejšo smer, moramo omeniti The Temptations in pa Isaaca Hayesa. Čelo svojo ploščo je naslovil: Gibanje, ki ga vodi I. H.»

LP: »Stonehenge« — RICHIE HAVENS (Stormy Forest, Stormy 6001)
POSNETKI: Open Our Eyes, Minstrel, It Could Be The First Day, Ring Around The Moon, Baby Blue, There's A Hole In The Future, I Started A Joke, Prayer, Tiny Little Blues, Shoudn't All The World Be Dancing.

Eden prvih, ki so začeli v zadnjih letih samostojno igrati in peti, torej nekako ustvarjati glasbeni individualizem, je Richie Havens. V začetku je bil samo eden mnogih »folk« pevcev, zdaj pa je težko najti definicijo za njegovo glasbo. Pravijo ji folk-rock, a to je premalo. Richie je danes svetovno znan komponist, pesnik, pa tudi pevec in glasbenik; velika osebnost v tistem delu današnje glasbe, ki ima zvezo s progresivnostjo. Je črnc, kar je redak primer v t. i. folk glasbi. Namreč: črnc, ki je tudi uspel. Lahko rečem, da je edini. Spremlja se s kitaro (ki jo ima uglaseno v E!) in poje. Je čisti primer zamaknjenega pevca, odprtega za ljubezen in čustvo ter z veličastnim pogledom v prihodnost.

Med njegovimi šestimi albumi sta najpomembnejša zadnja dva: dvojni, moderni »Richard P. Havens, 1983« ter letošnji »Stonehenge«. Richie je

napisal: »Vsem templjem, ki jih je človek zgradil iz kamna in drugih minljivih materialov: želim, da bi živel in jih videl zdobljene v resnico in svetlobne delčke!« Tak tempelj je LP »Stonehenge«. Že ovitek v spremni besedi za to LP ploščo je čudovit, pesmi pa so neizrekljivo lepe. Richie ima globok, hripav glas, ki zna s svojo globino pričarati lepoto vere v »Open Our Eyes«, nežno peti v »It Could Be The First Day« in moliti »Prayer«. Dva »outstanding« posnetka pa sta: njegova priredba Dylanove »It's All Over Now, Baby Blue«, za lepoto katere ni dovolj presežnikov! Preprosto gane te! Lastna »Shouldn't All The World...« pa izstopa po svojem izredno hitrem ritmu; posnetek brez vsake forme, skladbe, ki »te vzame«, čudna, konfuzna glasba. A dobra.

Spet imamo dokaz, da je v Ameriki največ glasbenih talentov. Producenta sta Havens in njegov prijatelj prijatelj Mark Roth; gramofonska družba Viharni gozd je njuna. Še vzklík iz prvih let Richijevega nastopanja: »Richie Havens — beautiful!«

LP: »A Rainbow In Curved Air« — TERRY RILEY (Columbia Masterworks, MS 7315)

POSNETKI: A Rainbow In Curved Air; Poppy Nogood And The Phantom Band.

Mlad je še: komaj petintrideset let mu je. V klasični glasbi to še ni veliko. In Američan je, iz Kalifornije. Zato je seveda igral ragtime piano po klubih v San Franciscu, ima pa visoko glasbeno izobrazbo. Dolgo je bil v Evropi: igral je klavir v Parizu, delal glasbo, happeninge in populčna gledališča po Skandinaviji. Poleg klaviature obvlada tudi sopransaksofon. Znan je po svojih celonočnih koncertih, na katerih uporablja tudi elektriko in magnetofonske posnetke. Ima šele dva albuma. Na prvem »In C« je posnel 43-miutno kompozicijo z istim naslovom, sestavljeno iz 53 fragmentov z notami. Zgradba je zelo zanimiva: napisana je za vsakršno zasedbo, vendar morajo imeti glasbeniki smisel za improvizacijo. Vsak mora preigrati omenjenih 53 figur — koliko časa pa bo igral posamezno figuro, kdaj bo prešel na naslednjo, kolikšno pavzo bo pustil vse to je njegova stvar! Ko vsi odigrajo zadnjo figuro, se skladba konča.

Jasno je, da taka glasba zaenkrat še nima komercialnega uspeha. Vendar je Terry Riley posnel nov album »A Rainbow...« in ga izdal v začetku letošnjega leta. Tudi tega sploh niso »zaznali«.

Terry je zapisal nekaj prostih verzov k naslovni kompoziciji, ki je drugače instrumentalna: »In potem so se vse vojne končale (...) Pentagon so obrnili na njegovo stran in ga pobarvali škrlatno, rumeno in zeleno (...) Ljudje so se kopali v iskrecih se rekah pod modrim nebom, progastim samo od kadila iz novih tovarn (...) Vzpostavljeno je bilo zdravje sveta (...) Narodne zastave so sešili v svetel barvit cirkuški šotor, pod katerim so lahko politiki izvajali svoje neškodljive gledališke igre (Koncept dela je bil pozabljen).«

Tako prosta, moderna, čista, nova je glasba na tej plošči. Zasedba

Sandi Sitar: KOZLI

PROGRAM A. Kronološko.

1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11 (a + b), 12

PROGRAM B. Retrospektivno z okvirjem.

10, 7, 8, 9, 11 a, 4, 5, 6, 11 b, 1, 2, 3, 12

PROGRAM C. Paralelno.

1, 4, 7, 10, 2, 5, 8, 11 (a + b), 3, 6, 9, 12

10

Pripovedovala mu je, kako vidi s konicami drugih prekomerno razvitih čutov. V sobi je bilo preveč zakurjeno; medtem ko so se topile rože na šipah, je kipel v pretesni, prelahki bluzi. Vprašal jo je, s kom spi. Tukaj zraven, je zvedel, za steno. Potrkala je. Z one strani ni bilo odgovora. Morda sta že v postelji, je rekla in presenetilo ga je, da mu je tako naravnost pripovedovala o lezbičnih navadah svoje sostanovalke.

Tudi slepi smo radi veseli, mu je nenadoma rekla. Z vajeno kretnjo je poiskala cigarete. Podrgnil je vžigalico — zenice se ji niso zožile v naraščajočem soju. Šla je za toploto: ali slišiš, kako gori cigareta? Obstal je, zagledan v utripanje nikotinske kresničke. Nato je odkimal, prepričan, da sliši njegovo premikanje. Ali hočeš, da prižgeva luč? ga je vprašala. Izdihnila je zadnji dim: daj, da te pogledam po svoje!

Približal se ji je in šla je z išočimi kretnjami čez njegov obraz. Tipanje je postalo božanje. Zdaj ti poglej mene, po moje! Obrisal si je drgetajoče in potne roke ob hlače. Poiskala mu jih je, nesla si jih je na obraz in je z njimi naredila prve poteze. Rekla mu je, da so prsti najbolj občutljivi pod kopicami in da mora pri tem najbrž mižati. Za napetim pričakovanjem jo je počasi prevzela mlahavost. Pusti, ne znaš tako, mu je rekla naravnost, da je povetil roke v naročje in ni vedel, kaj bi.

Naslednji trenutek je moral nujno prinesiti sprostitev. Položila mu je roke na svoj vrat: To so moje oči, seveda so še vonjave in glasovi. Približala se je njegovemu izdihu: vidim stvari, ki jih drugi ne morejo. Tako se izravna. — Šel je naprej, toda izmaknila se mu je in tako jo je zadel z ustnicami od strani, ne da bi jih zganil in potegnil skozi zrak. Še bolj bi te rada videla, je prosila. Vstala sta. Z rokami ga je zaprla v krog in mu da je potegnila od ramen k nogam. Nemirno se je zganil, ko je pokleknila na konice njegovih čevljev. Kako si velik in grajen, mu je rekla. Nato se je tesno ob njem potegnila navzgor. Trikrat sta še suho poljubila. Presenetilo ga je, ko so se ji zrkla obrnila navzgor. Belino je pokrila z vekami. Sledil je poljub brez dna. Oprosti, mu je rekla, toda to je moj edini način, da spregledam.

Izmenoma sta drug drugemu slačila posamezne kose obleke, medtem ko slačeni ni pomagal in je na vse načine dopovedoval drugemu, da dela prav. Od neučakanosti so se jima zapletali prsti, posledica je bila dražeče podaljševanje. Naposled sta prodrla do svojih golih teles in sta se vsesala. Ko sta se ustavila, da bi se zbrala za nov zalet, je obstal s korenomo nosu ob njenem občutljivem uhlju. Pričakoval je, da bo zdaj padel zadnji zid in da bo onstran nagrada. Narobe pa je čutil pojemanje trde ostrine njenih bradavic. Videl je gledanje drugam njenih oči. Z zasukom si je vrгла lase nazaj, sedla je in si je potegnila rjuho do vratu. Bleknil je neumnost, če jo zebe ali nekaj takega, ona pa ga je prosila, naj ji poda cigareto. Moral je prižgati luč. Kmalu ugasni, mu je rekla. Pazil je, da ni oslinil filtra. Plitvo je potegnila in takoj izpuhnila: oprosti, nisem te še vajena!

7

Pomladne vode so se valile nizko pod gornjim lokom mostu. Može so se menjavali na straži. Z dolgimi vzvodi so se upirali toku in so trgali iz grgranja maščece plavajoče predmete. V nizko ležečih hišah je noč in dan gorela luč in najnujnejše je bilo vselej na dosegu. Potem se je tok zgostil in ko so šli o prvem

svitu pogledat nad njegov izvir, so ugotovili drsenje pobočja in zemeljski plaz. Gasilci in milica so bili že v vasi, vojaki so jo obkolili in vzdolž vse struge so se borili z zastoji. Buldožerji so odprli nekaj stranskih izlivov. Počasi jih je zamastilo živo blato.

Iz najbolj ogroženih hiš so se preselili na varno. V prenatrpanih prostorih so se mešali visoki glasovi, možje so bili zunaj. Prihajali so pogledat, spustili so nekaj mehurjev težke sape v nagnjene steklenice in so spet odšli. S pripravljeno kletvijo so gledali v temnenje oblakov, ko pa je posijalo sonce, so gledali še naprej, oslepljeni od raznobarnih kolobarjev. Merilci pretoka so ugotavljali pojemanje. V plazu nad vasjo se je pokanje padajočega drevja umirjalo. V zastojih so se čez posivelo skorjo pokazale razpoke. Le glavni tok je še živel. Garanje ob njem pa se je ustavilo in spremenilo v zmerom bolj uspavano opazovanje.

Kakor druge, je bila tudi hiša na robu nabito polna. Ženski sta kuhali isto jed v velikih loncih. Križem po tleh so bili razmetani speči na zasilnih ležiščih in dekletce jih je preskakovalo na poti k izhodu. Vas je bila polna tujih ljudi počasnih, utrujenih gibov. Vsi so se obračali v eno smer, ona pa je šla mimo in skozi vojaške kroge proti gmajni in še naprej v prepovedano območje.

Kmalu si je upala v opuščeni kamnolom. Odkrivala je nov svet, ki jo je sprva razočaral, nato pa je odkrila med okamenelimi plastmi nove možnosti za igro. Presenečenja so bila redka, drobna in dragocena. Najprej se je še bala domovanja vaških strahov, toda kmalu je vstopila tudi v rov z znamenji človekovega bivanja. Tukaj je hranila svoje najljubše najdbe. Nakopičila si je olese-nelih storžev. Rada je kopala po njihovem okroglem ropotanju. Pobirala je spodnje in jih je metala na vrh, dokler se ni špodkopano ravnotežje podrlo.

Kljub sunkom nasprotnega vetra se je eksplozija slišala prav do vasi. Največ je bilo neprizadetosti, nekateri so se spogledali in skomignili, dežurni vodnik pa je poslal nekaj vojakov, ki so prinesli iz globeli ožganega in krvavega otroka. Bila je pri sebi, pesti si je krčevito potiskala v oči in si jih ni dala odtegniti. Klic je šel po radiu in prepeljali so jo, preden so njeni zvedeli. Ženska ob ognjišču je zavpila, da so trdno speči sedali in spraševali, kaj je. Zeleni džip ni mogel dohiteti reševalca. Ko pa je mati pretekla bele hodnike, so že vedeli za rezultat prve preiskave. Nič nepopravljivega razen oči.

8

Zelen puh je poganjal na zastalem plazu, ko so jo vrnil domov z debelimi obvezami in zatrdilom, da je zdravljenje uspelo in da bosta ostalo opravila mladost in čas. Dekle se je hitro privadila gibanju v znanih prostorih, v katerih sta ženski skrbno pazili na ohranjeni odnos med predmeti. Brez tipanja, le z dotikanjem nekaterih trdnih točk je obvladovala svoje premikanje. Še raje pa je stala sredi velikih, praznih prostorov in zdelo se je, da se skozi povoje obrača proti svetlobi.

Nista več zdržali. Odvili sta ji obveze, dokler nista prišli do sprijetih spodnjih plasti. Toda od tod je bilo mogoče obveze sneti. Troje ljudi je vztrepetalo, ko se je dekle z rdeče obrobljenimi brazgotinami ob široko odprtih očeh počasi premaknila proti oknu. Prvi uspeh pa je bil le navidezen. Ko so zvečer poskusile s svečo, se je obračala le za njeno toploto. To spoznanje so prebedele skupaj v istem prostoru noči. Zjutraj pa sta mati in hči počakali na starkin odhod. Tedaj jo je preprosto ovila z ostankom obveze. Objeti sta šli skozi vas.

Njuno premikanje je bilo počasno, sprva komaj opazno. Iz zamračenih prežališč se je prižigalo vse več pogledov. Že nekaj časa sta čutili zalezujoče gibanje po stranskih poteh. Vzporedno škrtanje ju je še potrjevalo. Obroč okoli njiju se je ožil in zapiral. Ko bi morali trčiti vanj, so tam odstopili. Mati in hči sta šli skozi ozko grlo in dalje z nespremenjeno počasnostjo vztrajnega gibanja, ki mora doseči cilj.

9

Šli sta proti toku, medtem ko so ju po nasprotnem bregu prehitevali. Zmerom manj sta bili povezani z okolico in zmerom bolj med seboj, trdni v odločitvi, za katero ni bilo treba besed. Presenetljiva je bila le praznosta mostu, ko sta pomagali druga drugi, da sta se povzpeli na kamenito ograjo. Obkoljevalo ju je sovražno gledanje, nihče ju ni skušal zadržati. Oklevali sta, nato sta objeti pljusnili v vodo. Odnoslo ju je v senco pod most, in ko sta na oni strani izpluli v osvetljeni tok, je bilo že več plasti had njima.

Oklenili sta se z močjo utapljajočega prijema. Pritisnjeno nase je čutila, kako jo zaliva. Tesno ob sebi jo je pretresla njena slepa vdanost. Sunkovito se je

je zanimiva: Terry igra vse inštrumente — od električnih orgel, harpsikorda, rocksikorda, dumbeca in tamburina do sopransaksofona. Ne da se je opisati z besedami, treba je slišati to glasbo, ki te vzame s seboj v višave, pod mavrico v krivuljastem zraku.

Kajti Terry Riley je eden najbolj obetajočih ustvarjalcev nove glasbe.
STANE SUSNIK

JO SIP VI DM AR

Prešernova cesta, sedmega oktobra. Srečal Josipa Vidmarja. Prijazno sem se mu smehljaj in prikimal. On se je v odgovor zasmel nekam vstran kot kakšna gospa Glinšek: to je tako: kar smej se mi, butec, smešen si sam. Ali: da se je smejal generaciji. Ali da je imel mojo otesanost za posmeh in je odvrnil s posmehom. Zelo malo pa je verjetno, da bi me po videzu poznal; če me — tedaj je jasno, zakaj in kako se je nasmejaj sebi v brk. Možnosti, da bi me s kom zamenjal, najbrž

ni. Ali: da mu je go-
dilo, ko mu ljudstvo
prijazno kima, da ga
ljudstvo spozna tudi
na ulici. Gotovo pa
je, da se je smejal
vstran, kot kdo, ki se
domisli česa smeš-
nega, a intimnega
in nerodnega, pa
se zategadelj obrača
vstran, da ga ne bi
spraševali o kaj je
smešno.

Marko Švabić

PR EK O ČEZ

TOMAZ KRALJ

PRAV tako se je zgodilo; ko sem se rodil, sem se rodil kot kronični astmatik. Trenutno sem, pri 31, trojni škorpion. Moja partnerka MARGA jih ima 29 in je trojni lev. Stalno sem trpel zaradi astme, bronhitisa in drugih bolezni prsnega koša. Vsako leto sem preležal skoraj pol leta v postelji, pri 14 letih pa sem se odločil in začel praktcirati jogo, predvsem dihalno jogo, kharma jogo. Vedno sem bil pogoltni bralec. Ko sem začel v otroški knjižnici je bilo moje zanimanje predvsem posvečeno stvari, ki jo večina ljudi imenuje okultnost, vendar pa mislim, da to ni prava beseda. S študijem sem začel pri 14, v tistem času pa sem začel igrati alt saksofon. Pred tem sem od šestega leta igral klasični klavir. Alt saksofon sem začel igrati bolj ali manj kot nadaljevanje joge — da bi se naučil, kako se pravilno diha, vidite. In

sprožila in odrinila od dna, toda dekle je še bolj onemogočila vsak vzgon. Borila sta se v vrtničenju blatnega kotla. Naposled si je ženska pridobila možnost udariti s kolenom, dekle je popustila in mati si je osvobodila roke. Pričela je kriliti v široko grabečih zamahih, voda se je osvetlila, prebila je gladino.

Videla je tekanje po obeh bregovih, nato ji je uspelo spraviti tudi dekličina usta do vdiha. Zdaj sta plavali za življenje na drugi strani svojih moči. Še v plitvem obrežnem blatu ju je poganjal avtomatizem plavajočih gibov. Naposled sta se umirili, med kašljanjem jima je vrela zamehurjena pena. Dolgo sta se izcejali in se borili za zrak. Nato sta se druga ob drugi potegnili navzgor in se vrnili skozi vse redkejši špalir izginjajočih ljudi. Ker je bila to njuna stvar, jima starka ni prišla nasproti. Čakala ju je na pragu s ponavljanjem nehotene, brezupne kretnje rok. Tri generacije so stale druga pred drugo sredi prazne vasi.

11 a

Mislil si je, tu se zgodba iz preteklosti konča in nadaljevanje je v tem trenutku. Bolj se ji je približal in jo je skušal razvneti. Obračal se je, tako da bi ne začutila, da je že povsem zamrl. Morda bi bilo dobro prej nekoliko zadremati? Namesto tega je poskušal na vse načine, ki so se izkazali uspešni že prej. Mlahavo se mu je odzvala. Počasi sta oživljala, nato sta stopnjevala hitreje, in ko je čutil, da sta že čez prag, se je sunkovito preobrnil. Udaril je s peto ob zid in z one strani je vprašujoče potrkal. Zadihana sta se vrgla v obrazoma v blazino in sta čakala na ponovni signal. Ko ga ni bilo, sta se napol sprostita. Od strani jo je pričel rahlo izzivati. To sta onidve, mu je pojasnila, najbrž vlečeta na ušesa. Zganil se je. Počakajva, da zaspita! Sam sebi se je zdel brez strasti, ko se je zalotil, da mu je tako še prav. Vprašal jo je, če bi zdaj cigareto. Rekla je ne in takoj utihnila. Tema je bila bolj primerna za tišino ali le šepetanje.

4

Niso je več zaklepali, zdaj je bila vsem odprta. Prihajali so po nekem dogovorjenem zaporedju, včasih jih je vstopilo v celico tudi več, gledali so se in se menjavali. Prinašali so ji hrane in kar je rabila v svojih dneh. Ko se ji je ustavilo, so pričeli prihajati pogosteje. Pogrnilo so ji deske na pogradu in so poskrbeli še za druge udobnosti. Motila jih je edino njena popolna odsotnost, ki je takoj sledila brezvoljni predaji. Pokrivali so jo čez glavo, da bi opazovali le delovanje njenega telesa. Ko so jo odgrnili, je bil njen pogled kakor prej. Razdraženi do skrajnosti, izsesani in onemogočeni so se odvlekli, ona pa je vstala, si pljusnila vodo po stegnih in se potegnila do zračnega vira.

Celica je ostajala odprta, toda vse manj so si upali k njej. Vztrajali so le še tisti, ki jih je prignal bes. Zalotili so jo, kako se smehlja nečemu oddaljenemu in izven ritma. K nobenemu stopnjevanju je ni bilo mogoče pripraviti, čeprav jih je sprejela zmerom in skoraj brez uvoda. Že nekaj časa so jo tolkli, toda to je sprejemala kot obvezni, doslej še neizkoriščeni del. Dokler ni mali plavolasec sam udaril v zid, ne da bi čutil krvavečo bolečino. Za njim je prišlo le še nekaj najmočnejših. Odhajali so mesečni.

Obležala je na pogradu in se ni dvignila niti med silnim loputanjem z železnimi vrati niti med vzklikanjem zunaj in streljanjem v zrak. Dokler niso pridrli tudi v njeno celico. Objemali so jo, poljubovali, jo onašali in so ji navdušeno govorili. Nahrnili so jo in oskrbeli z vsem. Nato so poklicali zdravnika. Vstopil je v uniformi, vprašal je, kaj so počeli z njo, in ni pričakoval odgovora.

Nekaj dni je tiho živela sredi hrupa, ki ga ni slišala ne razumela. Potem se je odpravila na pot in nihče je ni skušal zadržati. Po cestah se je spet začutila. Včasih je obstala na nevisoki vzpetini in je poslušala valovanje pokrajine. Polno je doživljala le najrahlješe dražljaje, medtem ko je za močnejše ohranila popolno neobčutljivost. Tako življenjsko je rabila gibanje, da se je nagonsko oddaljevala. Vsak dan jo je kdo prestregel na poti, odvedel jo je med druge skrbeče ljudi, nudili so ji vse in prenočišče, zjutraj pa so si oddahnili, ko je odšla brez pozdrava in zahvale, le s kratkim postankom na pragu in s komaj nakazanim zasukom glave.

5

Pot se je sklenila v krog in naposled se je približevala domu. Skrita v kamnolomu je pričakala sredo noči, ko je potrkala na domača vrata. Skozi špranjo se je stegnila suha roka s svečo v luči za voz. Oprezujočega je toliko slepila, kolikor je osvetljevala njen obraz. Nato je luč potonila, da je notranjost zažarela izza priprtih vrat. Potegnila sta jo čez prag in naslonila v kot. Vso sta presvetlila, oče je polglasno klel in mati je sikajoče molila. Nihče ni vedel, kje bi začel, zato so dolgo ponavljali prvo početje. Ko so se utrudili, sta odstopila, da je mogla naprej. Ka-

kor prvič je prihajala v znane prostore, v katerih je ni nič več zanimalo. Naposled je obsedela v nekem oddaljenem kotu in dolgo ni nihče rekel besede, čeprav so ustvarjali prilike, v katerih bi bilo treba spregovoriti. Toda molk je obležal nad njimi. Napolnil jo je s spoznanjem, da je vnesla nekaj nemogočega in da mora takoj spet proč. Preprečili so ji, ne preveč prepričljivo, toda tudi njeno odhajanje je bilo medlo. Oddahnila si je šele v ozki podstrešni sobici z visoko lino, ko so vrata za njo trdno zaprli.

Slišala jih je, kako prihajajo. Najraje bi zakričala, da bi jo prej našli. Toda nadaljevala je tiho življenje sobne cvetlice in je opazovala spremembe v svojem telesu. Začelo se je z bolečim draženjem v prsih, nabrekle bradavice so jo ure in ure tiščale v obleko, dokler si jih ni razgalila in je vlekla na uho šume, da bi si jih s takojšnjo krettno zakrila. Ko spet ni bilo njenih dnevo, si je vrgla srajco čez glavo. Prej topla od postelje je nabreknila v mrazu in je s pogledom proti prstom na nogah opazovala vzdigovanje trebuha. Koža se ji je luščila in v hladnih nočeh se je odkrita potila. Bruhala je in obilno izločala, da je šlo od nje vse umazano in slabo. Ni pa si upala priznati rahle navezanosti na nerojeno, ki jo je očičevalo.

6

Dolgo jih ni bilo. Toda treba je bilo le nekaj dni nizkega tlaka, ko ni bilo mogoče na njive in je obzorne grebene zametaval sneg, pa se jih je polotil nemir. To jih je združilo, najprej v oklevajoče skupine, nato v temno, ogrožujočo maso. Vso nedeljo so možje presedeli v gostilni in si niso pogledali v oči. Dekleta si niso upala mednje, stregel jim je sam gospodar. Molk se je gostil, dokler ga ni razbil padec steklenice na kamenita tla. Zdaj so se zganili, rasli so izza težkega gostilniškega pohištva, odrivali so mize in podirali stole. Poslednjič so udarili ob deske z debelimi kozarci. Zunaj je bilo nebo sivo in nizko napeto nad njihovimi glavami.

Oklevali so še na poti ne naravnost k cilju. Iz hiš jih je poskušal zadržati vrišč, toda vrgli so nekaj kamnov v priprte oknice. Ustavili so se šele v ograjenem dvorišču in so čakali, da vstopijo zadnji. Ni bilo treba novega dogovora, s pestmi so si odprli, ne da bi pritisnili na kljuko nezaklenjenih vrat.

Stara dva sta sedela vsak v svojem kotu ob ugaslem ognjišču. Komaj sta dvignila pogled iz pepela. Nista se zganila, ko so se razlili po sobah, po kleteh in po lesenem stopnišču. Dokler ni hiše zalila tišina. Tedaj sta vstala, ženska je šla za njim skoz odmikanje, ki jima je odpiralo edino pot na podstrešje. Vrata so bila s tečajev, toda sobica je bila prazna, čeprav še topla od njenega bivanja. Osupnila sta bolj kot ostali. V valu je mrmranje naraslo in upadlo, v novo tišino pa je zarezal krik, ki ni hotel pojenjati. Zagledali so jo, kako je visela z razpetimi rokami pod ostrejšem, toda prijem je popustil in padla je nanje kot zadet netopir.

V nadaljevanju istega vriska je stekla skozi vrzeli med ljudmi in na dvorišče. Toda pot so ji zaprli ženske in otroci. Begala je vedno v isti smeri po čedalje manjšem krogu, naposled se je samo še pojemajoče vrtela. Obstala je med močnim kriljenjem in nagibanjem života in je tako preprečevala omahovanje in padec. Ko se je umirila in nekaj časa niso vedeli, kaj bi, jo je nekdo od zadaj rahlo potisnil v obod nasproti. Od tod so jo sunili drugim in ti so jo pahnili od sebe. Pri tem se je vrtela, v zaščito je dvigovala roke in ji hje tako tolkla po obrazih. Tedaj so se je lotili počasi in premišljeno. Da bi ubranila trebuh, je pod udarci klecnila in nastavila hrbet. Zbili so jo v najmanjšo možno gmoto in tedaj ji je ušel iz prsi zadnji zrak in je zavpila o otroku. Tiste spredaj je vrglo nazaj, iz zunanjega kroga so pritisnili noter. Začelo se je prerivanje. Tu in tam jo je še zadel udarec, toda dvorišče se je praznilo. Ko se je že dvignila, jo je še enkrat zadelo v obraz, da jo je vrglo. Med padcem je videla, kako prihajata oče in mati z razširjenimi rokami. Odplazila se je za drugimi in se ni več ozrla. Blodila je po vasi. Priletelo je še nekaj okleščkov in grudic prsti, večinoma je niso zadeli. Tavala je med polji, da jo je starka le s težavo dohitela. Obesila se ji na zapestje, medtem ko je dekle silila naprej. Tako sta se počasi obračali v velikih krogih in vsak obrat ju je bolj približal hišam na robu. Potegnila jo je čez prag in v notranjost, v kateri je bilo sprva videti le plapolajoči plamenček. Zdaj si je pustila napraviti vse. Starka jo je polila z vročo vodo, nato jo je prevalila na hrbet, ji spodvila in razširila noge in ji otipala trebuh. Zmajala je in je začela polagati nanjo velike, mesnate in kosmate liste. Poslej sta v dvoje strahoma čakali poroda in kakšen bo otrok.

Razparali so jo krči. Proti koncu jo je dvignila z ležišča in jo je prisilila nadaljevati čepe. To je dober, zelo star način, ji je rekla.

to me je popolnoma ozdravilo, ker sem bil kronični astmatik, veste, in igranje saksofona je ozdravilo moje dihalne probleme.

Svevda, ko sem začel z globokim dihanjem, sem odkril, da se je moja zavest razpotegnila, resnično se je to zgodilo — mistim, rad bi povedal kaj o tem, mogoče kdaj pozneje, ker je to resnično ena izmed najodličnejših stvari, ki jih lahko naredimo. Potem sem opazil, da izkušnje prihajajo k meni. Zavest. Ker sem dihal preudarno, na način, ki omogoča več krvi v možgane, je to razpotegnilo mojo zavest. Ko sem začel igrati, sem opazil, da mi moja razpotegnjena zavest odlično služi, meni kakor moji glasbi, in zato sem jo začel proučevati. V začetku sem predvsem proučeval vzhodnjaške načine kakor da bi bilo to nekaj običajnega za proučevanje, ker je bil vzhod vedno povezan z misticizmom. Potem pa sem odkril, da ima zahod svoj lasten sistem mističnega kompleta, ki je zelo točen in določen, kakor je pač zahod. Res je, da je zahod hodil po popolnoma drugih poteh kakor vzhod, res pa je tudi, da imata misticizem vzhoda in misticizem zahoda isti izvor. Vzhodnjaški misticizem ali transcendentna meditacija, kakor je znana sedaj, je popolnoma pasivna stran. To je prišlo z vzhoda. Najslabša vrsta je aktivna, t. j. pozitivna, in ne obsega samo vprašanja, ali naj gremo h guruju ali kaj podobnega, ampak tudi najdevanje vsaki stvari v vsaki stvari.

To je način razširjanja zavesti do stopnje, ko ne verjameš več, ampak veš. Na primer, vem to, ampak to lahko vem samo za sebe, in Manca ve to, ampak to lahko ve samo za sebe. Lahko vama poveva, da veva to za naju dva, ampak dokler tega ne izkusite, je to samo verovanje. Na to lahko gledate popolnoma logično, vse kar obstaja, in nihče vam ne more pokazati stvari, ki ne obstaja, je materija in energija, in stvar energije obstaja v atomih, prav? Atomi se stalno gibajo ali vibrirajo, z elektronom ali protonom in nevtronom, ki se soka okrog kakor majhno sonce; to je stalna vibracija, stalen način gibanja in tako je celo atom življenje in kadar poskušajo razbiti atom in ga razbijejo, ker hočejo pri tem najti nekaj manjšega, ampak le še manjši obstajajoči drobec — najdejo fantastično energijo, ko ostane, ta energija pa je v sebi atomska rekreacija in ponazarja ter pripričuje, da ni smrti, ampak samo sprememba. Sprememba pa je zakon univerzuma, ki je stalno stanje spremembe. Potrebno je sprejeti spremembe in jih prilagoditi, tako da lahko preživimo atmosfero sprememb.

Stvar je vse tisto kar obstaja, istočasno pa tudi vse tisto kar ne obstaja. Ta koncept je težko razumljiv ljudem, je pa resničen. Vsaka stvar v univerzumu je osnovana na reakciji pozitivnega principa do negativnega principa. To lahko vidimo v kemiji in povsod drugod, ko dva nasprotujoča si principa producirata tretjo stvar.

Trenutno ima zahod kompleten sistem znanja — vedno ga je imel — ta sistem pa je po ritualnih formah zavesten. Povsod so primerjave: kakor je na vzhodu sedem lotusov telesa, tako je tudi na zahodu sedem centrov: hrbtenični, seksualni, sončni, pleksus, srce, grlo, tretje oko ali hipofiza in končno »vrhovni« center. S temi sedmimi centri se dvigamo in spuščamo ter dosežemo stvar, ki jo lahko imenujemo »cundellini«. To so vse samo abstraktna imena in so zelo težko razločljiva.

UPRAŠ

ANJE: kakšne ga izvo ra so ta imena?

Znana sta mi tako vzhodni kakor zahodni sistem, ker sem šel skozi oba, saj imamo dva principa: moškega in ženskega, pozitivnega in negativnega, ying in yang, če že hočete.

Vsa ta resnica je ena, ampak ljudje jo vedno poskušajo organizirati v religijo — običajno zaradi denarja, in potem gre vse narobe. Osebnost mi je zelo všeč krščanska sila, čeprav nisem vernik, ker nočem verjeti v tako perverzno religijo. Kristusovi koncepti so čudoviti, prav tako kakor koncepti ene njegovih prejšnjih inkarnacij, Kristne (primerjajte obe imeni, Kristus in Krišna). Obstaja celotna povezava med temi stvarmi in Budo. Vsi ti ljudje so bili veliki učitelji. Vsak izmed njih pa je pokazal le del resnice, vsi so kazali le njena znamenja.

Sedaj smo v dobi vodnarja, ki je predstavljen z moškim. Imamo možnost konsolidacije in kreacije zlate dobe. Zadnje obdobje vodnarja je bilo pred približno 24 ali 26 tisoč leti. Z drugimi besedami: eno celotno sončno leto, ena revolucija sonca, planeti, ki se vrtijo okrog njega, okrog zunanje regije Mlečne ceste. Sedaj smo približno 24.000 let oddaljeni od tam, kjer smo že bili. Z drugimi besedami: sedaj smo prav tam kjer smo bili pred 24.000 leti v vesolju. Sedaj je 12 konstalacij zvezd na Mlečni cesti. Videti je, da se večina ljudi tega ne zaveda. Namesto tega se zavedajo, da je Zemlja ploščata, da Luna ne kroži okrog sonca, ampak okoli nas

11 b

Hotelo jo je zadušiti, izkopala se je izpod rjuh in odej in se je umirila šele ob vpijanju izrabljenega, zdaj že tudi ohlajenega zraka. Molk ju je še bolj oddaljeval. Da bi ju spet zbližal, se je razumsko usmerjal v akcijo. Še je upal, da je mogoče izveleči kolikor toliko ugoden konec iz teže te noči. Vendar bi bilo začnjanje znova le ponavljanje in že vnaprej obsojeno na neuspeh. Gnetel je njene prsi, dokler ni vzdihnila. S prstom se je preril vanjo. Z enakomernim mehničnim draženjem jo je skušal spet pridobiti. Vrnila mu je isto, z nohti mu je šla narahlo po dnu tulca in proti korenu, nato znova. Čutil je, da se bo izlil v prazno. Popustil jo je in se je osvobodil njenih rok. Zganila se je in udobneje namestila, kakor da je hotela le to. Obrnil ji je hrbet in se je skušal obvladati, da bi prihajajoči krči spet zamrli. Tačas mu je govorila od zadaj. Dotaknila se ga je na vsej površini in mu je skušala tako in s tihim, sugestivnim pripovedovanjem posredovati nekaj toplote. Oklenil se je še te poslednje možnosti. Prisluhnil je.

1

Na njen znak se je razmikalo kamenje in se je odpiral vhod v podzemlje. Prihajala je iz teme in sprejemali so jo kot nosilko svetlobe. Legla je k njim na skupni pograd, vodji bunkerja ob stran. Slastno so vdihovali njene izdihe, ko sta jim skušala ohraniti enakomernost tudi med ljubezenskimi sunki. Silovitost strasti sta sprti pretapljala v podaljšano zadržanost.

Z nočjo so čakali njenega prihoda. Naučili so se živeti brez besed, brez nepotrebnega gibanja, brez možnosti zravnane stoje. Tako so se krčili celo na ležiščih. Lezli so vase, se beleli kot klitje v kleti in so čakali na njen znak. Tedaj so planili k steni in so poznali za vsak kamen njegov posebni prijem. Kmalu ni bilo težje kot odgrniti zaveso.

Ne da bi bilo mogoče dognati zapleteno zaporedje, se je sestava zasedbe podzemeljskega bunkerja menjavala. Tik pred hajko so prišli novi. Ko zaradi bližine vojakov ni mogla iz vasi, je bila vsa nemirna s slutnjo. Naposled je tvegala, spustila se je v kamnolom, dala je znak in se dotipala v svoj kot. Pod njenimi rokami se je sprožil ženski vrišč, ki ga je hitro zadržala velikost nevidne roke. Ukresani plamen jo je še potrdil. Dih je odnesel eterično telesce s stenja, na katerem je žareče ugašalo v dimu in izrabljenem zraku. Legla je nekam vmes in je z drugimi prisluškovala premikanju v kotu. Končno je izčrpana zdrknila pod zavest, da so jo morali zbuditi z dotikom. Planila je, udarila v steno in kopala v zid. Slišala je rast kamenja za seboj. Skrbno je zakrila vse sledi in zbežala v vas. Oblečena je sedla v posteljo, medtem ko jo je zalival gnus in je zunaj naraščala svetloba iz noči.

Zapadla je v neko odpočivanje brez spanja, dokler se ni zalotila na poti brez vrnitve. Tako je vstopila v odmevajoče hodnike z vrečami peska v okenskih okvirih. Dolgo so jo vodili po temnih zavojih, dokler se niso tik pred njo odprla vrata v preobilje svetlobe. Pustili so jo samo, toda čutila je skrito opazovanje. Spačila se je proti ključavnici, tedaj sta vstopila. Ves čas sta stala pred njo, naslonjena na pesti. Kadar sta se nekoliko preprijela, so ostale na gladki ploskvi potne sledi, ki so se počasi raztapljale v motnost.

Kasneje se je položaj v prostoru spremenil. Eden od oficirjev je sedel na pisalni mizi in telefoniral. Drugi se je pognel globoko v usnjeni naslanjač in se je pokrival z rokami. Sumila ga je, da igra. Toda vstal je pred njo, da se mu je zagledala v hlačni razporek. Streslo jo je. Zdaj je bil to drug človek, po držji in kretnjah vojak. Tako je vedela, da se je akcija začela.

2

Med kasarno in kamnolomom je hitela obratna izdaja. S precejšnjim razmikom in hrupom se je za njo premaknila vojska. Sredi dneva se je pojavila pred vasjo, nato v vasi, kjer so se oficirji porazgubili po hišah in so si dali prinesiti vina. Zunaj so vojaki zajemali iz posod z ledvčastim dnom. Nato so se razkropili k opoldanskem počitku, da so se na žvižge in ostra povelja le počasi sešli iz različnih delov vasi.

Kolona se je odpravila po kolovozu. Šele na robu nad kamnolomom so se vojniki razvrstili v strelce. Tedaj se je nekomu sprožil avtomat, da je rafal zdrdral v prazno. Odmeva ni bilo. Vrste so preskočile rob in so se — razen strojničnih straž — spustile v kamnolom.

Oficirja sta se postavila vsak na svojo stran z naperjenima samokresoma. Vojaki so kopali z lopaticami na kratkih držajih. Naleteli so na skrbno prikrit in sestavljen zid. Tedaj so se lotili dela z orokavičenimi rokami. Zazijala je vrzel,

na namig je pristopil mitraljezec in je spustil v notranjost rafal. Zmaličene krogle so še klokotale po kamenitih stenah, ko se je v bregu utrgal plaz. Visoko nad glavami so zagledali senco, kako se je pognala čez. Zgoraj je počilo nekaj strelav. V prazno je zdrdral še mitraljez. Ko je utihnil, so spodaj razvalili steno. Pred njimi je zazijala praznina, v kateri so baterije odkrile goloto skupnega ležišča. Ogenj, ki so ga podtaknili, se ni hotel prijeti. Oblizal je prepojene deske in je povzročil dolgo tlenje v kadeči se slami.

V vasi ni bilo mogoče obnoviti prejšnjega razpoloženja. Drug pred drugim so nekaj skrivali, tihi medsebojni dogovor so prekršili na obeh straneh. To je povzročalo mučno napetost, med vojaki prebujeno budnost, med vaščani razdraženo prežanje. Močno oborožene patrole so vsak hip odhajale na vse strani. Vračale so se utrujene do neopreznosti, polegale so čakajočim ob nogah. Medtem so vaščani po sili obnavljali vsakdanje delo in navade. Pognali so živino v korito sredi vasi. Stražar na mostu se je čudil, ko so velika telesa obstala ob robu in jim ni bilo do vode. Nato je gledal perice, kako so prihajale s culami, kako so se zravnale nad izžetim perilom in kako so si dvignile škafe na glave. Zravnane in nihajoče se v bokih so odšle po strmini.

Ob sončnem zahodu so se vojaki zbrali, ob prvem mraku so odšli. Iz vasi so oprezovali za njimi izza vogalov, dokler se niso res prepričali. Medtem so se drugi spustili pod most. Odkimali so onim na robu. Ti so se sestali in razdelili. Skupini sta odšli po obeh bregovih. Dregali so v tolmune, šli so okoli grmovja v plitvinah. Leganje teme jim je skrajno zmanjšalo možnost, da bi našli. Zato so poslali nekoga do mlina.

Starec s strašno brazgotino čez obraz je prikimal. Razmaknil je listje in je posvetil mrliču v obraz.

3

Ves ta čas je preždela pod plahto močno postrani zavlečenega tovornjaka. Na rebrih lesene klopi je začutila prenikanje svojega ostrejšega vonja skozi smradni filter vojaške uniforme in je skušala zaspiti. Posrečilo se ji je šele med oddaljenimi strelji. Zbudilo jo je preskakovanje dvignjene zadnje stranice. Stisnjena od strani in ob steno kabine je nihala z drugimi.

V nekem golem prostoru se je preoblekla iz vojaškega v svoje. Potem so ji pripovedovali o akciji, z užitkom podrobno o potankostih. Hotela je videti truplo, vendar so odkimali.

Prestopila je v celico in je poslušala za seboj kovinske zvoke, s katerimi so se zapirala in zaklepala oklepljena vrata. Obstala je na sredi, da bi se vživela v novi prostor. Zlagoma se je sesedla, toda toliko ozkega prostora je zraslo nad njo, da je zaradi pritiska hitro vstala. Potisnila je vedro pod lino, stopila je na prste na leseni pokrov in se potegnila za rešetko. Prsi so ji težko ležale na strmi polici. Na obrazu je čutila zunanji zrak, videla je oblačni in dvakrat prekržani kvadrat neba, toda bila je premajhna, da bi mogla pogledati dol. Dokler je lahko zdržala tako napeta, se je oklepala železa, nato je popustila in zdrsula s telesom po grobem cementnem ometu. Dlani je vlekla na dolgih pecljih za seboj, dokler se tudi to gibanje ni ustavilo v zvitku. Tako je čakala, da bo prišlo olajšanje, a po krčevitem utripanju je ostala prazna in nepotešena.

Dopovedovala si je, da je v ječi le v lastno zaščito, da lahko vsak hip odide in da je z njo popolnoma drugače kot z drugimi po celicah. Spoznanje te samoprevare ji je odprlo prvo novo možnost in s hrbtom na deskah jo je razpredala do skrajnosti. Potlačila je vse ostalo in je suho sprejela svoj položaj. Neopazno minevanje časa si je skušala organizirati med posameznimi obroki. Za sprehode po celici je iznašla najdaljšo možno pot. Iz dvigovanja k lini je napravila pravi obred.

Ko so jo odvedli v sobo s pisalno mizo, so podrli njen umetni, s tolikim trudom zgrajeni sistem. Za začetek so jo obvestili o tem, kdo je padel. Samodejno je prikimala. Spraševalec je nadaljeval. Vedno teže se je zadrževal, da je ni zaradi njenega molka udaril. Toda videl je, da ga k temu izziva, zato je povetil pest.

S prsmi na polici pod lino je čutila poglede v hrbet. Med rožljanjem se je obrnila in se je v pričakovanju naslonila na zid. Oficir je potegnil za seboj težka vrata. Nihal je pred njo iz škornja v škorenj in se je odpasoval. Potegnil ji je jopico izza krila in se je zagrizel v njen trebuh. Ko se je nasesal, ga je odrinila in mu je z visokega stojišča povedala, da naj ji prej prinese vato, brisačo ali platna. Nekaj časa je še dojemal, razmišljal je še med zapenjanjem, nato je počasi prikimal in ji je zadal en sam hiter sunek, da jo je bolj zabolelo od zidu. Prisilil se je v krotanje in je izstopil med napadom dušečega kašlja.

(inte
rna
kron
ika)
KDO
VSE
SO
KRA
DLI

V sredo, 16. 9. 70 ob 12h so se v prednji sobici uredništva Problemov gnetli tle uredniki: Marjan Rožanc, Taras Kermauner, Dimitrij Rupel, Tomaž Kralj in povrh teh še ex urednik Andrej Medved. Sobica 1,5 × 2 m je zapolnjena s pohištvom, tako da so se omenjeni ljudje gnetli na površini max. 1 m². Tedaj je vstopil še Marko Švabič. Ker se vhodna vrata odpirajo v prostor, so nekatere ljudi udarila, potem pa nagnetla, da je lahko prišli vstopil.

Marjan Rožanc: Si prišel po denarček, kaj?

Marko Švabič: Ja.

Marjan Rožanc: Koliko že? Sedem jurjev, ne?

Taras Kermauner vstane, pozdravi, odide. Odide tudi Andrej Medved. Dimitrij Rupel, Tomaž Kralj in Marko Švabič se pomaknejo v sosednji večji prostor, ki je namenjen uredniškim sejам in drugim množičnim prireditvam. Marjan Rožanc stoji v mali sobici in brska po žepih.

Marjan Rožanc: Jebenti, ni jih. Pet jurjev! Čakaj, bil sem pri Koprju.

Naglo in šepaje odide. Čez čas se vrne.

Marjan Rožanc: Pa ni jih. Baba je rekla, da ni nič najdla. Pet jurjev, jebenti! Kaj pa zdaj?

Marko Švabič: Jaz drugega ne morem reči, kot da se mi smiliš.

Marjan Rožanc (gleda po navzočih in si ob domislici in trpečem smehljaju prikimava): Potem mi jih je pa kdo spizdnil. Tale Taras se mi že dolgo zdi zelo sumljiv.

Stopil je na sredo sobe, razočaran do golega. Naježil se je, toda tako se je spet začutil in si je zaželel, da bi ga kljub vsemu poklicala nazaj. Rekla mu je, naj gre. Izrekel ji je nekaj premišljenih, žalečih besed. Pojdi, je ponovila, a kar je rekel, se je odbilo. Poskusil je drugače, zdaj z očitanjem. Patetično je vprašal, kaj je sploh hotela od njega: če si hotela mojo sramoto, tu jo imaš! Preklete dobro ti je uspelo, da si napravila iz mene poleno z nekoristno grčo. Ti seveda ne vidiš, jaz pa še preveč dobro vidim: zakaj vse to.

Vžgalo je. Nehala je kar naprej ponavljati, da naj gre. Pustila mu je, da se ji je spet približal in da jo je prijel skozi rjuho. Znal je že brati z njenih slepih oči, čakal je, kaj bo prišlo. Čakaj, mu je rekla, nisem ti še vsega povedala!

Zatulil je. Zadel je z glavo v vogal nočne omarice in je še bolj zatulil. Planil je k plašču in do vrat. Na pragu se je obrnil, kakor da je v tem trenutku vse razumel. Pozdravil jo je brez užaljenosti in očitka. Zasmejala se je, vesel je bil, da prisiljeno. Pojdi že, mu je rekla tako razklano, da ga je spreletelo.

Ko je zaloputnil z vrati, je sedla v postelji in si je s tresočim plamenčkom prižgala cigareto. S pritiskom je tlenje kmalu zatrla in je na določen način potrkala po zidu. Prišel je odgovor, za njim sta sobo napolnila njen šum in vonj. Legli sta. Rada te imam, kadar dišiš po moškem, ji je rekla. Z nohtom ji je rahlo krožila po bradavičnem podstavku. Kako si razdražena, ji je rekla.

Čeprav je z vstajanjem čez njo ni hotela zbuditi, se je zganila in takoj potuhnila, ko je zagledala golo in razkoračeno nad seboj. Spi še, ji je rekla in vstala. Stikala je za cigaretami. Ali imaš ti kaj? je vprašala z glasom iz omare. Aha, tukaj!

Stopila je k oknu in si je ukresala ogenj. Z vdihom je razžarila vršiček cigarete, z izdihom je upihnila plamen. Pogledala je ven. Slab dan bo, je rekla, a napovedano je bilo lepo vreme.

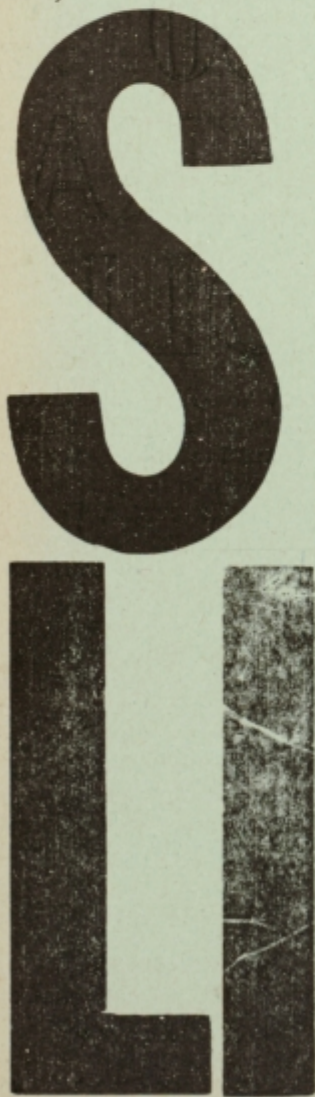
Dimitrij Rupel:

PISMO PAVLA PAVLINA (delovni tekst)

Pismo. Pismonoša prihaja. Skoz arkade, po komaj deset centimetrov širokem pasu hrapavega zelenkastega betona. Če dobro gledaš, vidiš, kako lovi ravnotežje. Niti ne megleno, vendar belkasto jutro. Poštar. Poštar je. Zelenkasta gred pozimi ne drči, če je zdruzan sneg. In pismonoša je v vseh letnih časih isti povaljani kurirček. Pot ga nese, pa velika torba, mimo štacunic optika in Jugoslovanske loterije, drogerije, Fotomateriala do mlekarne. Tam ima zeleni pašček bifurkacijo. Nabiralnik, velik, lesen, da grejo noter tudi časopisi. Pavel Pavlin dobiva Delo, Komunista, Naše razglede in Rheinischer Merkur. Na nabiralniku s črnim flomastrom PAVLIN.

Pismo. Brez posebno pazljivega roba, napisano s športno, nekoliko razsipno pisavo, takšno, ki vzame več prostora, kot ga resnično potrebuje — z ostrim, črnim kemičnim svinčnikom. Splošni videz je vendarle urejen, mož je vajen pisala, sholar, ki so ga trdo prijemali zaradi kaligrafije, pa se je zašlampal ali preprosto predal razkošju čečkarije. Rob uhaja navznoter, kar pomeni anksioznost.

Prispel. Cesto najti — z beganjem. Spet te površne table. Bil po stari navadi prepričan, da je odločilna smer neba. Po nekaj kilometrih... da peljem nazaj proti avtomobilski cesti. Kraj, kjer vprašam za naslov, se imenuje Krošnja ali Krašnja. — To je velikanski grad, se navduši mož z bicikla. V obzorju res od-

krijem srednjeveško gmoto, kot trdnjava, rjavkasto peščene barve. Naslov, ki sem mu za petami, pa ni ono v daljavi, temveč solidna baročna hiša. Slučajno sem jo opazil ob bregu motnega jezera — real place za povodnega moža — živozelene mreže in tisto — približno na pol zračne razdalje od gradu, ki sem ga praj imel za svoj cilj. Vendar — odličen dvorec, duhovita, sicer nekoliko štirioglasta hiša z bogatškimi oboki, okni, razdeljenimi v podokna z najmanj šestimi različnimi oblikami kristalno umitih šip.

Odložil kovček, pustil vse v nemar še nekaj dni. Sovražim to, da je neka soba drugi dom. Kakšen razgled! Race! Čedno prgišče vode, celo nekaj lokvanjev pri bregu, kjer so cvetlična vrata. Dvokrilni vhod z vodne strani. Recimo, če bi vstopila kakšna nimfa. Sicer kup skrivnostno zapletenega sočivja, sklonjenih, kakor čipkasta zavesa zrežljanih vrh, ovijalke... Pa šibje, srobot, trsi z rjavimi podolgovatimi glavicami, blazinicami za šivanke. Če se utopiš, najprej pol ure počasi brbota zaradi gošče. Na mizi je bil spray proti komarjem.

Zdaj sem tukaj — za trde tri tedne. Družbe sem se našel prvo minuto. To se mi je zgodilo na stopnišču, ko sem si ogledoval škofovsko bisto. To je oni, ki je imel zadevo v posesti. Jasno, kdo se prvi prislini — Talijan. Re-na-to! Ima grozljivo trdne politične nazore — nazorčke. Amerika da je bistveno leglo. Avstralka Betsy. Rad imam to gospo petdesetih let, actress, z očali in glasom, kakor da bi se ves čas polagoma davila s stekleno frnikulo. Nikogar drugega ne maram. Za hip, ampak samo za toliko, me je pretresla (sovražim to besedo, vendar jo rabim kar naprej) neka ženska iz Montpelliera, da vidiš njena oblačila, crkneš, za zajtrk rdeč puli in tesne črne usnjene hlače, rahlo roparski sprednji zobje. Z njo se bo vsak čas začel intenzivno ukvarjati Van den Vlught, o katerem ne bo poročila, ker je, blago rečeno, idiotski tip. Prvi večer sem imel spor s Španko, znorel sem. Z Renatom sva pila pivo in prigrizovala antiameriško propagando. Za hip sem pomislil, da me fant preskuša. Kakšne ljudi vabimo! — Questi Americani non hanno stoffa... ničesar da ne razumejo, samo denar... money, capisci, money, kupijo literaturo, kupijo slikarstvo... Potem Julia. Prosila me je, če lahko spi je na moje zdravje iz moje steklenice... povrhu vsega je bilo pivo še ukradeno (kdo bi resno vzel napis: PROSIM, PLAČAJTE ZA VSAKO STEKLENICO, KI JO VZAMETE IZ HLADILNIKA, 3 DIN!), kar sem ji velikodušno dovolil. Dežurali smo v kotu polmračnega halla. Vrata na vrt (steklena) so prepuščala odseve z jezerske gladine, da ti stopijo solze... Če je kdo vstopil z vrtni strani, se je znašel v ognju pogledov... razdalja od vrat do naseljenih kotov je bila preračunana na škofovsko distanco. Torej, v tej sobani je še **pretresljivih** reči: na primer velikanska (4 × 7) slika z lova. Krvavi zajci in puretina... sijajno naslikani noži... Z modro barvo in belimi lisami. Jasno je na sredini škof, tolsta oseba rdečih lic, nohte ima umazane, prste majčkene in nakitene... In kako se svetijo tisti zlati krožniki in instrumenti, ki jih je polno nad glavo... Real place za rdečo buržoazijo... S tem mislim predvsem Grobelnika in tiste prasce... Albert je tudi tukaj... mimogrede sem ga vprašal, če še kaj moli na grobnici narodnih herojev... to veš, da se hodi posvetovat z njimi. In roko ima že čisto izrabljeno od telefonske številčnice, uho pa sploščeno od slušalke... Kadar govori, mi postane slabo. Vsaka druga beseda je »nekje«. In Renato ga gleda kot boga. Zadnjič sta skupaj udarila čez plutokrate. Da bi bilo treba končno povoziti »sile«, a veš? Poleg usnjene klopi, kjer sedimo Julia, Renato pa jaz — da vidiš — fantazija od stola za hruškaste zadnjice — stvar, ki jo je mogoče videti samo še v filmih. Totalna črka X. Sesti moraš naravnost v škarje. Poleg stola je klavir, po katerem gruli Van den Vlught — ob ponavljajočih se, enoličnih, ure in ure enako goreče strastnih izstrelkih za Lucette (tista iz Montpelliera). Ob igranju dramatično premika ustnice in zatiska oči. Včasih jih nenadoma izboči in zavrta v strop, da misliš, da mu je prišlo... Toda krožniki... kako so zlikani, nimaš pojma... v njih se z zaprepaščujočo natančnostjo zbirajo bistveni podatki o dogajanju v prostoru. Lucette pri kaminu, zublji, rdeči zublji... Videti je v krožniku kot neskončno zobata jazbečarka. Kamin pa praskeče, da nenatančnemu poslušalcu uide marsikakšen pianissimo. Ob njem mrko in pomembno stražijo seminaristi. Sanjajo o novi internacionali. Menda sem vprašal Julio, če je slabe volje... njen nos, minute in minute ga je mrgodila in mečkala, da je postal nenavadno ptičast. Kot da nima opravka s tem. Odgovorila je, da ne. In potem... kateri vrag me je gonil v nove poizvedbe... če je vedno tako kratka in ostra... Menila je, da ne zna prav dobro angleško in da se ne namerava poigravati z besedami. Po-i-gra-va-ti! Nakar jaz, da je vse skupaj šala... in seveda igra z besedami, kar ni slabo... da pa mi je vseeno in naj pozabi. Ona, da ni vseeno in da se z besedami ni igrati, kajti... potem že vem... V tišino je nato strastno rekla,

K

A

TOMAŽ KRALJ

zaupa nje

Uničevalno, stalno plavajoče, postajajoče gibanje, izgublajoče vzrok v nerazumnosti. Ne misliti — ampak se lesketati. Včeraj je bil roman, jutri bo film. Spoznavati vizualnost. Samo slika lahko obsega informacijo.

hollyw ood je literar en

Osnutki, razvoj, srečen konec. Ti soč »filmov — knjig«. Še vedno je potreben pisan scenarij, da lahko prodamo idejo filma. Propagandni stroj, ki stalno obratuje, producira cerkev in celuloida: Grki so imeli Olimp, na katerem so živeli bogovi, mi imamo filme. Oglejte si svoje boginje na filmskem platnu, doživite posvečenje pri okencu, kjer prodajajo vstopnice.

previd na kon trolla

Kakor vse uspešne institucije je filmski monolit stalno kontroliran, nedomiseln in prestrašen. Peščica ljudi odloča, katere filme bo videlo 99 % ljudi. Osnovna tehnika in ideje, kaj film sploh je, so se le malenkostno spremenile od časov bratov Griffith. Novo pomeni nevarno, lahko prinese deficit; zato delajo stvari, ki so bile popularne včeraj.

abstra kcija

Mogoče so kozmične vibracije; mogoče je Vodnar; mogoče ekonomija; ampak strukture se rušijo, razpadajo, misli se gibljejo naprej, ven, ob strani, navznoter. McLuhan je pregal Gutenberga. De Bono misli vnaprej. LSD je plačljiv — vzni listek do novega vesolja.

živo in obogat eno

Kinematografija ni mrtva; zelo je živa in živeča podzemno; kakršni koli so vzroki (droge so vsekakor eden izmed njih), ljudje drugače sprejemajo filme, čisto drugače sprejemajo preteklosti. Novo pojmovanje filma je drugačno od tistega, ki so ga bili vajeni včeraj. Stvari se dogajajo v dveh smereh — povratek k osnovam in skok naprej. Scott Barlett, ameriški režiser z Zahodne obale, zgoščeno pravi takole: »Naj se film dela sam; vskoči in poglej, kaj se dogaja; verjemi sebi... tam je vse neznan. Lahko samo predpostavljajš, potem pa moraš skočiti.«

vrtnič asti izl

da sem idiot. Vprašam o ljubeznivosti, če je v zvezi s ponujenim pivom (jaz svinja sem ga maloprej ukradel državi). Idiot! Idiot! Moje poslednje, zdaj že čisto skromno in kot rutica prozorno vprašanje o Špancih in vročekrvnosti jo je položilo. Začela je ihteti kakor otrok. Vrgla je na mizo tisočak in stekla po stopnicah.

Ko smo naslednje jutro pričeli z delom, je bilo vse po starem. Predavanja so minila v vljudni konverzaciji in levičarskih domislicah. Grobelnik je razložil, kaj je pravzaprav socializem in v čem smo bistveno boljši od drugih. Stalinist! To sem pripomnil Renatu, ki je malodane zardel. Nato ves v izpuščajih: — Pa kaj, pa kaj!

Če sedim v knjižnici, ki je, mimogrede povedano, resnično bogata, vidim jaso in hrib. Zbranost. Redkokdo sploh zaide sèm. Zdaj jo sprejemam kot izgotovljeno dejstvo... preteklost! S seboj imam vsa stara pisma in dnevnike. Moral bi jih bil že zdavnaj zažgati. Mislim, da mi je bilo s tvoje strani priporočeno, naj to storim. Knjige so povečini nemške, izpred preporoda. Kako sem mogel... lahko mi napišeš, kako sem mogel. Ti to veš! V knjižnici me nihče ne vidi. O poreklu knjig ne govori narodnjakom. Besni bi bili.

Ponoči sva z Renatom, ko sva se vrnila iz oštarije, odšla na lov z baterijo. Gonila naju je neka posebna demitologizirajoča strast. Če smo komunisti ali socialisti ali kar že smo, zakaj ločene spalnice, zakaj policijski režim? Da vidiš Alberta! Kot da nekaj premišljuje, se sprehaja po hodniku med spalnici. Ves je mozoljast od strahu pred grehom. Ob ribniku sva na več mestih odkrila poležano travo in vsepovsod sva stikala, da bi našla koga in flagranti! Luč je zadela samo v vetru zmajajoče krošnje, močvirja z bohotnimi rastlinami, žabe in insekte. Bilo bi grozljivo, če bi res koga odkrila... To sva si priznala v istem trenutku.

Sanjal sem. Podobno, kot sem ti že pripovedoval. Vetrna noč, gozdovi. Med večerom in jutrom se je razbilo okno na naši fasadi. Opazil sem napis: PROSIM, ZAPIRAJTE OKNA! Na mizi pred oknom na ribnik leži barvasta slikanica. Gladko ostrizena Renatova glava je zanihala in prenesla senčno projekcijo s kostonjeve površine na barvasti papir in spet nazaj na gladko ploskev mize v knjižnici. — To je ta svet politike, je rekel Renato, — svet manipulacije in ekstaze!

Tanjo poznaš, njene zabave v Krakovem? Precej podobne situacije! Škrtanje peska... stojim v senci drevesa v velikem vrtu, v ozadju jezero, urejen vrt, z belimi stezami, s pravokotnimi otoki trave, z rumenkastimi, visokimi zidovi, baročna hiša, precej okorna, vendar bogataška, paviljoni, tople grede, to je starinski park... manjka samo glasbeni štant. Počasno pahljanje krošenj, umirjeni koraki do tal zakritih gospodičen. Dve korakata po sredini kraljevskega drevoreda. Ščiti ju beli sončnik z resicami. Pogovarjata se resno, ne preveč strastno, pripravljeni sta popustiti, odstopiti od svojih stališč, prijazni sta in ljubeznivi, visoko dvigata noge, krili se jima podajata v rahlem šumenju.

Tu je Matija Belinski. Poznaš Matijo. Zdaj je zresnjen mož, v rjavem žaketu, s pipo, v družbi z arhivarko akademije. Celo gimnazijo sva presedela v isti klopi... cele dneve potapljala ladjice... N. B. Pisal mi je. Pisal mi je imenitno pismo iz onih časov.

Drugi Pavel!

SVBEEQV (To sem se naučil od strica Cicerona in pomeni »če si zdrav, je dobro — jaz sem tudi zdrav«). Pristrčno bodi zahvaljen za pismo in novice. Prepričan sem, da si zdaj že v ostrem političnem elementu in da si se premeteno poslal na šovinistične Srbe in kar je še manjvrednih nacij. Menda že veš, da snujemo novo državo. Svojučas si bil eden glavnih stebrov naše gverile. Jedro je Slovenija. Vzamemo del Hrvaške, predvsem obalo, del Bosne, kjer je surovinska baza, Vojvodino, ker nekaj žita pač moramo pridelati... zdaj pa pazi: priključimo Avstrijo na severno Italijo. Sicilija naj se v rit ugrizne, juga imamo sami dovolj. Čehi bojo pridno delali in dali mir. Madžari nam bojo kuhali. In this is it! Petru povej, da mu bom, ko pride v Ljubljano, odrezal ali odgriznil tisto, kar ima najrajši.

Mimo šepet: — Veste, Tanja je imela šest splavov... zdaj je še nekako videti, v dveh letih... nihče je ne bo niti pogledal... z rokavicami se je ne dotaknem... uh, kakšna kurba... in tisti njenj prostitut! Bajje totalno gnije od sifilisa. Zdaj oplaja z njim že nedolžne trinajstletnice. In vpičo nje. Sicer pa ona ni dosti boljša. Ure latinščine zaigrajo v krošnjah zlatega popoldneva, anekdote plešastega Praprotnika, rjojenje glagolov...

Srečam Žarka, ki se giblje počasi, zvito, giblje se visoko v trebuhu, lasje plapolajo, Žarko reče »O!«, za njim klapa Tanjinih sošolcev. Tanja: — Kakšen eteričen možki! In nekdo jo udari od zadaj v tilnik, da se zruši.

— Tam je njegova žena, pravim in pokažem na Ajdo, ki stoji v senci pred visokimi, kovanimi vrati, z dvema kovčkoma, ki ju ne postavi na tla, ampak kar drži. Ajda je videti, da je ravnokar pripotovala. Nekatere zunaj obzidja pnevmatična vrata avtobusa, nato dizelski hrup. Kovčka v roki se ji majeta in po obrazu se naselijo drobne kapljice znoja... Lasje ji padajo na čelo... Ustnice ima razširjene kot Jeanne Moreau.

— Krvave roke v beli sneg, slišim. — Večinoma bojo gostje prenočili v gradu, pravi Maša Zore, ki priplesne vsa v belem z belim sončnikom z resicami. — In sploh se večeri. Gospóda bo pekla v naravi... komur ni do hrane, se lahko ufnakne. Vrt se počasi prazni, ljudje se zbirajo okrog ražnjev, poslopja so učilnice, ob šipe žvenketajo dolgi govori profesorjev. Slišim Grobelnika. — Presegati... uresničevati... vplivati... spodbujati... delovati... prejemati... zajemati... zrušiti... ohranjati... iskati... sprožiti... uvajati... prilagajati... razbiti... postaviti... še vztrajneje zastopati... — To je on, razlaga Tanja, — zelo dober je, razumeva se in ujema, ne poznate gospoda, to je moj zaročenec, slaven, zdaj se je še posebno proslavil, odkar ima mene. Sanjač, pisatelj... prvič v življenju čutim, da...

Družba se odmika kot pomol od ladje. Ostaja s kozarci v rokah, nekateri se obračajo, dajejo pripombe z zakritimi ustmi, opazujejo noge moje zaročenke Tanje, njen make-up. — Hočeš videti, kako delajo tiste stvari? Greva? Zabredeva v travo. Pod grmovji vse živo. Ženske roke se stegujejo in krčijo... Ljubko! Brnc me moška noga, ki išče oporo. Čaplje letajo v velikih krogih nad ribnikom. Profesorji diskutirajo o programu naslednjega dne. — To jih pikajo, meni, — če se potiš, te požrejo pri živem telesu. Poležane trave, krotka gnezdeca. Race. Čof, čof, čof... v neskončnost tepejo gladino vode, vendar nikdar ne vzletijo.

Nekaj dni je tega... v torek... je prišel v mojo sobo Albert. Sedel je na posteljo. Začel je standardno. Da »mi« še vedno držimo revolucijo v rokah. Da je treba s tem računati vsak hip. In da »nam« ne more biti vseeno, kaj počenjajo pisatelji.

— Kdo so ti junaki? Nekoliko papirnati, polni nedoločnikov? Kdo so te skrivne organizacije? Kdo so osebe, ki se sprehajajo, kakor da si jih precedil skoz sončno pajčevino? Sanje? Ali je kaj več? Mogoče usode, ki utegujejo zanimati delovno ljudstvo? Ali sem samo histeričen, ekshibicionističen zgodbar?

Zatisniti moram oči, izgubiti spomin, da se mi bojo predmeti in dogodki vendarle enkrat pojasnili, da jih bom začel imenovati po svoje, da jih ne bom jemal kot samoumevne. Sprehod skoz prvotno pokrajino. Šele ko se zbršejo vse vrednostne sodbe, ko se spremenim v divjaka, bom lahko razložil, kar je treba razložiti. Sicer vedno začnjam nekje v sredini in ne morem zarisati obrazov, kot bi jih hotel; da bi bili ptičji ali kakršni že, da jim vidiš razvoj, gube, kako se je krivilo in sesedalo meso... Toliko let med njimi, gotovo sem že pozabil, kakšni so, zato jih opisujem s tako površnimi besedami, kot da so vsi živeli z njimi teh sto let. Nikogar ne poznam.

Nekdo je imel sključeno telo na nekem predmetu v nekem prostoru, kamor je deloma prodiralo sonce. Recimo, da ločimo nekaj, kar nismo sami, da čutimo zaprt prostor in da smo verniki sonca. To so predpostavke. Roke je imel blizu obraza in sonce mu zato ni sijalo v oči. Zunaj prostora je pokrajina. Zravnal je telo, odrinil predmet, na katerem je odpočival sključeno telo, da se je slišal vznemirljiv zvok, napel je ušesa. Stopil je po prostoru, omejenem, edinole na sončni pa na nasprotni strani je možnost, da odide ven. Koraka ven. Dospe v naravo. Noge so mu mendrale tla, kjer je hodil. V pokrajini so bili svetlejši in temnejši obrisi. Tik preden se je zaustavil njegov pogled, so bili obrisi precej temni in so se odražali od neba, ki je bilo prežarjeno s soncem. Narava je bila prijazna. Ko je stopal vanjo, ga je ljubeznivo sprejemala. Ni bilo nobenih težav s hojo niti ni na koži občutil pretiranih bolečin. Naletel je na telo. Bilo je pokončno telo, stalo je sredi pokrajine in se nastavljaló soncu. Ko je bil čisto poleg njega, se je premaknilo. Živo. Morda je s čim pokazalo, da želi, da mu prvo sledi. Premakneta se. On ve, da ga telo privlači, seže po njem, kot da bi bilo njegovo. To je mehko telo, nekoliko bolj razčlenjeno kot njegovo, več skrajnosti je na njem, in kadar se jih dotakne, telo vzdrti. Telo se nasloni na visok, štrleč predmet, ki je v zemljo prav vsajen. Nasloni se nanj in skrči nogo. Nato on poišče njen obraz in diha vanj čisto od blizu. Ona si želi njegove bližine. Pokrajina se razmigava, pojavi se tretji človek, nato jih je še več. Zrastejo besede in kmalu se oddaljijo od osnovnih pojmov, kot je sonce, roka, obraz, predmet...

Kdo so ti ljudje brez imen, ki pustošijo v tvojih pripovedih? Zakaj se ne poigraš z resničnostjo, zakaj jih ne pripelješ na naše ulice? To, kar pripoveduješ, je lahek spomin, je nekaj okorno frfotavega, kar ne boli, nekaj, kar si že prežvečil

et

Acid je dal kinematografiji najmočnejši sunek po izdajbi zvočnega filma. Neverjetno so dvomili, da bi bilo mogoče predstaviti kakršne koli LSD izkušnje na filmskem platnu. Vendar pa so prav taki eksperimenti ustvarili publiko, ki lahko razume filme, ki so 1000 kilometrov oddaljeni od Mary Poppins. LSD je bil pobuda za filme kakor Hallucinations Petra Weissa in Tangijev film for inner Landscape (Film za notranjo pokrajino), pa tudi za moralistično Cormanovo katastrofo Izlet (The Trip). Cormanovo moraliziranje in odločen nastop proti LSD sta končno čisto razumljiva, saj sta posledica Cormanovega edinega izleta z LSD, ki se je zanj končal precej paranoično. Vendar pa se je eksperiment vrtinčastega izleta že dokaj stabiliral: LSD-scena v filmu Denisa Hopperja in Petra Fondé Easy Riders: rapidna montaža, leče — ribja očesa, vrteče se slike; vendar pa je vse skupaj precej oddaljeno od pravega izleta.

slikani zvok

Zvočna oprema filma je natisnjena ob strani filmskega traku — zvočni valovi se transformirajo v zvočne modulacije. Barry Spinello je vgraviral zvočno kuliso direktno v filmski trak, da bi videl, kaj se bo zgodilo. Imej pravilo — prelomi ga. Zakaj pa ne drugače? Kakšen bi bil videti zvok skupine Grateful Dead?

psihol oškô si mfonij a

Čisti zvok smo kontrolirali stoletja in stoletja (glasba), s svetlobo smo se ukvarjali le zadnjih 50 let, njene potence pa smo spoznali šele v zadnjih desetih letih. Kaj sedaj? Čisti vizualni toni; svetlobna simfonija v 3D? Kdaj bomo dobili vizualni Moog Synthesizer? Bratje Whitney, ki so zadnjih deset let eksperimentirali z barvami, so na poti. S svojim hipnotičnim fluidom Hopis and Yantra. Budisti so vedeli za efekte ritma in ponavljanja, saj so jih uporabljali v svojih mantrah. Podoben efekt lahko dosežemo s strobe reflektorji (reflektorji z jakostjo močne fotografske blišavke, ki stalno utripajo). Tak efekt je uporabil Gondrad v filmu The Flicher (Plapolanje), vse skupaj pa je le začetek. Kontrolirani strobe in barvne kombinacije lahko ustvarijo 3D podobe. Barlettov film Sedaj so vizioni odšli (New the Buffalo Have Gone) ni samo vizualen, ampak tudi kinetičen.

valovi

v pros toru

LSD ima še dva otroka: acid rock in light show. Oba sta močno vplivala na film. Scott Barlett je eksperimentalni z Enokirilo turkizno ptico (The Single-wing Turquoise Bird), eno najboljših predstav z Zahodne obale. Ta predstava mu je porodila precej njegovih filmskih idej — predvsem uporabo ikon. Zbrane glasbene skupine delajo v skrivnostnem svetu čiste elektronskega zvoka, ki se povezuje s svetlobo — vse skupaj so valovi v prostoru. Dobra glasbena skupina — dober light show sta v dobri kombinaciji lahko veliko bolj presenetljiva kakor katerikoli film. Vse skupaj je bolj totalno, bolj neposredno in takojšnje, podoba in objekt sta različna. Filmi potrebujejo stopnjo abstrakcije.

tretja dimen zija

Vsaka stvar pospešuje — prvi (nemi) filmi zvočne filme, zvočni filmi LSD filme, LSD filmi 3D filme. V 50. letih smo si pomagali s polariziranimi stekli. Trenutno smo na ostrini nečesa, kar bi lahko imenovali laserska holografija. Lahko snemamo čisto majhne predmete tako, da uporabljamo laserske žarke. Ta proces povzroči 3D efekt, če film projiciramo na lenticularni zaslon (nekaj podobnega kot ovitek plošče Satanic Majestics ansambla The Rolling Stones), večji predmeti pa predstavljajo še vedno problem. Nekateri se približujejo 3D z natančnim vertikalnim namesto horizontalnim pregledovanjem slike na barvnem TV. Predstavljajte si efekte 3D filmov s superimpozicijami, povečanimi, hitrimi barvnimi preokreti, prizmatičnimi efekti.

filmi s o dena r

Tehnični efekti zahtevajo dobro tehnično opremo, dobra tehnična oprema pomeni denar, denar pa je tista stvar, ki je večina avtorjev podzemnih filmov nima. Tukaj nastopijo etablirani filmi. Avtorji teh filmov imajo na razpolago odlično tehnično opremo, pa nobene domišljije. Ko je Gershfield dobil na razpolago hollywoodske studie, da bi naredil srednji filmov z ansambлом Monkees, je odkril nekatere stvari, ki še nikoli prej niso bile videne na filmskem platnu. Tako kooptiranje avtorjev podzemnih filmov se bo najbrž še nadaljevalo. Hollywood kravo potrebuje idej. Vseeno pa so v Hollywoodu odkrili, kdo in kaj je nova publika. S pretenzijo, da bi ugajali tej novi publiki so nastali

v sebi, postrežeš samo s praznimi besedami, samo s pomeni, ki jih razumeš edino ti. Pokaži, kako so nastajali, kako si jih proizvedel, kako si jih sešil na svojem tekočem traku, v fabriki! Spomini na ženske, s katerimi si spal? Kdo jih nima? Tanki papirčki, meglene sentimentalne noči nad počasi tekočimi rekami, sprehodi po gradovih, štetje spomenikov. Daj več! Reprodukcije, fotografije, pisma!

Pisanje pisem, še bolj pa, če katero prejemem, mi pomeni vedno več. Napisal sem ti nekaj misli o tem, kako sem gledal na realnost. Toda prvotni tekst ni možen ... povsod so predpostavke ... vrednosti ...

O tem mi je pisal prijatelj, ki ga ne poznaš. Zdaj živi precej odmaknjeno ... Strastno piše pisma in jih seveda tudi strastno prebira. Če te zanima — kako dobro, da ne moreš odgovoriti — ti kratko obnovim njegovo pisanje.

Pobere pismo. Pismo zleti na parket, in ko ga jemlje, naredi z nohti po lesu, da je slišati kakor obuta muha ali ptičji kljun. Pismo je preveč v eni ploskvi s parketom in težko je, ne da bi ob tem popolnoma zdrselo pod mizo, ustvariti špranjo, ki omogoča zajem.

Zdaj sliši dolge rafale mitraljeza. Neustavljivo pokanje v hribih. Okno je polno jesenskega prihajajočega večera, jasa v njem se vzpenja v goro. Tik pred jaso je še leseni rob terase, dve prazni steklenici coca-cola, prazna skodelica turške z dvojnimi podstavkom in ugasnjenim čikom. Mnogo smrečja. Rafali nočejo iti za goro, da bi se oddaljevali; ali naj bi se vsaj bližali in postajali oprijemljivejši. Pomisli, da se je začelo, pogled mu zdrkne na cirkular centralnega komiteja kitajske komunistične partije in rdečo knjižico, ki nosi naslov: Prispevek k problemu ustanovitve marksistično-leninistične partije novega tipa.

Pismo brez posebno pazljivega roba, napisano s športno, nekoliko razsipno pisavo, s tankim, črnim kemičnim svinčnikom. Vzame ga sproščeno, da bi ga dolge užival, trdno ga objame in vklepe s prsti desnice, nato se še udobneje nasloni. Pomisli na to, da bi ga mučili. Da bi mu iz oči brižgali majhni koščki rdečega mesa. Da bi mu zvlili zarjavelo žico okrog spolovila, potem pa bi pripeljali bombo kisika in povzročili fantastično oksidiranje ali kaj podobnega. Pri tem bi mu brali njegova razčustvovana pisma, ki jih je pisal Elizabeti. Kakšna grozljiva priznanja, ves je v teh pismih, prerezanih prsi, vse kaže, vse mu gleda ven! Mona! Bila je navadna mona! Ni bila! Ni ... Ustranec, pisunski ustranec! Kaj si ji pisal! Zares pa je bila mona! Češplja! O muke, kako sramotijo moje najsvetejše! Češplja je bila tvoja Elizabeta! Tisto, kar se razširja kakor cvetni pestič? Čebela, ki prinaša cvetni prah v ostrogah? Tvoja roznata skrivnost ... kakor čolnič iz krušne sredice, kot bombažasta preja, dišeča ... Ona ni bila mona. Oxygen! Pali! Bledi, poti se ... To je moja pisava. — Kaj je moj greh, gospod? Religiozni poznajo grehe. Pametni, odrasli ljudje poznajo dogovore in račune ... kaj odtehta kaj? Nikdar ne bom našel Elizabeti enake! To mislim resno. Bila mi je velika učiteljica in ljubica. Nikdar je ne bom pozabil. Do konca življenja me bo obiskovala. To je hotela. Hotela je postati mit resnice, pravice, pravilnosti, premočrtnosti ... Pojdi, Elizabeta. Klical te bom dolga leta, nikdar se me ne boš rešila, zastupila si me. Nisem mogel definitivno stopiti v novo zvezo. Nobena nova zveza ni mogoča zunaj tebe. Ti si postala zunaj mene in tako vem za resnico. Dokler si bila del mene, sem užival in trpel. Zdaj plavam. Ne morem ničesar, ne da bi mislil nate. To so solze. Tvoj ...

Ne bi si mogel predstavljati hujšega mučenja. Bil je precej časa proč od Elizabete. Mučenja pa so postajala vse bližnja in bližja ... Direktno smašajo ga ... Smašajo njegovo brado, da kakor gobji štor razpade v vlakna. S trnkom v rit ... zakačijo njegovo črevo in ga obesijo na bradljo. Nato smašajo njegova jajca. — Nikoli nisi ljubil Elizabete, priznaj, priznaj, priznaaaaj!!! Cvrejo popek, da nastane rjava pizza. — Nikdar, never ne boš več izvijač! Konec šraufanja! In tvojo žensko bomo nategovali, tukajle, da veš, na teje bradlji. In ona čaka s kovčkom pred vrati. In bomo rekli, da je nisi nikdar ljubil. In ti boš rekel, da je nisi nikdar ljubil. In to ji boš rekel z največjim možnim nasmeškom, ki bo izžareval sadizem in satansko privoščljivost. In delal boš z jezikom takole: ck, ck, ck! In vse smo pripravili tako, da se bo maščevalno predala nasladi. Razočarano, obupano, breztalno se bo vrgla v uživanje. In tebi nobena ženska več ne pade. Vse so naše agentke. Vse. Ne boš si upal dotakniti nobene, ker ji ne boš verjel. Vse te bojo prihajale sramotiti.

Vojaška godba je vpihnila koračnico. Deček iz recepcije mu je prinesel pismo. Poraščena gora, kot klobučevina, penasta guma ali lesonitna plošča, jo skoraj požre, majhen šopek vrača za spomin. Vmes še enkrat rafal. Rezko, oddaljeno sekljanje: daga-daga-daga. Zaokroži hrib, nato se vrača kot narobe obrnjen žebliček. To so jase, senožeti, poseke, jame polne smodnika, večerni napad, skrivška kolona. Petindvajset let, odkar je spakirala revolucija!

Snežno bela oknica, ki se dela, kot da je roleta, zares pa ima vse pritrjeno in se zapira kot splošno okno, samo da je polepšana z aluminijastimi patenti, znamenje modernega, turistično popudranega hotela s coca-colo, snežnobelimi kvaziroletami, turško, ličnimi oranžastimi, enajstperesnimi radiatorčki, nizkimi ležišči, kockastimi pripostelnimi svetilkami, v katere moraš... enostavno moraš butniti z glavo.

— Mislim sem, piše, — da je mogoče shajati brez meril in vrednosti, da se je mogoče predati občutkom. Toda to ni mogoče. Brez tega postaneš blazno samotni. Moram ti povedati, da nisem zdržal celo dobo v tistem gradu. Najprej bi moralo biti tri tedne, pa sem se že po enem vrnil. Strgal sem se z verige. Mučilo me je vsak dan bolj... da nisem mogel več prenašati tistih pološčenih medeninastih krožnikov, razgleda na ribnik... tistih stalnih proslav... padel sem ravno v obdobje proslav petindvajsete obletnice... pijancev in partizanov... In Albert... kakšne je počel. Ni ga bilo mogoče prenašati. Vohal je po parketu, če je tja stopila moška noga. V ženskih spalnicah se je nastavljal, kadar so bile popolnoma prazne, skrtil se je za kakšno posteljo in čakal, da preseneti kakšen dogovorjen par. In po gozdu je stikal kot nor, z baterijo. To sploh ni več hotel, temveč internat. Potem je nekega jutra pregledoval rjuhe. Fant, kako je zavohal spermo! Dobil je pogrebniški obraz. Zravnal se je, si popravil lase in globoko rekel: — Kdo je spal tukaj? Bil je Van den Vlugt, jasno. Ženske so se samo muzale. Nato je Lucette (to je neka ženska iz Montpelliera) stopila naprej in rekla: — To je moja sperma... žal mi je, da se je razlila, kajti zelo prijetno jo je obdržati. Znorel je, znorel! Moral sem se vrniti k Elizabeti. In potem sem dobil še ono pismo. Ubil bi tistega tipa, ki mi ga je poslal... mirno bi me lahko počakalo na domačem naslovu... Piše mi ga prijatelj, ki ga morda poznaš — Pavel...

Pismo, natipkano, torej zelo urejeno, s širokim robom, trak je že nekoliko izrabljen, zato so črke kar se da gladke in vitke, rekel bi, da je stroj znamke Rheinmetall.

Pismo sem prejel pred pol ure. Poizkušal si dati piko na i, pa si spravil na papir le piko brez i-ja. Če nadaljujeva ta najin dialog — kar prav lahko napraviva na papirju, če ti je to res toliko laže — potem je končni uspeh le vprašanje odkritosti. Obojestranske odkritosti, do sebe, do sogovornika.

Praviš, da tisti turisti tam na jezeru z določeno skepso stopajo v čoln (to je seveda razumljivo, saj je že kar precej ljudi padlo v vodo). Toda verjetno, kar bi ti tudi moral priznati, tvojim čolnarjem veslanje ni cilj, ni smisel, ni njihovo verovanje, če že hočeš tako, je pač le ena oblika olajševanja te stvarnosti, oblika zabave, najbolj običajne zabave, ki ne zahteva ne posebnega upanja ne zaupanja, mogoče le določeno prepričanje, da se ne moreš prevrniti, ker znaš držati ravnotežje, ali pa prepričanje, vero vase v toliko, da se utegne zgoditi, da se zadeva prevrne, pa da se boš že rešil s plavanjem.

A poglej. Vzemiva tistega, ki vesla ob obali, izletnika v rdečem puloverju in svetlih hlačah, ki postaja nenadoma zamišljen ob pogledu na množino vode, na varljivo zibanje... Mogoče se je česa spomnil? Mogoče piše pesem? Prozo? Nenadoma zapelje v čolnarno in gre domov, kjer bo sedel za mizo. Pogled skoz okno... temnozeleni hrib in gozd... oddaljeno potrkavanje zvonov. Zvon v cerkvi svetega Duha. Intelektualno pozvanjanje, dostojanstveni opomin. Nato zvonček svetega Janeza. Tanjši, hitrejši, bolj klepetav... Opazi večer, prestavi prazni steklenici coca-cole, prazno skodelico turške z dvojnimi podstavkom, da lahko zapre okno. Kako različno zvonit! Vodnjaški grški trk, temačen in premišljen nasproti koketnemu cvenkanju, in vendar isti rod, v službi istih reči. Kot spomin velikega zvona na mladost. Njegovo upanje je ogromno. V mislih vidi pred seboj fantastično pesem... vidi sebe, svojo sliko, vidi množico, ki hoče avtogram, ki je zasužnjena s poezijo našega izletnika v rdečem puloverju... Vsi se mu polagajo k nogam... Kako pa si ti predstavljaš, da bo tak človek, ki je žrtvoval toliko človeškega v sebi svoji ideji, svojemu načrtu, vse te stvari počenjal brez zaupanja v svoje načrte, v gradove... Zakaj, misliš, si je človek izmislil religijo? Včasih smo mislili, da je religija čudo, ki nam je pomagala razložiti naravne pojave... In vendar, si kdaj videl večji naravni pojav od človeka samega? Antični bogovi so imeniten dokaz za to. Zevs je bil kot človek. Marx je zapisal: »Religija predstavlja odkrivanje skrivnega človeškega sveta, priznanje njegovih najosebnejših misli, javno izpovedovanje njegovih ljubezenskih skrivnosti«. Religija je odnos človeka do samega sebe. Mi pa smo se sedaj, pod vplivom svojih razočaranj, pod vplivom vsesplošnega propadanja iluzij in uničevanja idealov odločili, da opustimo vsako upanje. S tem želimo živeti, s tem želimo premagati družbeno korupcijo, svoja

tudi filmi Vesoljska odiseja 2001, Mirna jezdeca in Zabriske Point (Antonioni). Še več: s filmom The Strawberry Statement se je Hollywood spustil celo v problem revolucije in študentskih nemirov.

nàzàj k zàče tku

Tehnični efekti so lahko fantastični, vseeno pa so samo efekti. Prav tako impresiven je lahko tudi film v nasprotni smeri — proti preprostosti. To je stvar, ki jo počenja in jo mora počenjati večina avtorjev underground filmskih izdelkov. Bistven vzrok je seveda pomanjkanje denarja. Warhol je ustavil in ponovno ocenil filmanje. Nič scenarija, vsi dialogi so spontani in improvizirani, vsak kader posnet iz enega kota. Varholov zadnji Modri film (Blue Movie) je kader, posnet na filmu, ki je neobčutljiv za barve. Warhol snema podobe različnih modrih senc. Postelja pod oknom, kamera na koncu postelje, »Fuk«, reče Warhol in gre večerjat. Manj drastična je personalna fantazija Philippa Mora Truobla in Molopolis (Težava v Molopolisu). Tuberjev Veliki kitajski zid (The Great Wall of China) je samozavesten konglomerat fantazije in dokumentarnosti — spet preprosto, poceni in učinkovito. Hollywood porabi 2 m dolarjev za film, ki niti ne preseneča. Tuberjev film je stal 3000 dolarjev.

kònec

Novi filmi ne nastajajo s pretenzijo po komercialnem uspehu. Zato nastajajo zanimivi in niso enostranski pogled na realnost. Tak način katalogiziranja sveta je veliko zanimivejši. Elektronska slika je postala del okolja. Slika pove tisto, kar beseda ne more.

P A V L I N E

PR IG O DE

razočaranja, lastno resignacijo, močni in polni elana še, a pod vtisom, da smo že vražje utrjeni, se želimo pognati v akcijo, kar tako, brez zaupanja, mogoče celo brez cilja, iz čistega tveganja. Praviš »osvoboditev dela«? Torej hočeš Človeka! Pavla Pavlina, ki bo s svojim nezaupanjem, s popolno resignacijo in razočaranjem nad človekom, Pavla Pavlina, ki prepušča dejanja preteklosti, ki ne veruje več v pravičnost, ki pa bo kljub vsej svoji psihični nezmožnosti verovanja še naprej aktivno posegal v svet in vedno znova skušal najti pot do čistih človeških odnosov, do osvoboditve dela... Pavel, ti si svojega Človeka postavil višje kot vsi mi. Pоставil si ga na oltar, kateremu ne vidiš vrha. Dobro preberi Martina Edena. Tudi Vladimir Majakovski... Kakšno upanje, navdušenje je čutiti iz njegovih pesmi. Potem je **moral** opustiti vse nade.

Dvojnost nas je vedno čudila. Odločili smo se, da ni važen samo efekt, pač pa tudi pot do njega itd. Ti si to še prav posebno zahteval, vsaj jaz sem te tako razumel. Ko pa me je Ž. vprašal, zakaj hudiča si na svoji strani objavil kritiko Novakove knjige (izpod peresa K. P.), nato pa telefoniral Novaku, da se za recenzijo ne skriva mnenje urednika, vsega nisem mogel verjeti. Oba sva se namreč strinjala, da je Novakova knjiga zanič. Če se bo treba v življenju nesentimentalno odločati tako, kot veleva situacija, bom pač opustil politiko in se preusmeril v svoj študij. In končno, zakaj se ti je sploh zdelo vredno priti k meni na obisk, zadnjič... Da iščeš boleče točke, ki jih najdeš laže kot kdorkoli...

Enostavno sem moral izginiti. Moral izginiti izza toplo prasketajočega kamina, kjer so se zbirali prijazni levičarji in levičarke. Absolutno sem se zgrozil nad seboj.

Vlak se je priplazil ob Rožni dolini, mimo Tobačne tovarne. Delček ceste na Rožnik in Erjavčeva. Vojaška bolnica, to je bivši licej. Promenada s srčastimi žarečimi glaviči, komaj še brljava luč za kamnito skakalko na fasadi Ilirije. Kraljevski ogjneni drevored proti Šiški in Evropi, vlak drči v kolodvor. Pavel v hodniku besen. Peron štiri, okna, okenca, buffet, prežeči vlakovodje. Velika električna ura obstane, hladno srce. Kako sem stopil na dno železniške postaje. Kako sem si ogledoval ravne, očiščene ploščadi, položil kovček na tla, kako je bil prazen, od vetra izžgan betonski trak, izginjajoč v Polju, Šiški pa Tivoliju. Kako me je pričakala. Lokovita, zbrušena betonska folija.

Arkade, Optik, Jugoslovanska loterija, drogerija, Fotomaterial, mlekarna. Pločnik nekoliko visi. Če bi bil vsaj hrapav. Zelena bifurkacija. Če bi bilo kaj smāšanega snega, bi se zložil.

Saj res, Pavlovo pismo. Na koncu je vsem očitkom dodal še enega. Da sem totalno tragična pobrkana oseba, ker me kanijo ubiti z dveh strani, pri tem pa nisem zadovoljen sam s seboj. Da mu je pisal pismo neki politik, da so se pogovarjali o meni in da so menili: da sem nepojmljiva politična dvoosebnost, in naj ne pričakujem, da mi bojo priznali ta privilegij, da pa je ta fenomen še psihiatrično in znanstveno dokaj vprašljiv, nakar da jih moja osebnost zelo malo zanima, da pa jih zanimam kot odgovorni urednik Tribune, kjer se odlaga whisky in LSD literatura, in ki povzroča, da smo po številu mladih samomorilcev v samem vrhu te tragične svetovne statistike, da odklanjajo takšne poskuse totalnega nihilizma, ki niso nič drugega kakor programi fizičnega in duhovnega uničenja, kakršnih se ni drznila oznanjati niti Hitlerjeva kamarila, da so za demokracijo, vendar pa smrtno odločno zoper razkroj, ki sem zanj odgovoren.

In da mu je pisal še neki emigrant ter ga prosil, naj mi sporoči takole:

Pavel Pavlin se je z vsem svojim partijskim propagandističnim znanjem spravil na slovensko duhovščino. Kot naučen papagaj ponavlja vse to, kar so ga v partijskih propagandističnih centrih naučili, da je vse dobro, kar je partija delala v preteklosti in kar dela sedaj, da so njeni zločini med revolucijo in po njej v Sloveniji bili narodno delo, osvobojevanje slovenskega naroda izpod okupatorjev; žrtve komunističnega nasilja pa zločinci, izdajalci in morilci... Da dobiva poročila iz teh rdečih internatov, kjer bivši policaji perejo možgane bodočim policajem, da živijo v gradovih s kamini, da se ne branijo buržoaznih navad, recimo, da mu je pisal neki prijatelj, ki se je udeležil ene teh komunističnih orgij...

— Ob prvem zvončku vsi vstanejo s svojih mest, kjerkoli že so, prenehajo pismo sredi besede ali ljubezen sredi poljuba, sprehod sredi koraka; ob drugačnem opozorilu pa strumno sedijo v baročni jedilnici, pri okroglih mizah z marmornimi ploščami, hip nato pa že zajemajo iz srebrnih kelihov in rožljajo s škofovskim priborom. Da je posebno zanimiv obred egalitarnosti, ki se odvija pred začetkom obeda: najmlajši tovariš pri mizi ali ženska vstane in si pred sabo namesti stolp krožnikov. Nato naloži na gornji krožnik, ga poda svojemu desnemu. Toda ta ponujene hrane ne sme položiti predse, temveč jo mora podati naslednjemu na desni,

1. Hodi v šolo. Je srečna, ko se igra z majhnimi fantiči.

tako da se po desetih štafetah dokoplje do onega, ki sedi na razdeljevalčevi levici. To podajanje da ima simboličen pomen, da se vse izteče v levo.

Ne prihaja mi na misel, piše emigrant, da bi se spuščal v polemiko z njim, ker je nemogoče govoriti in resno razpravljati s človekom, ki je tako ves prepojen s komunistično totalitaristično miselnostjo, da je prepričan, da je slovenski narod začel živeti ter se razvijati šele z vzpostavitvijo komunističnega nasilja v Sloveniji, ne pa že tisoč let pred tem, ko se je v tem času boril z nadmočnimi narodnimi sovražniki za svoj goli obstoj, pri tem zmagal ter se ne samo ohranil, ampak tudi kulturno povzpел na višino drugih velikih narodov... Vsi smo ljudje. Tudi na naši strani se je med okupacijo zgodilo nekaj stvari, o katerih bi raje videli, da se ne bi zgodile. Razlika pa je v tem: kar je bila na naši strani neljuba izjema v podivjanem času, je bil pri komunistih premišljen sistem. Vsi smo grešni ljudje, komunisti pa so hudodelci. — Poleg Šentjernejske noči, Hitlerjevih grozodejstev in Katyna bodo tudi Vetrinj in kraška brezna po kočevskih gozdovih in pri Bazovici ostala v zgodovini kakor v nebo vpijoči spomeniki nečloveštva in komunistične podlosti!

Omenil sem ti Pavla. Večkrat mi piše. Pisma. S površnim robom, napisana z njegovim vesoljskim črnim kulijem.

Zabriskie Point. Blazno kukajo. Vzleteti, avion. Dvigniti se z zemlje, proč od sivine in vojske. Aeroplan, ptič, astronaut. Nikogar resnično imeti rad. Nikogar imeti. Biti sam. Biti brez ideologije. Blazno ptičje žvrgolenje. Poprečna pokrajina, nekoč bo tu stala ekonomska fakulteta. Marnie, Hitchcock, emocije. Vidim rdeče. Profesor, ki kar naprej navdušeno kliče: marvelous, fantastic, really gorgeous, beautiful, really, fantic, splendid, excellent, striking, great, pretty, jolly-good, zagleda mravljo in vzklikne fabulous! Zagleda grmovje in reče unique! Njegova žena je shizofreničarka. Zapravil je celo premoženje, da bi jo ozdravil. Na listke, ki jih pušča vsepovsod, kjer bi utegnila priti mimo, napiše LOVE, BOB. Bob reče Grobelniku, da sem ga blazno kritiziral. Grobelnik reče meni. Albert reče, da je Bob rekel Grobelniku, da sem ju oba blazno napadel. Bob reče, da je Albert bla-bla (big mouth). Grobelnik reče, to so intrige. Vsako pesnitev ali roman začeti znanstveno. Uvod mora vsebovati: glavne cilje, predmet, metodologijo, poročilo. Za periferne grupe so štiri možnosti: 1. umakniti se (withdraw, drugs). mamila; 2. integrirati se; 3. teror, bombe; 4. revolucionarna ali evolucijska sprememba. Pisal. Pismo. Oče.

Imaš komplikacije zaradi čeka, ki ti ga je poslala ambasada. V Ljubljani je lepa jesen, sončno kot spomladi. Sem pa mnogo več »pokoncu« kot prej. Začel sem razmišljati o besedi »po koncu«... Dr. Žan prihaja 2 × tedensko, mi da »čudodelno« injekcijo... Prvi izlet bom napravil ta teden, ko bom šel na krvno preiskavo. Mene zanima, kako bom prenesel ta napor, bolj kot izid krvne preiskave. Pri nas imamo sedaj že vse vlade in predsednike. Bral sem tvoj manifest.

Pisanje je nadaljevanje vojne z drugačnimi sredstvi. Literatura, ki jo osvobajamo preteklosti, je delujoča pisava.

Pisala nam je tvoja zaročenka Elizabeta. Radi jo imamo. Prilaga pismo, ki ga je poslal neki vajin prijatelj. Videti je kot neki papir, kamor so ljudje sproti zapisovali trenutne občutke.

Elizabetišče. Jaz sploh nimam nobene iluzije o čl. rasi. Mislim, da imaš celo zelo dosti iluzij, ker si premalo neverjetnega doživel, seveda pa to pride (upam, da ne tako hudo in zavoženo kot npr. pri nekaterih prisotnih infantilnih osebkih). Mate Dolenc je usrane. Elizabeta je ena A. To pa ona že dolgo vé. NAPUH, NAPUH! Te bom smašala (smash). Ali imaš raje lažno skromnost? Ha-ha, je rekel CLOWN! Jaz sem samoljub — enorog — enorok! In sploh! To »pa sploh« ni dobro. NOROGLAV. Sicer pa si ti noroglav, jaz pa še vedno.

Veš, Nadežda je res čudna mešanica malomeščanske in quasibeatnika. Lahko pa celo tisto, ker je mislil, da bom napisala. Hura!

VITEZOV. To je vitezov. To pa res niš nič (nečitljivo)

P na nekam. Jes na razumam tvoje šrifte.

To pa zato, ker je navadna.

Hm, hm. Ženska je super-neodkrivajoča bitna postavka, kar pa pravi Tom Brejc, sploh ni merodajno.

Sicer sploh nisem tako pametna, da bi doumela bistvo tega leporečja, vendar mislim, da jih je večina zelo zelo preprostih in zelo zelo zanič. Sicer pa isto velja za moško podvrsto. POZDRAV.

Ali poznaš tisto pesem, ki mi je najbolj zoprna. Gre približno tako: Ko mine dež, pride sonce. Jutri nadaljevanje sledi. Tvoja E.

Ti nisi simpatičen gostitelj, sploh pa pero ne piše. ŠKANDAL!

2. Veliko masturbira. Hodi v gimnazijo.

3. Dobiva dobre ocene in joške.

4. Maturira, dobi mozolje in se zdebela.

5. Ne predstavlja si kaj bi delala. Vpiše se na Filozofsko fakulteto.

6. Diplomira z 2. Odkrije, da ni služb. Vpiše se v dopisno ekonomsko šolo.

7. Popoln polom. Vpiše se na Višjo pedagoško.

On bi bil rad celo D. S. T. (deček s torbico) Dragec tudi to škandal izumira. Hush, hush, res je, vendar škoda, da ne znam Viteško nekaj čudovitih ali pa kaj angleško.

To je res zelo težko, ker bi jaz, stari cinik, temu oporekala, saj bi kljub vsemu (nečitljivo) sem dosti priložnosti, da se prepričaš, ker ko bi iluzionizem, če lahko temu tako rečem, vendar pa ni na meni, da te prepričujem, kajti tudi sama bi rada verjela v karkoli, pač ne morem!

In vendar verjameš! Čeprav praviš, da ne. **Revolucija mora biti**, čeprav ni možna.

Moram reči, da ne morem čisto doumeti tega, kar ni možno, vedno se pač... ker opazovalec, da bi mi trenutek, vendar mislim, da si me nekoliko narobe razumel, sicer pa lahko, če Ti mene ne razumeš, vprašaš!

Ali se strinjaš, da energija in vera peljeta svet? Jaz verjamem v lepo (to pa vedno). Vedno! Vedno! Vedno! Iluzija!! Iluzije hočem živeti, imeti. Čeprav ni nič res. Hočem laži! Vsak je udarjen po svoje — ampak vedno je možno udariti nazaj! Namreč ne delaj se norca. Ne razumeš? Jaz sem udarnik (**bil**). Blazno težko je spoznati dejanska razmerja med stvarmi! Čeprav mogoče **en sam** trenutek pove grozno dosti! In vendar ne morem razumeti — pač ostajam zunaj!

Sicer nisem tako literarno merodajna in tudi ne razumem, čisto res ne, smisla vsega, tudi nisem tako dober opazovalec, da bi mi

Samo Elizabeta!

Elizabeta ima superiorni kompleks in sploh je zelo avto-kritična.

Seveda vse to in to že od nekdanj, zato pa zelo težko shaja z moškimi, ker si ne more najti dovolj pametnega, vsi pač obupajo, ni jim zameriti, saj so pač samo moški.

Good! Začnimo pri začetku — ali ni možno začeti z nečim začetnim (novim), kar bi začelo z **vzgojo, s toleranco!**, s tem, da se ljudje prilagajajo? / To je zelo lepo, vendar pa, treba je vedeti, kar pač je že zelo veliko, kajne?

Hush, hush, pisal mi je P. Kdo je? Je li mar ljubimec tvoj?

Seveda, seveda, eden od šeststo

Kaj je pisal?

Draga Elizabeta! Danes gledal v usta Ivana Mraka. Kako se premikajo in valijo besede kakor usnjene paketke. Poleg Miran in Krištof. Mrak o Jakopiču. Da je Mrak, ko je bil star osemnajst let, pisal vsako dopoldne v kavarni svoje reči. Pisma. Omenjal Wilda, Dickensa, Fairbanka, Geneta. O kolaboracionizmu. Ustnice valijo zmaje. Zmaji prihajajo čez strehe. Volhki rdečkasti zmaji brez kože. Utripajo žile. Pinky roza. Še ljubiš levčke? Pisal mi je prijatelj P. P. Poznaš P. P.?

Predstavniki buržoazije. Premisli velike večne oči izza motnih stekel Ivana Mraka. In ustnice, ki stoletja z isto ihto pravijo o stoletjih z isto ihto. So se prilisičili v partijo, v vlado, v vojsko in v različne kulturne kroge. Če bi zavezali Mraku usta, bi govoril z istimi ustmi Krištof ali. Ustvarjajo jedro kontrarevolucionarnih revizionistov. Miran ali. Če bi nanesa prilika, bi zgrabili oblast in spremenili. Kdorkoli. Vprašanja so ista. Diktaturo proletariata v diktaturo buržoazije. Razredni konflikt vedno. Velika kulturna revolucija, ki se dogaja zdaj, je le prva svoje vrste. V bodočnosti se bodo takšne revolucije še in še dogajale. V zadnjih letih je tovariš Mao Ce-tung pogosto opozoril, da potrebuje vprašanje o izidu revolucije — kdo bo končno zmagal — zelo dolgo dobo, preden bo razrešeno. Če ne bomo prav vodili stvari, bo restavracija kapitalizma možna vsak hip. Vsi člani Partije. Ljubi, na pošti je strašno dosti ljudi. Božični dan. Gabi pošilja priporočeno pismo. Vse ženske (negovane) v nerc krznenih plaščih so zoprne. Ugotovljeno. Na dežda gleda skozi beločrn pled in okno. Smer daljava. Pravi, da ni kaj uzreti. Gabi še vedno čaka. In te ljubim. In ljudstvo cele dežele se mora varovati zaupanja, da bojo lahko mirno spali in da bo vse v redu po treh ali štirih kulturnih revolucijah. Obdržati moramo posebno pozornost in ne pustiti, da karkoli uide naši budnosti.

In te ljubim.

Tomaž Šalamun: MODRO

1

bog, kako rasem
kako sem močan, strašen in zvit
kako se slačim, lupim in selim
to je tvoje delo gospod, ubijam

na vrtu so rože, zrak mi hodi v usta
v puščavi so metulji, v materi meso
če si dam uro okrog zapestja vriskam
bobni, bobni, para teče, lije

blaženi fuk, vladar, naša je tvoja hrana
breskve, telesa, gore, dim
mrtvi, njihova koža, ogrlice
pulim zlate zobe, jih prodajam za kruh

angeli vstajajo z morja, kerubi plapolajo
moji verzi so kot bi sekal skale
drobil čeljusti in kričal
daj bog da se najem, da sem tvoja postava do dna

2

live in your head, spleen telesa
mrtve rumene luknje, požigalci vej
ribe na trebuhu, gamsi na visokih gorah
kadilo v rokah nedolžnih, pesem v ustih bogov
gledali smo san carlino, duhovitost in norost
kvadrate na širokih cestah, roko na tilniku obrite glave

videl sem kitajca, platane se pogrezajo
live in your head
fina zelena uniforma iz finega zelenega dreka
komu daš lahko roko v usta? drugi so šmuglerji
veselo ptičje petje, ogromen lesen kolot
java, daleč so ti kraji, ploskanje ob potapljanju zdravih sil
rada bi imela kufrček iz slame, potem bom umrla
sive ošpičene ustnice in padanje snega
žganje, prerezana beločnica, sandback frederick lane
ausbildung, drsanje po neočiščenem vremenu bolečin
live in your head, fino se počutim če imam na telesu sol
ogromen zamorec, nigger, s šapo razmesari truplo
predstava, valovanje, dihanje ptic
baročni svečniki, ogromna vera afrike
sucking, zelene zavese in blaženo spanje

live in your head, daleč je sonce
sonce je blizu, tako sem poteptan da se cedi dim
mali plamen, strašno cvrčanje kobilic v missolunghiju
ogromne roke, ogromno sovraštvo
ogromna ljubezen do bremena strasti
igra, s prsti posuti drobni lešniki
live in your head, še te stresa mraz
baby you're lovely jew, homosexual with the black

8. Odkrije, da je učiteljevanje dolgočasno in brez smisla, torej zanosi.

9. Poroči se.

10. Zaposli se v IMV, Novo mesto.

11. Vedno je utrujena. Mož se zelo dolgočasi.

12. Odkrije Visoki C, aspirin, plivadon.

13. Telefonira ji Mića Orlović.

3

tukaj diši po zodiaku, po črnem mesu
knjige ab aeterno, dreams
duh lokomotive, max born comes in divača baby
jate ptic, klici železničarjev

karte babilona, srebrna kapuca
atlas, strašna lekarna domini canes
spodaj perilo, golf in flowers
kučma, baseball rokavica, jefferson

jezus je delal isto s svojo dušo
zbiral bezeg, božjast, prints
liber adversus omnes haereses drkam kurac
zdi se kot bi peli, dlake smodijo

tako jaz, moja mati, der heimliche heiland
trije krogi angelov, mitični šund
okopavamo grah, sejemo pšenico
pozimi ko bodo vode zamrznile bomo šli čez

4

brazilija, dober, šampanjec teče po kurcu in dlakah
o meso, temna mala opica, misijonar
drog, ovca strel med oči
teče po bradi, teče po vitražih inkarnacija

pesak žge po stepah, po ravnini
po škartocih, bliža se new york
brazilija, kosi snega, pot, vihar
mivka, mivka, slovani, rdečelasci

za sapo, za gibe, za valove, za propustnice
za prah in za pobijanje, za čaščenje
antonio das mortes, ovni v kruhu
sôme grass otroci, kristus gre v denar

kafarnaum, dolarji za spuščanje s padalom
prilika o zrnu, milijon zastav
fat uralskaja žizn, ljubim in spoštujem te
o lord, charming architect, milina

5

ko si prebrodil reko je padel mrak
v rokah je čisto, ne upam si gledati navzgor
ne upam si gledati v vodo, smrt gori
ognji so temni, zrak je zelen prah

včasih utrgam vrtnico, pade na tvojo sliko
smeješ se, usedem se na pomol
slišim vesla, slišim hudobne ljudi
ko bi lahko rasel, ko bi se vrtelo

ko bi žarelo dan in noč, noč in dan
ko bi padel dež, ko bi bila luč strašna
ko bi pogledal, se dotaknil in kričal
ko bi se zemlja odpirala, ko bi bil zrak svež

ko bi lahko čutil tvojo kožo, tvoje zobe, tvoj pas
ko bi bil tvoj, ko bi te spet lahko držal in božal
ti pripovedoval pravljice, dihal kot si ti
bog, da bi govoril, dihal, se smejal kot tvoja senca

P

S

6

kvadrat, kvadrat, kasiopeja, kvadrat
natura naturans, natura naturata
kvadrat, kvadrat, ich, formalizacija
mlaskaš čarovnik, pijemo strašen teran

kako vohljamo, kaktusi, rezanje neba
osem stopinj do peska, osem veslačev
grob za čredo, rdeči cvetovi v judeji
povaljana kinderstube, denar

o črte, črte, fizika, potapljači
drevo življenja, mrtvi plamen
živali, kače, zdrobljen prah
deževniki & zrcala, pokolenja, romarji

sinja mačka, slike, transsubstanciacija
lomilci ledu, kako se vrača
mala pisherke, vezuv, robec ustavi kri
goreči grm, baker & pošast

7

pada jezik, sila karme
plavajo oblaki, noč neba
kako vrti, kako potaplja
polni življenja, polni drhtenja konjenikov

kar je zakrito, kar se razpre
kar zgrabijo čarovniki in peljejo v pošasti
kar so zelene bule, vrenje
kar čas požre, kača pada v pesek

kar pesek razjasni, kako smo z vodo zakovani
kako drugačen material pobira material neba
kako ležimo, hodimo, kako v nas milost trešči
padajo kosi, loči težo

loči lahkoto, loči olje
sivi repi črt čez reke vrat
obrača roko, neprestano obrača roko
pritiska pečat, zaklade oblaga z lokvanji

8

vrač / ravno nebo / plamen
darovi za hrib / jazbečarji
modro celofan / modro barva kruha
modro bele stene / dante
kri modro / razpeta krila modro
maruško čuva strašen angel varuh
modro krištofi / semena modro / umrla bova na isti dan
modro sovražniki / modro visoka postava
prijatelji / hodiva po rdečem morju modro / vonjava seno
pepel / konec sveta / modro radost
pravljice in čarovniki / letanje nad obalo
modro usta / dan / sok / barke
modro bele ladje / sli marije
modro kras / modro ljubezen / modro ravnine in telo
rab / modro pšenica / hitrost / rast modro
luč / stavbe / modro pastirji in mornarji
roparji / čevljarji modro
modro temelji / modro viharji / pesek modro / dihanje
modro obraz / križi pribiti na steno
modro strašno mukanje živali / zemlja / modro manhattan
dobri zreli sadeži izmerjeni z ljudmi

i

H

O

T

igra modro / gore / modro sneg / ovce / stroji
daritve / modro ubijanje / hrepenenje / kužki v predmestjih / denar
modro kavbojke in molitve / žene na trgih / otroci
strast modro / milina / koža modro / modro tiha mavrica
blaženo spanje in besede
modro luč
modro dan
modro fuk
blažena svetloba / modro maruška / žena moja

Rudi Šeligo:

POKLICI ČAKAJO

2. Oglarska sekira

Ob pol devetih sedi na nekakšnem ležišču, na katerem so rjuhe zmedene na kup in nekje v kupu je nemara tudi kakšna blazina. Ležišče je v kletnem prostoru hiše na Sejmišču, ko se je svet že strmo spustil po širokih, pahljačastih stopnicah navzdol mimo cerkve M. B., imenovane Roženvenska, ki so jo zgradili v prvem desetletju 16. stoletja meščani in tako zadnjič v velikem obsegu pokazali svojo požrtvovalnost za božjo čast.

Na visokih kletnih stenah, ki so svetlo pomarančaste barve, so črni krogi, elipse in tudi nekatere ride, ki se nehujejo v polžastih zavojih, kot da so vzeti iz kakšnih preteklih omar iz trdega lesa. Ni pa nobenih ravnih črt, nobenih ostrih kotov, nobenih presenetljivih vogalov, ko se premica tako znenada zlomi v drugo smer. Niti drugačnih barv. Strop je tudi oranžen, in z njega ne visi nobena svetilka ali žarnica s skrito elektriko, da bi potem delala luč ali nekakšno svetlobo, ki bi potem mogoče potekala v mrak in prostor.

Je nedelja, tako da ni slišati nič stopinj po lesenem stopnišču navzgor v stanovanja niti ne zunaj, kjer je takoj ob zidu težke hiše nekakšen sivo bel in razpokan pločnik s širokim opestnikom na vogalu. Še celo tam na desni, ob južnem robu starega sejmišnega prostora, kjer so prastari kostanji, ki so široki šele visoko zgoraj, v katerih je znano in prostrano selišče polmestnih in mestnih ptičev, je obmirovano tiho. Listi visijo mirno navzdol ali štrlijo poševno v svet in jih ne pregiba noben veter. Sivi in še malo jutranje modri svod neba je z vesoljskim kotlom nedelje poveznjen čez ves jugovzhodni svet do Save, kjer se nemara vendarle glasio kakšni valovi in mogoče šumi, kako voda teče daleč.

Sedi na nekakšnem ležišču, ko so posteljne cunje zgnetene okrog kolkov. Ko padajo spodnje noge dol, se meča naslanjajo na surovo smrekovo desko, ki je dolga stranica ležišča in ki ima nekaj kapelj še mlade svetle smole. Ko je pri miru in kot vdolan tja, je kot kakšen pokončen stol s strani.

Ali ima obraz in te reči?

Ima obraz, ki se tudi sklanja v temna kocinasta stegna, in kolena, iz katerih gresta pogačici ostro ven, kot da prebijata tenko kožo.

In lase?

Ko je tako tudi sklonjen, se zdi, da je obraz z obeh strani še bolj stanjšan, da gresta stranski črti s senc spešno in poševno proti majhni, ozki, plitvi bradi kot v nagel stožec. Kot da so samo še usta, potem pa da se z obrazom vse neha. Zgoraj, med levim in desnim sencem, pa je vse široko in koščeno.

In nos?

Iz te širine se potem tudi lasje usipajo h kolenom, čeprav sploh niso dolgi, imajo mogoče največ tri centimetre, so pa svileni in suhi. Imajo takšno sivkasto kostanjevo barvo. Malo bolj poraščen je sklonjeni in temni, kot iz ene same kite raščeni tilnik. Redke in mehke kocine, stare mogoče pet ali šest dni, kot nekakšni

ali

laski obraza delajo sence potezam, da so le-te potem vanje skrite, čeprav so samo na stranskih stenah male brade in visoko ob ušesih. Ko je tako dol, gre po sredini temena nekakšen red kot nekakšna preča, ki razdeljuje vse zgoraj v dve ločeni polobli. Nos je raven in ob nosnicah širok in je kot podaljšek reda tam zgoraj. Ko vzdigne pogled izpod vek, da gre pogled izpod čela, pa vendarle samo vodoravno proti nasprotni steni, ima plave oči in na steni je črn krog s črno piko v tisti točki, v katero se ponavadi zabada igla šestila, da potem lahko zariše črn obod.

Ali je širokousten?

Ko so oči s pogledom skupaj vržene tja v črno piko črnega kroga, so modre in usta samo malo priprta. Spodnja ustnica, ki ni prav staknjena z zgornjo in po nji z obrazom, je vlažna in razpokana in ima v koticah malo postane sline.

Ali posluša ali hoče videti?

Roke in posebno dlani spodaj so vse koščeno-železno nalomljene in okorno zadržane v nekakšni drži, kot da mogoče hočejo neodložljivo naglo držati kakšno orodje ali kot da so tega samo vajene. Ali pa je kaj drugega.

Ali ima vse to kakšno ime?

Dlani se še bolj skrčijo in čeljusti sklenejo, da se ustnice kot en kos mesa stisnejo v kepico in pomaknejo naprej, ko butnejo še zmeraj skrčene dlani, kot da jih stiska kakšen kalcijev krč, in zgrabijo nekakšno pismo, ki je bilo poševno na tleh. Potem zgrabijo tudi hlače in zelo nasilno in naglo najdejo žep, v katerega porinejo šušteči papir. In kot da se je zdaj vse sprožilo in kot da je zdaj vse ena sama poplava, ne mine niti minuta, ko ima vsa potrebna oblačila že na sebi, od umirjeno srednje oranžne srcaje z izravnano srednje velikim ovratnikom do nekakšnih sandal ali poletnih opank, ki imajo iz podplata ven napeljane jermenčke, ki se potem poprečno dolgo, umirjeno in somerno ovijajo okrog narta in gležnja. Jermenčki niso prašni, kot so tudi stopala v obuvalih snažna in nohti porezani. Samo ko pripre vrata že tam zunaj, jermenčki še malo opletajo, kot da mogoče kažejo na veliko naglico pri obujanju tam notri.

Ko od vrat stopi na levo k nekakšnemu stopniščnemu presledku ali kar že k podaljšanemu dnu stopnic, ki grejo dol k človeku, kjer je ladijski pod, nekakšna nizka omarica s predali in belimi gumbi, ne diši nič po opranem, snažnem in nič po milu. Z visokega stropa navzdol visi zatohlost skupaj z različnimi pajčevinami, ki so vidne, čeprav v ozadju ni nobenega okenca, da bi prepuščalo svetlobo in barvo zraka, in se ne majejo, tudi potem ne, ko njegovo telo skoraj hlastno prodre v prostorček. Tam je na tleh v velikem loncu ob omari tudi širokolisten in razsežen filodendron. Ko stopi zadaj, tako da se s hrbtom tišči stene, pogleda še enkrat gor po stopnicah, potem pa počepne. Kot da bi tako dal kakšno znamenje za kakšen začetek ali mogoče celo za kakšno nadaljevanje, ki se zdaj vendarle že lahko prične, je mogoče zaslišati zgoraj ob vhodu v težko hišo glasne korake, čeprav se nikakor ne glasijo tako, kot da bi bili zelo premo usmerjeni in kot da bi že v svoji glasitvi nosili s sabo določno zarisano smer. Še prav narobe, spočetka smer kar malo niha. Ko pa se glasijo zmeraj bliže in zmeraj bolj dol, je nemara že mogoče slišati tudi to, da je to nagla ženska hoja. Ne preskakuje stopnic. Udarci so rezki in lahki. Ko udari ob desko, podplat še enkrat udari bolj tenko in bolj zvočno in malo cmokne kot manjša klofuta. Kolena se stopničasto pomikajo ven in noter. Tkanina nad njimi poletno poskakuje. Roke z lahtmi so bolj zgoraj in so gibčne, ko pomagajo pri hoji. Obraz je malo razgret in zardel in se potresa. V laseh je bela pentlja in bel trak. Ko potem stoji pred vrati, se vse to umiri in se naredi težko pri miru. Odperti obraz išče malo bolj visoko in potem na obeh straneh, kot da je nekje tu treba nekaj videti. Ima belo polt, črne ostre lase in fine roke. Potem se malo odmakne, da mogoče lahko vidi cela vrata hkrati, tam zadaj za filodendronom pa je tiho, samo kazalec ima vtaknjen v večjo luknjo komaj še zelenega lista, kot da je privezan ali zakavljan. Potem nemara lahko skozi svoj zasopli pogled vidi vrata, ki da niti niso prav zaprta, in potem tudi priročno medeninasto kljuko, kajti sploh ni videti, kdaj se zgane, in je že notri in so vrata spet samo toliko priprta, kot so bila poprej, ko je še stala pred njimi, ob stopniščnem presledku, ob filodendronu in ob vsem drugem.

Potem je vse na ta način tiho, kot da nemara tam notri kar stoji in gleda in še celo diha samo malo. Tako je slišati samo nekakšen čuden, pritisnjen, brezvalen utrip nedelje, kot je nima take nobena zemljina. Še brizganja industrijskih valov Save, ki teče tam spodaj, ni mogoče slišati. In mukanja govedi izza velike klavnice, ki je bolj na levi ob Savi, ni mogoče slišati. Tudi avtomobilov z vajenci ni, da bi strmo pritiskali na plin v sejmiščno strmino. Tako je nedelja, ko tudi vrata mirujejo v tečajih, ko se nič ne odpira in zapira, ko tudi ni dostavnih vozil, šumov hitenja in opravkov, glasov besed inkasantov in zaletavanj uporabnih pred-

ste
mo
čne
jši,
bol
jši,
sp
os
ob
nej
ši,

sija jne jši, po gu mn ejši , lep si,

metov. Tam zadaj pa drži kazalec v veliki naravni luknji filodendrona, kot da je na kakšni nevarni strmini zakavljan, dokler se tam notri za rahlo zasunjenimi vrati ne zaslišita dva puhasta koraka in potem šumenje papirja in drsenje pisala. Pisava je zmeraj bolj glasna in nagla in mogoče iz nje poganjajo tudi zmeraj večja znamenja. Potem se glasneje znenada pretrga, zasliši se nekaj trdega, ki domala pade — in je že pred vrati, jih bolj kot prej zasune, obstane in je vsa z dolgim, premim in črno bistrim pogledom obrnjena v temni del presledka, kjer je v velikem loncu takšna lepotna rastlina, ki ji očitno že manjka klorofila in izdatne hrane. Ko pusti svoj izklesani pogled tam v kotu, še enkrat huščne, presenetljivo stopi noter, da vse vzvalovi, še enkrat zašumita papir in pisalo, potem pa steče strmo navzgor, kot da beži in kot da jo nekaj od zadaj potiska. Tam zunaj še zmeraj beži, ko je mogoče slišati korake z glasom betona in bosih pet ob obuvalo.

Požene se izza rastline, se nagne nad ploskev nekakšne mize in potegne k sebi papir:

Vidiš, da sem te našla. Odkar si tako odšel, sem vedela, v kakšnem kraju te moram iskati. Očku nismo pokazali tvojega pisma. Jutri za nekaj dni odhaja v Nemčijo. Še imaš čas, da si premisliš in prideš, in vse bomo pozabili. Tudi drugače.

Kako mu naj tudi pokažem tvoje pismo, da bo bral, da je »meščanska baraba, sestavljena iz samih pogojnih refleksov kot pes Pavlova«? Saj ne veš, kaj govoriš. Ali ne veš, koliko se je namučil, da nam je uredil in preskrbel vse to, česar imamo zdaj v izobilju (in še hišico v Kalni).

In kaj bi ti sploh rad? Ali bi bil rad puščavnik? Upornik? Nekakšen revolucionar? (Vsaj nekaj takega se da videti iz tvojega nesramnega pisma.) Povem ti, za nič takšnega nisi na tem svetu. Kaj pa ti veš, kaj je nesreča in kaj trpljenje. Samo če bi to imel, če bi ti bilo usojeno, če bi bila to tvoja usoda in če bi živel kje v drugem svetu in... (nečitljivo), bi ti verjela in bi imel še neko pravico. Tako pa si samo zdolgočasen mulc nesramen. Tako je. Vsak ima svojo slepo ulico, in ta je tvoja.

Tvoja sestra... (nečitljivo)

P. s.: VIDE LA SEM TE!!!

Reče o da ne, da ne. Papir stiska bolj in bolj v nevidni ništrc med dvema dlane. »Trpim,« reče in sunkovito strese z glavo in stisne zobe, da ni več nobenega razdelka med lasmi tam zgoraj na temenu. Zrkla zapešejo v razne smeri, dokler se ne ustavijo, s prsti sunce v konico rjavega žeblija, ki gre ukrivljeno ven iz ploskve nekakšne mizice, in divje potegne z njimi navzdol, kot da bi udaril, ampak odskoči, strese dlan v zapestju, pogleda rdečo črto, ki domala takoj zacveti po dolžini sredinca, in se že zasesa vanjo.

Malo pred enajsto gre ven.

10.50: Stopinje dveh nog, ki se najprej oglasijo iz Cankarjeve ulivce in grejo potem v široko ustje Titovega trga, so skoraj edine. Na levi so poznogotske hiše. Podmornice ni več. Pred Prešernovim gledališčem skoraj ni vozil. Največ svetle barve. Največ obrušenih do sijaja. Da se v njih vse vidi. Da je ogledalo namesto Shakespeara. Samo en slovenski polirnik je zraven. Odpet suknjič, kravata na elastiko v jabolku, črn avstrijski klobuk v zraku. In za njim malo las. Sonce sije, da ni mogoče videti, od kod. Pred muzejem deske. Pred fasado gledališča so deske. Vhod v zakristijo župnijske cerkve je zaprt. Na vratih bel list s črnimi črkami. Je senca. Na deskah nekaj drobnega. Kozarček jogurta je na sredini. Ali se glasi glasba? Ali špirit? Jermančki sandal tudi malo opletajo, zrak je stisnjen ali redek. Ni porozen. Ni več prevodnik glasov. Ni pogojev, da bi se sprostili elektromagnetni valovi, da bi bila potem svetloba. Ne nedeljska. Šele zdaj, tri korake prej je mogoče videti črno gručo dedcev pred starim Mayrjem. Kako imajo roke na hrbtih. Ki. Nasproti je glavni vhod velike cerkve, za hrbti manjši. Vhod. Za največje vrče piva, kar jih ima dežela. Odprta zelenjavna trgovina zraven višje šole. Vesela prodajalka iz Loke v ozadju, stranka položi roko na pult pri tehtnici in ima dva kazalca, ima šest prstov na desnici, in drugi kazalec se dotika tehtnice. Med obema je žveplena koža in skrita črna dlaka. Spodaj ima karirasto krilo čez kolena, zgoraj kostanjene lase, v drugi roki mrežo. Nova delikatesa. Pod oboki. Ali. Človek kupi časopis in ga lista. Pred kioskom za vogalom. Máko. Máko! Nobenega maestrala gor in dol po najlepši ulici zemljine. V stari delikatesi še največ ljudi. Največ, ki. Šele potem šteje svoje novce. Z nogami skoraj nemirno na tleh. Ko se obrne h kiosku in se skloni v odprtino, ima obraz pokončno obrnjen sem, v staro delikateso, kjer pri blagajni dobivajo ven same kovance, da nenehno cinglja. Dati osem din, da dobiti nazaj devet. Máko, máko! Vajenka Ani pod tablo in pod medeninastim krožnikom eno dlan. Ima narahlo

ob spodnjem naročju, da je kaj, z drugo zamišljeno snaži nos. Črtomir Zorec stoji ob opestniku, da. Martin Košir širokopleče pred Kokrino tekstilno izložbo in nemara meri in tehta mogoče z več vidikov notranjo razpolago. Še mreže. Tam zgoraj ogromno sonce kot nevidna kroglja. Gospa ima mastno in vodoravno iztegnjeno roko, na kateri visi rumena mrežica, iz katere nasilno gravitira mešo, ki z barvo udarja skozi papir. Človek tik pred njo odpira vrata vozila, ona gleda v nebo in za uhlja ji tečejo srage nedeljske vročine, vamp spodaj pa je pod tesno svileno obleko kot kakšna bala. Máko, máko. — Pred knjigarno Simon Jenko ga zvije, kolena mu potegne skup in navznoter. Tako zavozlanega in malo združganega ga domala vrže v ozko Reginčevo ulico in potem na desno, kjer je še do nedavnega bil Delfin. Nese ga na levo in še na levo, dokler ga ne vrže ob majhna vrata. In ko jih še niti ne zapahne prav, že potegne dol hlače, da napihnjena driska zažlobudra za rob deske.

11.30: Prešernov gaj. Grob in grob. In nova Ernestina. Na obeh robovih in malo tudi po sredi so stezice in klopce. Gre mimo, tja daleč v poletno kopališče. Na oni klopci dva mlada v belem oblačilu in v zverženih hlačah. Imata hrbte nastavljene proti bivši šoli Simona Jenka, ki je v teh časih odstavljena po Gorenjskem sejmu, in se s hrbti naslanjata na sejmsko glasbo, ki blazno. Buči. Svojo roko ima v zemlji ljubezni, da sta koleni vsaksebi kot dve zali bronasti roži. Kokra globoko spodaj in celo na desni, zakaj. Bolj naprej, bolj na levi, v živi meji sedi v zidarskih takšnih hlačah in v zavezniški bluzi iz druge svetovne vojne v Afriki, z belim poloblím pokrivalom na glavi, in poje:

aa aa, pa jo poljubi,
aa aa, pa jo izgubi.

Prepad spet spodaj na desni, luknje v cesti. Kamni spotike. Mogoče dva škorca, zelo na desni, malo v travi ogromna črna cev za podtalne komunalne zadeve. Tam na desni in že malo bolj zadaj most za cagavce. Máko, máko!

11.45: Kako buči voda, ko pljuska in ko telesa škropijo. Kopalke. Za vojake 1,50 din. Buči cela jama kopališča, voda na dnu, na obeh straneh se vzpenja teren na suhem. Malo trave tam na zahodu. In naprave. Najbolj oster, moker, po raznih spolih prihajajoč duh je iz kratkega hodnika stranišč. Vse mokro. Bršljan zakriva sonce, ki suši. V stavbi, v lopi je še prej duh oblek. Ko je obešalnik zraven obešalnika kot številka zraven številke na linearni skali. V belih platnih so čuvarke, spodaj ob pultih so š trebuh na pultih, zgoraj visoko visoko strop, kot da ga ni, duh pa visoko nedeljsko stoji kot v mrtvašnici ali magazinu. Potem iz razdelka kabin. Vročá tla in nekakšne stopnice. Buči razpaljeno — Uranella!! In se zažene od zgoraj, z drugega poličastega cementa, da je še ena polica s telesi pod njo, z rokami blazno naprej in dlanmi malo vnic in z ribje gibčnim telesom, da so malo škarjaste noge zadaj kot repna plavut največje jadranske murene, in je vse telo malo v loku, da je mehki sprednji život razpet navzven, in v živo rumenih, napetih kopalkah buči nad telesi tam spodaj in zabučí tam zgoraj kot sam sončni orkan ali kakšen Jupiter. Uranella! Voda v soncu. Mrč sonca in vode, čebela je na kruhu, otrok joka. Samo malo bombaža vse naokrog. Vse drugo iz nedelje. Nič več. Druge tekstilije, ko se kar zadevajo z napetimi zadnjimi telesi. Máko, máko! Na desni strani želodca ima v obliki roke rjavosivo hudičevo znamenje, zgoraj košarici samo pri dnu stolpov, da kipi še tudi, ko se pogreza voda v presledek, da plavajo. Voda in mrč. Nič več duha. Zraven, da. Ima črno obvezo čez oko kot gusarka, zunaj nič in zdravje. Zraven. Da. Z občutljivimi blazinicami prstov narahlo čez oči, da so potem zaprte. Ali. V vodi in zunaj hkrati, ko škropi po licu, in telo v rumenih kopalkah je toliko lažje. Kolikor tehta od njega spodrinjena voda. Zraven. Koliko nevidnih mehurjev, ki so tako osebni in občutljivi in nevidni ob. Je prebitih. In potem se mali biotop vname. Če ni vode, če ni mrč in kraj kopanja. Človek pri večernem голу drži macolo v roki in žago med kolena. Šine skozi mrč Prešivačka-kotalka. Zvije jo plamen žarka, kot prebode, kot da je mogoče, da iz žareče ponve nedelje tudi kakšen žarek. Máko, máko! Dve stojita z roko v boku, ena z levo, druga z desno. S srednjima rokama za krajec slamnat klobuk. V višini kolkov. Spodaj sedi Klep, noge ima spodvite, roke na kolnih in nepremično zre v bučanje jame ali kar tja daleč. Zgoraj se smehljata kot pred očesom. Henrik na robu, Henrik na robu zraka in mrča. Mogoče vidi brizganje barv. Ali misli ribo. Na eni strani cela tuja roka pod pazduho, na drugi strani glava z brčicami pod pazduho. Buta voda v odprtine, da zelen smrkelj prilepi na levo lepo lice kot omet sveta. Z zlomljenim komolcem, ki je kot kakšen plavajoč trikotnik, jo drži navzgor. Brada zataknjena v pravi kot, telo poševno v vodi, oči v glavo so zaprte kot usta in je vsa glava kot nadomestek za vodnega mrliča. Plava lahko samo z eno roko, ko gleda nazaj, ko nazaj, da je metacenter plavanja in telesa razrušen, razlomljen. Ko gleda

ge
nia
Ine
jsi
od
M
ark
a
S

va bi ća?

Seveda niste. A vendarle poizkusite.

Z zvezdico označene variante odgovorov so Marka Svabića.

1.

Ste v delovni skupnosti mnogokdaj središče pozornosti?

a* — ja
b — ne

2.

Menite, da je večina vaših znancev avtoritativnejših od vas?

a — ja
b* — ne

3.

Ali se v krogu, ki ima približno vašo izobrazbo, bojite naravnost povedati, kar mislite, tudi če je to neizogibno?

a — ja
b* — ne

4.

Ali ste kot otrok velikokrat hoteli biti vodja v igrah z vrstniki?

a — ja
b* — ne

5.

Vam je v veliko zadoščenje, če prepričate nekoga, da se ukloni vaši volji, čeprav je sprva nasprotoval tej volji?

a — ja
b* — ne

6.

Gre o vas glas, da ste oseba neodločilne narave?

a — ja
b* — ne

7.

»Ne glede na govoricе, vse velike stvari, ki se godijo na

nazaj, kako je to v komolcu z mrtvakom, razplundrana gladina vode zaliva nos, da niti ni mogoče videti. Če se mogoče tudi malo smehlja, ko je nadomestek. Ko tako nazaj, se napreza naprej. Máko, máko! V vodi pride nov vijak skozi trebuh.

13.15: Spet gaj. Se ga je že nabral, se ga je že našgal. Nima več belega poloblastega pokrivala, nima brk, ne sedi v živi meji, nima zavezniške bluže. Ima ga klobuk z modrim peresom srake in lovsko obleko. Naslonjen je plot sejma, v rokah ima belo steklenico in katerikrat zavriska. Jamra. Máko, máko! Sonce čez zenit, za njim nobene sape. Nebes konjska deka. Notri je potem nekakšna plesna in večerna glasba, ki ima prižgane raznobarne žarnice. Prihaja ven in plošči v vse razsežnosti. Glasba. Kruh in klobasa v rdeči luči. Čez poldan. V ozadju spet stranišča, kot poscana. Vložek v travi. Komaj da mimo hlačnic.

13.35: Pod arkadnimi oboki najlepše jamice v licih. Eno koleno je malo naprej, drugo je napeto, vmes malo praznine in sence. Eno dlan na ustih, drugo na srcu, vmes senca arkade. Rembrandtov eter kot vesolje okrog mehkega naročja. Alabastrna stolpiča. Senca. Eno oko je potem iz biserne matice, drugo za mercedes. Máko, máko! Velika rjava veriga drži predpražnik. Za zakristijo župne cerkve, pred deskami brez sence eden, dva, tri, štirje, pet, šest, sedem, osem, devet, deset. Prvi spredaj, za njim sedmi in deveti vštric, za njima tretji, četrti in drugi, za njimi v vrsti vštric peti, osmi, šesti in deseti. Kako so malo tudi gibljivi, ko so. Kot žerjavi. Prvi dol klobuk, da zazijajo sive gole bule po glavi. V rokah zaviti goveji rog, sedmi za njim steguje roko naprej. Čez laket bel prt, v dlani zeleno steklenico. Mimo telesa prvega, nagne steklenico v rog, da prvi spiše. Glasovi hvale v zraku, sedmi že preprime. Prt na drugo roko, natoči naprej, spet v rog, da prvi še zmeraj kaže hrbet, odmakne samo komolec, da gre vmes steklenica. Priteče deseti. Iztrga rog, poskoči. Vrže v žrelo. Še poskoči, noge razkreči. Še enkrat rog k ustom in spusti nekakšen glas vanj. Nizek. Zategel. Traja. Zgoraj nad glavami roj muh, žvepleni prah v tlaku, ko se roka sedmega že primika in teče šesti s sivimi lasmi. Poči nov glas. Menjava. Aaaaaaaaaaaaaaaaaaaaa. Máko, máko, vse naokrog pa obdobje Henkel.

Malo po popoldanski četrti uri je nedeljski čas v zenitu. Vse, kar je brezglasno in gluho, je še bolj. Niti en glas Save ne napoči sem gor v sejmiščno strmino, tako kot tudi v krošnjah kostanjev ne šumi veter. Kot da Save ni. Filodendron na dnu stopnic je v nekakšnem težkem mraku, veliki listi so kot velike lopate in sivi, kot da so nasajeni na nekakšne plastične palice. Ni ure, žuželke ne brnijo. Če bi bilo kje kakšno čustvo razpaljeno, kakšno nebo parajoče hrepenenje, bi z vročo silo raztopilo oklep in potem kot gejzir šinilo tam onstran skozi čistost etra v daljno daljo tam spredaj in daleč. Nedelja dokončno najbolj pritiska v nadir in njena grezovina se gosti v največjo gostoto, kot jo kakšna fizika sploh zmore.

Na mali ploskvi nekakšne mizice ali police je zraven debelih skript nekakšne umetnostne zgodovine ne zelo velika in ne zelo majhna sekira. Položena je tako postrani in je toliko obrabljena, da je mogoče videti, kot da je v kakšnem odgovarjajočem delovnem prostoru ali kot da jo je mogoče zdaj zdaj prijeti v roke in delati z njo namene, zaradi katerih je bila narejena. Kot da so kar tu blizu, ob steni ali pod stolom nemara deske, kakšne veje, oblanci ali celo doge. List je temno železen in zdelan, z vdrtinami in težkimi praskami. Na koncu je rezilo kot nasprotje širokemu listu bleščeče svetlo in samo na enem koncu malo nazobčano. Čelo ali peta v glavi je še bolj obtolčena, po svetlosti pa je v sredini: ni tako temno železna kot bok lista in ne tako kovinsko svetla kot rezilo. Vsa glava tudi ni zelo težka in masivna, videti je celo nekam tanka, mogoče zato, ker je širikotna odprtina ušesa vendarle kar nekam prevelika, da je potem ročaj v njem zelo odebeljen in les malo kipi ven, kot gleda ven tudi mala zagozda, ki je vendarle potrebna. Po vsej dolžini je somerna. Ročaj je kratek, močan in priročen. Tam spodaj, kjer potem pride roka, so izrezljani obročki, ki so zglajeni, kot je zglajen ves les in rjavo sive barve, kot to ne more zgladiti noben papir in kot tako ne more pobarvati nobena barva. Mogoče je oglarska. Mogoče je celo furlanska. Skozi majhno okence sije tudi malo sonca na bok in rilec, ročaj pa je že za črto sence. — Z desnico, že v zraku izoblikovano za prijem, se ji približa. Prsti grejo počasi spodaj, dokler se cela dlan ne sklene okoli obročkov. Oči so visoko zgoraj in grejo v zid pred sabo. Potem desnica vzdigne, nese jo počasi, kot da je kakšna enakomerna strojna naprava, čez rob mizice, jo spusti dol, da potem iz iztegnjene roke visi z glavo in ušesom navpično navzdol. Vendar je ročaj kratek, zunaj prijema ga je še največ za dva prijema. Potem ob kolenu malo zaniha in še malo bolj niha kot kakšno težko nihalo, kot sama s svojo

težo. Ko zaniha še malo bolj in ko je spredaj, se roka v pravokotnem komolcu sunkovito zaskoči, da zatrepetajo laketi, ročaj in glava domala v vodoravni legi. Malo poševnega sonca je tako samo na obtolčeni peti, roka pa vendarle trepeta, ko je pravokotna kita pod rokavom srajce mogoče le preveč napeta. Potem se tudi oči spustijo dol, malo počakajo, potem pa skupaj z roko položijo to napravo na prejšnje mesto zraven debelih skript, ki imajo debel vpijajoč papir in mastrie, zanikrne črke, ko so črte znamenj pretrgane in so zato sama zase komaj razpoznavna in jih je mogoče razbrati samo v navajeni zvezi. Na desni strani so zavihana in umazana. Lepilo v hrbtu je najbrž že odpovedalo, veliko listov štrli bolj ven. Sonce sije tudi na njihove platnice skozi prekrižano okence. Mogoče zato, ker zrak ne valovi, ker je tako gost ali tako redek, v poševni pahljači sonca ni nitk prahu, da bi potem migotale.

Obuje visoke čevlje. Ko nad svetlo srajco obleče suknjič, počese majhne lase v dve ostro ločeni polovici. Sekira je pod suknjičem, zunaj pa se je oprijemlje nemirna levica. Odzunaj zasune stara rjava vrata, zelo napolni pljuča, potem pa jih sunkovito razpusti, da se tudi lica napihnejo. Preden zapusti vso to sapo tam pred vrati, stopi še k temnemu presledku, se nagne čez in mogoče vidi ves mali prostor tam zadaj med filodendronom, zidom in nekakšno omaro.

Prostor s tablo P med bočno steno cerkve sv. Kocijana in fasado edinega gledališča je zdaj zelo v senci. Ob obeh zidovih, še globlje v senci, so v nesklenjeni vrsti nekakšna pločevinasta vozila raznih barv, vendar med njimi prevladujejo svetle spolirane. Ko gre po sredi, med obema vrstama, ima obraz postavljen v smeri ravne hoje. Oblačila, drža telesa, hoja in celo smer, vse je tako izravnano navadno, kot je človek v opravku. Ko se stakne z malo hladnejšim zrakom Tavčarjeve ulice, kjer je visok zidarski plot, ostro zavije na desno in se kar takoj znajde v ozkem prostoru med muzejem in visokimi deskami plota. Samo še korak ali dva, pa je že tako, da je med deskami in fasado gledališča, ki v bolj hladni sezoni tudi obratuje, špranja, nekakšen presledek, širok mogoče pol metra. Tam se zlagoma ustavi, tako da je dokončna ustavitev pravzaprav nevidna in je še zmeraj kot kakšna hoja opravka, ali pa da ji je hoja enaka. Vendar takoj nato, ko je to zlitje obojega izvedeno tako naravno in zakonito, že presenetljivo naglo sune z glavo tja gor proti pošti in potem spet dol proti komunalnemu servisu. Ni korakov ali zapiranj vrat in oken, nobenega šuma niti ptiča, ko se ostro, v ravni črti, poševno in neke od zgoraj, s smeri visokega zvonika zapodi nizko brnenje črne žuželke, za katero se hip nato kaj lahko izkaže, da je čmrlj. Mora se celo nagniti nazaj, pomakniti obraz v vrat in pleča, da gre vsa teža telesa na pete, da se široke konice visokih čevljev zavzdignejo. Nizko pri tleh naredi potem tri elipsaste kroge, da jih je zelo jasno in razločno videti tudi od zgoraj, potem pa se izgubi med deskami na desni. Zdaj najbrž mora vse še enkrat pregledati, vso vidno dolžino ulice mogoče še enkrat videti. Skoči k presledku, z desnico seže za suknjič, leva roka spodaj popusti, desna pa zažene sekirico poševno skozi odprtino, ko z ostalim telesom že steče za visoka muzejska vrata, ko pločevina poča, za njo pa takoj pride še en top, peščen udarec. Lahko sliši, čeprav ga za durmi, ki so sicer odprta na stežaj, sploh ni videti, kako kratko pločevinasto poča in kako pride potem kratek odmev in potem še eden od visokih zidov, ki si tam visoko zgoraj niso tako zelo vsaksebi, da bi se odmev lahko podaljšal in še malo trajal. Tako je zelo kmalu spet vse pri miru. In ko je še in še prav tako, kot je bilo prej, čez ta prejšnji čas udari mali zvon visoke ure v zvoniku dvakrat. Kot da bi to bilo mogoče kakšno skrivno znamenje, z varnimi, prav nič tipajočimi koraki, z zravnano držo in z majhnim nasmeškom v stožčasti bradi stopi izza vrat, se ozre gor po ulici, kjer lahko v perspektivi vidi valoviti tlak, neizravnane fasade starih hiš še iz stare Svinjske ulice, rože in mrliške nageljne, ki rastejo ven iz nekaterih prvonadstropnih oken. Tu, malo bolj v desno, pa je takoj za odprtino na tleh zraven slonokoščeno belega vozila nekakšna furlanska sekira s kratkim izrezljanim ročajem. V široko izbočeni pločevini malo nad tlemi je sicer ostra vdolbina, tako da se v njenih ostrih robovih že kaže gola barva pločevine brez laka, vendar ni presekana. Svetlo peto nese čisto k očem, še enkrat pogleda tja, potem pa spusti svoje srednje težko orodje v nevidni prostor med levim telesom in suknjičem.

Domala steče za kiosk, da hlačnice zafrfotajo kot ptič. Z desnico prime ročaj čisto na zaokroženem in malo odebeljenem koncu in jo zažene, da se v zraku suče, ker je vržena kot nož, ki se mora zasaditi v zemljo. Z rezilom prileti v modro pločevino, da se zasadi in pogrezne in v nji obstane in sploh ni še enega topega udarca na tla niti ni pravega pločevinastega odbijajočega in odmevneža zvoka, marveč je samo suh, rezek pok, ki je mogoče samo na začetku, ko se šele stakne s slušnim organom, kovinski, potem naprej v vsej svoji kratkosti pa nič več. Ko

svetu, so delo nekaj sposobnih ljudi.«

a* — tako je

b — to je usrana laž

8.

Ali pogrešate svetovalca, ki bi vam bil v poklicu močna opora?

a — ja

b* — ne

9.

Vsakomur se pripeti, da pri delu izgubi prisebnost:

a — vam je to v škodo?

b* — ste mož jeklen in se imate vedno docela v oblasti?

10.

Spoznanje, da se vas okolica boji, vam je:

a — v užitek

b* — v nelagodnost

11.

Boste ob vsaki priložnosti (službeni sestanek, krog prijateljev) za mizo zasedli strateško najpomembnejši prostor?

a* — ja

b — ne

12.

Ljudje se v glavnem strinjajo, da je vaš videz iz tega ali onega razloga »izstopajoč«.

a* — ja

b — ne

13.

Menite, da ste sanjaške narave?

a — ja

b* — ne

14.

Hitro izgubite pogum, če se ne strinjajo z vami?

a — ja

b* — ne

15.

Ste že kdaj na lastno pest organizirali kako grupo in ji bili vodja?

a* — seveda

b — to pa že ne

16.

Posel, ki ste se ga lotili, ni vrgel planiranega dobička:

a — deloma mečete raz sebe krivdo

b* — vzamete nase vso odgovornost za odločitve, ki so bile že prej sprejete

17.

Katero teh dveh stališč je po vašem pravilno:

a* — pravi vodja se vtika tudi v malenkosti

b — pravi vodja prenese del odgovornosti na sotrudnike

18.

S kom prihajate na svojem poslu raje v kontakt:

a — z ljubeznivimi, toda nonšalantnimi osebam

b* — z avtoritativneži

19.

Vsak ostrejši razgovor vam je siten, zato se mu ognete.

a — ja

b — ne

20.

Ste kot mladec prihajali v konflikt z avtoriteto svojega očeta (in pozneje profesorjev?)

a* — ja, kakopak

b — ne

21.

Ali umete v profesionalni diskusiji pridobiti simpatije, nekoga, ki vam prej ni bil naklonjen?

a* — ja

b — ne

22.

Na izletu ste se z družbo prijateljev izgubili v gozdu; treba bo kaj ukreniti:

a* — od najkompetentnejše osebe (to ste lahko tudi vi) zahtevate, naj že kaj stori

b — se kar prepustite drugim

23.

»Bolje prvi v vasi, kot drugi v Rimu« — kaj bi si izbrali?

a* — raje bi bil prvi v vasi

b — raje drugi v Rimu

24.

Ste oseba, ki ima dosti vpliva na druge?

a* — sem

b — nisem

25.

Slabe izkušnje vam ne dajo, da bi prevzeli inicativo v važnih dogajanjih?

a — ja

b* — ne

26.

Po vašem mnenju je pravi vodja grupe:

a* — kdor je odgovornejši

b — kdor je značajniji

27.

Ali znate v okviru vašega profesionalnega delovanja natančno preценiti ljudi?

a* — znam

b — ne

28.

Znate ceniti disciplino vašega okolja?

a* — oja

b — one

29.

Katero podjetje bo po vašem bolj napredovalo:

a* — tisto, ki v njem vlada atmosfera popustljivosti

je skoraj pol lista zasajenega v notranjost, ko visi z obročki izrezljani ročaj navzdol in trdno zasajeno, huščne sapo skozi sklenjene čeljusti, poskoči s tal in z rokami naprej, da je že kar takoj tam zraven in prime ročaj na koncu, ga malo zamaje gor in dol, da je mogoče slišati presekanjo pločevino, kako se tare ob list, dokler je sunkovito ne izvleče. Potem se skloni in s širokimi očmi nemara pogleda v črno, podolgovato odprtino, ki je kot vhod v kakšno znotraj razširjeno vlažno jamo, za katero se od zunaj sploh ne da videti, kje ima dno in kakšna da je, posebno še, ker je ves trgec, ves ta mesarski kot globoko v senci, tam nasproti pa v Delikatesi žvenketa blagajna in zvonkljajo novci.

Proti severovzhodu, po široki zaprti cesti stopa hlastno, modra zrkla so skoraj tako ven kot ličnici, na straneh pa so tetive kot iz jekla, kot da so samo zaradi brezpogojne sklenjenosti čeljusti, da so lica kot z nekakšnim notranjim vakuumom potegnjena noter in zlepljena v dlesni in da spadajo in so posamezni deli obraza samo toliko skupaj, kolikor jih povezuje nekakšna nevidna žica. Ko so koraki tako nagli, levica, ki raste iz srca, do belih členkov stiška glavo orodja pod žepom suknjiča, ki je vseeno dovolj dolg. Tudi desnica, ki je od volje in oblečena v nekakšno tujo kožo, nemara ne more biti kar takšna kot kakšno mehko veslo, marveč trdo stiska prazen žep na svoji strani — dokler kot kakšna vzmet ne šine navzgor in potem naprej, da zažene orodje vse do svetle pete, vse telo tam zadaj pa nemara mora slastno potegniti slino vase.

Ima dolge roke. Noge delajo nagle korake, da svet hlastno drsi proč. Ovratnik suknjiča je temen od mokrote, izza pod pazduh že lezeta dve temni lisi. Mali lasje, ki so mogoče na začetku svoje rasti, so prilepljeni k uhljema in v tilnik. Zardela barva obraza se izmenjuje s pepelnato sivo in jo nemara še podžiga glasenje sejma tam na desni in svetloba nasprotnega, čeprav še komaj pričujočega sonca. Tenke in zastavaste hlačnice frfotajo, ko odkrivajo na gležnjih zelo visoke čevlje in na gosto posejane luknjice za vezalke.

Kot da bi kar vedel, kot da je bilo nemara že enkrat poprej dokončno določeno, s pogledom, ki se ne ozira, zavije v vhodno odprtino še nedograjene stolpnice. Skozi odprtino, v šestem nadstropju, kjer bo potem leta in leta stalo okno, potem gleda navzdol. Lahko vidi široko ploščad in na nji nekaj streh že manjših vozil. Potem z vajeno in razločno potezo svoje sekiraste roke zažene dol svoje nepretežko orodje. Ko pade, ko se oglasi, je tako, kot da vsa pločevina žvenketa na enem samem kupu. Pride mogočen odmev. Odmev dobi nov odmev, da nemara buči kot kakšno večje morje. Potem vzklikne in zaploska, da potne srage zaškropijo z obraza v omet. Na zeleni strehi je črna, zveržena razpoka. Ven ne gleda nič. Niti zadnji del ročaja.

Ali se sonce zdaj že pogreza?

Sonce že zakriva prostrana Jelovica, iz katere raste senca sem čez.

Ali se kaj glasi?

Tam bolj spredaj, že na Velikem polju, je največji žerjav, kar jih kakšna zemljina sploh ima. Čeprav se ne vrti, ne dviguje nobene velike teže in čeprav sploh ni še temno, ima na sredini svoje višine prižgana dva okrogla žarometa, ki sta skupaj in v isti višini in usmerjena sem kot ogromni očesi kakšne podmorske živali.

V bližini, kaj je še v bližini?

Ko se po trdih stopnicah potem počasi spušča dol in se katerikrat ustavi, da si obriše pot z obraza in se v robec malo nasmehne in globoko diha, da obe roki kar plavata ob košu dihanja, so vse naokrog prah, omet, žebliji, žice, deske in te reči.

Marko Švabić: AFRIKA IZ CUNJ

Daleč daleč, v surovi črni Afriki, živijo veliki temni možje, ki ponoči lovijo tigra. Kajti, veste, tiger je hud razbojnik, ki rad je ljudi. Zato ga veliki temni možje raje kar ujamejo in odpeljejo v živalski vrt. Tam pa tiger ne je ljudi, ker mu čuvaji dajejo jesti druge stvari. Veliki temni možje so zelo pogumni, a sami si vseeno ne upajo ponoči loviti tigra, ko je tiger tako huda zverina. Zato ima vsak temni mož svojega psa, ki mu pomaga loviti tigra.

Živi pa tam nekje daleč v surovi črni Afriki tudi majhna deklica. Ta deklica stanuje v hišici iz listja in banan in pomaranč, ki stoji sredi velikega gozda, skoraj čisto sama. Nikogar nima, ne mame, ne očeta, ne brata in ne sestric. Ima le punčko iz cunj. Deklica se kar ves dan igra zunaj pred hišico iz listja in banan s svojo punčko iz cunj; in ko pride noč, gresta obe v hiško, kajti ponoči se naokoli potika razbojnik tigar, ki bi deklico in punčko iz cunj takoj pojedel, če še ne bi spali v svoji hiški.

Neke noči se je razbojnik tigar spet potikal okoli hišice v gozdu, nemara je mislil, da se bosta deklica in punčka iz cunj še vedno igrali zunaj pred hišico iz listja in banan. Toda deklica in punčka iz cunj sta bili že dolgo notri v hišici; spali pa še nista, ker sta se morali še malo igrati. Ko pa sta hoteli ravno zaspati, je potrkalo na vrata.

»Kdo pa je,« je vprašala deklica.

»Veliki temni mož, ki lovim tigra,« je rekel debel glas od zunaj.

»Zakaj pa potem ne loviš tigra in trkaš na vrata, če praviš, da loviš tigra,« je rekla deklica. Deklica se je malo bala psov, ki jih imajo veliki temni možje.

»Zato, ker nimam psa, zato ne morem loviti tigra. In ker nimam psa, me bo tigar mogoče pojedel,« je rekel debeli glas od zunaj.

»No, če je tako, pa naj bo in stopi noter,« je rekla deklica in odprla vrata.

Kadar je velike temne možje, ki lovijo tigra, strah, pa ti možje ne znajo povedati vsega, kar jih vprašaš. Odgovarjajo zelo čudno. No, ko je bil prestrašeni mož v hišici, ga je deklica vprašala: »Kje pa imaš svojega psa, če praviš, da ga nimaš?«

Veliki temni mož je bil prestrašen in je odgovoril takole čudno: »Živel je mož. Imel je psa. Lepo ga je redil. Nekoč mu ukrade kos mesa, zato ga je ubil. Izkopal mu je jamico, napisal mu je tablico: Živel je mož. Imel je psa. Lepo ga je redil. Nekoč mu ukrade kos mesa, zato ga je ubil. Izkopal mu je jamico, napisal mu je tablico: Živel je mož. Imel je psa...« »A, tako,« je rekla deklica. »Ubil si svojega edinega psa, zdaj se pabojiš tigra. Čisto prav ti je. Le kako si mogel ubiti svojega psa!«

Veliki temni mož, ki je drugače tako pogumen, je zajokal: »Saj ga ne bi. A tako lepo sem ga redil, on pa mi je ukradel kos mesa. No, pa saj sem mu potem skopal jamico in napisal sem mu tablico: Živel je mož. Imel je psa. Lepo ga je redil. Nekoč mu ukrade kos mesa, zato ga je...«

»Dosti, dosti,« je rekla deklica, ker ni marala še enkrat poslušati moževe pesmice, kako je ubil svojega psa. »Priznaj,« je strogo rekla, »da sploh ne bi bil smel ubiti psa!«

»Če sem ga pa redil,« je hotel veliki temni mož še kar naprej ugovarjati in goniti svojo.

»Saj prav zato,« je rekla deklica in je bila še bolj huda. »Medve s punčko iz cunj se psov bojiva, a nikoli ne bi mogle ubiti katerega psa. Ko so pa ti vaši psi tako pogumni, da se jih tudi zlobni tigar boji. Psi so koristne živali in jih sploh ne smemo pobijati, bojimo se jih pa lahko, če hočemo.«

Mož je rekel: »Da.« Potem mu je glava zakinkala na prsi in je hotel zaspati, in je moža oštevala še naprej: »Zakaj si pa potlej sploh šel loviti tigra, če si brez psa?«

»Mi veliki temni možje v Afriki,« je rekel mož, »moramo ponoči loviti tigra. V gozdu je toliko tigrov, ki preživijo na pravi trenutek. Če mi možje le eno noč ne bi šli v lov, bi tigri planili iz gozda in nam ukradli našo lepo deželjo Afriko. In nočoj sem šel spet loviti tigra, ko sem se tu sredi gozda spomnil, da sem psa ubil, ker mi je ukradel kos mesa...«

»Nehaj že kar naprej godljati svojo neskončno pesmico,« je plosnila z ročicami deklica in je bila jezna. Možu pa je glava že spet zakinkala na prsi in tam v kotu je sedel na tleh kot gora črne nesreče. Deklica je strogo nadaljevala:

»Veš kaj, temni mož?«

Mož se ni nič zmenil za besede, ker je mogoče že spal. Deklica se je ujezila in glasno je zaklicala: »Slišiš! Jutri zarana boš pričel rediti novega psa. Če hočejo tigri ukrasti našo deželjo, ne boš takole dremal ponoči, ko drugi možje s svojimi psi lovijo tigra.« Potem je še pribila: »Ti bi pa kar dremal.«

»Če sem ga pa ubil, ko mi je ukradel,« je še medlo bleknil mož, a vtem je že trdno zaspal, ker je začel smrčati kot slon.

x x x

Če veliki temni možje katero noč slučajno ne gredo loviti tigra, da noč kar prespijo v hiši iz listja in banan, imajo tako zelo slabo vest zavoljo tega, da vsta-

b — ki v njem vlada avtoritativna klima

30.

Kateri vodja je bil za Jugoslavijo po vašem koristnejši?
a* — car Joe
b — kralj Peter

31.

Imate občutek, da vas drugi izkoriščajo?
a — imam
b* — ne

32.

Kateremu od spodnjih portretov je vaš portret bolj podobnen:

a* — močan, glas, odločnost, polne kretnje in prodorno oko
b — tresoč glas, tiho govorjenje, plahje kretnje, zasanjan pogled

33.

Ste na nekem poslovnem sestanku; edini ste, ki se ne strinja s sklepi sestanka, vendar ste globoko prepričani v vaš prav:

a — zavlekli se boste v svojo »polžjo hiško«
b* — borili se boste do zadnje kaplje krvi za svoje mnenje

34.

Ali pri svojem delu iščete dlako v jajcu, da bi jo potem kaj porazcepili (v odnosu do samega sebe in do drugih?)

a* — ja, verjamem, da sem tak
b — nisem tak

35.

Se vam zgodi, da zaradi bremena prevelike odgovornosti izgubite oblast nad seboj?

a — ja
b* — ne

36.

Kaj bi raje:
a — delali pod kontrolo nekoga, ki je sposobnejši od vas
b* — delali na svoj račun

37.

»Da bi bil zakon zares srečen, je nujno, da važne odločitve določi eden od zakoncev.«

a* — tako je
b — neumnost

38.

Se vam je že zgodilo, da ste od dobrega trgovca kupili nekaj, česar niste nameravali?

a* — ja
b — ne

39.

Kar brez skromnosti: ali imate nadpoprečni smisel za organizacijo?

- a* — seveda imam
b — nimam
40.
Kakšen je vaš odnos do te-
žav:
a — jemljejo mi poguma
b* — stimulirajo me
41.
Imate pogum »oprati gla-
vo« svojemu sodelavcu, ki si
je kaj takega resnično, res-
nično prislužil?
a — imam
b* — nimam
42.
Ali vaš življenjski sistem z
lahkoto prenaša zategnjenost
profesionalnega življenja?
a* — ja
b — ne
43.
Kateri stil politične opozi-
cije bolj odgovarja vašemu
temperamentu:
a — pasiven odpor (tipa
Stane Kavčič, vendar
svaka mu čast)
b* — revolucionaren pre-
obrat
44.
Ali znate presekat besedo
brbljavemu (ali nevarnemu)
sogovorniku, kadar je to po-
trebno?
a* — znam
b — ne
45.
Se strinjate s temle: »Če
hočemo biti srečni, živimo
neopazno.«
a — ja
b* — ne
46.
Menite, da bi moral vsakdo
na tem svetu v skladu s svoji-
mi zmožnostmi opraviti ne-
ko poslanstvo?
a* — ja
b — ne
47.
Ne ozirajte se na nadarje-
nost in sposobnost, kaj bi bili
raje:
a — slaven slikar
b* — vodja kakega glomaz-
nega podjetja
48.
Vas ugledne osebe navdaja-
jo s spoštovanjem?
a — seveda
b* — nikakor
49.
Katera glasba vam je bolj
pri srcu:
a — Atija Sossa
b* — narodno zabavna
50.
Se na delu radi razburjate,
ko pridete v konflikt z ne-
kom, čigar volja je močnejša
od vaše?
a — ja
b* — ne

nejo prej kot sonce. Ko je zjutraj pokukal prvi zlati žarek v hišico iz listja in ba-
nan, se je deklica prebudila. Moža pa že ni bilo več. Tam, kjer je prebil noč, je
zdaj ležal bananin olupek. Mož je bil lačen, ko se je prebudil, pa je zajtrkoval
banano. Deklica se je malo pretegnila in že je bila na nogah. Hodila pa je po
prstih, kajti punčko iz cunj je zjutraj vedno pustila poležavati. Govorila je: »Naj
se revica do sitega naspi.« Potem je stekla do studenčka in se umila. Pri studenčku
pa je stalo veliko živali in vse so pile vodo, da so nizko sklanjale vratove, žirafe
pa so celo klečale, ker imajo tako dolg vrat, da dosežejo le tisto sadje, ki je naj-
bolj visoko v drevju, vode, ki je spodaj, pa sploh ne dosežejo stoje in morajo zato
klečati, če jo hočejo piti. Potem so bili tukaj sloni, ki vedno nesramno in čez vsako
mero trošijo vodo, ko jo srkajo v rilec in ž njo škropijo druge živali, da jim malo
nagajajo; ko se živali včasih zaradi tega slonovega otročjega početja razburjajo,
prične slon razposajeno trobiti z rilcem, da se zbudijo vse zaspane živali, ki še
spijo kje po gozdu, in mogoče tudi punčka iz cunj. Prav zato pa tudi deklici ni
všeč slonovo obnašanje. Potem so bile tu velike papige, ki si rade privoščijo ju-
tranjo kopel v bistrem studenčku; te pa rade grdo preklinjajo, kot se tega nale-
zejo od velikih temnih mož, ki med lovom na tigra ponoči na vso moč grdo pre-
klinjajo, če jim tiger uide.

Pri studencu pa je bil danes tudi sam tiger. Ležal je tesno na trebuhu, malo
stran od ostalih živali, ker tigri se imajo za nekaj posebnega, pa se nočejo z ni-
komer družiti. Ležal je v travi na trebuhu in pil dolge požirke vode, ker je bil la-
čen. Mogoče je mislil, da ne bo več lačen, če bo imel poln vamp vode. Včasih je
malo prenehal piti in je hudobno gledal deklico, kako se umiva in prepeva. Deklica
mu je zaklicala: »Hoj, mucek, danes si pa lačen.« Tiger je pogledal stran in je bil
prizadet, rekel pa ni nič, ker tiger ne zna govoriti, zastopi pa vse.

Dekličina zbadljivka pa kot da je ostale živali razveselila, in so vse postale
živahne, slon pa je brizgnil v tigra vode, kolikor je je imel trenutno v rilcu, ko
pa je ni imel nič več, je začel neusmiljeno trobezljati. To je bilo za tigra malo
preveč, zato je še enkrat resno pogledal živali in deklico, vsakogar posebej, potem
pa je dostojanstveno odkoračil v gozd. Papiga je zakričala: »Pa naj banane žre,
gospod!« Ta stavek so namreč pogosto kričali na ujetega tigra veliki temni možje.
Deklica je gledala za užaljenim tigrom in bilo ji ga je žal, ko je videla, da vse
živali brijejo norca na njegov račun in ko je tako sam. Strogo je požugala družini:
»Saj ni čudno, če je ponoči takšen, ko mu podnevi vsi nagajate!« Živali so se
pričele razhajati. A deklici se je zdelo, da se vsaka pri sebi hihita, ker da so se
jim njene besede zdele šaljive. Zamahnila je z roko za odhajajočimi živalmi in
zaklicala: »Nič niste boljši od tigra. Ve ste same luckaste trape!« Zdaj je skočila
iz vode še papiga, se otresla in poletela za družino; med letom je veselo kričala:
»Ve luckaste trape!« Deklica je zmajala z glavo in si porekla: »Samo ta najslabše
pobere in tisto kriči naprej.«

Ko je prišla domov, je bila punčka iz cunj že prebujena. Deklica je naredila
hud glas in je rekla: »Tako zgodaj je še, morala bi še spati.« Potem pa se je
premisliła in je rekla: »Pa saj ne moreš spati, če debeli sivi norec trobezlja. Pa
se dajmo začeti igrati!« In je vzela punčko v naročje. Potem sta se igrali.

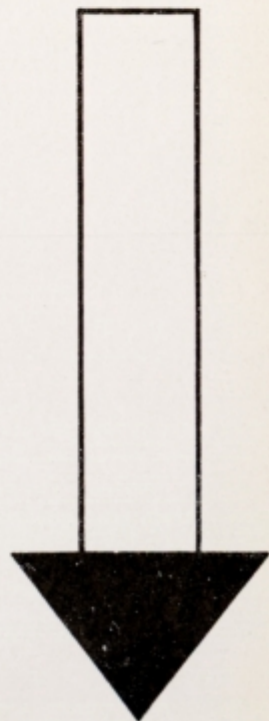
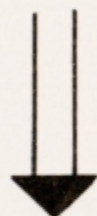
»Veš,« je rekla deklica, »nič novega se nisem spomnila. Spet se moramo igrati
iste igre. Ampak nekaj novega ti lahko povem. Včeraj si ti že spala in je prišel
mož. Ne, ti si že spala, nič ne veš, vse ti bom povedala, potem se bomo igrale.
Mož je lovil tigra, potem se je pa ustrašil, hahaha, ni smešno? In sem ga spustila
v hišo, ker bi ga mogoče pojedel tiger, če ga ne bi vzela v hišo. Ampak mož
je ubil psa. Pes mu je nekaj ukradel, pa je psa potem za kazen ubil. Ker ga je
lepo redil. Ja, tako je povedal: Živel je mož. Imel je psa. Lepo ga je redil. Nekoč
mu ukrade kos mesa, zato ga je ubil. Izkopal mu je jamico, napisal mu je tablico:
Živel je mož. Imel je psa. Lepo ga je redil. Nekoč mu ukrade kos mesa, zato
ga je ubil. Izkopal mu je jamico, napisal mu je tablico: Živel je mož... To je
zanimivo, a ni? To lahko govoriš zmeraj, pa ni nikoli konec. Tako govori mož,
če ga je strah. Mene in tebe pa ni strah. Veš, saj moža tudi ni strah, če ima
svojega psa. Ampak on je psa ubil, zdaj ga je pa strah. Ali ne, da to ni lepo, da
je psa ubil? Saj to ni nič, če ukrade kos mesa. Lahko mu en dan ne bi dal za
jesti, pa bi bilo, ali ne? Kaj ti misliš? Ja, strah bi te bilo, če ne bi bilo mene.
In mene bi bilo tudi strah, če ne bi bilo mene. Če pa ne bi bilo tebe, bi me bilo
pa še bolj strah. O! Dajmo se igrati strah. Enkrat boš strah ti, enkrat bom pa
jaz. Ne, pa to sploh ni noben strah, veš. To se ne moremo igrati, če smo obe.
Strah je, če ene ni, medve pa smo. Medve smo zmeraj, ker nas nobeden ne ubije...
Ali ne, da nas ne ubije nobeden? Ali bi mogoče ti lahko mene ubila? Ampak,
če se hočemo igrati strah, mora biti najprej ena ubita kot pes. No, dajmo se

igrati. Naj bo najprej mene strah. Ti mi moraš nekaj ukrasti. Tako, ukradla si mi banano! Lepa reč! Jaz sem te lepo redila, ti si mi pa ukradla banano! In bi ti io tako ali tako dala! Pa če bi vprašala, bi dobila banano. Ti si jo pa ukradla. Zato te bom ubila.« Deklica je spustila punčko iz cunj, da je padla na tla in je tam obležala v travi. Odlomila je košček veje in ga zabodla v mehko prst. V grmovju se je nekaj premaknilo, zasvetile so se rumene oči. Deklico je zmrazilo. Rekla je: »Tiger, si ti? Pojdi stran, zdaj je dan.« Tiger je še malo počakal in gledal, kaj dela deklica, potem pa je odšel. Naokoli se je spreletavala papiga, in ko je videla tigra odhajati, je zakričala: »Pa naj banane žre, gospod!« Deklica se je naredila, da nič ne sliši, in sta se igrali naprej, da je punčka iz cunj mrtva. Potem sta se igrali ves dan in punčka iz cunj je bila mrtva, ker jo je deklica pustila ubito in je kopala v zemljo s kosom suhega lesa globoko jamo. V grmovju se je nekaj zganilo. Mrak je padel. Deklica pa je govorila: »Živela je deklica. Imela je punčko iz cunj. Lepo jo je redila. Nekoč ji punčka ukrade banano, zato jo je ubila. Izkopala ji je jamico, napisala ji je tablico: Živela je deklica. Imela je punčko iz cunj. Lepo jo je redila. Nekoč ji punčka ukrade banano, zato jo je ubila. Izkopala ji je jamico, napisala ji je tablico: Živela je deklica...«

Sonce je zahajalo in deklica je kopala jamo. V grmovju je zašumelo. Par žarečih oces pa je bil tam notri in je poslušal pesem: »Živela je deklica, imela je punčko iz cunj...«

Deklica je rekla v grmovje: »Tiger, si ti? Pusti me, če vidiš, da se igramo.« Tiger je pa kar ždel tam v grmovju in ni hotel oditi, ker je hotel gledati, kako se bodo igrali, še naprej. Samo papiga, ki je čepela visoko gori med vejami, je dvakrat bežno zaplahutala naokoli, potem pa je odletela v goščavo spat, in deklica je zmajala z glavo, ko je zaslišala še: »Ve luckaste trape!« A zdaj je zahreščala papiga nekam zateglo in žalostno, nič več veselo kot zjutraj. Potem je bilo vse tiho. Punčko iz cunj je deklica počasi dvignila v naročje in jo ponesla do grobka. Jokala je. Bilo je drugače. Položila jo je na dno jame. Tedaj se je še nečesa domislila: stopila je do hiške iz listja in banan in pomaranč, odlomila je največji in najbolj zreli sadež in ga odnesla položiti v grob k punčki iz cunj. Potem je še kar jokala in je rekla: »Tiger, ali si tam? Zakaj delaš, da je mene strah?«

REZ ULT ATI PSIH OTE STA

VPRAŠANJA		ODGOVORI		VPRAŠANJA		ODGOVORI	
1.	a	b	26.	b	a		
2.	b	a	27.	a	b		
3.	b	a	28.	a	b		
4.	a	b	29.	b	a		
5.	a	b	30.	a	b		
6.	b	a	31.	b	a		
7.	a	b	32.	a	b		
8.	b	a	33.	b	a		
9.	b	a	34.	a	b		
10.	a	b	35.	b	a		
11.	a	b	36.	b	a		
12.	a	b	37.	a	b		
13.	b	a	38.	b	a		
14.	b	a	39.	a	b		
15.	a	b	40.	b	a		
16.	b	a	41.	a	b		
17.	b	a	42.	a	b		
18.	b	a	43.	a	b		
19.	b	a	44.	a	b		
20.	a	b	45.	b	a		
21.	a	b	46.	a	b		
22.	a	b	47.	b	a		
23.	a	b	48.	a	b		
24.	a	b	49.	b	a		
25.	b	a	50.	b	a		

Skupaj:

Seštejte število polnih odgovorov za vsak stolpec posebej. Levi stolpec predstavlja možnost oblasti nad Markom Švabičem, desni pa možnost vdanosti in pokornosti istemu. Seštevek levega stolpca označite na spodnji skali, da dobite svoje verjetno mesto v odnosu do M. Švabiča.

